MEHMET RİFAT

AÇIKLAMALI GÖSTERGEBİLİM SÖZLÜĞÜ

KAVRAMLAR
YÖNTEMLER
KURAMCILAR
OKULLAR

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

MEHMET RİFAT AÇIKLAMALI GÖSTERGEBİLİM SÖZLÜĞÜ

Açıklamalı Göstergebilim Sözlüğü

-kavramlar, yöntemler, kuramcılar, okullar-

Mehmet Rifat

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

MEHMET RİFAT
AÇIKLAMALI GÖSTERGEBİLİM SÖZLÜĞÜ
-kavramlar, yöntemler, kuramcılar, okullar-

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2012
Sertifika No: 11213
Genel Yayın: 2715

EDİTÖR
RÛKEN KIZILER

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DİZİN
BORA BOZATLI

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASIM: ŞUBAT 2013

ISBN 978-605-360-801-1

BASKI
YAYLACIK MATBAACILIK
LİTROS YOLU FATİH SANAYİ SİTESİ NO: 12/197-203
TOPKAPI İSTANBUL (0212) 612 58 60
Sertifika No: 11931

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

İÇİNDEKİLER

Önsöz V
Kısaltmalar IX

Açıklamalı Göstergebilim Sözlüğü 1
Fransızca-Türkçe Dizin 257
İngilizce-Türkçe Dizin 265
İtalyanca-Türkçe Dizin 271
Kaynakça 277
Kavramlar Dizini 311
Özel Adlar Dizini 327

ÖNSÖZ

Açıklamalı Göstergebilim Sözlüğü insan dünyasının kültür evrenini anlamlandırmaya ve yorumlamaya çalışan Avrupa göstergebilimi (özellikle Paris Göstergebilim Okulu) ile bütün canlılar dünyasının iletişim ve anlatım olgularını kavramaya yönelen Amerikan göstergebiliminin yanı sıra yaklaşım açısından göstergebilimle bağlantılı dilbilim, dil felsefesi, edebiyat eleştirisi, üslupbilim, yorumbilim, filoloji, alımlama estetiği, vb.'nin temel kavramlarını, yöntemlerini, kuramcılarını, okullarını ayrıntılı biçimde değerlendiren bir sözlük olarak tasarlandı. Bu amaçla da maddelerin yazımında özellikle "açıklayıcı" alıntılara yer vermeye özen gösterildi. Ayrıca kavramları, yöntemleri ve okulları yaratan kuramcıların geçirdikleri düşünce evrimi, düşüncelerinin üretim süreci, üretim süreçlerinin belli başlı aşamaları da özellikle belirtildi.

Dünyadaki göstergebilimsel yaklaşımlar içinde tutarlı bir bütünlüğü olan çözümleyici-anlamlandırıcı modelin A. J. Greimas çevresinde gelişen *anlamlama göstergebilimi* olması ve bu sözlüğü hazırlayanın da kırk yıldır bu doğrultuda çalışmalar yapması nedeniyle sözlükte ağırlık doğal olarak Greimas göstergebilimine ve bu "bilimsel tasarı"nın bakış açısındaki kavramlara, yöntemlere verildi. "İnsanın insan için ve dünyanın insan için taşıdığı anlamları kavrama" tasarısı biçiminde ortaya atılan ve bu amaçla bilimkuramsal (*epistemolojik*), yöntembilimsel (*metodolojik*) ve betimsel (*deskriptif*) aşamalar bütünü olarak geliştirilen bu göstergebilim kuramının kavramları, yöntemleri ve uygulamaları son elli yıl içinde dünyayı daha iyi anlamayı amaç edinmiş gösterge yorumlayıcılarının yanı sıra anlam ve gösterge olgularını sorgulayan öteki araştırma alanlarındaki uzmanları da etkilemiştir. Bunun nedeni de Greimas göstergebiliminin yalnızca iletişimi sağlayan görece olarak

yalın gösterge dizgelerini (sistemlerini) değil, amaçlı olarak bir ileti sunmayan ama yine de anlamsal katmanlardan oluşan her anlamlı bütünü, öznelerin her davranışını, her duruşunu çözümleyebilecek ve anlamlandırabilecek bir "bilimsel tasarı" olmasıdır. Sözlükte Greimas göstergebilimine ağırlık verilmesinin temelinde de bu gerçek yer alır. Öte yandan, "Açıklamalı Göstergebilim Sözlüğü" adındaki "Açıklamalı" teriminin altında da Greimas kuramının sözlüğündeki (*Sémiotique. Dictionnaire raisonné de la théorie du langage*: Göstergebilim. Dil Kuramının Açıklamalı Sözlüğü) "raisonné" kavramının yattığını burada özellikle belirtelim.

Ancak yukarıda da vurguladığımız gibi, sözlükte genel göstergebilim evrenine yayılan bütün önemli etkinlikler, göstergebilimin tarihindeki önemli aşamalar (başlıca okulların sağladıkları kazanımlar), anlamları kavramaya ve yorumlamaya çalışan öteki dallar da hem kavramlarıyla hem de kuramcılarıyla ayrıntılı biçimde sunulmuştur. Bir başka deyişle, anlamlama göstergebiliminin bütün temel kavramları ve temsilcileri ayrıntılarıyla verilmiş ama aynı zamanda yapısal dilbilimden (F. de Saussure, L. Tesnière) üretici-dönüşümsel dilbilime (N. Chomsky); üretici anlambilimden yorumlayıcı anlambilime; Rus biçimcilerinden (R. Jakobson, B. Eyhenbaum, V. Şklovski, V. Propp, vb.) Prag Okulu'na; Kopenhag Okulu'ndan (L. Hjelmslev, V. Brøndal, vb.) R. Barthes'a (Avrupa göstergebiliminin önde gelen bir başka temsilcisi); alımlama estetiğinden (H. R. Jauss ve W. Iser) alımlama göstergebilimine (U. Eco); Ch. S. Peirce'ten Ch. Morris'e ve Th. A. Sebeok'a uzanan Amerikan göstergebilimine (bütün canlılar dünyasındaki gösterge dizgelerine yöneliktir); filolojiden (özellikle L. Spitzer ve E. Auerbach) yeni-eleştiriye (*New Criticism* ve *La Nouvelle critique* akımları); anlatıbilimden (G. Genette) yazınbilime (R. Jakobson, M. Riffaterre, T. Todorov); toplumbilimsel yaklaşımlardan (M. Bahtin, L. Goldmann) üslupbilim çalışmalarına (Ch. Bally, L. Spitzer, M. Riffaterre); yapısal antropolojiden (Cl. Lévi-Strauss) yapısal incelemeye de öncelik tanıyan yorumbilime (P. Ricœur); sesbilimden (N. Trubetskoy, R. Jakobson) yapısal anlambilime (B. Pottier) ve edimbilime (O. Ducrot); yapıbozma felsefesinden (J. Derrida) yapıbozucu eleştiriye (P. de Man); işlevsel dilbilimden (A. Martinet) işlevsel göstergebilime (iletişim göstergebilimi: J. Martinet, G. Mounin, L. J. Prieto); masallardaki işlevlerin incelenmesinden (V. Propp) masallardaki rollerin incelenmesine (Cl. Bremond); söz-

celeme kuramcılarından (É. Benveniste) dil felsefecilerine (J. L. Austin, J. R. Searle); kinezik'ten (R. L. Birdwhistell) proksemik'e (E. T. Hall) ve etoloji'ye (I. Darrault-Harris); anlatılardaki bakış açısı kuramından (J. Pouillon) odaklama kuramına (G. Genette); örnek okurdan (U. Eco) üstokura (M. Riffaterre); diyalojizmden (M. Bahtin) metinlerarası ilişkilere (J. Kristeva, G. Genette); anlatıcının işlevlerinden anlatı hızına; ve Türk dilinde bu alanlarda çalışmalar yapanlara kadar uzanan yoğun bir ağın yazımına da yine "açıklayıcı" biçimde, ayrıntılarıyla yer verildiğini burada özellikle vurgulayalım.

*

Sözlüğün hazırlanmasında kavramlar ve kuramcılar arasındaki bağlantılar göndermeler ağıyla sağlanmaya çalışılmış (bu da Greimas göstergebilimindeki kavramsal tutarlılığın ve "açıklayıcı" özelliğin bir yansıması olarak görülebilir), böylece okurların her maddeyi bütünleyebilecek başka maddelere yönelmesi istenmiştir.

Sözlükteki madde başlarında terimlerin özellikle yaygın olarak kullanılan yerleşmiş biçimleri ön plana çıkarılırken farklı terimsel kullanımlar da özellikle madde sonlarında belirtilmeye çalışılmış, ayrıca her maddenin girişinde terimin üç dildeki (Fransızca, İngilizce, İtalyanca) karşılıkları gösterilmiştir.

Sözlüğün bitiminde yer alan Fransızca-Türkçe, İngilizce-Türkçe ve İtalyanca-Türkçe terim dizinleri göstergebilim alanında ve/ya da göstergebilimle bağlantılı alanlarda yabancı kaynaklara başvuracakların, özellikle de çeviri yapacakların çalışmalarını kolaylaştırmak amacıyla hazırlanmıştır.

Son otuz yıla yayılan bir süreç içinde aşama aşama kaleme aldığımız[1] ve son beş yıl içinde de bütünüyle gözden geçirip sonuçlandırdığımız *Açıklamalı Göstergebilim Sözlüğü*'nün hazırlanması sırasında yararlandığımız bütün yapıtlar, sözlükler ve yazılar Kaynakça'da belirtilmiş, bu arada dilimize çevrilmiş başlıca yapıtlar da yeri geldiğinde ayraç içinde okurların dikkatine sunulmuştur.

Sözlüğün sonunda yer alan iki ayrı dizinde (Kavramlar Dizini ile Özel Adlar Dizini) yalnızca madde başlarına yer verilmemiş, maddelerin içinde geçen, tanımı verilmiş kavramlar ile madde başı yapılmamış ama

1 *Açıklamalı Göstergebilim Sözlüğü*'nün kimi maddeleri, daha önce, kitap dizisi olarak basılan *Kuram* dergisinin 3, 4, 5 ve 6. sayılarında (1993-1994) yayımlanmıştır.

belli bir kuramsal yaklaşım içinde belli kavramları önermiş araştırmacıların adları da dizinlere eklenmiştir.

*

Açıklamalı Göstergebilim Sözlüğü'nün "insanın insan için ve dünyanın insan için taşıdığı anlamları" yöntemli biçimde kavramaya çalışanlara katkıda bulunması umuduyla.

Mehmet Rifat
Beylerbeyi, Ocak 2013

KISALTMALAR

agy	adı geçen yapıt, adı geçen yazı.
Alm.	Almanca.
ayy	aynı yer, aynı yapıt.
Bkz.	bakınız.
çev.	çeviri, çevirisi, çeviren.
Fr.	Fransızca.
haz.	hazırlayan.
İng.	İngilizce.
İt.	İtalyanca.
Lat.	Latince.
N	Nesne.
Ö	Özne.
vb.	ve benzeri, ve başkaları.
Tr.	Türkçe.
yay. haz.	yayıma hazırlayan.
yön.	yöneten, yönetiminde.
Yun.	Yunanca.
∪	Özne ile Nesne arasındaki ayrılığı belirtir.
∩	Özne ile Nesne arasındaki birlikteliği belirtir.
→	Dönüştürücü edimi belirtir.

AÇIKLAMALI GÖSTERGEBİLİM SÖZLÜĞÜ

A

açıklama işlevi (Fr. *fonction explicative*; İng. *explanatory function*; İt. *funzione esplicativa*).

Anlatıcının seslendiği kişiye (kendisine-anlatılan-kişi ya da gücül okur), öyküyü daha iyi anlamasını sağlayacak açıklamalarda bulunduğunda gerçekleşen işlev.

Bkz. **anlatıcının işlevleri.**

açıklık (Fr. *ouverture*; İng. *opening*; İt. *apertura*).

Bir metnin, söylem ve anlatı düzlemlerinde, kapalılık özelliği içermemesi. *Açıklık* kavramı, göstergebilimde, bağlantılı olduğu *kapalılık* kavramına göre tanımlanır.

1960'lı yılların sonları ile 1970'li yıllarda gerçekleştirilen *yazınsal göstergebilim* çalışmaları sonucu, yazınsal metnin kapalılığı ölçütü açıklık kavramıyla birlikte ele alınmaya başladı. Böylece, dilbilimsel kaynaklı görüşlere dayanılarak ortaya konmuş tanımlamalar ("yazınsal metin kapalı bir metindir") eleştirilerek, yazınsal metinlerin kapalı metinler olduğu savı yerine, *kapalılık/açıklık* süreçlerini yaşayan metinler olduğu savı ileri sürüldü.

Açıklık olgusunu, *söylem* ve *anlatı* düzlemlerinden vereceğimiz örneklerle açıklayalım:

- *Söylemin açıklığı*: Doğal dil dizgesiyle gerçekleşen metinlerdeki *söylem düzlemi*ni, dilsel boyuttaki birimlerin ilişkileri (ya da *anlatım düzlemi*) olarak tanımlarsak, bu düzlemin açık olması, bir söylemsel kapalılık göstergesinin bulunmamasıyla gerçekleşir. Sözgelimi çağdaş ve/ya da modern nitelikli birçok şiirde noktalama işaretlerine yer verilmemiş ve büyük/küçük harf ayrımına dayanan bir kullanıma gidilmemiştir. Dolayısıyla bu tür şiirler söylem boyutunun "grafik" ya da "tipografik" düzenlenişi açısından kendi kapalılık göstergelerini taşımazlar.
- *Anlatının açıklığı*: *Anlatı düzlemi*ni anlam boyutundaki birimlerin ilişkileri (ya da *içerik düzlemi*) olarak tanımlarsak, bu düzlemin açık olması, olayörgüsünü bir sonuca ulaştıracak özelliklere başvurması, dolayısıyla anlatı izlencesinin (anlatı programının)

başlangıçtaki amaca göre sonuçlanmaması ya da bir başka deyişle olayörgüsüne ilişkin çözümün okurlara bırakılması demektir. *Anlatının açıklığı*na en yalın örnek olarak *bitimsiz eylemler*in kullanımı (bir kimseyi ya da bir şeyi *aramak*; bir olayı *araştırmak*; bir yere *ulaşmaya çalışmak*; bir ipucu doğrultusunda *ilerlemek*; bir strateji için *hazırlık yapmak*; *yaşamak*, vb.) gösterebiliriz. Öte yandan, iz sürme izlencesinin yer aldığı bazı polis romanlarında, başlatılan soruşturmanın son aşamasına ve dolayısıyla metnin son bölümüne gelindiğinde, ortaya beklenmedik verilerin, ipuçlarının çıktığı, bunun da yeni bir soruşturmaya yol açacağı sezilir. Başlangıçtaki anlatı izlencesine göre, aranılan kişi, konu, nesne, olay için yeni bir soruşturmanın başlatılacağı görülür: Böylece metin, *anlatı* boyutu açısından, bir sonuca ulaşmadan noktalanır. Bu tür bir metin de, *anlatı düzlemi açık metin* olarak adlandırılır: Anlatı yapısı metin içinde bütünlenmemiş bir metindir bu. Yazınsal göstergebilim alanında yapılan çalışmalar (özellikle de M. Arrivé'nin araştırmaları) sonucunda yazınsal metinlerin *açıklık/kapalılık* ikilisine göre bir sınıflandırılması yapılmış ve buna göre dört metin kategorisi belirlenmiştir: *kapalı söylem, kapalı anlatı*; *kapalı söylem, açık anlatı*; *açık söylem, açık anlatı*; *açık söylem, kapalı anlatı* (bkz. M. Rifat, *Göstergebilimin ABC'si*, s. 86-91).

Bkz. **kapalılık.**

adbilim (Fr. *onomasiologie*; İng. *onomasiology*; İt. *onomasiologia*).

Kavramlardan ya da gösterilenlerden kalkılarak bu kavramlara ya da gösterilenlere denk düşen dilsel anlatımın, dilsel göstergelerin, özellikle de sözcüklerin araştırılması.

L. Hjelmslev'in yaklaşımına göre, adbilimsel araştırma, *içeriğin tözü*nden (kavram) kalkarak, bu tözü göstergeler düzleminde gerçekleştiren *içeriğin biçimi*ne, yani kavramsal alanın bölümlenmesine denk düşen dilsel göstergelere ulaşır.

Adbilimin karşıtı olan yaklaşım, yani dilsel göstergeden kalkarak bu göstergeye denk düşen kavramı ya da gösterileni araştıran yaklaşım ise *kavrambilim* diye adlandırılır.

Bkz. **kavrambilim.**

alımlama estetiği (Fr. *esthétique de la réception*; İng. *reception aesthetics*; İt. *estetica della ricezione*).

Konstanz Okulu temsilcilerinin (özellikle de H. R. Jauss ile W. Iser'in) geliştirdiği ve edebiyatın tarihselliğinin öncelikle okurların yapıtlarla ilgili deneyimine bağlı olduğunu ileri süren, bir başka deyişle, sanatın sıradan ya da profesyonel okurlar üstünde yarattığı etkiyi ön plana çıkaran edebiyat tarihi anlayışı. Alımlama estetiği, edebiyat metinlerini çözümleyenlerin ya da eleştirmenlerin dikkatini *yazar/metin* ikilisinden uzaklaştırıp *metin/okur* ilişkisine yönlendirmek isteyen bir yaklaşım biçimidir. [Türkiye'de alımlama estetiğiyle yakından ilk ilgilenen kişi *Okuma Uğraşı* (1979) kitabıyla Akşit Göktürk olmuştur.]

Bkz. **beklenti ufku, Iser, Jauss.**

anlam (Fr. *sens*, *signification*; İng. *meaning*, *sense*, *signification*; İt. *senso*, *significazione*).

1. Bir göstergenin ya da bir göstergeler bütününün temsil ettiği kavram ya da kavramlar bütünü. Bir nesneyi, bir duyguyu, bir ilişkiyi simgeleyen bir sözcüğün ya da bir gösterenin çağrıştırdığı kavram ya da düşünce. Gösterilen, içerik.

Anlam, *semiosis* olgusunun, *gösterge oluşum sürec*inin bir parçasıdır ve hem anlambilimin hem de göstergebilimin inceleme alanına girer.

Göstergebilim açısından, "insanı kuşatan dünyadaki anlam etkileri, anlamı oluşturan ilişkiler, kavranabilir ve/ ya da duyumsanabilir olmalarına karşın, her zaman belirtik, açık seçik, kendini kolayca ele veren, rahatlıkla gözlemlenebilen ve tartışmasız olarak algılanabilen nitelikte değildir. Anlam yalnızca konuşan, yazan ya da yaşayan bir insanın söylediklerinden, yazdıklarından, davranışlarından ve bütün bunlara aldığı tepkilerden oluşmaz. Bir başka deyişle, işittiklerimiz ve gördüklerimiz değildir yalnızca anlamı oluşturan. Anlam açıkça söylenenin, yaşananın, gözlemlenenin 'altında', 'üstünde' ya da 'yanında' bulunandır aynı zamanda. Dolayısıyla her insanın anlamlar evreniyle yaşadığı, yaşayacağı çok yönlü bir serüven var demektir: Bilinen, beklenen yollardan geçen değil de, bilinen görünen yolların dışına çıkmayı gerektiren bir serüvendir bu. Çizgisel, doğrusal bir yol değildir anlamın yolu: Bütün yönlere açılabilen bir ilişkiler ağıdır, bütün yönlere esneyebilen bir dokudur,

anlam evreni" (M. Rifat, *Homo Semioticus ve Genel Göstergebilim Sorunları*, s. 15). Bu nedenle, bir göstergebilimci, "anlamın tek tek öğelerden ve benzer öğelerden değil de, öğeler arasındaki farktan, ayrımdan, ayrılıktan doğduğu görüşünü temel ilke olarak kabul eder" (M. Rifat, *agy*, s. 19).

2. *Derin anlam düzeyi*. Göstergebilimin inceleme konusu yaptığı anlam üretimi sürecinde, anlamın temellendiği, kaynaklandığı, soyut, gücül, mantıksal yapıların yer aldığı düzeye verilen ad. Üretici sürecin en derin katmanı.

Bkz. **anlambilim, anlambirim, anlambirimcik çözümlemesi, düzanlam, üretici süreç, yananlam.**

anlambilim (**Fr.** *sémantique*; İng. *semantics*; İt. *semantica*).

Göstergelerin ya da daha geniş olarak gösterge dizgelerinin gösterilen (içerik) boyutunu inceleyen bilim dalı. Anlambilim, dilbilimde sesbilgisi-sesbilim ikilisinin, mantıkta ve göstergebilimde de sözdizimin bütünleyici bileşeni olarak görülür.

Sözcüklerin anlam değişikliğini incelemeyi amaçlayan *artsüremli anlambilim* ilk kez 19. yüzyılın sonunda Fransız dilbilimcisi Michel Bréal tarafından ortaya kondu. "Araştırmaların artsüremli boyutunu bir yana bırakarak anlam(lama) olgularının eşsüremli betimlemesine yönelen anlambilim" ise "20. yüzyılın ilk yarısında anlam (ya da kavram) alanlarının belirlenmesi ve çözümlenmesi amacını üstlendi. Kavrambilimsel ve adbilimsel yaklaşımları aynı anda sürdüren J. Trier'in çalışmalarından yola çıkarak *sözcükbilim* (G. Matoré) adını aldı. Böyle bir *sözcüksel anlambilim*, yine sözcüğü, çözümlemelerinin temel anlam birimi olarak korudu ve böylece doğal dillerin sözcüksel düzeni dünyayı kategorilere ayırma işlemine ilişkin Sapir-Whorf varsayımıyla birleşti. Bununla birlikte, amacı bir sınıflandırma yapmak olan bu yaklaşım, dilin içkin yapısına ilişkin ölçütler bulunmadığından, ancak bütünsel olmayan ve sınırlı sonuçlar ortaya koydu" (A. J. Greimas ve J. Courtés, "Sémantique", *Sémiotique*, 1, s. 326; ayrıca bkz. M. Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, 2, s. 345).

1960'lı yıllardaysa sesbilimin inceleme modelini örnek alan *yapısal anlambilim* doğdu: "Bir dilin anlatım düzleminin ayrımsal sapmalardan oluştuğunu ve gösterenin bu sapmalarına gösterilenin sapmalarının (anlamlamanın ayırıcı özellikleri olarak yorumlanabilir

bunlar) denk düşmesi gerektiğini düşünen bu yeni yaklaşım burada, açıkça görünen sözcüksel birimleri (biçimbirimler ya da bunlarla bir tutulanlar), açıkça görünmeyen ve anlamsal özellikler ya da anlambirimcikler olan daha küçük (bazen en küçük de denir) birimlere ayrıştırarak bir çözümleme yolu bulur. Bu araştırmayı sürdüren dilbilimcilerin (sıra gözetmeden şu adları belirtelim: U. Weinreich, B. Pottier, A. J. Greimas, Apresyan, Katz ve Fodor) kuramsal önvarsayımlarının ne olduğuna bakmadan, ayrıca her birinin bireysel olarak elde ettiği az çok doyurucu sonuçları dikkate almadan yapısal anlambilimin kesin bir aşama oluşturduğunun yadsınamayacağını söyleyebiliriz: Yapısal anlambilimin yöntemsel edinimi, anlamlama kuramı konusunda yeni bir düşünme biçimine olanak vermiş ve göstergebilimin doğmasına yol açmıştır" (A. J. Greimas ve J. Courtés, *agy*, s. 326; M. Rifat, *agy*, s. 345-346).

- *A. J. Greimas'ta.* Gerçekten de A. J. Greimas'ın 1966'da yayımlanan *Sémantique structurale. Recherche de méthode* (Yapısal Anlambilim. Yöntem Araştırması) adlı yapıtı Paris Göstergebilim Okulu'na özgü göstergebilimin gelişmesinde en temel aşama olarak görülür. F. de Saussure ile L. Hjelmslev'in kuramsal yaklaşımından, N. Trubetskoy ile R. Jakobson'un sesbilim yönteminden yararlandığı gibi, *tümceötesi* birimler üstünde çalışan, yani *söylemler*i inceleyen araştırmacıların (masal incelemesi alanda V. Propp, dilyetisinin anlamsal boyutunu ele alan felsefeci M. Merleau-Ponty, antropoloji alanındaki çalışmalarıyla ve özellikle mit çözümlemesiyle Cl. Lévi-Strauss) yöntemlerinden esinlenen A. J. Greimas'ın *Sémantique structurale*'deki asıl amacı gösterge dizgelerinin temel anlamsal yapılarındaki eklemlenişi kavrayacak genel bir anlambilimin sınırları belirlemekti. Öncelikle *konudil*i inceleyecek bir *üstdil*in düzenlenmesini gerekli gören bu yapıtta göstergebilim açısından önemli gördüğümüz konuları şöyle sıralayabiliriz: "Anlambilimin öbür bilim dallarına göre konumu ve anlambilimin kurulması için gereken koşullar; anlamlamanın temel yapıları (mantıksal bağıntılar); dilyetisi ve söylem ilişkisi; anlambirimciklerin eklemlenişi; söylemlerin işleyişi; anlam evreninin düzenlenişi; anlamlamanın tanımı; anlambilimsel betimleme yöntemleri; anlatı boyutundaki sözdizimsel yapıyı araştıran yöntemin belirlenmesi (eyleyenler yapısı); anlatılardaki işlevlerin saptanması (V. Propp'un yönteminin

geliştirilmesi); Fransız yazarı G. Bernanos'un yazınsal yapıtlarının anlambilim/göstergebilim yöntemine göre yeniden yapılandırılması" (M. Rifat, *agy*, 1, s. 196-197).

A. J. Greimas'ın daha sonraki yıllarda çevresindeki Göstergebilim-Dilbilim Araştırma Topluluğu'yla (Paris Göstergebilim Okulu diye de adlandırılır) birlikte geliştirdiği anlambilim şu üç temel koşulu yerine getirir: 1. *Üretici*dir: Yani, "birbirini izleyen ve en soyut olandan en somut ve figüratif olana doğru uzanan basamaklar biçiminde düzenlenmiştir"; 2. *Dizimsel*dir: Yani "yalnızca sınıflandırma yapmakla yetinmez", "söylemlerin üretimini ve kavranmasını açıklamaya çalışır"; 3. *Genel*dir: Yani anlamın değişik gösterge dizgeleriyle ya da aynı anda birçok gösterge dizgesiyle gerçekleşebileceğini kabul eder (A. J. Greimas ve J. Courtés, *agy*, s. 327-328; M. Rifat, *agy*, s. 347-348).

Dolayısıyla burada söz konusu olan anlambilim, anlam üretim sürecinin (*üretici süreç*) kalkış aşaması olarak en soyut düzeyde yer alan *mantıksal-anlamsal biçimler*i kabul eder; bu düzeyden başlayarak uygulanan *dönüşümler*le de yüzeydeki biçimler üretilir. Gerçekten de bu anlayışa göre, anlambilimci ya da göstergebilimci söylemsel yapılara ulaşmak için derin düzeydeki göstergesel-anlatısal yapılardan hareket eder. Bir başka deyişle, en yalın yapılardan hareket ederek en karmaşık yapılara ulaşır. Paris Okulu'na bağlı anlambilimcilerin ya da göstergebilimcilerin iddiası, söylemlerin yalın yapılardan kalkarak var olduklarını göstermektir. Bu açıdan A. J. Greimas'ın öncülüğünde gelişen anlambilimin, dilbilimdeki *üretici anlambilim*le bir yakınlaşma içinde olduğu da söylenebilir.

Bkz. **göstergebilim, Greimas.**

• *Bernard Pottier'de.* Fransız dilbilimcisi B. Pottier'nin de anlambilim çalışmalarına büyük katkısı olmuştur. Onun özellikle adbilim, kavrambilim ve anlambirimcik çözümlemesine ilişkin araştırmaları burada anılmaya değer. 1992'de yayımladığı *Sémantique générale* (Genel Anlambilim) adlı yapıtında anlambilimlerin sınıflandırmasını şöyle verir (s. 20-21):

"1. *göndergesel anlambilim* [Fr. *sémantique référentielle*], dünya, kavramsallaştırma ve doğal dillerin dizgeleri arasındaki ilişkileri ele alır. Gerçek ya da hayali nesnelerin *belirtilme*si olgusunu ve buna ek olarak da dünyadaki şeylere gönderme olgusunu inceler;

2. *yapısal anlambilim* [Fr. *sémantique structurale*], belirli bir doğal dile özgü *göstergeler*in seçimindeki gerekçeleri aydınlatmaya çalışır ve bu çabasını da, göstergelerin gösterilenlerindeki ayırıcı özellikleri (anlambirimler) çözümleyerek gerçekleştirir; gösterenleriyle olan bağıntısını da göz önünde bulundurur;
3. *söylemsel anlambilim* [Fr. *sémantique discursive*], dilden söyleme ve söylemden dile geçişin düzeneklerini betimler. Birbirini bütünleyen iki Yapmayı-Bilme eylemi söz konusudur burada. Ve dilin gösterilenleri, bağlama uyarlanmış söylem anlamlarına dönüşürler;
4. *edimsel anlambilim* [Fr. *sémantique pragmatique*), bildirilerin içeriğini ve biçimini büyük ölçüde belirleyen konuşucular arasındaki Bilme ve İsteme ilişkilerini dikkate alır." (B. Pottier, "Anlambilimler", bkz. M. Rifat, *agy,* 2, s. 182).

B. Pottier doğrudan dilbilimin içinde yer alan bu dört anlambilimin yanında, birçok açıdan ilgi çekici olan üç anlambilimsel etkinlikten ve/ya da anlambilimsel dizgeden de söz eder ve bunları *bağımsız anlambilimler* (ya da bağımsız anlambilimsel dizgeler) başlığı altında toplar: *metin göstergebilimi* (şiirler, öyküler, romanlar gibi az çok geniş dilsel gerçekleşmeleri inceleme alanı içine alır); *koşut gösterge dizgeler*inin varlığı (dil dizgesine koşut olarak kullanılmış gösterge dizgeleri: sözgelimi, çizim, görüntü, fotoğraf, film müziği, vb.) ve bunların incelenmesi; *dildışı anlambilimsel dizgeler* (evrensel olarak benimsenen anlam iletici matematiksel dizgeler, simgesel mantık formülleri, vb.) ve bunların incelenmesi (B. Pottier, *agy*, s. 20-21; bkz. M. Rifat, *agy*, s. 183).

Bkz. **anlambirimcik çözümlemesi, Pottier.**

• *Charles William Morris'te.* Tasarladığı *genel göstergeler kuramı* içindeki üç bileşenden birine *anlambilim* adını verir Ch. W. Morris. Öteki iki bileşen de *sözdizim* ile *edimbilim*dir. Bu kuram içinde anlambilimin görevi göstergelerin anlamını incelemektir; bir başka deyişle, gösterge ile belirttiği şey (*designatum*) arasındaki ilişkiyi ele almaktır.

Bkz. **Morris.**

• *Üretici-dönüşümsel dilbilgisi* modelinin çevresinde gelişen ve anlamsal bileşene model içinde verilecek yer ve önem konusunda farklı görüşler içeren önemli anlambilim kuramları (üretici ve yorumlayıcı yaklaşımlar) da vardır.

Bkz. **üretici anlambilim, yorumlayıcı anlambilim.**

anlambirim (Fr. *monème*; İng. *moneme*; İt. *monema*).
İşlevsel dilbilimin temsilcisi A. Martinet'nin en küçük dilsel göstergeyi belirtmek için önerdiği terim. Anlambirim dilin birinci eklemlilik düzeyinde yer alan en küçük anlamlı birimdir (dilin ikinci eklemlilik düzeyindeki en küçük birim de *sesbirim* diye adlandırılır). Anlambirimler bir sözcük, bir kök (ya da köken), bir ek, bir çekim eki, vb. olabilir.
"A. Martinet birinci eklemlilik boyutunda yen alan anlambirimleri, işlevlerine ve birleşebilirliklerine göre betimler ve sınıflandırır: Genelde *sözlüksel anlambirimler* (sözlükbirimler) ile *dilbilgisel anlambirimler*e (biçimbirimler) ayrılan bu öğeler tümcedeki işlevleri açısından da üçe ayrılır: *bağımız anlambirimler*, *bağımlı anlambirimler*, *işlevsel anlambirimler*. Bu anlambirimlere ayrıca *yüklemsel anlambirimler* ile *kiplikler* eklenir." (M. Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, 1, s. 65).
A. Martinet'ye göre bir dildeki anlambirimlerin sayısı *açık dizelge* oluşturur; çünkü her toplulukta her an yeni gereksinimler sonucu yeni adlandırmalara gidilmektedir.
Bkz. **çift eklemlilik, Martinet.**

anlambirimcik (Fr. *sème*: İng. *seme*; İt. *sema*).
Gösterilen boyutundaki en küçük ayırt edici anlamlı öğe. Bağımsız bir öğe değildir, çünkü varlığını, belli bir kavram alanı içinde, ancak öbür anlambirimciklerle karşıtlaşmasını sağlayan ayrımsal farklılığına borçludur. Sözgelimi "oturacaklar dizgesi"nde yer alan "sandalye" sözcüğünün "arkalıklı", "ayaklı", "kolluksuz", "tek kişilik" gibi anlambirimcikleri "kanepe"de yerini "arkalıklı", "ayaklı", "kolluklu", "çok kişilik" gibi anlambirimcilere bırakır. Dolayısıyla bir anlambirim tek başına var olamaz, bir *anlambirimcik demeti* içinde değer kazanır. Sesbirimciklerin anlatım düzlemindeki işlevi neyse anlambirimciklerin içerik düzlemindeki işlevi de odur.
Bkz. **anlambirimcik çözümlemesi, anlambirimcik demeti.**

anlambirimcik çözümlemesi (Fr. *analyse sémique*; İng. *semic analysis*; İt. *analisi semica*).
Bir sözcüğün ya da bir sözcük alanının anlamsal oluşumunu en küçük ayırıcı birimlerine (anlambirimciklerine) ulaşarak ortaya koymayı amaçlayan sınıflandırıcı çözümleme. Sesbilimin ses boyutuna

uyguladığı yöntemi (sesbirimcik çözümlemesi) anlam evrenine aktaran anlambirimcik çözümlemesi özellikle sözcük alanı düzeyinde B. Pottier tarafından bir model biçiminde ortaya konmuştur. Bu dilbilimci ve anlambilimcinin "oturacaklar dizgesi"ne uyguladığı çözümlemeye dayanarak şu örneği verebiliriz:

Sandalye: "oturmak için", "kolluksuz", arkalıklı", "ayaklı", "maddesi sert", "tek kişilik".

Koltuk: "oturmak için", "kolluklu", "arkalıklı", "ayaklı", "maddesi sert ", "tek kişilik".

Kanepe: "oturmak için", "kolluklu", "arkalıklı", "ayaklı", "maddesi sert", "çok kişilik",

Puf: "oturmak için", "kolluksuz", "arkalıksız", "ayaklı", "maddesi sert değil ", "tek kişilik".

Tabure: "oturmak için", "kolluksuz", "arkalıksız", "ayaklı", "maddesi sert", "tek kişilik".

(Bkz. Pottier, *Le langage*, s. 27.)

Öte yandan A. J. Greimas da bu çözümleme modelinin daha gelişmiş örneklerini vermiştir. Sözgelimi *Sémantique structurale* (Yapısal Anlambilim) [1966] adlı kitabının "Langage et discours" ("Dil ve Söylem") başlıklı üçüncü bölümünde (s. 30-41) "yukarı/aşağı", "uzun/kısa", "geniş/dar", vb. sözcükleri ele alarak "boyutsallık", "dikeylik", "yataylık", "derinlik", "yanallık" gibi anlambirimcikler saptamakta, bunlara dayanarak da *uzamsallığın anlamsal dizgesi*ni belirlemektedir.

Anlambirimcik çözümlemesinin göstergebilimde hem *dizisel* (paradigmatik) hem de *dizimsel* (sengtagmatik) ilişkilerin kavranmasında etkili olduğunu bu arada özellikle belirtelim.

Bkz. **anlambirimcik, anlambirimcik demeti, Greimas, Pottier.**

anlambirimcik demeti (Fr. *sémème*; İng. *sememe*; İt. *semema*).

Belli bir sözcük alanıyla bağlantılı olarak bir anlambirimin (ya da bir sözcüğün) anlambirimcikler (ayırıcı en küçük anlamlı birimler) toplamı. Sözgelimi "oturacaklar dizgesi"ni oluşturan sözcükleri ele aldığımızda, "sandalye"nin ayırıcı niteliklerini belirleyen "kolluksuz", "arkalıklı", "ayaklı", "maddesi sert", "tek kişilik" gibi ayırıcı anlamlı birimler toplamı "sandalye"nin o dizge içindeki *anlambirimcikler demeti*ni oluşturur.

Bkz. **anlambirimcik, anlambirimcik çözümlemesi.**

anlam ekseni (Fr. *axe sémantique*; İng. *semantic axis*; İt. *asse semantico*).
Göstergebilimde ya da anlambilimde karşıt iki anlamsal öğenin kesiştiği, kavranabilirliklerini sağlayan ortak nokta: Sözgelimi, *büyük/küçük* karşıtlığı "boyut"; *genç/ihtiyar* karşıtlığı "yaş"; *sıcak/soğuk* karşıtlığı "ısı"; *acele/yavaş* karşıtlığı "hız"; *üzülme/sevinme* karşıtlığı "duygu" anlam ekseninde kavranabilir.

anlamlı bütün (Fr. *ensemble signifiant*; İng. *meaningful set*; İt. *insieme significante*). Gösteren ve gösterilen birleşmesinin oluşturduğu dilsel ya da dil dışı gösterge dizgesine çözümleme öncesinde verilen ad. Anlamlı bütünler göstergebilimin inceleme alanına alındıkları andan itibaren *üstdil*in (göstergebilim kuramının) çözümleyeceği *konudil*e dönüşürler.

anlatı (Fr. *récit*; İng. *narrative*; İt. *racconto*).
Bir olayın ya da olaylar dizisinin anlatımını gerçekleştiren sözlü ya da yazılı söylem; bu söylemin konu edindiği gerçek ya da kurmaca olayların eklemleniş ilişkilerinin oluşturduğu örgü, anlatısal metin. Anlatı, bu ikinci anlamıyla doğrudan doğruya içerikle ilgilenen anlatı kuramcılarının çözümleme alanına girer. Dolayısıyla, anlatı denilince, göstergebilimde belli eylemleri, belli uzam ve zaman içinde gerçekleştiren kişilerin (anlatı kişilerinin) yer aldığı, dolayısıyla bir olayörgüsü içeren anlatı izlencesi (anlatı programı) anlaşılır.

- *Anlatı türleri*. G. Genette, *Figures III* (1972) başlıklı yapıtında değişik anlatı türleri ayırt eder: "Asıl sorun, anlatıcının *kişilerden birini* belirtmek için birinci kişinin ağzından konuşma fırsatı bulup bulmadığını bilmektir. Demek ki, biz burada iki tür anlatı ayırt edeceğiz. Birincide anlatıcı anlattığı öyküde yer almaz (sözgelimi *İlyada*'da Homeros ve *Duygusal Eğitim*'de Flaubert); öbüründe anlatıcı anlattığı öyküde kişi olarak yer alır (sözgelimi *Gil Blas*, ya da *Rüzgârlı Bayır*). Bunlardan birinci tür anlatıyı ben apaçık nedenlerden dolayı *yadöyküsel*, ikinciyi de *özöyküsel* olarak adlandırıyorum./Ancak seçtiğimiz örnekler daha şimdiden bu iki türün durumunda hiç kuşkusuz bir bakışımsızlığı ortaya çıkarmaktadır: Homeros da Flaubert de söz konusu anlatıda aynı ölçüde yokturlar; buna karşılık, Gil Blas ve Lockwood, kendi anlatılarında aynı ölçüde yer alır diyemeyiz: Gil Blas hiç kuşkusuz,

anlattığı öykünün kahramanıdır, Lockwood'un durumuysa hiç kuşkusuz böyle değildir (...)Var olmama kesindir, ama var olma derecelidir. Özöyküsel tür içinde en azından iki çeşit ayırt edilebilir: Birinde anlatıcı anlatısının kahramanıdır (*Gil Blas*), öbüründeyse ancak ikincil bir rol oynar, bu rol sanki her zaman için bir gözlemci, bir tanık rolüdür. Yukarıda adından söz ettiğimiz Lockwood, *Louis Lambert*'deki anonim anlatıcı, *Moby Dick*'teki Ishmahel, *Lord Jim*'deki Marlow, *The Great Gatsby*'deki Carraway, *Doktor Faustus*'taki Zeitblom'un durumu böyledir—bu arada Conan Doyle'un en ünlü ve en tipik olan, anlaşılması kolay (ama patavatsız) Dr. Watson'ını unutmamak gerekir. Her şey, sanki anlatıcı kendi anlatısı içinde sıradan, önemsiz biri olamazmış gibi olup biter: Anlatıcı ya en önemli kişi ya da bir izleyici olmak zorundadır. Birinci çeşit (bu bir bakıma *özöyküsel*in güçlü derecesini temsil eder) için biz *benöyküsel* terimini kullanacağız." (G. Genette, *Figures III*, s. 252-253; ayrıca bkz. M. Rifat, *Entelektüel Anlatıyı mı Savunuyorum?*, s. 22; ve *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, 2, s. 247-248.)

Bkz. **benöyküsel anlatı, özöyküsel anlatı, söylem, yadöyküsel anlatı.**

- *Anlatı düzeyi.* Göstergebilimin inceleme konusu yaptığı anlam üretimi sürecinde, olayörgüsünün kurulmasını sağlayacak işlevsel anlatı birimlerinin belirdiği ve aralarındaki ilişkilerin düzenlendiği düzey: özne/nesne; gönderen/gönderilen; yardımeden/karşıçıkan diye adlandırılan eyleyenler arası ilişkiler düzeyi. Anlatı düzeyi *anlatı göstergebilimi*nin inceleme konusudur.

Bkz. **üretici süreç.**

anlatıbilim (Fr. *narratologie*; İng. *narratology*; İt. *narratologia*).

Anlatının öğelerini, kuruluş düzenini ve yapısal oluşumunu inceleyen bilim dalı.

Anlatıbilim araştırmalarının temelinde yer alan *anlatı* kavramının iki oluşturucu öğesi vardır: 1. Anlatılan şey yani *öykü*; 2. anlatma biçimi yani *öyküleme*.

Yalnızca anlatının söylem boyutundaki öykülemeyi, söylem boyutundaki düzenlenişi araştıran yaklaşım ile hem öykünün derin ve evrensel yapılarını (derindeki anlatı boyutu) hem de öyküleme biçiminin derin ve evrensel yapıyla ilişkilerini araştıran yaklaşımlar

(*anlatı göstergebilimi* olarak da adlandırılabilir bu ikinci tür çalışmalar) anlatıbilimin birbirini bütünleyen çalışmaları olarak görülebilir.

- *Anlatıbilim kuramında temel kavramsal ayrımlar.* Yukarıda öykü ve öyküleme ayrımından söz ettik. Anlatıbilimde doğrudan anlatıya yönelik kavramlar, ikili ya da üçlü bölümlenmeye dayanır. P. Ricœur bu ayrımları şöyle özetler: "Anlatı kuramı, aslında ikili bölünme ile üçlü bölünme arasında gidip gelir. Rus biçimcileri *sjužet* (konu) ile *fabula* (anlatı) arasında ayrım yaparlar. Şklovski için, anlatı, konunun oluşmasına yarayan gereçtir; sözgelimi *Yevgeniy Onyegin*'in konusu, *fabula*'nın [anlatının] örülüp işlenmesidir, dolayısıyla bir kuruluştur (bkz. T. Todorov, *Théorie de la littérature, textes des formalistes russes*, *agy*, s. 54-55 [Tr. çev.: *Yazın Kuramı: Rus Biçimcilerinin Metinleri*, *agy*, s. 51]. Tomaşevski ise şöyle der: *Fabula*'nın gelişmesi 'bir durumdan öbürüne geçiş' olarak nitelendirilebilir (*ayy.*, s. 273; [Tr. çev.: *Yazın Kuramı*, *agy*, s. 256;). Konu, okurun, kompozisyon tekniklerinin sonucu olarak algıladığı şeydir. Todorov da buna yakın bir anlamda söylem ile öykü arasında bir ayrım gözetir ("Les catégories du récit littéraire", *agy*, 1966). Bremond ise 'anlatan anlatı' ile 'anlatılan anlatı' arasında bir ayrım yapar (*Logique du récit*, *agy*, s. 321, dipnot 1). Buna karşılık, Cesare Segre (*Le Strutture e il Tempo*, Torino, G. Einaudi, 1974) üçlü bölümleme önerir: *söylem* (gösteren boyutu), *olayörgüsü* (yazınsal kompozisyon düzenine göre gösterilen boyutu), *fabula* (olayların mantıksal ve süredizimsel düzenine göre gösterilen boyutu). Demek ki, burada, ayırt edici öğe olarak kullanılan, art arda dizilişin geri döndürülemez düzeni biçiminde tasarlanmış *zaman*a başvurulmaktadır: Söylemin zamanı okuma zamanıdır; olayörgüsünün zamanı yazınsal kompozisyonun zamanıdır; *fabula*'nın zamanıysa anlatılan olayların zamanıdır. Sonuç olarak, *konu-fabula* (Şklovski-Tomaşevski), *söylem-öykü* (Todorov), *anlatı-öykü* (Genette) ikili bölünmeleri birbiriyle oldukça iyi örtüşür. Saussure'ün terimleriyle yapılan bir yeniden-yorumlamaysa Rus biçimcileri ile Fransız biçimcileri arasında ayrım yapar" (P. Ricœur, *Zaman ve Anlatı 3: Kurmaca Anlatıda Zamanın Biçimlenişi*, s. 152, dipnot 41).
- *Anlatıbilim ve roman.* Anlatıbilim içinde sözgelimi romana ilişkin olarak şu araştırma alanlarının yer aldığını söyleyebiliriz: "Roman

kurgusu, bir başka deyişle, kesitler arası ilişkilerin düzenleniş biçimi (romanın kompozisyonu); romanda konuşanların saptanması: birinci kişili (Ben'li) anlatımda anlatıcının aynı zamanda olayın kahramanı olması ya da yalnızca tanığı olması; üçüncü kişili (O'lu) anlatımın ayırıcı özelliği; Sen'li (ya da Siz'li) anlatımın roman tekniğine getirdiği yenilik; romancının metnin içine arada bir katılıp olayörgüsünün yorumlanışına yön vermesi; dolayısıyla romandaki bakış açılarının farklılıkları; zaman-uzam ilişkileri; anlatının hızı (bir sahnenin zamansal uzunluğu ile onu aktaran öykünün ya da anlatının uzunluğu arasındaki bağlantı); olayörgüleştirmede saatlerin zamanı ile yaşanılan insan zamanının dağılımı; iç monologlar; öykülemenin aşamaları; öyküleme içinde betimlemenin yeri; anlatıcı ile kendisine-anlatılan-kişi arasındaki iletişim; roman-içi okurların yaşamı; romancıyla özdeşleşen anlatı ile okurla özdeşleşen kendisine-anlatılan-kişi, vb" (M. Rifat, *Metnin Sesi*, s. 33). Burada ana çizgileriyle sıraladığımız araştırmaların (*anlatıbilim* ve/ya da *anlatı göstergebilimi* araştırmalarının) özellikle G. Genette, R. Barthes, T. Todorov ve Paris Göstergebilim Okulu tarafından geliştirildiğini belirtelim.

Anlatıbilim alanında düşünce üretmiş öbür araştırmacılar arasında da özellikle şu kişiler belirtilebilir: V. Propp, J.-M. Adam, M. Bal, Cl. Bremond, S. Chatman, D. Cohn, L. Doležel, K. Hamburger, W. Kayser, G. Prince, vb.

Bkz. **Barthes, Bremond, Genette, Greimas, Propp, Şklovski, Todorov, Tomaşevski.**

anlatıcı (Fr. *narrateur*; İng. *narrator*; İt. *narratore*).

Yazınsal metinlerde öyküyü anlatan kişi. Anlatıcının metni yazan kişiyle, yani yazarla karıştırılmaması gerekir. Sözgelimi bir romandaki anlatıcının kendisi hakkında ya da öteki kişiler hakkında bildiklerini tasarlayan kişidir yazar yalnızca, metin içinde konuşan kişi değil (bazı metinlerde yazarın da metin içine girdiği durumlar dışında kuşkusuz). Anlatıcının birinci kişiyi ("ben"), üçüncü kişiyi ("o") ya da ikinci kişiyi ("sen" ya da "siz") kullanarak anlattığı öykünün metin içinde seslendiği kişiye de *kendisine-anlatılan-kişi* denir.

Anlatıcının, anlattığı öyküde rol alıp almamasına göre anlatı türleri oluşur. G. Genette'in kavramlarına başvurarak bu anlatı türlerini *yadöyküsel anlatı* (anlatıcı, anlattığı öyküde yer almaz; üçüncü kişili

anlatılardır bunlar) ile *özöyküsel anlatı* (anlatıcı anlattığı öyküde değişik biçimlerde yer alır) diye ikiye ayırabiliriz. Özöyküsel anlatı içinde de, yine G. Genette'in tanımlamasına göre en azından iki çeşit ayırt edilebilir: Anlatıcı ya anlattığı öykünün kahramanıdır, birinci dereceden rol oynar (bu durumda *benöyküsel anlatı*dan söz edilebilir: özöyküsel anlatının en güçlü biçimidir) ya da yalnızca gözlemcisidir, tanığıdır.

Öte yandan, anlatıcının ilk ve temel işlevi elbette *öyküleme* işlevidir, ancak, bu işlevlerin yanı sıra *yönlendirme*, *iletişim*, *tanıklık* ya da *doğrulama*, *açıklama* işlevleri ile *ideolojik* işlevi de üstlenebilir anlatıcı.

Anlatıcının metnin dokusu içinde "anlatısıyla oynadığı oyunlar", bir başka deyişle anlatıcının *bakış açısı* (perspektif) ve *ses*i (anlatı sesi) de söz konusu metnin hem derinleşmesini hem de zenginleşmesini sağlar. "Metnin dokusu denince ilk aklıma gelen, metinde konuşan anlatıcının konumu, kimliği; bakış açısı; okuru yönlendirmeleri (anımsatmaları, önceden haber vermeleri, sezdirmeleri, geriye-ileriye göndermeleri); metni hızlandırıp yavaşlatması; metni uzatması, kısa tutması; 'O'lu anlatımdan 'Ben'li anlatıma geçmesi; öykü zamanından öyküleme zamanına atlaması; kahramanıyla kimi kez özdeşleşmesi; yazarını çağrıştıran özellikler içermesi; gizemler yaratmaya ve çözmeye tutkun olması; (...) okurunu kışkırtması; okuruna hesap vermesi ya da öyle yapıyor görünmesi, parodi (geniş anlamda), ironi, 'taklit ve hiciv'e dayalı göndermelere yönelerek düzanlamdan çıkıp yananlamları çoğaltması; gerçek yaşamı çağrıştıran göstergelere kurmaca havası vermesi ya da kurmaca göstergeleri gerçek yaşamı çağrıştıracak bir biçimde yaratması; gerçek yaşamda kimi kez 'bulanık' kimi kez 'net' modellerine rastlanabilecek bir anlatı kişileri dokusu kurması ve bu dokuyu yansıtacak bir özel adlar dizgesi oluşturması; kişilerinin bakış açılarını (görüşlerini) neredeyse tek tek vermesi, yani kişilerini konuşturup görüşlerini karşılaştırması; toplumsal-siyasal-ideolojik eleştirileri kendi ağzından sunması; [değişik] okur tiplerine (*sıradan okur, naif okur, örnek okur*) metnin içinde yer vermesi; anlatı içinde değişik metin türlerine yönelmesi; madde sıralamaya, dökümler yapmaya, çizim oluşturmaya aşırı merakı olması; vb." (M. Rifat, *Metnin Sesi*, s. 87).

Bkz. **anlatı, anlatıcının işlevleri, kendisine-anlatılan-kişi.**

anlatıcının işlevleri (Fr. *fonctions du narrateur*; İng. *functions of the narrator*; İt. *funzioni del narratore*).

Bir romanda ya da bir öyküde "Anlatıcının işlevi nedir?" ya da "Anlatıcı neye yarar?" diye sorabiliriz. Kuşkusuz, adı üstünde, anlatıcı, anlatma işini yerine getiren kişidir, varlığı buna bağlıdır. Dolayısıyla "herhangi bir anlatıcıya, gerçek anlamda öyküleme, yani öyküyü anlatma işlevinden başka bir rol yüklemek ilk bakışta tuhaf gelebilir; ama biz, Anlatıcının söyleminin, ister roman söz konusu olsun ister başka bir tür, daha farklı işlevler üstlenebileceğini de çok iyi biliriz" (G. Genette, *Figures III*, s. 261; ayrıca bkz. G. Genette, "Anlatı Türleri ve Anlatıcının İşlevleri", *Kitap-lık*, Ekim 2005, s. 127-130).

Anlatı kuramcıları ve yorumcuları R. Jakobson'un belirlediği *dilsel işlevler*i de temel alarak, anlatıcıya özgü işlevleri sınıflandırma yoluna gitmişlerdir. Biz burada G. Genette'in *Figures III* (1972) adlı yapıtının yanı sıra V. Jouve'un (*La Poétique du roman*) ve Y. Stalloni'nin (*Dictionaire du roman*) araştırmalarını dikkate alarak ve bu konuda kendi gerçekleştirdiğimiz çözümlemelerden de yararlanarak anlatıcının işlevlerine yönelik sınıflandırma modelini örneklerle vereceğiz (ana kaynak için bkz. M. Rifat, *Entelektüel Anlatıyı mı Savunuyorum?*, s. 25-32):

1. *Öyküleme işlevi.* Anlatılacak öykünün var edilmesine yönelik temel işlev. Her anlatıda, ister öykü içinde rol alsın ister almasın, anlatıcı tarafından gerçekleştirilir. "Hiçbir anlatıcı, anlatıcı olma niteliğini yitirmeden bundan vazgeçemez, ve her anlatıcı da rolünü pekâlâ bu işleve indirgemeyi deneyebilir" (G. Genette, *agy* s. 261; ve *agy*, s. 128). Anlatıcı genellikle öyküleme işlevini örtük biçimde, kendi varlığını açıkça hissettirmeden sürdürür. Ama kimi kez öyküleme işinin belirgin bir duruma büründüğü de görülür. Sözgelimi, bir romanın daha hemen başında, anlatıcıyla özdeşleşen yazar öykünün anlatılmaya başlayacağını gücül okuruna duyurabilir. Buna örnek olarak V. Jouve'un da değindiği, Italo Calvino'nun *Bir Kış Gecesi Eğer Bir Yolcu* romanındaki şu sözlerini verebiliriz:

"*Italo Calvino'nun* Bir Kış Gecesi Eğer Bir Yolcu *adlı yeni romanını okumaya başlamak üzeresin. Rahatla. Toparlan. Zihnindeki bütün düşünceleri kov gitsin.*" (I. Calvino, *Bir Kış Gecesi Eğer Bir Yolcu*, YKY, 2008, s. 19).

2. *Yönlendirme işlevi.* Anlatıcı, anlatmakta olduğu öyküyü bir an için keserek, bir yorumda bulunmak istediğinde bu işlev belirir. Sözgelimi, anlatıcı, okurla özdeşleşebilecek olan kendisine-anlatılan-kişinin metni okuma biçimine yön vermek isteyebilir ya da metnin düzenlenişi, eklemlenişi, zamansal kurgulanışı hakkında bilgi verme gereği duyabilir. Demek ki, *yönlendirme işlevi*nde, anlatıcının bir üstanlatısal söylem kullandığı görülür. Örnek olarak Orhan Pamuk'un *Benim Adım Kırmızı* adlı romanına ilişkin şu saptamamızı verebiliriz:

"*Benim Adım Kırmızı* şu üçlü 'büyüleme taktiği'ni kullanıyor:1. *Sıradan oku*ru, kendisine fark ettirmeden doğrudan üstanlatıcı yoluyla 'aşağılayarak' metin içine alıyor ve güncelliği çağrıştıran vurgulamalarla dikkatini belli yerlerde belli bir ölçüde de olsa "çekebiliyor"; 2. *Naif oku*ru, anlatıcıların ve üstanlatıcının sözleriyle, temel anlatı izlencesinin aşamalarını görmeye, çözmeye çağırıyor ve romanı okuma hızını artırmasını sağlayacak önlemler alıyor: 3. *Örnek oku*ru, hem kurmacanın hem de kurmacanın labirentleri üstüne örülmüş üstkurmacanın yapısındaki *yazı serüvenleri*yle uğraşmaya çağırıyor." (M. Rifat, *Metnin Sesi*, s. 73).

Öyküleme işlevinin yanı sıra bir ölçüde yönlendirme işlevi de anlatıcının temel işlevi olarak görülebilir. Bunlara ikincil özellikli ya da bütünleyici şu dört işlevi daha ekleyebiliriz:

3. *İletişim işlevi.* Anlatının var olmasını sağlayan temel kişi anlatıcı ise, onun karşısında gücül olarak yer alan, seslendiği, iletişime girdiği kişi de yukarıda adını geçirdiğimiz kendisine-anlatılan-kişidir. Anlatıcı kimi metinlerde yazarı simgelerken, kendisine-anlatılan-kişi de gücül okuru temsil edebilir. Demek ki, anlatıcı (ya da yazar) ile kendisine-anlatılan-kişi (ya da gücül okur) arasında bir iletişimin kurulması söz konusudur. Bu amaçla, anlatıcı, bağlantıya girebilmek için ona seslenir. "Bir ilişki kurmak ya da bir ilişkiyi sürdürmek, hatta diyaloga girmek (Balzac'ın *Nucingen Bankası*'ndaki gibi gerçek [reel], Sterne'in *Tristram Shandy*'sindeki gibi hayalî) kaygısıyla kendisine-anlatılan-kişiye yönelme durumuna Jakobson'un 'ilişki işlevi' (bağlantı kanalını denetleme) ile 'çağrı işlev"i (iletinin gönderildiği kişi üstünde etkili olma) denk düşer." (G. Genette, *agy*, s. 262; ve *agy*, s. 128.)

Mektup biçimindeki romanlarda, "Şu anda size yazmaya çalışıyorum..." gibi seslenişlerle bu işlevin kendini belirgin kıldığı görülür.

"Mektup türünde yazılmış romanda, özellikle de Jean Rousset'nin 'mektup tarzı monodiler' [monologlar] dediği *Portekiz Mektupları* gibi biçimlerde ne kadar önem kazandığı bilinir; *Portekiz Mektupları*'nda, seslenilen kişinin orada bulunmayan varlığı söylemin kafaya takılan egemen öğesi haline gelir." (G. Genette, *agy*, s. 262; ve *agy*, s. 128).

4. *Tanıklık işlevi* ya da *doğrulama işlevi.* Anlatıcının, oluşturduğu öykünün, aktardığı olayların, başvurduğu bilgi kaynaklarının doğruluğunu ileri sürdüğü anlarda gerçekleşen bir işlevdir. Anlatıcı, kişiler ya da durumlar hakkındaki duygu ve düşüncelerini dile getirebileceği gibi, kullandığı bilgilerin kaynağını da belirtebilir.

Orhan Pamuk'un *Benim Adım Kırmızı*'dan (1998) bir örnek verebiliriz bu işleve:

"*Önce öfke duyduğum katilim kim, hiç beklemedik bir şekilde beni niye öldürdü? Merak edin bunları. Âlem beş para etmez alçak katillerle dolu, ha biri, ha diğeri mi diyorsunuz? O zaman sizi şimdiden uyarıyorum. Ölümümün arkasında dinimize, geleneklerimize, âlemi görüş şeklimize iğrenç bir kumpas var. Açın gözlerinizi...*" (s. 12) ya da "*...beni ele verecek kişisel üslubum ve kusurum yoktur...* " (115-116) veya "*Varsa bir üslubum ve kişiliğim, yalnız nakışımda değil, benim cinayetimde ve kelimelerimde de gizlidir!*" (116)

Demek ki, tanıklık ya da doğrulama işlevi, bir bakıma anlatıcının kendine yönelmesinin bir işaretidir. Bu işlev G. Genette'in de belirttiği gibi R. Jakobson'un *anlatımsallık* ya da *coşku işlevi* dediği şeye benzer.

G. Genette'in Rousseau'nun *İtiraflar*'ıyla ilgili olarak verdiği örneği de buraya aktaralım:

"*Yazı yazarken nabzımın hâlâ hızlandığını hissediyorum; bu anlar ben yüz bin yıl yaşasam da içimde her zaman var olacaktır.*" (aktaran, G. Genette, *agy*, s. 262).

G. Genette, Thomas Mann'ın *Doktor Faustus*'uyla ilgili olarak da şu gözlemde bulunur: "Anlatıcının tanıklığı, öyküleme edimiyle aynı zamanda gerçekleşmiş olaylarla ilgili, ve anlattığı öyküyle bağlantısız da olabilir: Nitekim, *Doktor Faustus*'ta savaşın kasıp kavurmasına ilişkin sayfalarda Zeitblom, Leverkühn ile ilgili anılarını yazmaktadır" (G. Genette, 1972, s. 262).

5. *Açıklama işlevi.* Anlatıcının seslendiği kişiye (kendisine-anlatılan-kişi ya da gücül okur), öyküyü daha iyi anlamasını sağlayacak açıklamalarda bulunduğu anlarda gerçekleşen bir işlevdir.

Y. Stalloni'nin (*agy*) de belirttiği gibi, daha çok gerçekçi (Balzac) ve natüralist (Zola) romancıların kullandıkları bir tekniktir. Ama ayrıca, bazı romanlarda dipnot olarak verilen bilgiler de yazarı simgeleyen anlatıcının açıklama işlevi olarak görülebilir. Sözgelimi Louis Aragon, *Le Paysan de Paris* (Paris Köylüsü) adlı yapıtında "Certa" adlı kafeyle (Café Certa) ilgili şöyle bir dipnot düşer:

"*Certa, bugün Isly sokağında, eski London Bar'ın bulunduğu yerdedir. Peki ya ben neredeyim? Bedenim nerede? İşte gece bastırdı bile.*" (L. Aragon, *Le Paysan de Paris*, Gallimard, "Le Livre de Poche " dizisi, 1966, s. 101; ayrıca bkz. Y. Stalloni, *agy*, s. 100).

6. *İdeolojik işlev.* Anlatıcının öyküleme işlevini kesip dünya, toplum, insanlar, yaşam hakkında genel, soyut, öğretici görüşler içeren kesitler oluşturduğunda ortaya çıkan bir işlevdir. Genellikle de özdeyişler, ahlaksal tavır belirleyen özlü sözler biçiminde belirginleşir. "Romanın denemeyle buluştuğu ara bölgeye" (Y. Stalloni, *agy*, s. 100) girmiş oluruz bu işlevle.

Yaşar Kemal'in *Ortadirek* (1968) romanından bir alıntıyla örneklendirelim bu işlevi:

"*Gözü dönmeye görsün bu köylü milletinin, hiç bir şeyle korkutamazsın. Ölümüne ölümüne yürür böyle zamanlarda bunlar*" (s.350) ya da "*Eline bir tek çöp alır da kırmayı denersen, kolayca kırarsın. Amma hepsini birden kıramazsın. İki yüz çöpü bir araya getirince hiç mi hiç kıramazsın. İşte bunlar şimdi, bir araya gelmişler, toplanmışlar. Mümkünü yok kıramazsın.*" (s. 350)

G. Genette'in de belirttiği gibi, öyküleme işlevi dışındaki işlevler arasında bir tek ideolojik işlev yalnızca anlatıcıya ait bir işlev olarak görülemez. Birçok yazar bu işlevi romanlarında değişik kişilere dağıtmışlardır. Ama söz konusu işlev Proust'un *Kayıp Zamanın İzinde* adlı yapıtında değişik kişilere değil de doğrudan doğruya anlatıcıya verilmiştir. Gerçekten de Proust'un romanında ideolojik işlevi sürdürme ayrıcalığını anlatıcı üstlenmiştir: Yazarın otoritesinin yapıt içindeki varlığını hissettiren söylem de anlatıcının dilinde yoğun biçimde bu yolla belirginleşir: "Psikolojik, tarihsel, estetik, metafizik özellikli [bu] söylem, nicelik ve nitelik bakımından

öylesine önemlidir ki (...) *Kayıp Zamanın İzinde* adlı yapıtta ve bu yapıt aracılığıyla, roman biçiminin geleneksel dengesinde yaratılan en büyük sarsıntının sorumluluğu ve bir bakıma onuru bu söyleme yüklenebilir kuşkusuz" (G. Genette, *agy*, s. 264-265; ve *agy*, s.130).

Bkz. **anlatıcı, Genette.**

anlatı hareketleri (Fr. *mouvements narratifs*: İng. *narrative movements*; İt. *movimenti narrativi*).

Anlatının söylemindeki hızı, ölçüyü belirleyen dört aşama: *duraklatma*, *eksiltme*, *özetleme*, *sahneleme*.

Bkz. **anlatı hızı.**

anlatı hızı (Fr. *vitesse narrative*; İng. *narrative speed*; İt. *velocità narrativa*).

Anlatının, serüven zamanını belli bir öyküleme zamanına göre dile getirme süresi. "Anlatı kuramcıları romana ve öyküye ilişkin zaman sorunlarını ele aldıklarında temel bir ayrımdan söz ederek işe başlarlar. Anlatılan serüvenin zamanı ile bu serüveni öykülemede geçen zamanı birbirinden ayırırlar. Bir başka deyişle, serüven zamanı ile öyküleme zamanını ayırt ederler. *Anlatı hızı* da onlara göre, serüven zamanı ile öyküleme zamanının arasındaki orana bağlı olarak belirir. Daha kabaca belirtecek olursak, anlatı hızında temel sorun ne kadar süreyi kaç sayfada anlatıyoruz olayıdır. Ama şurası da bir gerçektir ki, romancılar ve öykücüler, çağrıştırdıkları toplam serüven zamanı ne olursa olsun, bu zamanın her aşamasını aynı ölçüde, aynı yoğunlukta ya da eşit oranda işlemezler. Toplam serüven zamanının uygun gördükleri anlarına ağırlık verip sayfa sayısını artırırlar, serüven zamanının sıradan kabul ettikleri eylemlerineyse şöyle bir dokunup geçerler. Demek ki, anlatının ritmi, temposu, anlatılan serüvenin toplam zamanına göre, metnin yazılması sırasında, kimi kez yavaşlar, hatta bazı durumlarda serüven zamanını bire bir yansıtır duruma gelir; kimi kez de metnin temposu iyice hızlanır, serüven zamanı iyice indirgenir, daraltılır. Şöyle de diyebiliriz: Ayrıntılı işlenen sahneler aracılığıyla serüven zamanının süresine az çok yaklaşılırken (bu durumda anlatı hızı serüven zamanına yaklaşacak biçimde yavaşlatılmış olur), kısa kısa çağrışımların yer aldığı tümce parçacıklarıyla da serüven zamanının

üzerinden 'hızla kayılır' (bu durumda anlatının hızı serüven zamanını iyice indirgeyecek bir orana ulaşır)./ Romanlara, öykülere özgü metinlerin kurgusu da bu ikili sürecin birbirine bağlanmasıyla, bu ikili sürecin birinden öbürüne geçişlerle oluşur. Klasik roman bu iki süreci (yavaşlatma, hızlandırma) birbirine 'mantıksal' zincirlenişlerle bağlarken, modern roman arada hiçbir 'mantıksal' zincirlenişe gerek duymadan, kesitlerini kopuk kopuk, bağlantısız biçimde veren bir kurguya da gidebilir. Dolayısıyla her romancı, her öykücü anlatısındaki zamanın efendisidir. Bir yaşamı iki yüz sayfada ya da bir akşam yemeğini yüz sayfada anlatabileceği gibi, bütün anlatısını çok kısa süren bir serüven zamanına da dayandırabilir. Bu noktada Michel Butor'un *Roman Üstüne Denemeler*'deki sözlerinden esinlenerek şöyle de diyebiliriz: Yazar, bize iki dakika içinde okuyabileceğimiz, ama kendisinin yazmak için iki saat harcamış olduğu bir özet sunabilir; bu da, herhangi bir kahramanın iki yıla yayılan olaylara ilişkin olarak iki gün içinde sunabileceği bir anlatının özeti olabilir" (M. Rifat, *Entelektüel Anlatıyı mı Savunuyorum?*, s.11-12).

Şimdi serüven zamanı ile öyküleme zamanı arasındaki anlatı hızına ilişkin olarak anlatı kuramcıları, özellikle de G. Genette tarafından (*Figures III*) ileri sürülmüş dört tekniği ("anlatı hareketleri"ni) gerek Y. Stalloni'nin yapıtından (*Dictionnaire du roman*) gerekse bu konudaki kendi çalışmalarımızdan (*Entelektüel Anlatıyı mı Savunuyorum?*, s. 12-14) yararlanarak ayrıntılarıyla belirtelim:

1. *Duraklatma* (ya da *durak*). Yazar, serüveni bir an için durdurup, betimlemeye ya da yorumlarını, açıklamalarını belirtmeye geçer. Bir başka deyişle, metin devam eder ama serüven, yani anlatılan öykü (anlatısal içerik) ilerlemez. Bu tekniğin kullanımında: **öyküleme zamanı = x** ve **serüven zamanı = 0** durumu ortaya çıkar.
2. *Eksiltme* (ya da *eksilti*). Yazar, serüvenin suskun kalmayı yeğlediği bazı anları üstünden adeta "kayarak geçer". Sözgelimi, sayfa üzerinde kesitler arasına yerleştirilmiş farklı büyüklükteki "beyaz" boşluklar, belli sürelerin geçmiş olduğunu belirtebilir. Yazar, bu boşlukların işaret ettiği zaman kesitlerindeki eylemler hakkında şu ya da bu nedenle konuşmak istememiş, ya da bunları "üstü kapalı" biçimde sezdirmiş olabilir. Öte yandan, eksiltili anlatımda, "birkaç gün sonra", "birkaç ay sonra", "aradan yıllar geçer" gibi

serüven zamanını hızla indirgeyen dilsel geçiş birimlerinin de çok sık kullanıldığını belirtmek gerekir. Bu tekniğin kullanımında: **serüven zamanı = x** ve **öyküleme zamanı = 0** durumu ortaya çıkar.

3. *Özetleme* (ya da *özet*). Yazar, sözgelimi iki yıllık bir serüven zamanını birkaç sayfada ya da birkaç satırda, on bir günlük bir serüven zamanını da yedi buçuk sayfada özetleyerek sunabilir. Olayları anlatmada geçen zaman, bu olayların gelişmesi zamanına göre daha azdır ya da çok daha azdır. Bu tekniğin kullanımında: **öyküleme zamanı < serüven zamanı** durumu ortaya çıkar (< işareti, soldaki birimin daha kısa, daha küçük, daha az olduğunu; ya da sağdaki birimin bunun tersi özellikleri taşıdığını belirtir).
4. *Sahneleme* (ya da *sahne*). Yazar, sözgelimi kibarlar çevresinde ("monden" bir çevrede) gerçekleşen müzikli bir akşam yemeğine özgü serüven zamanını (diyelim ki iki saat sürüyor), akşam yemeğine katılan kişiler arasındaki konuşmaları diyaloglar halinde vererek aynen yansıtabilir, yaşatabilir. Bir başka deyişle, öyküleme zamanı ile serüven zamanı arasında neredeyse bir denklik kurmaya çalışabilir. Daha doğrusu öyküleme durmuş, onun yerini serüvenin sahnelenmesi, betimlenmesi almıştır. Bir bakıma anlatıcı susar, kişiler kendileri "oynarlar". Metinde böylece sanki bir "tiyatro sahnesi" doğar. Bu tekniğin kullanımında: **öyküleme zamanı = serüven zamanı** durumu ortaya çıkar.

Yukarıda sözünü ettiğimiz dört teknik, serüven zamanı ile öyküleme zamanının oranını ayarlayan, dolayısıyla anlatı hızı kavramını ortaya koyan işlemlerdir temelde. Ama, *anlatı hızı* kavramıyla belirtmek isteyeceğimiz bir başka temel özellik de bu dört tekniğin her birinin kendi içinde taşıdığı, metinlere okunabilirlik katan ve *hem anlatımda hem de içerikte gerçekleşen hızdır*. Sözgelimi sahneleme tekniğini ele alalım: Sahnelemede okuru çeken, okurun alımlayışını sürükleyen, okuru uyaran, dürten, kışkırtan, ayartan, vb. özelliklerdir anlatı hızını yaratacak olan. Yalnızca dört tekniğin kullanılmış olması ve bunların kaynaştırılmış olması o metnin okunabilirliğini sağlayacak bir anlatı hızı getirmeyebilir. Öyleyse anlatı hızı kavramı açısından şöyle bir tanımlamaya gidebiliriz: *Anlatı hızı* hem bu dört tekniğin kullanımıyla ortaya çıkar, hem de bu dört tekniğin kendi içlerinde barındırdıkları yönlendirici anlatım ve içerik "dürtüleri"yle biçimlenir (kuşkusuz burada

anlatımın biçimlendirilişi ile içeriğin biçimlendirilişini göz önünde bulunduruyoruz) (bkz. M. Rifat, *agy*, s. 12-14).
(**Anlatı temposu, anlatı ritmi** de denir).
Bkz. **Genette.**

anlatı izlencesi (Fr. *programme narratif*; İng. *narrative program*; İt. *programma narrativo*).
Anlatı göstergebiliminde bir edim sözcesinin bir durum sözcesini (özne/nesne ilişkisi) etkileyip yeni bir durum sözcesine dönüştürme sürecine verilen ad.
Anlatı sözdizimi üstüne çalışan bir çözümlemecinin birinci etkinliği, durum sözcelerini saptamak, ardından da bu durum sözcelerinin dönüşümlerini izlemektir. Bir durum sözcesinin bir başka durum sözcesine dönüşmesiyle nasıl "küçük" bir anlatı izlencesi oluşuyorsa, bir gösterge dizgesi içinde başlangıçtaki durumun sonuç durumuna dönüşmesiyle de *temel anlatı izlencesi* oluşur. Ayrıca böyle bir izlencenin gerçekleşmesine destek olan *yan izlenceler* de bulunabilir. Demek ki anlatı izlencesi bir öznenin (ya da bir gönderenin) bir başka özneyi etkileyerek içinde bulunduğu durumu bir başka duruma dönüştürme sürecidir.
Bir anlatı izlencesi dört evreden oluşur: *eyletim*; *edinim*; *edim*; *yaptırım*.
Anlatı izlencesi, *eyleyenler*in anlatının akışı (*anlatı sözdizimi*) içinde üstlendikleri ayırıcı işlevleri belirlemeye ve anlatının öykülenişini okumaya yarar. Bazı anlatılarda, *temel anlatı izlencesi*nin karşısında bir *karşı-izlence* de bulunduğu görülebilir. Böyle bir durumda, *karşı-izlence*deki karşı-öznenin amacı da birinci öznenin edimini engellemek ya da onun yerine geçmektir.
(**Anlatı programı** da denir).
Bkz. **edim, edinim, eyletim, eyleyen, sözce, üretici süreç, yaptırım.**

anlatı kişisi ya da **kişi** (Fr. *personnage*; İng. *personage*; İt. *personaggio*).
Genel olarak edebiyatta, edebiyat eleştirisinde ve masal incelemelerinde, bir anlatının olayörgüsünde işlevi bulunan, temel ve/ya da yan eylemlere katılan bireyleri belirtmek için kullanılan terim.
V. Propp olağanüstü halk masallarındaki otuz bir işlevin yedi anlatı kişisi tarafından yerine getirildiğini belirtir: *saldırgan* (ya da *kötü kişi*); *bağışçı*; *yardımcı*; *prenses* (*aranılan kişi*) [ve *babası*]; *gönderen*; *kahraman*; *düzmece kahraman*.

V. Propp *prensesin* (aranılan kişinin) eylem alanında yer alan işlevlerle *babasının* işlevleri arasındaki ayrımın çok kesin olmadığını belirtir.

Ancak, anlatı göstergebilimi açısından *aranılan kişi*nin (yani *prensesin*) babasının prensesle aynı düzeyde değil de *gönderen* (ya da *görevlendiren*) işlevi altında değerlendirilmesi gerekir.

V. Propp masaldaki işlevlerin dağılımı sorununu, eylem alanlarının anlatı kişileri arasında dağılımı düzeyinde çözümler ve bu konuda üç olasılık öngörür:

1. Bir eylem alanı doğrudan doğruya anlatı kişisine uygun düşer;
2. Bir anlatı kişisi birçok eylem alanı kaplar;
3. Bir eylem alanı birçok kişi arasında dağılır.

Paris Göstergebilim Okulu (A. J. Greimas, vb.) anlatı kişisi kavramı yerine değişik düzeyde yer alan iki kavram önermiştir: *anlatısal yapı*da yer alan ve salt sözdizimsel bir işlev değeri taşıyan *eyleyen* (Fr. *actant*) kavramı ile *söylemsel yapı*da yer alan ve sözdizimsel işlevlerin belli roller, belli izleklerle (temalarla) donandığı birimleri belirten *oyuncu* (Fr. *acteur*) kavramı.

Bkz. **eyleyen, işlev**.

anlatım (Fr. *expression*; İng. *expression*; İt. *espressione*).

Göstergebilim kuramında (L. Hjelmslev'den A. J. Greimas'a) gösterge işlevini ya da *semiosis*'i oluşturan iki öğeden biri. Öteki öğe *içerik*tir. Saussure dilbiliminde *gösteren*e denk düşer.

Anlatım, L. Hjelmslev'in deyişiyle, bir içeriğin anlatımı olduğu için anlatım değeri taşır; bir başka deyişle, anlatım bağımsız olarak var olamaz, ancak gösterge işlevinin öteki işlevine, yani içeriğe göre tanımlanabilir. Ayrıca göstergebilim, Saussure'cü anlayıştan farklı olarak hem anlatım düzleminde hem de içerik düzeminde töz ve biçim ayrımı öngörür. Buna göre *anlatım düzlemi*, *anlatımın tözü* ile *anlatımın biçimi*nden oluşur. Dil düzeyinden şu örneği verebiliriz: Sesler ya da harfler, gereç olarak, *anlatımın tözü*nü; sesbirimler ya da yazıbirimler arasındaki paradigmatik ve sentagmatik ilişkiler ise *anlatımın biçimi*ni oluşturur. *İçerik düzlemi* ise, *içeriğin tözü* ile *içeriğin biçimi*nden kuruludur. *İçeriğin tözü* düşüncedir (kavramlar bütünüdür), *içeriğin biçimi* ise sözcüklerin ya da tümcelerin içerikleri arasındaki paradigmatik ve sentagmatik ilişkilerdir (bkz. H. E. Brekle, *Sémantique*, s. 52). Ses boyutu söz

konusu olduğunda, anlatımın tözünün incelenmesi sesbilgisinin alanına, anlatımın biçiminin incelenmesiyse sesbilim alanına girer. Edebiyat alanından bir örnek vermek gerekirse, edebiyatın *anlatım tözü* dildir, *anlatım biçimi* ise üsluptur (kullanılan söz sanatları, ritimler, uyaklar, vb.); buna karşılık edebiyatın *içerik tözü* düşünceler, duygular, görüşlerdir, *içerik biçimi* ise temalardır, kompozisyondur, türlerdir (bkz. K. Togeby, "Yazın ve Dilbilim", bkz. M. Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, 2, s. 107).

Bkz. **içerik.**

anlatımın biçimi (Fr. *forme de l'expression*; İng. *form of expression*; İt. *forma dell'espressione*).

Bkz. **anlatım.**

anlatımın tözü (Fr. *substance de l'expression*; İng. *substance of expression*; İt. *sostanza dell'espressione*).

Bkz. **anlatım.**

anlatımsallık işlevi (Fr. *fonction expressive*; İng. *expressive function*; İt. *funzione espressiva*).

Konuşucunun, sözünü ettiği şeyle ilgili düşünsel ya da duygusal durumunu, tutumunu belirttiği durumlarda gerçekleşen işlev.

Anlatımsallık işlevi hem K. Bühler'in (Alm. *Ausdruck*) hem de R. Jakobson'un ortaya attığı dilsel işlevlerle ilgili taslaklarda yer alır.

R. Jakobson'a göre "konuşucuda odaklanan *anlatımsallık işlevi* ya da *coşku işlevi* konuşan kişinin konuştuğu şey karşısındaki tutumunun doğrudan anlatımını hedefler. Gerçek ya da aldatıcı, belirli bir coşku izlenimi vermeye çalışır.(...) Dildeki tamamıyla coşkusal katman ünlemlerle belirtilir. Ünlemlerde açık seçik olarak görülen coşku işlevi, bütün konuşmalarımızı ses, dilbilgisi ve sözcük düzeylerinde belli bir ölçüde süsler." (R. Jakobson, "Dilbilim ve Yazınbilim", bkz. M. Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, 2, s. 86-87.)

Konuşucunun sevinç, kızgınlık, şaşkınlık, vb'ni belirttiği tümceler (ünlemler) dilin anlatımsallık işlevine örnek gösterilebilir. Sözgelimi "*Sana rastladığım için* ***çok sevinçliyim***"; "***Umarım*** *yarın hava güzel*

olur"; *"Ne yazık ki gelmedi"* tümceleriyle, bir tümce değeri taşıyan *Of be!* ünleminde anlatımsallık işlevi ağır basar.
(**Coşku işlevi** ya da **coşkusal işlev** de denir.)
Bkz. **çağrı işlevi, gönderge işlevi, gösterim işlevi, ilişki işlevi, işlev, üstdil işlevi, yazın işlevi.**

anlatı programı *bkz.* **anlatı izlencesi.**

antroposemiyotik *bkz.* **insan göstergebilimi.**

arayış (Fr. *quête*; İng. *quest*; İt. *ricerca*).
Anlatı göstergebiliminde, öznenin ulaşmak istediği nesneye yönelme, bu isteği doğrultusunda gereken eylemleri sürdürme sürecine verilen ad.
Belli bir zamana yayılan, uzam açısından da belli bir yayılım gerektiren arayışın ilk aşaması, öznenin, isteği doğrultusunda, nesneyi aramaya koyulmasıyla başlayan *edimselleşme* boyutudur (bir başka deyişle harekete geçme boyutu). Arayışın ikinci ve sonuncu aşamasıysa, öznenin amaçladığı nesnesine kavuşmasını, nesnesiyle birleşmesini simgeleyen *gerçekleşme* boyutudur.

Arrivé (Michel)
Fransız göstergebilimcisi (doğ. 1936). Dilbilim, dilbilgisi, edebiyat göstergebilimi, psikanaliz alanındaki araştırmalarıyla tanınır. Yıllarca Greimas göstergebilimine yakın bir üniversite öğretim üyesi olarak görev yapmıştır. Paris Göstergebilim Okulu'nun önde gelen bir temsilcisidir.
Bkz. **Paris Göstergebilim Okulu.**

artsüremli dilbilim (Fr. *linguistique diachronique*; İng. *diachronic linguistics*; İt. *linguistica diacronica*).
Dilsel olguların evrimini inceleyen dilbilim yaklaşımı. F. de Saussure, artsüremli dilbilimi şöyle tanımlar: "*Artsüremli dilbilim*, aynı ortak bilinç tarafından kavranmayan ve aralarında bir dizge oluşturmadan birbirinin yerini alan ardışık öğeler arasındaki bağıntıları incele[r]" (bkz. M. Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, 2, s. 27; ayrıca bkz. F. de Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri*, 1, s. 92).
(**Artzamanlı dilbilim** de denir.)
Bkz. **artsüremlilik, eşsüremli dilbilim, eşsüremli inceleme, Saussure.**

artsüremlilik (Fr. *diachronie*; İng. *diachrony*; İt. *diacronia*).
Dil ya da gösterge olgularının zaman içinde geçirdikleri evrim süreci. Dilin ya da herhangi bir gösterge dizgesinin zamanın belli bir anındaki işleyiş düzeni ise *eşsüremlilik* olarak adlandırılır.
(**Artzamanlılık** ya da **diyakroni** de denir.)
Bkz. **artsüremli dilbilim, eşsüremli dilbilim, eşsüremlilik.**

Auerbach (Erich)
Alman filoloğu, Roman dilleri ve edebiyatları uzmanı, edebiyat eleştirmeni, metin yorumcusu (1892-1957). L. Spitzer, E. R. Curtius ve H. Friedrich ile birlikte 20. yüzyılın önde gelen filologlarındandır. E. Auerbach'ın göstergebilimsel etkinlik alanıyla olan bağlantısı, 20. yüzyılın ilk yarısından başlayarak, metin açıklaması ya da metin yorumunun önemli sayılacak örneklerini vermiş olmasıdır. 1935'te Marburg Üniversitesi'ndeki görevinden ayrılmak zorunda kalan ve 1936'da Nazi rejiminden kaçarak Türkiye'ye gelen E. Auerbach, 1933'te İstanbul'da L. Spitzer tarafından kurulmuş olan Garp Filolojileri (ya da Roman Filolojisi) kürsüsüne atandı ve bu kürsüyü 1947'ye kadar yönetti. On bir yıl içinde, İstanbul'da *Introduction aux études de philologie romane* (Roman Filolojisi İncelemelerine Giriş) ile *Mimesis* adlı kitabını kaleme aldı. 1947'de Türkiye'den ayrılarak ABD'ye gitti ve oradaki üniversitelerde ders verdi. İlk kitap 1944'te *Roman Filolojisine Giriş* başlığıyla İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları arasında basıldı: Kitabın çevirmeniyse o dönemde aynı bölümde asistan olarak görev yapan Süheylâ Bayrav'dı. İkinci kitap ise 1946'da Almanca olarak Bern'de basıldı.
Dört bölümden oluşan *Roman Filolojisine Giriş*'in konumuzun çerçevesi açısından bizi ilgilendiren bölümü metinlerin eleştirel basımı, dilbilim, edebiyat incelemeleri ve metin açıklamasını ele alan ve genel eleştiri kuramı ya da yöntemi açısından tarihsel önemi bulunan birinci bölümdür. Özellikle birinci bölümün sonunda yer alan "Metin Açıklaması" altbölümü metne dayalı edebiyat eleştirisi bakımından E. Auerbach'ın yaklaşım biçimini sergiler. Ona göre, kaynağı Eskiçağ'a kadar giden metin açıklaması, Ortaçağ'da ve Rönesans'ta büyük önem kazanmış, modern çağda ise, modern filologların çabasıyla, özellikle de L. Spitzer'in katkılarıyla iyice gelişmiştir. E. Auerbach'ın yine bu altbölümde belirttiği gibi, "modern dönemdeki

birçok akım" da metin açıklamasının gelişmesini kolaylaştırmıştır: Estetiğin (B. Croce), fenomenolojinin (E. Husserl) ve sanat tarihinin (H. Wölfflin) etkisiyle de metin açıklaması yeni bilimsel araştırmalar için bir araç durumuna gelmiştir.

E. Auerbach'ın metin açıklaması yöntemi şu aşamaları içerir: "Genellikle çok uzun olmayan bir metin parçası seçilir ve bu parçanın dili, kullandığı sanatsal biçimler, içeriği, kompozisyonu en ince ayrıntılarına kadar çözümlenir. Modern anlambilim, sözdizim ve ruhbilim yöntemlerinden yararlanılarak yapılan bu çözümleme süresince, yazar ve yapıtı hakkında daha önce edinilmiş bilgilerin tamamen unutulması, hiçbir eleştirmenin etkisi altında kalınmaması gerektiğini yöntemsel açıdan özellikle vurgular Auerbach. Temel amaç da kuşkusuz, metindeki dil ve içerik hareketlerini olabildiğince nesnel ve yansız kalarak gözlemlemek ve 'yapıttan alınacak taze ve sağlam izlenimler'i ortaya koymaktır. Metin, bütün ayrıntılarıyla çözümlenip yeniden inşa edildikten sonra da başka metinlere yönelik olarak yapılan incelemelerle karşılaştırılır. Auerbach'a göre bir filoloji araştırmaları yöntemi ve yapıtın bütününü aydınlatmaya yarayan bir yöntem olan metin açıklaması, aynı zamanda yazınsal yapıtların 'güzelliği'ni okurların kendi kendine bulmasına da yardımcı olur" (M. Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, 1, s. 136; *Yaklaşımlarıyla Eleştiri Kuramcıları*, s. 12-13).

E. Auerbach bir metin parçasının açıklamasını yapıp onu başka metin açıklamalarıyla karşılaştırma yöntemini 1946'da yayımladığı *Mimesis*'te de kullanır. *Batı Edebiyatında Gerçekliğin Temsili Üstüne Deneme* alt başlığını taşıyan bu kitabında, E. Auerbach Batı kültüründeki bir dizi önemli metni (Homeros'tan Marcel Proust'a, James Joyce'a, Virgina Woolf'a kadar) okuyarak, yazarların gerçekliği kurmaca metinlerde temsil etme biçimlerini araştırır; edebiyatta temsil edilişin biçimsel düzeylerdeki evrimine ve değişimine ilişkin saptamalarda (seçkin üslup, sıradan üslup, ara üslup) bulunur. Çağdaş yazarların yapıtlarında gerçekliği temsil etme anlayışlarıyla ilgili saptamalarından ilgi çekici olanıysa şudur: Çağdaş yazarlar, dış yaşamdaki bir dizi kesintisiz olayı bütünüyle ve kronolojik bir sıra izleyerek göstermek yerine, birkaç saat ya da birkaç gün içinde meydana gelmiş sıradan olayların canlandırılmasından yararlanırlar, yapıtlarında. Çağdaş yazarlar,

E. Auerbach'a göre, yaşamı bütünüyle sunma eğilimine karşı çıkarak, birkaç dakika, birkaç saat ya da birkaç gün içinde birkaç kişinin başından geçmiş olgu ya da olayları anlatmayı denerler ve ancak böyle yaparlarsa az çok eksiksiz bir canlandırmanın gerçekleştirilebileceğine inanırlar.

E. Auerbach *Mimesis*'te, metin çözümlemelerinden ve karşılaştırmalarından hareket ederek, Avrupa'daki bütün *sürecin genel*ini vermeye çalışır. Çözümleme yönteminin uygulanması açısından etkisinde kaldığı L. Spitzer ile arasındaki temel ayrım ise L. Spitzer'in geneli değil de bireye özgü olanı, bireyin üslubunu yakalamaya çalışmasıdır.

E. Auerbach'ın konumuzla ilgili öteki yapıtları arasında özellikle şunu belirtebiliriz: *Literatur sprache und Publikum in der lateinischen Spätantike und im Mittelalter* (Latin Eskiçağı'nda ve Ortaçağ'da Edebiyat Dili ve Halk) [1958; İng. çev.: *Literary Language and its Public in Late Latin Antiquity and the Middle Ages,* 1965].

Bkz. **Curtius, filoloji, Friedrich, Spitzer.**

Austin (John Langshaw)

İngiliz mantıkçısı ve dil felsefecisi (1911-1960). Oxford Üniversitesi'nde ders verdi. Dilin iletişim süreci içinde yarattığı sorunları çözmek için, dil durumlarının bir dökümünü yapmayı amaçladı: Gündelik dildeki tümcelerin ortaya koyduğu anlamsal durumların bu yolla sınıflandırılabileceğini ileri sürdü. Dil felsefesi açısından yaptığı asıl katkı, *kesinleyici sözceler* (bir şeyin doğru ya da yanlış olduğunu ileri süren betimleyici sözceler) ile *etki sözceleri* arasında gerçekleştirdiği karşılaştırma sonucu, iletişim amacı taşıyan sözlerin, her şeyden önce bir söz *edimi*, bir *sözeylem* olduğunu ortaya koymuş olmasıdır. J. L. Austin'in *sözeylem kuramı*na göre, sözceler, salt bir dil durumunu betimleyen, dolayısıyla doğru ya da yanlış olan saptayıcı, kesinleyici sözceler değildir; aynı zamanda bir eylemle de bütünleşebilen, dolayısıyla salt saptayıcı, kesinleyici sözceler kategorisinde yer alamayacak sözceler de vardır. Sözgelimi *Sizden özür diliyorum* kesinleyici bir tümce değil, eylemi söylediği anda gerçekleştirmiş olan bir sözcedir. Bir başka deyişle, yalnızca bir olgunun söylenmiş olması değil, aynı zamanda bir eylemin (özür dileme eyleminin) de yerine getirilmiş olması söz konusudur burada. Demek ki, bu dil durumunda, "söylemek yapmaktır". J. L. Austin, bir söz söylerken bir eylem de

gerçekleştirdiğimiz durumların tipolojisini gerçekleştirmeye çalışmış, ve her dil ediminin (sözeylemin) üçlü bir şemaya göre çözümlenebileceğini belirtmiştir: 1. düzsöz edimi (İng. *locutionary act*; Fr. *acte locutoire*; İt. *atto locutorio*); 2. edimsöz edimi (İng. *illocutionary act*; Fr. *acte illocutoire*; İt. *atto illocutorio*); 3. etkisöz edimi (İng. *perlocutionary act*; Fr. *acte perlocutoire*; İt. *atto perlocutorio*).

Sözgelimi *Kapıyı kapat* gibi bir tümcede, hem bir *düzsöz edimi* ("böyle bir tümceyi söylemek"), hem bir *edimsöz edimi* ("bir emir vermek"), hem de bir *etkisöz edimi* ("kapının kapanmasının sağlanmasını amaçlamak") ayırt edilebilir.

J. L. Austin'in çalışmaları *edimbilim*in hızla gelişmesini sağlamış ve konferansları ile yazıları, ölümünden sonra şu kitaplarda biraraya getirilmiştir: *Philosophical Papers* (Felsefe Yazıları) [1961; Fr. çev. (seçmeler): *Écrits philosophiques*, 1994]; *Sense and Sensibilia* (1962; Fr. çev.: *Le langage de la perception* [Algılamanın Dili], 1971); *How to do Things with Words* (1962; Fr. çev.: *Quand dire, c'est faire*, 1970; Tr. çev.: *Söylemek ve Yapmak*, 2009).

Bkz. **edimbilim, sözeylem kuramı, Searle.**

aykırılık/karşıtlık (Fr. *contraste/opposition*; İng. *contrast/opposition*; İt. *contrasto/opposizione*).

Dilsel öğeler ya da göstergeler arasındaki iki tür ilişki. Daha çok dilbilimci A. Martinet'nin kullanımından kaynaklanan kavramlardır bunlar.

- *Aykırılık:* Bir sözceyi değişik düzlemlerde oluşturan birimler (sesbirimler ya da anlambirimler) arasındaki bitişiklik ilişkisi. Aralarında dizimsel (sentagmatik) bağıntılar oluşturan öğelere özgüdür.
- *Karşıtlık:* Sözcenin belli bir noktasında birbirinin yerini alabilecek, aynı düzlemdeki birimlerin (sesbirimler ya da anlambirimler) arasındaki ayırıcı ilişki. Karşıtlık, aralarında dizisel (paradigmatik) bağıntılar bulunan birimlere özgüdür. İnsan dili, çift eklemli olduğundan iki tür karşıtlık içerir: Ayırıcı karşıtlıklar (sesbirimler arasında), anlamlı karşıtlıklar (anlambirimler arasında). N. Trubetskoy sesbilimdeki ayırıcı karşıtlıkların sınıflandırması yapmış, Fransız dilbilimcisi J. Cantineau da bu sınıflandırmayı anlamlı karşıtlıklara uygulamıştır (bkz. R. Barthes, *Göstergebilimsel Serüven*, s. 73-83).

Bkz. **dizimsel/dizisel bağıntı.**

B

bağıntı (Fr. *relation, rapport*; İng. *relation*; İt. *relazione*).
İki ya da daha çok sayıda göstergebilimsel birim arasındaki özdeşliği ya da başkalığı belirleyen ilişki. Gösterge dizgelerine ilişkin dizisel (*paradigmatik*) ve dizimsel (*sentagmatik*) eksenler iki tür bağıntı türüne göre tanımlanır: "ya...ya" bağıntısı (paradigmatik boyut); "ve...ve" bağıntısı (sentagmatik boyut). "Göstergebilimin dayandığı belitler [aksiyomlar] arasında özellikle *bağıntı* (ya da *ilişki*) kavramı önemli bir yer tutar. Çünkü, göstergebilim anlamların eklemlenişini araştırmaya yönelirken, 'anlam bağıntıdan, ayrılıktan doğar' ilkesini kalkış noktası olarak saptamıştır.(...) Göstergebilimin bağıntı kavramını temel ilke olarak benimsemesi sonucu, bağıntının ancak öğeler arasında (*özdeşlik/başkalık*) kurulabileceği görüşü de kendiliğinden ortaya çıkar; bu öğelerin karşılıklı tanımlanmasıyla da *yapı* (*anlamlamanın temel yapısı*) diye adlandırılan kavram oluşur. Yapıyı kuran bağıntı türleri de mantıksal olarak saptanır: *karşıtlık*, *çelişiklik*, *içerme* (ya da *tümleme*), vb. bağıntıları" (M. Rifat, *Homo Semioticus ve Genel Göstergebilim Sorunları*, s. 87-88).
(**İlişki** de denir.)
Bkz. **göstergebilimsel dörtgen.**

bağışçı (Fr. *donateur*; İng. *donor*, İt. *donatore*).
V. Propp'a göre olağanüstü halk masallarındaki otuz bir işlevi yerine getiren yedi anlatı kişisinden biri. Bağışçının eylem alanı şu işlevleri kapsar: büyülü nesnenin aktarılmasının hazırlanması; büyülü nesnenin kahramana verilmesi. Bağışçı, anlatı göstergebiliminde, *yardımcı* rolüyle birlikte *yardımeden* kavramı altında ele alınır.
Bkz. **anlatı kişisi, işlev, yardımcı, yardımeden.**

bağışçı-karşıtı (Fr. *anti-donateur*; İng. *anti-donor*; İt. *anti-donatore*).
*Bağışçı*nın karşıtını belirtmek için bazı anlatıbilimcilerin kullandıkları kavram. Anlatı göstergebilimi bağışçı-karşıtı rolünü *karşıçıkan* kavramı altında ele alır.
Bkz. **anlatı kişisi, bağışçı, işlev, karşıçıkan.**

bağlam (Fr. *contexte*; İng. *context*; İt. *contesto*).

1. Belli bir dilsel birimi çevreleyen, onunla ilgili işlev ve anlamın belirlenmesinde etkili olan birimler bütünü: Bu tanım çerçevesinde *dilsel bağlam* söz konusudur.
2. Bir dilsel birimin *konuşucu* tarafından üretilmesini ve *dinleyici* tarafından algılanmasını belirleyen toplumsal, kültürel ve ruhsal koşullar bütünü: Bu tanım çerçevesinde *dildışı bağlam* ya da *durumsal bağlam* söz konusudur.
3. R. Jakobson'un geliştirdiği bildirişim taslağında, *gönderge işlevi*nin doğmasını sağlayan etken: R. Jakobson'a göre, bildirinin bağlama yönelik olduğu durumlarda gönderge işlevi gerçekleşir: Bu tanım çerçevesinde bağlam, *dildışı bağlam* ile ya da *gönderge* ile eşdeğerlidir.

Bkz. **gönderge, gönderge işlevi, işlev.**

4. Genel göstergebilimde bağlam kavramı daha geniş bir anlamda değerlendirilir: Buna göre, her çeşit gösterge dizgesindeki bir dizimsel birimi çevreleyen ve bu birimin anlamlandırılmasını sağlayan metnin bütünü söz konusu olduğu gibi, bir gösterge dizgesinin üretilme ve anlamlandırılma koşullarını belirleyen toplumsal, kültürel çevre de söz konusu olabilir.

Bkz. **gönderge.**

bağlantı işlevi *bkz.* **ilişki işlevi, işlev.**

Bahtin (Mihail Mihailoviç)

Rus edebiyat kuramcısı, dil felsefecisi ve eleştirmeni (1895-1975). "Mihail Bahtin XX. yüzyıl ortalarındaki Avrupa kültürünün en büyüleyici ve en gizemli kişilerinden biridir. Neden büyüleyici olduğu hemen anlaşılır: Sovyet dönemindeki insan bilimleri alanında eşsiz bir yer tutan zengin ve özgün yapıtları vardı Bahtin'in. Ama bu hayranlığa bir kararsızlık durumu da ekleniyordu, çünkü kaçınılmaz olarak 'Bahtin kimdir ve düşüncesinin ayırıcı özellikleri nelerdir' sorusu akla geliyordu. Gerçekten de düşüncesinin öylesine çok yönü vardı ki kaynağında her zaman bir tek ve aynı kişinin olup olmadığı konusunda kuşkuya düşülüyordu bazen" (T. Todorov, *Eleştirinin Eleştirisi*, s. 79). Odessa ve Petersburg Üniversitelerinde filoloji öğrenimi görmüş olan M. Bahtin Rus biçimcilerinin estetik

görüşlerini eleştirmekle işe başladı: Ona göre biçimci öğreti gerecin estetiğiydi, çünkü şiirsel yaratım sorunlarını dil sorunlarına indirgiyordu. Araştırmacı daha sonraki etkinliklerini "özellikle 1930'lardan başlayarak taşra kentlerinde ders vererek sürdür[dü] ve yazılarını ancak 1960'larda, yani yaklaşık otuz yıl sonra gözden geçirip yeniden yayımlama izni elde edebil[di]. Bu nedenle de adı ve çalışmaları Batı'da 1960'lı yıllardan sonra duyul[du] ve etkili ol[du]. Hatta bazı çevrelerce V. N. Voloşinov ile P. N. Medvedev adıyla yayımlanan kimi kitapların da Bahtin'e ait olduğu ileri sürül[dü]; ancak bu konuda savlar kesinlik kazanma[dı], tartışmalı [kaldı]." (M. Rifat, *Yaklaşımlarıyla Eleştiri Kuramcıları*, s. 15).

M. Bahtin'in edebiyat toplumbilimine, edebiyat göstergebilimine ve edimbilime (pragmatik) bağlanan çalışmaları arasında özellikle dört kavram dikkati çeker: *diyalojizm*, *çokseslilik, karnavalesk* ve *kronotop*. Bu dört kavram da sonraki yıllarda gelişecek roman eleştirisine ya da roman göstergebilimine katkıda bulunacaktır.

Kültürü insan belleğini oluşturan söylemler birleşimi olarak değerlendiren M. Bahtin'in metinleri özellikle de edebiyat metinlerini yorumlamada başvurduğu en önemli kavram *diyalojizm*'dir. Bu kavramın temelinde insanlararası bir etkileşim ve söyleşim olgusunun varlığı yatar. "Gerçekten de Bahtin'in yaşadığı bütün entelektüel süreci (...) bir bakışta kavramaya çalışırsak, bu sürecin birliğinin şu inançta yattığını görürüz: *İnsanlararası, insansalın oluşturucu öğesidir.* " (T. Todorov, *agy*, s. 92). M. Bahtin'in diyalojik ilişkilere yönelik bir tanımlaması şöyledir: "Başkasının söylemi ile ben'in söylemi arasındaki ilişkiler bir diyaloğun replikleri arasındaki ilişkilere benzer (ama kuşkusuz onlarla aynı değildir)./ Yan yana konmuş iki dilsel yapıt, iki sözce bir tür özel anlamsal ilişki içine girer; biz bunları *diyalojik ilişkiler* diye adlandırıyoruz. Diyalojik ilişkiler dilsel bildirişimde yer alan bütün sözceler arasındaki anlamsal ilişkilerdir." (M. Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, 2, s. 268-269).

Bu anlayış doğrultusunda, M. Bahtin, söylemleri tarihsel, toplumsal, kültürel geçmişleri ve çevreleriyle birlikte ele alır; söylemlerin içinde yer alan alıntılarla ve bu alıntıların o söylemler içindeki düzenlenişleriyle ilgilenir. Çünkü alıntılar başkalarının sözlerini yansıtan, dolayısıyla *çokseslilik* ilişkilerini gösteren yerlerdir.

Diyalojizmi ve çokseslilliği yaşatan en güçlü tür de ona göre *roman*dır. Roman, çeşitli dilleri, dilsel anlatımları, farklı ideolojileri karşı karşıya getiren bir küçük-evrendir ve gerçeklikle bağıntısı olan tek yazınsal türdür. Ona göre "otantik nitelikli romanda, her sözcenin gerisinde toplumsal dillerin öz niteliğini kendi iç mantıkları ve iç gereklilikleriyle birlikte hissederiz.(...) Böyle bir dilin roman içindeki imgesi, söylemle, dille kaynaşmış olan toplumsal ufkun, toplumsal ideoloji biriminin imgesidir" (M. Rifat, *agy*, s. 270). M. Bahtin çoksesli romanın yaratıcısı olarak da Dostoyevski'yi görür. "Bahtin, 'çoksesli roman' teriminden, aralarında Tolstoy'un da bulunduğu Avrupa romanının *monolojik* (ya da eşsesli) diye adlandırılan ilkesinden ayrılan bir romanın yapısını anlar. Monolojik romanda, sesler piramidinin tepesinde tek ses olarak yer alan, yazar-anlatıcının sesidir; (...) [diyalojik romanda ise] tek yazar bilinci ortadan kalkar. Onun yerini kişileriyle *konuşan* bir anlatı alır; bu anlatıcı da bir ortak paydaya indirgenemeyecek çok sayıda bilinç merkezi haline dönüşür. Monolojik roman ile diyalojik roman arasındaki farkı yaratan da işte anlatıcının sesindeki bu 'diyalojikleşme'dir. Demek ki, anlatıcının söylemi ile anlatı kişisinin söylemi arasındaki bağıntı tümüyle altüst olmuştur" (P. Ricœur, *Zaman ve Anlatı 3: Kurmaca Anlatıda Zamanın Biçimlenişi*, s. 179-180). Yine M. Bahtin'e göre *diyalojik* özellik taşıyan roman, *monolojik* özellikli taşıyan *destan*ın karşıtıdır.

Diyalojizm anlayışı 1960'lı yıllardan başlayarak önce J. Kristeva, ardından da G. Genette tarafından *metinlerarasılık* kavramıyla geliştirilecektir. Öte yandan T. Todorov da Bahtin üstüne yaptığı araştırmaların etkisiyle *diyalojik eleştiri*ye yönelecektir.

Karnavalesk terimi, M. Bahtin'in, Ortaçağ'daki *karnaval*ın, toplumsal değerleri ve hiyerarşileri, simgesel olarak ve geçici bir süre için altüst etmesini örnek alıp François Rabelais'nin yapıtları ile halk kültürü arasındaki benzerliği vurgulamak için kullandığı ve buradan kalkarak çoksesli roman türüyle bir yakınlık kurduğu kavramdır.

M. Bahtin'in edebiyat göstergebilimi ve roman eleştirisi açısından ortaya attığı bir başka önemli kavram da yukarıda adını geçirdiğimiz *kronotop*'tur. Zaman ile uzamın birlikteliğini yansıtan bu kavram, romancının olay ve kişilerle bağlantılı olarak zaman ve yer arasında kurduğu organik ilişkinin daha iyi yorumlanmasını sağlar.

T. Todorov, M. Bahtin'in kuramsal düşünce evriminde dört dönem ve buna bağlı olarak da dört ayrı dil ayırt eder: Bunları da *fenomenolojik dönem, toplumbilimsel ve Marx'çı dönem, dilbilimsel dönem, tarihsel-yazınsal dönem* diye nitelendirir ve yaşamının son yıllarında da bu dört farklı dönemin (dilin) birleşimini yaptığını vurgular:

"1. *Fenomenolojik dönem*: Bahtin'in yazar ile kahraman arasındaki ilişkiyi ele aldığı ilk kitabıyla temsil edilir [ilk kez 1929'da yayımlanmış olan Dostoyevski üstüne çalışmasıdır bu; kitap 1963'te önemli ölçüde gözden geçirilerek yeniden yayımlanacaktır). "Bahtin bu ilişkiyi iki insan arasındaki ilişkinin özel bir durumu olarak görür ve dolayısıyla bu ilişkinin incelenmesine yönelir. (...) İnsanın bir bütün olarak kendini oluşturabilmesi için (...) böyle bir ilişki kaçınılmazdır, çünkü bütünlenme ancak dıştan gelecek olan, başkasının bakışıyla gerçekleşebilir. (...) Başkası hem varlık olarak insanın oluşturucusudur hem de ona göre tam [anlamıyla] bakışımsızdır: İnsanların çokluğu, anlamını 'ben'lerin nicel olarak çoğalmasında değil de, her birinin ötekinin gerekli bütünleyicisi olmasında bulur. / 2. *Toplumbilimsel ve Marx'çı dönem*: Son aşamasını Bahtin'in dostları ile meslektaşlarının adlarına yayımlanan üç kitapta bulur [*Marksizm ve Dil Felsefesi* ile *Freud'culuk* Voloşinov adına; *Edebiyat İncelemelerinde Biçimsel Yöntem* Medvedev adına basılmıştır]. Bahtin ve dostları, insanı dünyada sanki yalnızmış gibi ele alan öznel ruhbilime ya da dilbilime, aynı zamanda da insan etkileşiminin gözlemlenebilir ürünlerini tanımakla yetinen görgül [deneyimci] kuramlara karşı çıkarak toplumsal-olanın temel özelliğini ileri sürerler: İnsanın oluşturucu öğeleri olan dil ve düşünce de onlara göre zorunlu olarak öznelerarası niteliklidir. / 3. [*Dilbilimsel dönem*]: Bahtin yine aynı yıllarda yeni bir dilbilimin ya da kendisinin daha sonraki yıllarda belirteceği bir 'öte-dilbilim'in (bunun günümüzde kullanılan terimi daha çok *edimbilim*dir [*pragmatik*'tir] temellerini atmaya çalışır; bu yeni dilbilimin konusu *sözce* değil *sözceleme*dir. Bahtin, dili bir koda indirgeyen ve söylemin her şeyden önce, kendileri de toplumsal açıdan belirlenmiş iki kişi arasında kurulmuş bir köprü olduğunu unutan yapısal dilbilim ile biçimci yazınbilimi eleştirdikten sonra, Dostoyevski'nin son bölümünde ve 'Romanda Söylem' başlıklı uzun denemesinde dilsel etkileşimin incelenmesi açısından olumlu önerilerde bulunur. Özellikle de [anlatı kişilerinin]

seslerinin, sözcelemenin belirtik sesiyle karışma biçimini inceler./ 4. *Tarihsel-yazınsal dönem*: 1930'lu yılların ortalarında başlar ve biri Goethe, öbürü de Rabelais üstüne iki büyük kitap (yalnızca ikincisi bize ulaşmıştır, birincisiyle ilgili olarak ancak birkaç parça vardır elimizde) ile kronotop kavramının işin içine katıldığı uzun bir genel denemeyi kapsar." (T. Todorov, *agy*, s. 92-94).

Bahtin'in yukarıda sözünü ettiğimiz görüş ve kavramlarını ortaya koyduğu temel yapıtları arasında özellikle şunları belirtebiliriz: *Estetika Slovesnogo Tvorçestvo* (1979; Fr. çev., *Esthétique de la création verbale* [Dilsel Yaratımın Estetiği], 1984); *Problemı poetiki Dostoyevskogo* (1963; Fr. çev., *Problèmes de la poétique de Dostoïevski*, 1970; İngilizceden Türkçeye çev., *Dostoyevski Poetikasının Sorunları*, 2004); *Tvorçestvo Fransua Rable i narodnoja kul'tura Srednevekovıya i Renesansa* (1965; Fr. çev., *L'Œuvre de François Rabelais et la culture populaire au Moyen Âge et sous la Renaissance* [François Rabelais'nin Yapıtı ve Ortaçağ ile Rönesans Döneminde Halk Kültürü], 1970); *Voprosı literaturı estetiki* (1975; Fr. çev. *Esthétique et théorie du roman* [Estetik ve Roman Kuramı], 1978).

Bkz. **diyalojik eleştiri, diyalojizm, karnavalesk, kronotop, metinlerarasılık.**

Bahtin Çevresi

Rus edebiyat kuramcısı, dil felsefecisi ve eleştirmeni Mihail Bahtin'in çevresinde önce Nevel'de, ardından da Vitebsk'te ve Petrograd'da oluşan topluluğa verilen ad. Başlıca temsilcileri arasında şu kişiler sayılabilir: eleştirmen, şair ve müzikbilimci Valeryan Nikolayeviç Voloşinov (1894 ya da 1895-1936), felsefeci ve edebiyat uzmanı Lev Vasilyeviç Pumpyanski (1891-1940), felsefeci Matyev İsayeviç Kagan (1889-1937), şair B. N. Zubakin (1894-1937), kadın piyanist Maria B. Yudina (1899-1970), eleştirmen Pavel Nikolayeviç Medvedev (1891-1938), müzikbilimci, sanat tarihçisi İvan İvanoviç Sollertinski (1902-1944), ressam Marc Chagall (1887-1985), şair Nikolay Klyuyev (1884-1937), romancı Konstantin Konstantinoviç Vaginov (1889-1934), Hint dilleri ve uygarlıkları uzmanı M. Tubyanski (1893-1943), müzikbilimci İ. Tubyanski, biyolog ve bilim tarihçisi İvan İvanoviç Kanayev (1893-1983).

Bkz. **Bahtin.**

bakış açısı (Fr. *point de vue*; İng. *point of view*; İt. *punto di vista*).
Bir anlatıdaki olay ve olguların kimin tarafından görüldüğünü, kimin tarafından öykülendiğini, hangi açıdan ve ne ölçüde aktarıldığını belirtmede kullanılan genel terim. Bakış açısı sözcüğünün edebiyat eleştirisinde ve anlatıbilimde kavramsallaştırılması ilk kez Jean Pouillon'un *Temps et roman* (Zaman ve Roman) [1946] adlı yapıtında gerçekleştirilmiş, ardından Georges Blin *Stendhal et les problèmes du roman* (Stendhal ve Roman Sorunları) [1953] adlı yapıtında aynı kavrama başvurmuştur. Daha sonraki yıllarda da özellikle R. Barthes, T. Todorov ve G. Genette'in katkılarıyla anlatı durumlarının tipolojisini belirlemede ayrılmaz bir kavram durumuna gelir bakış açısı.
J. Pouillon bu tipoloji çerçevesinde anlatıcının öteki kişilerle olan ilişkisine göre üç değişik bakış açısı öngörmüştür: birlikte görme (Fr. *vision avec*), tepeden görme (Fr. *vision par-derrière*), dıştan görme (Fr. *vision du dehors*).
G. Genette ise kendi anlatıbilim doğrultusunda *bakış açısı* terimi yerine *odaklanma* terimini kullanmayı yeğleyecektir.
Bkz. **odaklanma.**

Bally (Charles)
İsviçreli dilbilimci, üslupbilimci, Cenevre Dilbilim Okulu'nun önde gelen temsilcilerinden (1865-1947). F. de Saussure'ün tilmizi ve en yakın izleyicisi olarak kabul edilen Ch. Bally, 1913'te Cenevre Üniversitesi'nde onun boş bıraktığı dilbilim kürsüsünün başına getirildi. 1916'da, Cenevre Dilbilim Okulu'nun önde gelen öteki temsilcisi Albert Sechehaye ile birlikte ve Albert Riedlinger'nin katkılarıyla öğrenci notlarından hareket ederek, F. de Saussure'ün *Cours de linguistique générale*'ini (Genel Dilbilim Dersleri) yayımladı. Saussure'cü dilbilimin temel kavram ve ilkelerini eşsüremli bir inceleme doğrultusunda geliştiren Ch. Bally özellikle toplumsal özellikli *dilin dilbilimi* (Fr. *linguistique de la langue*) ile değil de bireysel özellikli *sözün dilbilimi* (Fr. *linguistique de la parole*) alanındaki çalışmalarıyla tanınır. F. de Saussure toplumsal nitelikli dil üstüne araştırmalar yaparken, Ch. Bally dilin bireysel kullanımını yansıtan sözün özelliklerini incelemeye girişir. Bu tür araştırmalara da *üslupbilim* (Fr. *stylistique*) adını verir. Ama

Ch. Bally, *yazınsal yapıtların* değil, genel olarak *sözün* dilbilimini yapmak ister. Dilin düşünceyi olduğu kadar duyguları da yansıttığı görüşünden hareket ederek, duyguların anlatımının üslupbilimin inceleme alanına girdiğini belirtir. Ona göre, üslupbilim bir dilin anlatım olanakları dizgesini oluşturmaya katkıda bulunan anlatımsal olguların duygusal değerini inceler. Dilbilim ile estetik arasında yer alan sorunları ele aldığı gibi doğal dil ile yazınsal dile ilişkin sorunları da tartışan Ch. Bally'nin yapıtları arasında özellikle şunları belirtebiliriz: *Précis de stylistique* (Üslupbilim Elkitabı) [1905]; *Traité de stylistique française* (Fransız Üslupbilim İncelemesi) [1909]; *Le langage et la vie* (Dil ve Yaşam) [1913]; *Linguistique générale et linguistique française* (Genel Dilbilim ve Fransız Dilbilimi) [1932].

Bkz. **üslupbilim.**

Barthes (Roland)

Fransız denemecisi, eleştirmeni ve göstergebilimcisi (1915-1980). Paris'te École pratique des hautes études, École des hautes études en sciences sociales ve Collège de France'ta verdiği derslerle, düzenlediği seminerlerle ve yayımladığı kitaplarla Avrupa göstergebiliminin gelişmesine önemli katkıda bulundu. 1950'lerden 1970'lerin sonlarına uzanan süreçte göstergebilimi bir "serüven" olarak yaşayan ve değişik dönemlerde farklı doğrultular izleyen R. Barthes'ın bu "göstergebilimsel serüven'ini kendi adlandırmalarına başvurarak şöyle sınıflandırabiliriz:

1. *Hayranlık (ve Umut) dönemi.* 1950'li yıllarda önceleri K. Marx'ın ve J.-P. Sartre'ın görüşlerinden, ardından da A. J. Greimas'ın yönlendirmesiyle F. de Saussure'ün dilbilimsel yaklaşımından etkilenen R. Barthes, bu birinci aşamada "toplumsal mitoloji" diye adlandırılan ilk denemelerini gerçekleştirir: *Le degré zéro de l'écriture* (*Yazının Sıfır Derecesi*) [1953]; *Mythologies* (*Çağdaş Söylenler*) [1957]. Göstergebilimsel serüveninin bu anında hem bir göstergebilimci (semiyolog) hem de bir mitbilimci (mitolog) olarak göstergeleri ve bu arada çağdaş burjuva mitlerini bilimsel açıklama, yorumlama, aydınlatma umudunu edinir. Gerçekten de geleceği ve programıyla, göstergebilim R. Barthes'ın hayranlıkla ve umutla bağlandığı bir yöntemdir artık.

2. *Bilimsellik dönemi.* 1950'li yılların sonları ile 1960'lı yılların başlarında R. Barthes bu kez doğrudan yapısal dilbilim ve yapısal çözümleme yöntemlerini örnek alarak, araştırma alanını bilimselliğe yöneltir; göstergebilimi bir bilim olarak kurma tasarısından çok bir "sistematik" uygulamaya çalışır. Derslerinde ve seminerlerinde bu yönde yaptığı çalışmaları da birkaç yıl içinde basılır: *Éléments de sémiologie* (*Göstergebilim İlkeleri*) [*Communications* dergisinin 4. sayısı, 1964; gözden geçirilmiş ve genişletilmiş 2. baskı, 1965); *Système de la mode* (Modanın Sistemi) [1967).

R. Barthes bu dönemde göstergebilimi bilimsel bir işlemler ve kavramlar bütününe dayandırma amacı güderken özellikle F. de Saussure ile L. Hjelmslev'in dilbilim modellerini örnek alır. Ancak, *Göstergebilim İlkeleri*'nde F. de Saussure'ün önerisini ters yüz etmekten de geri kalmaz: F. de Saussure *Genel Dilbilim Dersleri*'nde dilbilimi ileride kurulması gerektiğini düşündüğü göstergebilimin bir altbölümü olarak kabul ederken, R. Barthes bu yapıtında göstergebilimi dilbilimin bir altbölümü olarak görür; bunun nedeni de R. Barthes'ın gösterge dizgelerinin genelde dille karıştığına, dilin desteğini aldığına inanmasıdır (bkz. R. Barthes, *Göstergebilimsel Serüven*, s. 27-30). R. Barthes, *Göstergebilim İlkeleri*'ni yapısal dilbilimden kaynaklanan dört başlık altında ve ikili karşıtlıklar biçiminde toplar: I. Dil ve Söz; II. Gösterilen ve Gösteren; III. Dizim ve Dizge; IV. Düzanlam ve Yananlam.

Moda dilini incelediği *Système de la mode* R. Barthes'ın dizgeleştirme çabasının en üst aşamasını oluşturur.

3. *Metin dönemi.* 1966-1970 yılları arasında V. Propp, J. Derrida, M. Foucault, J. Lacan ve *Tel Quel* dergisi çevresindeki topluluğunun (özellikle de J. Kristeva'nın) etkisinde kalmaya başlayan R. Barthes, önce 1966'da *Communications* dergisinin 8. sayısında ("Yapısal Anlatı Çözümlemesi" özel sayısı) "Introduction à l'analyse structurale des récits" ("Anlatıların Yapısal Çözümlemesine Giriş") adlı çalışmasını yayımlar. Artık yeni bir kavramı (anlatı kavramını) gündeme getirmiştir; yapısal çözümlemenin sınırlarını da buna göre yeniden gözden geçirir. Dergideki öteki yazılara bir "giriş" niteliğinde olan bu yazısında R. Barthes, insanı kuşatan anlatılar evrenine ilişkin genel bir çözümleyici kuramın ana ilkelerini sunar.

1968-1969 yıllarındaki seminer çalışmasının bir sonucu olarak yayımladığı *S/Z* (1970) adlı yapıtındaysa "çoğul okuma"ya dayalı yeni bir metin kuramı geliştirir.

4. *Umut, Bilimsellik ve Metin dönemlerindeki yönlendirici etkilerin süzülüp kaynaştığı yıllar.* R. Barthes'ın 1970-1980 arasındaki çalışmalarını kapsar. Artık bu yıllarda R. Barthes, araştırmalarını bir yandan *Tel Quel* topluluğunun çalışmalarıyla iyice kaynaştırmış, yarı-özyaşamöyküsel, yarı-eleştirel yapıtlar üretmeye koyulmuş, bir yandan da Collège de France'ın (Paris) Edebiyat Göstergebilimi kürsüsünde son derece özgün, aykırı ve renkli göstergebilim dersleri vermeye başlamıştır. *Le plaisir du texte* (Metnin Verdiği Haz) [1973], *Roland Barthes par Roland Barthes* (*Roland Barthes*) [1975], *Fragments d'un discours amoureux* (*Bir Aşk Söyleminden Parçalar*) [1977)], *Leçon* (*Açılış Dersi*) [1978]; *La Chambre claire* (Aydınlık Oda) [1980] gibi yapıtları bu dönemde gerçekleştirdiği çalışmalarına örnek gösterilebilir. 1979-1980 yılları arasında Collège de France'ta "Romanın Hazırlanışı" konusunda verdiği dersler ise yazarın ölümünden yirmi üç yıl sonra 2003'te yayımlanır: *La Préparation du roman I et II* (*Romanın Hazırlanışı 1 ve 2*). Bu yapıt R, Barthes'ın kültür, edebiyat ve öğretim yaşamının doruk noktasındaki son ürünüdür: "Kuğunun Şarkısı"dır.

Bu son döneminde R. Barthes, metinleri yorumlayan ya da çözümleyen göstergebilimciler ile edebiyat eleştirmenlerini, yayımlanmış bir yapıt üstüne konuşan araştırmacılar ya da üniversite öğretim üyeleri olarak değil birer *yazar* olarak görmek ister. Bir metin üstüne konuşan kişinin de yeni bir metin yarattığına ya da yaratması gerektiğine ve ancak böyle var olabileceğine inanır. Çünkü R. Barthes'a göre, metinlere yönelik çözümlemenin kesin geleceği, herhangi bir çözümleme reçetesi yaratmak değil, bir *yazı* olarak ortaya çıkmaktır.

Barthes'ın sunduğu metin kuramının sonuçta tek isteği vardır: Bu, ortaya çıkacak yorumun da bir metin olmasıdır. Dolayısıyla R. Barthes artık göstergebilim derslerinde ve yazılarında, eleştirmenlerden, araştırmacılardan, öğretim üyelerinden çok, okuyan ve yazı üreten kişilere seslenir. Artık hem bir metni okurken, hem de bu metin üstüne bir yazar olarak yeni bir metin, bir yazı üretirken, haz

duyma, tat alma söz konusudur. Artık bir bilimden söz edilecekse, bu, haz duymanın, tat almanın bilimi olacaktır. (Bkz. R. Barthes, *Göstergebilimsel Serüven*; *Romanın Hazırlanışı*, 1 ve 2; M. Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, 1, 2; ve *Roland Barthes: "Yazma Arzusu"*).
Bkz. **göstergebilim.**

bedeniçi göstergebilimi (Fr. *endosémiotique*; İng. *endosemiotics*; İt. *endosemiotica*).
Amerikalı göstergebilim kuramcılarına (Th. A. Sebeok, vb.) göre bedenin sibernetik dizgelerini inceleyen göstergebilim alanı.
Bedeniçi göstergebilimin inceleme alanına giren *genetik kod*, bu bağlamda, insan göstergebilimi açısından *dilsel kod*un oynadığı role benzer bir işlev üstlenir.
Amerikan göstergebiliminin öngördüğü ve canlılar göstergebilimi çerçevesinde yer alan öbür iki alan ise *insan göstergebilimi* ile *hayvan göstergebilimi*dir.
(**Endosemiyotik** de denir.)
Bkz. **canlılar göstergebilimi, göstergebilim, hayvan göstergebilimi, insan göstergebilimi.**

beklenti ufku (Fr. *horizon d'attente*; İng. *horizon of expectations*; İt. *orizzonte di attesa*).
Alımlama estetiğinin dayandığı temel kavram. Daha önce K. Mannheim, E. Husserl, M. Heidegger ve H. G. Gadamer'in kullandığı bu kavramı H. R. Jauss yazınsal yapıtların okurlar tarafından alımlanması, değerlendirilmesi sürecine taşımıştır. Ona göre, beklenti ufku (Alm. *Erwartungshorizont*) kavramı, okurlara, yeni yayımlanmış, dolayısıyla henüz tanınmamış bir yapıta yaklaşabilme, o yapıtı kavrayabilme olanağı sağlayacak bir çeşit sanatsal koddur. Alımlama estetiğinin birinci kaygısı da okur kitlesinin bu beklenti ufkunu, yani belli bir andaki normlar ve referanslar sistemini belirlemektir; çünkü, bir yapıtın okunması ve değerlendirilmesi bu sistemden hareket edilerek yapılabilecektir. H. R. Jauss'a göre beklenti ufku şu üç temel etkeninin bir sonucudur: 1. Okurların bir metin türüyle ilgili ön bilgisi ve deneyimi; 2. Yeni yazınsal yapıtın bilinmesinin varsaydığı, önceki yıllarda yayımlanmış yapıtların

biçimi ve tema örgüsü; 3. Şiir dili ile yaygın olarak kullanılan dil, imgesel dünya ile gündelik gerçeklik arasındaki karşıtlık (bkz. H. R. Jauss, *Pour une esthétique de la réception*, s. 49). Böylece, metnin evreni ile okumanın evreni arasındaki ayrılık, mesafe ya da sapma da ölçülmüş olur. Edebiyat tarihi açısından gerçekleştirilebilecek iki tür çalışma olabilir: Bir metnin tarihsel evrim içinde birbirini izleyen farklı alımlanma biçimleri belirlenebileceği gibi, yazınsal evrimin belli bir kesiti ele alınıp aynı dönemde yayımlanmış yapıtların alımlanma farklılıkları da ortaya konabilir.

Bkz. **alımlama estetiği, Jauss.**

belirti (Fr. *indice*; İng. *index*; İt. *indice*).

Ch. S. Peirce'ün göstergelere ilişkin olarak yaptığı sınıflandırmalarda *görüntüsel gösterge* ve *simge*yle birlikte ayrı bir üçlük oluşturan gösterge. Belirti, varlığına işaret ettiği nesneyle bir bitişiklik, bir yakınlık ilişkisi içindedir, nesneden doğrudan etkilenmiştir: Sözgelimi barometrenin birden düşüp aniden yükselmesi fırtınanın, duman ise ateşin belirtisidir.

Bkz. **görüntüsel gösterge, gösterge, Peirce, simge.**

benöyküsel anlatı (Fr. *récit autodiégétique*; İng. *autodiegetic narrative*; İt. *racconto autodiegetico*).

Anlatıcının, anlatısının kahramanı olduğu durumda gerçekleşen anlatı türü; birinci kişili anlatı. *Özöyküsel anlatı*nın en güçlü biçimidir. G. Genette'in kavramı.

Bkz. **anlatı, anlatıbilim, anlatıcı, Genette, özöyküsel anlatı, yadöyküsel anlatı.**

Benveniste (Émile)

Fransız dilbilimcisi (1902-1976). Paris'te École pratique des hautes études'te karşılaştırmalı dilbilgisi, Collège de France'ta da genel dilbilim dersleri verdi. Hint-Avrupa dillerinin oluşumu gibi karşılaştırmalı dilbilgisi çalışmaları yanı sıra gösterge kavramının özniteliği, dil/düşünce bağıntısı, dillerin sınıflandırılması, dilbilimsel çözümlemenin düzeyleri, dilbilimin evreleri, yapı kavramı ve sözceleme olgusu gibi genel dilbilim konusundaki incelemeleriyle 20. yüzyıl dilbilim tarihi içinde önemli bir yer edindi. Öte yandan,

"*sözceleme* konusundaki saptamaları (özellikle her konuşunun söz edimini gerçekleştirmesini sağlayan *ben/burada/şimdi* belirticileri üstüne yaptığı araştırmalar) dilbilimin salt sözceleri (dilsel ürün) inceleyen bilim olmaktan kurtularak sözce üretme edimini (sözceleme) de çözümleyen bir bilim dalı olmasını sağla[dı]" (M. Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, 1, s. 93). É. Benveniste'in sözceleme kuramı, edimbilim ve dilin göstergebilimi alanındaki çalışmaları birçok dilbilimciyi (O. Ducrot, A. Culioli, Cl. Hagège) ve göstergebilimciyi (J.-Cl. Coquet) etkilemiştir.

É. Benveniste'in genel dilbilim çevresi içine giren yazıları iki cilt olarak yayımlanmıştır: *Problèmes de linguistique générale* (Genel Dilbilim Sorunları) [1964-1974].

Bkz. **sözceleme.**

biçembilim *bkz.* **üslupbilim.**

biçim (Fr. *forme*; İng. *form*: İt. *forma*).

Bir göstergeler dizgesini tanımlayan bağıntılar bütünü. Bu açıdan biçim, *yapı* kavramının eşanlamlısıdır ve *töz*ün karşıtıdır. L. Hjelmslev, F. de Saussure'ün *biçim/töz* karşıtlığını hem anlatıma (Saussure'ün *gösteren*ine denk düşer) hem de içeriğe (Saussure'ün *gösterilen*ine denk düşer) uygular: *anlatımın tözü* ve *anlatımın biçimi*; *içeriğin tözü* ve *içeriğin biçimi*. Bu ayrıma göre *içeriğin biçimi* kavramların göstergelerle bölümlenmesidir; *anlatımın biçimi*yse sesbirimlerin ve harflerin göstergelerle bölümlenmesidir. Göstergebilim ve dilbilim açısından dilyetileri ile doğal diller birer biçimler dizgesidir.

F. de Saussure'den esinlenerek biçimin anlamını şöyle açıklayabiliriz: Bir göstergeler dizgesinin işleyişi bir satranç oyununa benzer; bu oyunda taşların hangi maddeden (tözden) yapıldığı önemli değildir; taşların fiziksel özelliklerinin, satranç oyunu, satranç kuralları açısından hiçbir önemi yoktur. Bir göstergeler dizgesinde de, göstergelerin tözü değil, göstergelerin birbiriyle kurduğu ilişkiler önemlidir. Bir başka deyişle, göstergeler dizgesi (sözgelimi bir romanın yazınsal üslubu) bir töz değil, bir biçimdir.

Bkz. **anlatım, içerik, töz.**

biçimbilim (Fr. *morphologie*; İng. *morphology*; İt. *morfologia*).

1. Dilbilimde ya da dilbilgisinde sözcüklerin oluşumunu, kuruluşunu, çekim biçimlerini inceleyen dala verilen ad. Geleneksel olarak, biçimbilim ile tümcebilim dilbilgisinin iki bileşeni olarak görülür.

(**Yapıbilgisi** ve **morfoloji** de denir.)

Bkz. **dilbilgisi, tümcebilim.**

2. Halk masalı alanında, biçimlerin incelenmesi ve yapıyı düzenleyen kuralların ortaya konması. Bu anlamıyla dilbilimdeki biçimbilim değil de bitkibilimdeki (botanikteki) biçimbilim örnek alınmıştır. V. Propp olağanüstü Rus halk masallarının incelenmesi (*Masalın Biçimbilimi*) bağlamında kullandığı bu terimi şöyle tanımlar: "*Biçimbilim* (morfoloji) sözcüğü, biçimlerin incelenmesi anlamına gelir. Bitkibilimde, biçimbilim, bir bitkiyi oluşturan bölümlerin ve bu bölümlerin hem birbiriyle, hem de bütünle kurdukları bağıntıların incelenmesini kapsar; bir başka deyişle, bir bitkinin yapısının incelenmesidir biçimbilim./ Masalın biçimbilimi kavramının ve teriminin var olabileceğini hiç kimse düşünmemiştir. Oysa, halk masalı alanında, biçimlerin incelenmesi ve yapıyı düzenleyen kuralların ortaya konması olanaklıdır; hem de organik oluşumları inceleyen biçimbiliminki kadar bir kesinlikle" (V. Propp, *Masalın Biçimbilimi*, s. 3). Bu biçimbilim de bir yandan Linnaeus ile, yani sınıflandırıcı yapı anlayışı ile, öte yandan da Goethe ile, yani organik yapı anlayışıyla bağlantı kurar. Yapıtta, "Propp'un, olağanüstü masalın Linnaeus'u olma tutkusu açıkça belirtilmiştir. Gerçekten de iki bilim adamının amacı aynıdır: Görünümlerin labirenti altında şaşırtıcı birliği ortaya çıkarmak. Başvurdukları yol da aynıdır: Tarihsel yaklaşımı yapısal yaklaşıma bağımlı kılmak, 'motifler'i, yani tematik içerikleri de biçimsel özelliklere bağımlı kılmak" (P. Ricœur, *Zaman ve Anlatı 3: Kurmaca Anlatıda Zamanın Biçimlenişi*, s. 69).

Öte yandan, kitapta bölümlerin başında Goethe'den de toplam beş alıntı yer alır. "Propp'un biçimbiliminin en belirgin özelliği her şeyden önce işlevlere, masal kişilerine göre öncelik tanımasıdır. Yazar, *işlev* sözcüğünden, eylem kesitlerini, daha doğrusu, eylemin soyut biçimlerini anlar. (...) Yapıtın başında dile getirilen dört temel savın ilki, işlevin biçimbilimdeki önceliğini tam olarak tanımlar: 'Kişiler kim olursa olsun ve işlevler nasıl gerçekleştirilirse

gerçekleştirilsin, masalın değişmez, sürekli öğeleri, kişilerin işlevleridir. İşlevler masalın temel oluşturucu bölümleridir" (P. Ricœur, *agy*, s. 70).

(**Morfoloji** de denir.)

Bkz. **Propp.**

biçimcilik (Fr. *formalisme*; İng. *formalism*; İt. *formalismo*).

1. Bir gösterge dizgesindeki birimleri içeriklerini (anlamlarını) ve/ya da işlevlerini dikkate almadan yalnızca biçimsel nitelikleri ve dağılımları açısından betimleyen eğilim.
2. Bilimsel çabasını, bir kuramın postulatları ya da temel belitleri (aksiyomları) ile bunlardan kaynaklanan çözümleme yönteminin oluşturulması üstünde yoğunlaştıran, böyle bir çözümleme yoluyla elde edilmiş sonuçları da öncelikle kuramsal öncüllere ve yönteme bağlılık açısından değerlendiren anlayış, yaklaşım, tasarı. Bazı göstergebilim kuramları (sözgelimi A. J. Greimas'ın ve ona bağlı Paris Göstergebilim Okulu'nun kuramı) sözcüğün küçültücü anlamıyla değil de hemen yukarıda ikinci olarak verdiğimiz gerçek anlamıyla "biçimsel" bir kuram olarak düzenlenmeyi, yani *betimsel*, *yöntembilimsel* ve *bilimkuramsal* bakımdan *yalın*, *tümükapsayıcı* ve *tutarlı* olarak "kurulma"yı tasarlar.

Bkz. **göstergebilim, Greimas, Paris Göstergebilim Okulu.**

3. *Rus biçimciliği*: 1915-1930 yılları arasında Moskova ve Petersburg'da (Leningrad), ardından da Prag'da etkinliğini sürdüren ve amacı genel olarak bir yazınsal yapıta özgü nitelikleri araştırmak olan yazınbilim akımı. Buradaki biçimcilik terimi, başlangıçta, kendilerini yazınsal yapıtların ideolojik içeriğine yeterince yer vermemekle suçlayanlar tarafından bir "karaçalma" amacıyla kullanılmış, ama sonradan olumlu yanıyla (biçimlerin işlevinin araştırması) yerleşerek bir akımı belirten terime dönüşmüştür.

(**Formalizm** de denir.)

Bkz. **Rus biçimcileri.**

biçimselleştirme (Fr. *formalisation*; İng. *formalization*; İt. *formalizzazione*).

Kavramsallaştırma aşamasını bütünlemiş bir gösterge kuramının biçimsel bir dile aktarılması; birbirlerine göre betimlenmiş

ve aşamalanmış kavramlar bütününün uygun bir dizgesel dile dönüştürülmesi. Göstergebilim kuramının son aşaması olarak görülen "*biçimselleştirme*, aynı alana yönelik değişik kuramların karşılaştırılmasını ve değerlendirilmesini sağlar. Ancak, dil bilimlerine ilişkin bazı kuramların kavramsallaştırma aşamasını geçirmeden biçimsel dil olarak düzenledikleri görülmektedir; kuşkusuz bu kuramların eksik, tutarsız kavramsallaştırma nedeniyle açmaza düştükleri de çeşitli uygulamalar sonucu ortaya çıkmıştır. [Göstergebilim, kavramsal aşamasını yoğun bir biçimde sürdürürken], biçimselleştirme yolunda da tutarlı düzenlemeler getirmiştir. Derin yapıdaki dönüşümleri ve bir üst düzeyde yer alan sözceler arası ilişkileri belirtmede yararlandığı simgeler de bunun bir örneğidir" (M. Rifat, *Homo Semioticus ve Genel Göstergebilim Kuramları*, s. 88-89).

Bkz. **göstergebilimsel dörtgen, kavramsallaştırma.**

bildirişim ya da **iletişim** (Fr. *communication*; İng. *communication*; İt. *comunicazione*).

Dilbilimde. Bir bağlantı kanalı üzerinden alıcı ile verici arasında göstergeler aracılığıyla gerçekleşen bildiri alışverişi. R. Jakobson'a göre dilsel bildirişimin gerçekleşebilmesi için altı öğenin varlığı gerekir: *konuşucu/dinleyici/bildiri/bağlam/kanal/kod*. Bildirişimin gerçekleşmesini sağlayan bu altı öğeden birinin öbürlerine oranla ağır basması, daha doğrusu, bildirinin, bu öğelerden birinin üzerinde odaklanması sonucu altı değişik işlev ortaya çıkar: *anlatımsallık işlevi* (bildiri, konuşucuya yöneliktir), *çağrı işlevi* (bildiri dinleyiciye yöneliktir), *yazın işlevi* (bildiri bildirinin kendisi üstünde odaklanır), *üstdil işlevi* (bildiri koddaki olguları açıklamaya yöneliktir), *ilişki işlevi* (bildiri bildirişim kanalına yöneliktir), *gönderge işlevi* (bildiri bağlama yöneliktir).

Bkz. **işlev.**

Anlatıbilimde. Roman ya da öykülerde anlatıcının kendisine-anlatılan-kişi ile bağlantı kurmaya ya da kurmuş olduğu bağlantıyı sürdürmeye çalıştığı anlarda gerçekleşen işlev, Türkçede anlatı kuramı çerçevesinde daha yaygın olarak *iletişim işlevi* terimiyle karşılanır.

Bkz. **anlatıcının işlevleri, iletişim işlevi.**

biyosemiyotik *bkz.* **canlılar göstergebilimi.**

Bremond (Claude)

Fransız anlatıbilimcisi (doğ. 1929). École des hautes études en sciences sociales'de (Paris) Anlatı Gelenekleri Göstergebilimi bölümünü yönetti ve özellikle halk masalı üstüne çalışmalarıyla tanındı. V. Propp'un olağanüstü Rus halk masallarının biçimbilimiyle ilgili yapıtındaki (*Masalın Biçimbilimi*) yaklaşımı kendi bakış açısına göre yeniden değerlendirerek bir anlatı grameri geliştirdi: *La logique du récit* (Anlatının Mantığı) [1973]. Cl. Bremond bu kitabında V. Propp'un yaptığı gibi kişilerin eylemlerinden değil de doğrudan doğruya kişilerden hareket eder ve bu kişilerin bütün anlatılarda oynayabileceği *roller*i uygun biçimde biçimselleştirerek anlatının mantıksallaştırılması ve süreziminin (kronolojisinin) bozulması yolunda bir adım daha atmaya çalışır. Böylece, başlıca olası anlatı rollerinin, bir başka deyişle bir anlatı çevresinde kişilerin üslenebilecekleri görevlerin sistemli bir dökümünü yapmakla işe başlayarak bir *anlatı mantığı* tasarlar (Propp'un yöntemi ile Bremond'un yönteminin yorumbilimsel eleştirisi için özellikle bkz. P. Ricœur, *Zaman ve Anlatı 3: Kurmaca Anlatıda Zamanın Biçimlenişi*, s. 68-79 ve 70-88).

Cl. Bremond'un bir başka çalışması da göstergebilimci Thomas Pavel birlikte yayımladığı *De Barthes à Balzac. Fictions d'un critique et critiques d'une fiction* (Barthes'tan Balzac'a. Bir Eleştirmenin Kurmacaları, Bir Kurmacanın Eleştirileri) [1998] adlı yapıttır.

Bkz. **Propp.**

Brik (Otto)

Rus biçimcilerinin önde gelenlerinden (1888-1945). Fütürizm döneminden başlayarak Mayakovski'nin görüşlerine destek verdi ve onunla birlikte birçok dergi çıkardı. Rus biçimci hareketinin düzenleyicisi ve esinleyicisiydi ama edebiyat kuramı üstüne bir kitap bırakmadı. Gazetecilik yaptı, film senaryoları yazdı. "Ritim ve Sözdizim" başlıklı yazısı için bkz. T. Todorov, *Yazın Kuramı*, s. 135-144).

Bkz. **Rus biçimcileri.**

Brøndal (Viggo)

Danimarkalı dilbilimci, Kopenhag Okulu'nun kurucularından (1887-1942). Roman dilleri alanında öğrenim gördü. Aristoteles'ten modern mantıkçılara kadar uzanan süreçte felsefenin geliştirdiği mantıksal kavramları dilde yeniden bulmaya çalıştı. Benimsediği dil felsefesi anlayışına uyarak dilsel kategorilerin sayısını ve tanımlarını araştırmaya girişti; dilsel kategorilerin bütün değişikliklerine karşın, her yerde aynı olduklarının tanımlanmasıyla, insan düşüncesinin de temel niteliklerinin belirlenebileceğini ileri sürdü. Bu amaç doğrultusunda dilin yüzeysel düzlemde yer alan ses boyutunu değil de derindeki mantıksal boyutunu inceledi ve anlamsal ölçütlere dayanarak *sözcük türleri*nin (söylemin bölümlerinin) yeni bir kuramını geliştirdi. Bu alandaki yapıtı da 1928'de Danca olarak yayımlandı: *Ordklasserne. Partes orationis. Studier over de sproglie Kategorier.* Bu önemli çalışma 1948'de Fransızca olarak *Les Parties du discours* (Sözcük Türleri) adıyla basıldıktan sonra etkisini daha yaygın olarak duyurdu.

V. Brøndal 1939'da, o dönem için yapısalcılığın bildirgesi sayılacak olan "Linguistique structurale" ("Yapısal Dilbilim") başlıklı yazısını yayımladı. Bu incelemesinde 19. yüzyılda yapılmış karşılaştırmalı dilbilgisi çalışmalarını çeşitli açılardan eleştirdikten sonra bilimlerin yeni görüş açıları benimsediklerini, yeni kavramlar ortaya attıklarını vurgular. Ardından da, bilimlerin artık inceledikleri nesne içindeki ilişkiler ağını ele almaya başladıklarını belirtir. Ona göre, yeni dilbilimsel görüş de, ilişkiler ağını kendine araştırma konusu edinirken doğal olarak yeni kavramlara (özellikle *eşsüremlilik*, *dil* ve *yapı*) dayanır.

Matematiksel kesinliğe, mantıksal kavramlara ve yapıya önem veren V. Brøndal'in tarihsel boyutu ve devinimi yadsımayan bir dilbilim kuramı tasarladığı bir gerçektir. Onun çalışmaları daha sonraki yıllarda Paris Göstergebilim Okulu temsilcileri tarafından da yakından incelenerek değerlendirilecektir. Burada özellikle belirtilmesi gereken bir başka çalışması da yukarıda sözünü ettiğimiz "Yapısal Dilbilim" yazısının da sonradan içinde yer aldığı *Essais de linguistique générale* (Genel Dilbilim Denemeleri) [1943] adlı yapıttır. ("Yapısal Dilbilim" incelemesi için bkz. M. Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, 2, s. 90-98.)

Bkz. **Kopenhag Okulu.**

budun göstergebilimi (Fr. *ethnosémiotique*; İng. *ethnosemiotics*; İt. *etnosemiotica*).

Budunbilim (*etnoloji*) ile göstergebilimin (*semiyotik*) katkılarıyla oluşan karma dal. Daha çok etnik edebiyat türlerinin (halk anlatıları, mitler), ritüellerin ve dinsel törenlerin incelenmesine yönelir.

(**Etnosemiyotik** ve **budungöstergebilim** de denir.)

Bkz. **göstergebilim**.

bütünce (Fr. *corpus*; İng. *corpus*; İt. *corpus*).

Bir gösterge dizgesini betimlemek, çözümlemek ve yorumlamak amacıyla derlenen tutarlı örnekler (tümceler, sözceler, metinler) bütünü.

Bir bütünceyi oluşturmak için derlenecek verilerin ilk aşamada, incelenecek gösterge dizgesinin bütün özelliklerini yansıtabilecek ölçüde çeşitli ve çok sayıda olmasına özen gösterilir; ikinci aşamadaysa, çözümlemenin sağlıklı gerçekleştirilebilmesi için, veriler arasından tutarlı bir seçmeye gidilir.

İki tür bütünce ayırt edilir:

- *kapalı bütünce*: çözümleme başladıktan sonra, çalışma alanına yeni bir örnek, yeni bir veri katılmaz.
- *açık bütünce*: çözümleme süreci gerektirdiği ölçüde çalışma alanına yeni örnekler, yeni veriler alınabilir.

Göstergebilimde tümcelerle değil de söylemlerle ilgilenildiğinden ve yalnızca sözdizimsel değil anlamsal bir yaklaşım içine girildiğinden, bütüncelerin kapalı, tümükapsayıcı olmasına bakılmaz, yalnızca temsil edici, tam olarak yansıtıcı olmasına dikkat edilir. Bu bakımdan sözgelimi bir yazarın bütün metinleri ele alınabileceği gibi (bu durumda *dizimsel* [sentagmatik] bütünceler söz konusudur) gibi, bir masalın değişkeler [varyantlar] bütünü de ele alınabilir (bu durumda *dizisel* [paradigmatik] bütüncelerden söz edilir). [Bkz. A. J. Greimas ve J. Courtés, "Corpus", *Sémiotique*, 1, s. 74.]

C

canlılar göstergebilimi (Fr. *biosémiotique*; İng. *biosemiotics*; İt. *biosemiotica*).

Bütün canlı varlıkları (bakteriler, bitkiler, hayvanlar, insanlar) iletişim süreci açısından inceleme konusu yapan ve canlıları harekete geçiren kimyasal-fiziksel süreçleri, tıpkı simgeler, göstergeler, diller gibi iletişimi sağlayan öğeler olarak değerlendiren bilim dalı. Canlılar göstergebilimi biyoloji, dil bilimleri ve iletişim bilimlerini kaynaştıran bir araştırma alanıdır. Th. A. Sebeok'un benimsediği göstergebilim, Avrupa'daki gibi insan dünyasının kültür göstergebilimi değil, bir canlılar göstergebilimidir. Bu alanda çalışmalar yürüten araştırmacılar, canlıların anlam dünyasını ve bu dünyanın gramerini çözmeyi amaçlarlar; canlılar dünyasındaki işaretleri tıpkı dilbilimcilerin sözcüklere uyguladıkları yöntemle belli koşullarda, belli bir bağlam içinde incelerler. Sözgelimi, sıkıntı ve stresin ağır bastığı bir ortamda *adrenalin*in (böbrek üstü bezlerinin salgısı) ortamdan uzaklaşmayı kolaylaştırdığını, ya da sıkıntı ve stresin bulunmadığı bir ortamda da sindirimi rahatlattığını belirtirler. Dolayısıyla, adrenalin, canlılar göstergebilimi açısından, anlamı bağlama göre değişen, yani tekanlamlı olmayan bir simgedir. Öte yandan, bir bitki de kendisi açısından zararlı bir maddeye karşı uzaklaştırıcı (asalağı kaçıran), haber verici (kendi türünden bitkileri savunmaya geçmeleri için uyaran) ya da kendine çekici (asalağa karşı başka asalakları çeken) uçucu maddeler salgılar. Canlılar göstergebilimi alanında araştırma yapanlar, başka organizmaların da benzer modeller kullandıkları saptamışlardır (bkz. www.ambafrance-at.org/biotechs/breves/87/biosemiotique.shtml; www.biosemiotics2006.org).

(**Biyosemiyotik** de denir.)

Bkz. **davranış göstergebilim, hayvan göstergebilimi, insan göstergebilimi, bedeniçi göstergebilimi.**

Chomsky (Noam), ABD'li dilbilimci, üretici-dönüşümsel dilbilgisinin yaratıcısı (doğ. 1928).

Bkz. **üretici-dönüşümsel dilbilgisi.**

Coquet (Jean Claude)
Fransız göstergebilimcisi (doğ. 1928). Paris Göstergebilim Okulu'nun önde gelen temsilcilerinden. Metinsel nesnenin (sözcenin) göstergebiliminden çok öznenin (sözcelemenin) göstergebilimini kurmayı amaçladı. Kendi tasarladığı *öznenin göstergebilimi* anlayışına Fransızcada *sémiotique subjectale* adını verirken, yöntemsel açıdan dayandığı Greimas göstergebilimini de *nesnenin göstergebilimi* diye karşılayabileceğimiz Fransızca *sémiotique objectale* terimiyle nitelendirdi. Daha çok edebiyat göstergebilimi alanındaki çalışmalarıyla tanınır.
Bkz. **Paris Göstergebilim Okulu.**

Courtés (Joseph)
Fransız göstergebilimcisi (doğ. 1936). Greimas göstergebilimine en yakından bağlı araştırmacı, Paris Göstergebilim Okulu'nun önde gelen temsilcilerinden. Anlatı ve söylem göstergebilimi çalışmaları, göstergebilim sözlüğü, etno-edebiyat, masal çözümlemesi alanlarındaki çalışmalarıyla tanınır.
Bkz. **Paris Göstergebilim Okulu.**
coşku işlevi ya da **coşkusal işlev** (Fr. *fonction émotive*; İng. *emotive function*; İt. *funzione emotiva*).
*Anlatımsallık işlevi*ni belirtmek için kullanılan bir başka terim. (Türkçede kimi dilbilim metinlerinde *duygusal işlev* olarak da geçer.)
Bkz. **anlatımsallık işlevi.**

Curtius (Ernst Robert)
Alman filoloğu, eleştirmeni ve denemecisi (1886-1956). L. Spitzer, E. Auerbach ve H. Friedrich ile birlikte 20. yüzyılın önde gelen filologlarından. "Bir yapıtın, bir dönemin, bir edebiyatın birliğini ortaya çıkarma"yı, bunu da "yaşayarak, düşünerek, severek yapma"yı amaçlayan E. R. Curtius'un çalışmalarının büyük bir bölümü Fransa, geri kalanı da Avrupa üstünedir. Almanca ve Fransızca olarak kaleme aldığı çok sayıdaki kitap ve yazılarının başında, on altı yıllık bir çalışma ve araştırmanın ürünü olan *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter* (Avrupa Edebiyatı ve Latin Ortaçağı) [1948; Fr. çev.: *Littérature européenne et le Moyen Âge latin*, 1956] gelir. Bu yapıtında, edebiyatların

ulusal niteliklerinin gerisinde, Avrupa edebiyatlarının birliğini sağlayan ortak yanları araştırır. Ona göre, birinci birlik, Roma İmparatorluğu'nun sonundan 16. yüzyıla, hatta 17. yüzyıla dek uzanan dil birliğidir (Latince); ikinci birlik, köken (kaynak) birliğidir, yani Yunan-Latin edebiyatıdır; üçüncü birlikse esin birliğidir. E. R. Curtius, kitabında, modern Avrupa edebiyatlarının, görünüşteki bölünmelere, parçalanmalara karşın, 9. yüzyıl ile 15. yüzyıl arasında birikmiş yazınsal, düşünsel, tinsel "hazine"ye bağlı kaldıklarını vurgular. Bu yapıt, ulusal dillerde yazılmış klasik edebiyatlara önemli bir giriş olduğu gibi, Avrupa'daki düşüncelerin tarihine, evrimine ve dönüşümlerine ilişkin vazgeçilmez bir kaynaktır da.

E. R. Curtius eleştirel yaklaşımını gerek bu yapıtıyla gerekse aşağıda belirteceğimiz kitap ve yazılarındaki Vergilius, Dante, Gœthe, Balzac, Proust, Joyce, Claudel, Eliot değerlendirmeleriyle ortaya koymuştur. Ana çizgileriyle belirtecek olursak, Curtius'a göre, sanatçı "yaşamı biçimler aracılığıyla yaratan" kimsedir; eleştiri ise "edebiyatın edebiyatıdır". E. R. Curtius, eleştirel incelemelerinde, bir uzman ya da bir üniversite hocası olarak davranmak yerine, ele aldığı edebiyatın (sözgelimi çağdaş Fransız edebiyatının) yaşamıyla birleşmiş, evrensel açıdan aydınlık ve dikkatli bir "kafa" olarak davranır; yani, yukarıda da belirttiğimiz gibi, "bir yapıtın, bir dönemin, bir edebiyatın birliğini ortaya çıkarma"ya çalışırken eleştirel incelemesini "yaşayarak, düşünerek, severek yapar". Daha farklı bir anlatımla, Curtius estetikçi bir eleştirmendir; onun için geçmiş diye bir şey yoktur; bu nedenle eski yazarlardan, eski dönemlerden çağımızın edebiyatlarına geçebilir. Avrupa edebiyatını bir bütün olarak görmesi de bu bakış açısından kaynaklanır. O, "olaylar kataloğu" yapmaya çalışan bir edebiyat tarihçisi değil, ele aldığı konuyu çözümleyebilmek için, yüzeyin altına inebilmek, incelediği gerecin yapısını ortaya çıkarabilmek isteyen bir filolog olduğu kadar, bir eleştirmendir, bir deneme yazarıdır. Tarihin ve filolojinin kimi yöntemlerini kullanarak çeşitli edebiyatları karşılaştırırken, kültürün ve edebiyatın çok değişik dönemlerine ilişkin bilgi birikiminden, yılların içinde oluşturduğu geniş bakış açısından yararlanır. Ona göre, filoloji (bunu filolojiye dayalı bir eleştiri anlayışı olarak da yorumlayabiliriz) farklı kökenlere dayalı metinler arasında benzer yapılar saptayabilir. Bunlar bir

bakıma, yoğun gözlemler, yoğun okumalar sonucu belirlenecek "anlamlı olgular"dır, "yinelenen olgular"dır, "*topos*"lardır. Bu *toposlar*ın arasında dizgeli bağlantılar kurularak türdeş bir bütün oluşturulabilir.

E. R. Curtius eleştirel yaklaşımında, "biçimsel öğe"nin, retoriğin gücü nedeniyle ön planda tutulduğunu da özellikle vurgular. Ancak biçimlerin dizgesini inceleyerek, düşüncelerin tarihi konusunda derin bakış açılarına ulaşılabileceğine inanır. Yazınsal biçimleri de, bu nedenle, "düşüncelerin ortaya çıkmasına ve kavranmasına olanak tanıyan kalıplar" olarak değerlendirir. Sanatı her çeşit yaratıcı bireşim biçiminde olduğu gibi, belli bir biçime bürünmüş bir dünya görünümünde algılayan Curtius eleştirisinin üç temel kavramı da *yapı, birlik* ve *giz*dir. (Bkz. M. Rifat, *Yaklaşımlarıyla Eleştiri Kuramcıları*, s. 25-26.)

Yukarıda vurguladığımız temel yapıtı dışında özellikle şu çalışmalarını belirtebiliriz: Fransız yazarları Ferdinand de Brunetière (1914), Maurice Barrès (1921), Balzac (1923), Proust (1928), vb. üstüne incelemeler; *Die literarischen Wegbereiter des neunen Frankreich* (Günümüz Fransası'nın Edebiyat Alanındaki Öncüleri) [1918]; *Französischer Geist im neuen Europa* (Yeni Avrupa'da Fransız Ruhu) [1925]; *James Joyce und sein Ulysses* (James Joyce ve Ulysses'i) [1929]; *Kritische Essays zur europäischen Literatur* (Avrupa Edebiyatı Üstüne Eleştirel Denemeler) [1950]; *Frankreich. Eine Einführung in die französische Kultur* (Fransa. Fransız Kültürüne Bir Giriş) [1930; Fr. çev.: *Essai sur la France*, 1932; Fransızcadan yapılmış Türkçe çevirisi: *Fransa Üstüne Deneme,* 1953; çev.: S. Eyüboğlu]; vb.

Bkz. **Auerbach, filoloji, Friedrich, Spitzer.**

Ç

çağrı işlevi (Fr. *fonction conative* ya da *fonction d'appel, fonction appellative*; İng. *conative function* ya da *appeal function, appellative function*; İt. *funzione conativa* ya da *funzione appellativa*).

Dilin dinleyiciye yönelik işlevi. K. Bühler'in dilsel bildirişim modelinde öbür iki işlevle (*gösterim, anlatımsallık*) birlikte bulunan çağrı (Alm. *Appell*) işlevi, R. Jakobson'un sonradan geliştirdiği altı öğeli işlevler taslağında da yer alır.

R. Jakobson'a göre "*çağrı işlevi*, en katışıksız dilbilgisel anlatımını, sözdizimsel, biçimbilimsel ve çoğunlukla sesbilimsel açıdan öteki ad ve eylem kategorilerinden ayrılan seslenme durumunda ve emir kipinde bulur." (R. Jakobson, "Dilbilim ve Yazınbilim", bkz. M. Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kavramları*, 2, s. 87.) Sözgelimi *Ahmet otur! Buraya gel!* tümcelerinde çağrı işlevi vardır.

Dinleyiciye yönelik olması ve dolayısıyla bir etkilemeyi amaçlaması nedeniyle çağrı işlevi konuşucunun duygu ve coşkularına bağlı anlatımsallık işlevinin karşıtıdır.

(**Seslenme işlevi** de denir.)

Bkz. **anlatımsallık işlevi, coşku işlevi, gönderge işlevi, gösterim işlevi, ilişki işlevi, işlev, üstdil işlevi, yazın işlevi.**

çağrışımsal bağıntı (Fr. *rapport associatif*; İng. *associative relation*; İt. *rapporto associativo*).

F. de Saussure'ün *Genel Dilbilim Dersleri*'nde *dizisel bağıntı*ya (*paradigmatik bağıntı*) denk düşen terim.

Bkz. **dizimsel/dizisel bağıntı.**

çeviribilim (Fr. *traductologie*; İng. *translation studies*; İt. *traduttologia*).

"*Kalkış dili* ile *varış dili* arasında arasında ortaya çıkan sorunları saptamaya ve bunlara çözüm getirmeye çalışan; doğrudan doğruya çeviri metinlerin gözlemlenebilir özelliklerini betimleyen, değerlendiren, sınıflandıran, dizgeleştiren; çeviri sürecinin bilişsel (kognitif) boyutunu araştıran; çevirilerin toplumsal ve kültürel yaşamdaki işlevlerini sorgulayan; bu amaçlar doğrultusunda da dilbilim, göstergebilim, yorumbilim, dil felsefesi, tarih, toplumbilim,

ruhbilim, edimbilim, söylem çözümlemesi alanlarındaki kuramsal yaklaşımlardan yararlanan bilim dalı" (M. Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, 1, s. 103).

Göstergebilim, çeviribilime özellikle çevrilecek metinlerin (*kalkış metni*) anlamsal evrenlerinin yorumlanması aşamasında katkıda bulunur. *Anlamlama göstergebilimi*nin oluşturduğu çözümleme modeli, çeviri sürecini öncelikle *bilişsel* bir etkinlik olarak görür (bu sürecin bir başka dilde somut bir metin olarak üretilmesi ikincil bir aşamadır) ve kalkış metninin değişik düzeylerini çözümleme konusunda çevirmene yol gösterir. Gerçekten bu kuramsal modelin belirlediği düzeyler, kavramlar ve yöntemler hem kalkış metninin "içten" tanınmasına ve anlamlandırılmasına olanak tanır hem de çevirmene kalkış metninin bu katmanlarını varış metninde yeniden kurma kolaylığı sağlar. (Bkz. M. Rifat, *Göstergebilim ABC'si*, s. 107-111.)

Bkz. **göstergebilim.**

çift eklemlilik (Fr. *double articulation*; İng. *double articulation*; İt. *doppia articolazione*).

Doğal dillerdeki sözcelerin iki değişik düzlemde eklemlenir olma özelliği. Çözümleme açısından, *birinci eklemlilik* boyutunda, sözceler çizgisel olarak anlamlı birimler (tümceler, dizimler, sözcükler, vb.) biçiminde birbirlerine eklemlenirler ve bu birimlerin en küçük olanları da a*nlambirimler* diye adlandırılır. *İkinci eklemlilik* boyutundaysa, anlamlı birimler (*anlambirimler*) anlamı olmayan en küçük birimler (*sesbirimler*) biçiminde eklemlenir. Böylece insan toplulukları genelde otuz kırk dolayında sesbirimle binlerce anlambirim oluşturabilmekte, bu anlambirimleri birbirine eklemleyerek de sonsuz sayıda durumu, deneyim olgusunu anlatabilmektedir. İşlevsel dilbilimin Fransa'daki kurucusu A. Martinet'nin geliştirdiği *çift eklemlilik* durumu, yalnızca doğal dillere özgü bir ayrıcalıktır.

Bkz. **işlevsel dilbilim, Martinet.**

çizgisellik (Fr. *linéarité*; İng. *linearity*; İt. *linearità*).

Doğal dillerde bildiriyi oluşturan öğelerin art arda sıralanması. Çizgisellik, sözlü dilde zamanın akışı içinde gerçekleşir, yazılı dilde de uzam içinde. Sözceler çizgisel olarak düzenlenmiş ayrık, kesintili öğeler dizisidir. Sözgelimi, her anlambirim sesbirimler dizisinden, her

tümce anlambirimler dizisinden, her söylem de tümceler dizisinden oluşur. Çizgisellik kavramı doğal dillere ilişkin olarak F. de Saussure tarafından ortaya atılmıştır. Doğal diller dışındaki kimi gösterge dizgelerindeyse çizgisellikten söz edilemez: Örneğin resim (bir tablo) çizgisellik sunmaz.

Bkz. **Saussure.**

çoğul okuma (Fr. *lecture plurielle*; İng. *plural reading*; İt. *lettura plurale*).

Bir metnin okurların kültür birikimlerine göre çok farklı anlamlarda yorumlanması. Bu yaklaşıma göre bir metin, özellikle de bir yazınsal metin alıntılar dokusudur, çok farklı kültürlerden gelen alıntıların kesiştiği yerdir. Bu nedenle bir metni okumak, yorumlamak ona anlamlar vermek demek değil, ne tür bir çoğulluk içerdiğini görmektir. Özellikle R. Barthes'ın geliştirdiği çoğul okuma anlayışına göre bir metin yalnızca dilsel üretimi bitmiş bir ürün değil, aynı zamanda bir anlamlar üretimidir. "Bir gösterilenler yapısından değil de bir gösterenler galaksisi"nden oluşan metin, çoğul ağ içeren bir uzamı andırır; bu ağın bir başlangıcı yoktur, içine birçok yerden girilebilir. Anlamlama göstergebilimi (A. J. Greimas) ise temelsiz bir varsayım olarak gördüğü, doğrulanamayan bir sonsuzluğa açık çoğul okuma kavramı yerine *çoğul yerdeşlik*ten söz eder.

Bkz. **çoğul yerdeşlik, okuma, yerdeşlik.**

çoğul yerdeşlik (Fr. *pluri-isotopie*: İng. *pluri-isotopy*; İt. *pluri-isotopia*).

Bir söylemin ya da bir metnin belli bir düzeyinde farklı anlam eksenlerinin üst üste binmesi durumu. Bu durum aynı anda farklı okumalara, farklı yorumlara yol açabilir.

Bkz. **çokanlamlılık, yerdeşlik.**

çokanlamlılık (Fr. *polysémie*, *polysémémie*; İng. *polysemy*, *polysememia*; İt. *polisemia*, *polisememia*).

Bir sözcükbirimin, içinde birden çok anlambirim barındırması durumu. Anlambilimde, çokanlamlı sözcükbirimler ile tekanlamlı sözcükbirimler ayrımı yapılır. Genel sözcük dağarcığındaki birimler (*sözcükler*) çokanlamlı olabilir; buna karşılık bilimsel ya da teknik sözcük dağarcığındaki birimler (*terimler*) tekanlamlı diye nitelendirilir. Bağlamdan bağımsız olarak ele alınan bir sözcüğün

çokanlamlı özellik taşıması olağanken, aynı sözcük bir tümce ya da bir sözce içinde yer aldığında, anlamsal ikircilliğini yitirebilir. Ancak yazınsal metinler, kimi kez bir sözceye aynı anda farklı anlamlar da yükleyebilir: Bu durumda göstergebilimde *çoğul yerdeşlik*ten söz edilir.

Çokanlamlılık, temelde, doğal dillerin bir özelliğidir, çünkü bir sözcük dilin tarihi içinde geçirdiği evrim sonucu üst üste yığılan değişik anlamları gösterilen boyutunda taşımayı sürdürebilir. Buna karşılık, üstdiller, tekanlamlı birimlerden kurulu dizgelerdir. Çokanlamlılığın, sözcüklerin kullanım sıklığıyla da yakın bir bağıntısı vardır: Bir sözcüğün kullanım sıklığı ne kadar fazlaysa, taşıdığı farklı anlamların sayısı da o kadar fazladır.

Bkz. **çoğul yerdeşlik, tekanlamlılık, yerdeşlik.**

çözümleme (Fr. *analyse*; İng. *analysis*; İt. *analisi*).

İnceleme konusu yapılan bir anlamlı bütünü anlatım ve/ya da içerik boyutlarındaki kurucu öğelerine ayrıştırma işlemi; bu süreçte, hem öğeler arasındaki ilişkiler hem de öğelerin bütünle olan ilişkileri saptanır, dolayısıyla öğelerin birleşim kuralları belirlenmeye çalışılır. Sözgelimi bir yazınsal metnin çözümlemesi anlatım düzleminde olduğu kadar içerik düzleminde de gerçekleştirilebilir: Her iki düzlemde de tözlerin (*anlatımın tözü/içeriğin tözü*) değil biçimlerin (*anlatımın biçimi/içeriğin biçimi*) ayrıştırılması söz konusudur. Anlatımın biçimine ilişkin olarak, bir romanın (sözgelimi Michel Butor'un *La Modification*'unun) kesitlerarası ilişkilerini konu edinen bir çözümlemeden söz edilebilir. İçeriğin biçimine ilişkin olarak da aynı romanın anlatı evreninin düzenini, bu evreni temellendiren *eyleyenler* (işlevi olan kişiler) arası ilişkileri ortaya koyan çözümleme örneği belirtilebilir (bkz. M. Rifat, *Roman Kurgusu ve Yapısal Çözümleme: Michel Butor'un* Değişim*'i*).

Öte yandan *anlambirimcik çözümlemesi* de içeriğin biçimine ilişkin bir işlemdir.

Göstergebilimde çözümlemenin kuramsal temelleri ilk kez L. Hjelmslev tarafından atılmış, A. J. Greimas tarafından da anlamlama göstergebilimi çerçevesinde geliştirilmiştir.

Bkz. **anlambirimcik çözümlemesi, yapısalcılık/yapısal çözümleme.**

D

davranış göstergebilimi (Fr. *éthosémiotique*; İng. *ethosemiotics*; İt. *etosemiotica*).

Paris Okulu'na bağlı göstergebilimciler arasında özellikle Ivan Darrault-Harris tarafından *etoloji*den (hayvan türlerinin davranışlarını bağlı oldukları ortamlarda inceleyen dal) bağımsız olarak geliştirilmeye çalışılan ve hem insanların hem de hayvanların dünyasındaki davranış biçimlerini incelemeyi amaçlayan davranış göstergebilimi, inceleme konusuna üç açıdan yaklaşır: davranışların oluşumları açısından; davranışların değerlendirilmeleri açısından; patolojik durumlar söz konusu olduğunda da hem tanı (teşhis) hem de iyileştirme (tedavi) açısından.

Davranış göstergebiliminin birbirini bütünleyen iki bileşeni vardır: insan davranışlarının incelenmesi (*insan göstergebilimi* ya da *antroposemiyotik*); hayvan davranışlarının incelenmesi (*hayvan göstergebilimi* ya da *zoosemiyotik*).

(**Etosemiyotik** de denir.)

Bkz. **göstergebilim, hayvan göstergebilimi, insan göstergebilimi.**

değiştirim (Fr. *commutation*; İng. *commutation*; İt. *commutazione*).

Anlatım düzleminde (sesbirim, biçimbirim ve dizim sıralamasına göre) bir öğenin yerine bir başka öğe konduğunda içerik düzleminde de bir farklılığa yol açıp açmadığını ya da bunun tersine içerik düzlemindeki bir öğenin yerine bir başka öğe getirildiğinde bunun da anlatım düzleminde bir farklı birim yaratıp yaratmadığını araştıran sınama işlemi. Sözgelimi "imla" anlamındaki *yazım* sözcüğünün sonundaki /m/ sesbirimi /n/ sesbirimi ile değiştirildiğinde, anlatım düzlemindeki (ya da gösteren düzlemindeki) bu ses değişikliği içerik düzleminde (ya da gösterilen düzleminde) de bir değişikliğe yol açmakta, ortaya "edebiyat" anlamındaki *yazın* sözcüğü çıkmaktadır. Aynı biçimde, içerik düzleminde, "oturmak için, "kolluklu", "arkalıklı", "ayaklı", tek kişilik" anlambirimcikleri oturacaklar dizgesinde, gösteren düzleminde *koltuk* sözcükbirimine denk düşerken, "tek kişilik" anlambirimciğini "çok kişilik" anlambirimciğiyle değiştirdiğimizde bu kez anlatım düzleminde de bir değişiklik olmakta ve *kanepe* sözcükbirimi oluşmaktadır.

Değiştirim sınaması önce anlatım düzlemine uygulanmış ve *sesbirim* ile *sesbirimcik* (ayırıcı ses özelliği) kavramlarının belirlenmesine yol açmıştır. Aynı sınama işlemi sonradan anlambilimciler ve göstergebilimciler tarafından içerik düzlemine uygulanarak *anlambirim* ve *anlambirimcik* kavramlarının yaratılmasını sağlamıştır.

Göstergebilim açısından, değiştirim yöntemi bir gösterge dizgesindeki anlatım düzlemi ile içerik düzlemi arasında bir dayanışma ya da karşılıklı bir önvarsayım ilişkisi bulunduğunu gösterir. Buna göre, düzlemlerden birindeki, dizge açısından kabul edilebilir (geçerli) değişiklik öbür düzlemde de değişikliğe yol açar (bkz. A. J. Greimas ve J. Courtés, *Sémiotique*, 1, s. 48).

Değiştirim sınamasına, işlemsel kavram olarak, R. Barthes'ın da belirttiği gibi, "daha Trubetskoy'da bile rastlanır, ama günümüzdeki adıyla, 1936'da yapılan 5. Sesbilgisi Kurultayı'nda Hjelmslev ve Uldall'ın girişimi sonucu benimsenerek yaygınlaşmıştır. Değiştirim sınaması, yapay olarak anlatım (gösterenler) düzlemine bir değişiklik getirmek ve bunun içerik (gösterilenler) düzleminde de bağlılaşık bir değişmeye yol açıp açmadığını gözlemlemektir. (...) Amaç iki gösterenin karşılıklı birbirinin yerini almasıyla ve yalnız bu işlemin yapılmasıyla (...) iki gösterilenin karşılıklı olarak birbirinin yerini alıp almadığını gözlemlemektir. (...) Ne var ki, kimi değişimler karşı düzlemde bir değişikliğe yol açmaz. Bundan ötürü, Hjelmslev bir anlam değişikliği yaratan (Fransızca *poison* "zehir"/ *poisson* "balık") *değiştirim* ile, içeriği değil de anlatımı değiştiren (Fransızca *bonjour* "günaydın"/ *bon-chour* "bonjour'un bozuk biçimi") *ornatmayı* [Fr. *substitution*] birbirinden ayırır" (R. Barthes, *Göstergebilimsel Serüven*, s. 66-67).

Bkz. **anlambirim, anlambirimcik, anlambirimcik çözümlemesi, sesbirim, sesbirimcik.**

Deledalle (Gérard)

Fransız felsefecisi, Peirce uzmanı (1921-2003). Tunus, Libreville (Gabon) ve Perpignan (Fransa) Üniversitelerinde ders verdi. Japonya, Çin, ABD ve Kanada'da konuk öğretim görevlisi olarak bulundu. Perpignan'da Göstergebilim, İletişim ve Eğitim Araştırmaları Enstitüsü'nü kurdu. Uluslararası Göstergebilim Derneği'nin başkan yardımcılığını yaptı.

Amerikan felsefesi üstüne araştırmalarıyla, özellikle de pragmatizm, John Dewey ve Ch. S. Peirce üstüne çalışmalarıyla dikkati çekti. Peirce'ün göstergebilimle ilgili yazılarından yaptığı bir seçmeyi Fransızcaya çevirdi, Peirce üstüne incelemeler yayımladı, Peirce göstergebilimi doğrultusundaki *Semiosis* dergisinin kurucuları arasında yer aldı. G. Deledalle'in katkıları sonucu Peirce göstergebilimi Avrupa'da, Avrupa göstergebilimi yanı sıra gelişme olanağı buldu. Peirce ve göstergebilimle ilgili kitap ve çevirileri arasında özellikle şunları belirtebiliriz: *Écrits sur le signe* (Gösterge Üstüne Yazılar; Ch. S. Peirce'ten seçme yazılar; seçen, çeviren ve yorumlayan G. Deledalle) [1978]; *Théorie et pratique du signe. Introduction à la sémiotique de Charles S. Peirce* (Göstergenin Kuramı ve Pratiği. Charles Sanders Peirce'ün Göstergebilimine Giriş) [1979]; *Charles Sanders Peirce, phénoménologue et sémioticien* (Charles Sanders Peirce, Fenomenolog ve Göstergebilimci) [1987]; *Lire Peirce aujourd'hui* (Peirce'ü Günümüzde Okumak) [1990]; *Charles S. Peirce's Philosophy of Signs: Essays in Comparative Semiotics* (Charles S. Peirce'ün Göstergeler Felsefesi: Karşılaştırmalı Göstergebilim Denemeleri) [200]. G. Deledalle'in yönetiminde ayrıca Ch. S. Peirce'ün göstergebilimsel yaklaşımını bütünleyecek mantık, epistemoloji ve felsefeyle ilgili yazılarını içeren bir başka Fransızca çeviri kitap daha yayımlanmıştır: *À la recherche d'une méthode* (Bir Yöntem Arayışı) [çeviren ve yayıma hazırlayan: J. Deledalle-Rhodes ve M. Balat; 1993].

Bkz. **Peirce.**

Deleuze (Gilles)

Fransız felsefecisi, gösterge yorumcusu (1925-1995). G. Deleuze hiç kuşkusuz 20. yüzyıl Fransız felsefesinin önde gelen bir adıdır; yapıtları da gösterge yorumuyla bağlantılı Fransız felsefe dilinin en seçkin örnekleri arasında yer alır. Nitekim, ilk olarak 1964'te yayımlanan, 1970'te de genişletilmiş olarak basılan *Marcel Proust et les signes* (Marcel Proust ve Göstergeler) felsefe kökenli bir göstergebilimsel okumanın çarpıcı yanlarını taşır (yapıt 1970'ten başlayarak *Proust et les signes* adıyla basılmıştır). Deleuze'e özgü bu göstergebilimsel okumadaki farklı bakış açısının temel noktaları şöyle belirtilebilir:

"G. Deleuze, kitabında, *À la recherche de temps perdu*'nün (*Kayıp Zamanın İzinde*'nin) birliğinin, bütünlüğünün ne olduğunu araştırmakla işe başl[ar]. Ona göre, bu romanın birliği istemdışı bile olsa anımsama eyleminde değildir. Romanın özü, sözgelimi 'madlen' kurabiyesinde (Fr. *madeleine*) değildir. Bu roman, yalnızca bir anımsama çabasına, belleğin ortaya çıkarılmasına dayanmaz: Burada peşinden gidilen, ardına düşülen, arayışı içinde olunan şey 'hakikat'tir. Öte yandan, yine G. Deleuze'e göre, yitirilmiş olan yalnızca geçmiş zaman değil, boşa geçen, kaybedilen zamandır da. Anımsama olayı, elbette ki bir arayış aracı olarak belirir ama, en derine inen bir araç değildir. Geçmiş zaman da zamanın bir yapısı olarak belirir ama en derin yapı değildir. Proust'ta, hiçbir anıyı işin içine karıştırmayan, geçmişi hiçbir biçimde diriltmeyen bazı öğeler, anımsamaya bağlı öğelere göre (sözgelimi madlen kurabiyesine göre) her zaman daha ağır basar. *À la recherche du temps perdu*'de, istemdışı anımsamanın sunuluşu değil, bir öğrenişin anlatısı söz konusudur: Özellikle de yazarlığa eğilimi olan bir Anlatıcının öğrenişinin, yetişmesinin anlatısı. / G. Deleuze, söz konusu romanın geçmişe değil, geleceğe dönük olduğuna inanır. Öğrenmek de özellikle göstergelerin edinilmesiyle ilgilidir. Göstergeler ise soyut bir bilginin değil, zaman içindeki bir öğrenmenin nesnesidir, konusudur. Proust'un yapıtı, anımsamanın sergilenmesi üstüne değil, göstergelerin öğrenilmesine, deşifre edilmesine, yorumlanmasına dayanır. Yapıtın birliği ve aynı zamanda şaşırtıcı çoğulluğu da buradan kaynaklanır. 'Gösterge' (Fr. *signe*) kavramı G. Deleuze'ün doğrudan Proust'un romanından alıp kullandığı bir kavramdır. *À la recherche du tems perdu*'nün farklı gösterge dünyalarının araştırılması ve incelenmesi biçiminde sunulduğunu belirten G. Deleuze, bazı noktalarda birbiriyle kesişen bu gösterge dünyalarını dörde ayırır: Kibarlar dünyasının göstergeleri (başka bir şeye göndermeyen boş göstergeler); aşk göstergeleri (aldatıcı göstergeler); izlenimlerin ya da duyumsanabilir niteliklerin göstergeleri; ve son olarak da temel nitelikli sanat göstergeleri (bütün öbür göstergeleri dönüştüren göstergeler). / G. Deleuze'e göre, Proust'un yapıtında, ilk üç göstergeler dünyası tümüyle sanat dünyasına yönelir; bütün öğrenme yolları da, bilinçdışı olarak sanatın kendisinin öğrenilmesidir aslında. En derin düzeyde, işin özü, esası olan sanatın

göstergeleri yatar (bkz. özellikle Bölüm I)" (M. Rifat, *Marcel Proust ya da Bir Roman Yaratmak*, s. 120-121; ayrıca bkz. *Yaklaşımlarıyla Eleştiri Kuramcıları*, s. 27-28).

denotatum (Lat. sözcük).
Göstergenin ilettiği, gönderme yaptığı gerçek dünyadaki nesne. Bir başka deyişle *gönderge*. *Denotatum*, *semiosis*'in (gösterge oluşum sürecinin) dışında yer alır. Bu nedenle, göstergebilimin doğdudan inceleme konusu değildir. Ancak, gösterge ile gönderge arasındaki ilişkileri ya da farklı bir anlatımla gösterge dizgeleri ile bu dizgelerin gönderme yaptıkları dünya arasındaki ilişkileri sorgulayan araştırma alanının ya da yorumbilimin konusu olabilir.
Bkz. **designatum, gönderge, semiosis.**

Derrida (Jacques)
Fransız felsefecisi, gramatolojinin ve yapıbozma akımının yaratıcısı (1930-2004). Çalışmaları felsefenin sınırlarını aşarak birçok alandaki yorumlama anlayışını etkilemiş olan J. Derrida öncelikle dilbilimcilerin sesmerkezci (Fr. *phonocentrisme*) yaklaşımını eleştirerek *yazı*nın yeni bir mantığını ortaya atmış, buna bağlı olarak da öncelikle Fransa'da, ardından da ABD'de *gramatoloji* adını verdiği yaklaşımı ve *yapıbozma* işlemini geliştirmiştir. Özellikle ABD'de *yapıbozucu eleştiri* adı verilen akım da doğrudan J. Derrida'nın görüşlerine dayanır. *Yapıbozma* anlayışını benimseyen bu akımın temsilcileri özellikle *yapı*, *dizge*, *işlev*, *kod*, *metinsel tutarlılık* gibi kavramlara, sınıflandırmak eylemine, anlamın inşa edilmiş olmasına, vb. karşı çıkarlar ve metinlerin bütünselleştirilemeyecek anlamlar üretimi olarak okunmasını önerirler, gramer/retorik karşıtlığını göstermeye çalışırlar. Bu ilkeye bağlı kalarak da, bir metni kendi kendisine karşı hareket ettirmeye çalışırlar, öncelikle içindeki tutarsızlıkların, kararsızlıkların, çelişkilerin peşine düşerler, göstergeleri tek tek çözerler, yapıbozma işlemini uygularlar. J. Derrida'nın yapıbozma felsefesinin, sonuç olarak bir "çokdeğerlilik, kararsızlık, dizge karşıtlığı, metindışı özelliklere başvurma, parçalara bölme, değişkenlik, çözümlemeye güvensizlik, sonuç çıkarmayı erteleme, aklın denetimi yerine bedenin atılımlarına önem verme, yapı yerine izleri kovalama" anlayışını getirdiğini ve yaydığını

söyleyebiliriz. Felsefecinin bu alandaki görüşlerini içeren en temel yapıtları arasında şu kitapları belirtebiliriz: *L'écriture et la différence* (Yazı ve Ayrım) [1967]; *La voix et le phénomène* (Ses ve Olgu) [1967]; *De la grammatologie* (*Gramatoloji*) [1967].

Bkz. **gramatoloji, yapıbozma, yapıbozucu eleştiri.**

designatum (Lat. sözcük).

Göstergenin, kullanılan *koda* göre, kullanıcının ya da alıcının zihninde uyandırdığı kavram; bir başka deyişle, *gösterilen*. *Designatum*, *semiosis*'in (gösterge oluşum sürecinin) bir parçasını oluşturur. Dolayısıyla göstergebilimin doğrudan inceleme alanında yer alır.

Bkz. **denotatum, semiosis.**

deyişbilim *bkz.* **üslupbilim.**

diegesis (Fr. *diégèse*; İng. *diegesis*; İt. *diegesi*).

Anlatıbilimci G. Genette'in "anlatılan öykü", "anlatılan öykünün evreni" anlamında kullandığı terim. Fransızcadaki *diégèse* terimi Yunancadaki *diegesis*'ten (anlatı, öykü) gelir. G. Genette'e göre öyküleme ve betimleme "anlatılan öykü"yü oluşturur, söylem ise anlatılan öykünün sunuluş biçimidir. Bu yaklaşıma göre, roman öykülemeye, anlatmaya dayandığı için *diegesis* özelliklidir; tiyatro ise sunmaya, canlandırmaya dayandığı için *mimesis* özellikli. Romanlarda *mimesis*'ten söz edilebilecek yerler ise ancak diyaloglar olabilir. Olaylar açısından roman *diegesis* ağırlıklıdır. Hiç kuşkusuz her anlatı, *diegesis* özellikli kesitler ile *mimesis* özellikli kesitleri kaynaştırabilir.

Bkz. **mimesis.**

dil/söz (Fr. *langue/parole*; İng. *language/speech* ya da *langue/parole*; İt. *lingua/parola*).

F. de Saussure'ün görüşlerinin temelinde yatan ayrım. *Dil*, tek tek bireyleri değil, bütün toplumu ilgilendiren bireyüstü bir dizgedir, bir soyutlamadır, bir toplumsal kurumdur. İnsanlar arasında iletişimin kurulması böyle bir dizgenin var olmasına bağlıdır. *Söz* ise, dil dizgesinin bireyden bireye farklılık gösterebilen özel ve değişken gerçekleşme biçimidir, dilin somut kullanımıdır. Dil toplumsal

özellik taşır (bellek olgusu), söz ise bireysel özellik (yaratma olgusu). F. de Saussure'deki *dil/söz ayrımı*, iletişim dilbiliminde (R. Jakobson) *kod/bildiri* karşıtlığıyla belirtilir.

"*Dil*, bir bakıma, dilyetisi eksi Sözdür: Hem bir toplumsal kurumdur, hem de bir değerler dizgesidir, her türlü önceden tasarlamanın dışında kalır; dilyetisinin toplumsal bölümüdür. Birey onu tek başına ne yaratabilir, ne de değiştirebilir. Özü bakımından, ortaklaşa bir sözleşmedir, bildirişim kurmak istenirse buna tümüyle uymak gerekir; üstelik bu toplumsal ürün, kuralları olan bir oyun gibi özerktir, çünkü, ancak öğrenildikten sonra kullanılabilir. (...)/ Kurum ve dizge niteliğinde olan dilin karşısında *Söz*, özü bakımından, bireysel bir seçme ve gerçekleştirme edimidir" (R. Barthes, *Göstergebilimsel Serüven*, s. 30-31).

Bkz. **dilyetisi, kod.**

dilbilgisi ya da **gramer** (Fr. *grammaire*; İng. *grammar*; İt. *grammatica*).

1. Bir dilin varoluş ve işleyiş kurallarını, düzenleniş ilkelerini çeşitli düzeylerde tanımlayan kurallar bütünü: *sesbilim* (sesbirimleri ve birleşim kurallarını inceler), *biçimbilim* (sözcüklerin kuruluşunu, çekim biçimlerini inceler), *sözdizim* (biçimbirimlerin ve dizimlerin birleşim kurallarını inceler), *sözcükbilim* (sözcükleri inceler) ve *anlambilim* (anlambirimleri ve birleşim kurallarını inceler).

Bkz. **üretici-dönüşümsel dilbilgisi.**

2. *Anlatı dilbilgisi* ya da *göstergebilim grameri*. Göstergesel-anlatısal yapıların düzenlenişini inceleyen model: Bu yapıların derin düzeyi *temel sözdizim* ile *temel anlam* boyutundan, yüzeysel düzeyi de *anlatısal sözdizim* ile *anlatısal anlam* boyutundan oluşur.

Bkz. **Greimas, üretici süreç.**

dilbilim (Fr. *linguistique*; İng. *linguistics*; İt. *linguistica*).

Doğal dillerin ve dilyetisinin bilimsel incelemesi. Dilbilimsel kuramsal düşünce, daha çok doğal dillerin öz niteliği ve işleyişi üstünde durmuş ve doğal dilleri değişik düzeylerde betimleme yöntemlerinin geliştirilmesi üstüne odaklanmıştır. Başlangıçta daha çok dillerin yapısına ilişkin, diliçi düzenlenişi ortaya çıkaran dalların (sesbilim ve sesbilgisi, tümcebilim, biçimbilim, sözcükbilim, anlambilim) varlığı söz konusuyken (örneğin *yapısal dilbilim* ve/ya da *eşsüremli*

dilbilim) sonradan yalnızca sözcelerin incelenmesiyle ilgili değil, sözcelerin üretilmesiyle ilgili yaklaşımlar da geliştirilmiştir: *Sözcelem*enin koşullarıyla ilgilenen *edimbilim* de bunun bir örneğidir. Öte yandan, dilbilimsel araştrmaların giderek başka bilim dallarıyla birleşmesi sonucu yeni karma araştırma alanları da doğmuştur: toplumdilbilim (Fr. *sociolinguistique*), ruhdilbilim (Fr. *psycholinguistique*), metindilbilim (Fr. *linguistique textuelle*), uygulamalı dilbilim (Fr. *linguistique appliquée*), uzamdilbilim (Fr. *géolinguistique*), budundilbilim (Fr. *ethnolinguistique*), bilişsel dilbilim (Fr. *linguistique cognitive*), sinirdilbilim ya da beyindilbilim (Fr. *neurolinguistique*) bunların arasında özellikle belirtilebilir.

Avrupa'daki yapısal dilbilimden (F. de Saussure doğrultusu) bağımsız olarak ABD'de gelişen Amerikan yapısalcılığına (L. Bloomfield doğrultusu) bir tepki olarak ortaya çıkan bir başka dilbilim akımı (N. Chomsky doğrultusu) da üretici-dönüşümsel dilbilgisi (İng. *generative-transformational grammar*) adıyla 20. yüzyılın ikinci yarısında ağırlığını duyurmuştur.

Genel olarak dilbilim F. de Saussure'den bu yana göstergebilimin bir altbölümü olarak kabul edilir. Ama R. Barthes gibi bazı kuramcılar da bunun tersini ileri sürer: Buradaki gerekçeyse dilin bir model oluşturması ve bütün öteki gösterge dizgelerinin yorumunda yararlanılabilecek en yetkin, en eksiksiz gösterge dizgesi olmasıdır. *Anlamlama göstergebilimi* çalışmaları da Saussure-Hjelmslev-Greimas doğrultusunda gelişmiştir.

Bkz. **edimbilim, glosematik, göstergebilim, Hjelmslev, Saussure, üretici-dönüşümsel dilbilgisi.**

dilyetisi (Fr. *langage*; İn. *language*; İt. *linguaggio*).

İnsanın çift eklemlilik, göstergenin nedensizliği gibi dillerin ortak özelliklerini kullanarak anlatma ve iletişim kurma yetisi. F. de Saussure'e göre, toplumsal dizge olarak *dil* ile bireysel edim olarak *söz*ün bütünü; ya da iletişim dilbilimi açısından, *kod* ile *dilsel bildiriler*in bütünü.

Bkz. **dil/söz, kod, nedensizlik.**

diyakroni *bkz.* **artsüremlilik.**

diyalojik eleştiri (Fr. *critique dialogique*; İng. *dialogic criticism*; İt. *critica dialogica*).

M. Bahtin'in ortaya attığı *diyalojizm* kavramına dayalı eleştiri anlayışı. "Diyalojik eleştiri yapıtlardan söz etmez, onlara konuşur ya da daha doğrusu onlarla konuşur; yüz yüze gelen iki sesten birini yok etmeye karşı çıkar. Eleştirilen metin bir 'üstdil'in üstleneceği bir nesne değil, ama eleştirmenin söyleminin karşılaştığı bir söylemdir; yazar bir 'sen'dir, bir 'o' değildir, kendisiyle insan değerlerinin tartışıldığı bir muhataptır. Ama diyalog bakışımsızdır [asimetriktir], çünkü yazarın metni kapalıdır, eleştirmenin metniyse sonsuza dek sürebilir. İşin içine bir hile karışmaması için, eleştirmenin, muhatabının sesini dürüstçe duyurması gerekir" (T. Todorov, *Eleştirinin Eleştirisi*, s. 182).

Bkz. **Bahtin, diyalojizm.**

diyalojizm (Fr. *dialogisme*; İng. *dialogism*; İt. *dialogismo*).

Roman estetiğini açıklayabilmek için M. Bahtin tarafından ortaya atılan kavram. Sözcelemeyi yapan kişinin söylemi ile öteki söylemler arasındaki karşılıklı ilişkiyi belirtir. Bu anlayışa göre, romanın yaratıcısı olan anlatıcı-yazarın söylemi ile romandaki kişilerin söylemleri birbiriyle ilişki içindedir; anlatıcı-yazarın söyleminin anlatı kişilerinin söylemine göre bir üstünlüğü yoktur. "[Dostoyevski'nin] yapıtlarında, sesinin yaratılış biçimi alışılmış türden bir romanda yazarın sesinin oluşturuluş biçimine aynen benzeyen bir kahraman ortaya çıkar. Eskiden yazarın yaptığını şimdi artık kahraman yerine getirir. Yazarın kahraman göre hiçbir üstünlüğü yoktur, yazar kendisini kahramandan ayırt eden hiçbir anlamsal fazlalık taşımaz ve her iki bilinç tamamıyla eşit haklara sahiptir. 'Düşünür-Dostoyevski'nin fikirleri, çoksesli romanın içine girerek [...], öteki fikir imgeleriyle tam anlamıyla *eşit koşullarda* büyük bir diyaloğu başlatır" (T. Todorov, *Eleştirinin Eleştirisi*, s. 85).

M. Bahtin'in diyalojizm kavramı J. Kristeva tarafından *metinlerarasılık* kavramına dönüştürülerek geliştirilmiştir.

Bkz. **Bahtin, diyalojik eleştiri, metinlerarasılık.**

dizgesel bağıntı (Fr. *rapport systématique*; İng. *systematic relation*; İt. *rapporto sistematico*).

R. Barthes'ın *dizisel bağıntıyı* (*paradigmatik bağıntı*) belirtmek için kullandığı terim.

Bkz. **dizimsel/dizisel bağıntı.**

dizimsel/dizisel bağıntı (Fr. *rapport syntagmatique/paradigmatique*/; İng. *syntagmatic/ paradigmatic relation*; İt. *rapporto sintagmatico/ paradigmatico*).

Dilsel ya da göstergesel öğeler arasındaki iki tür bağıntı. *Dizimsel bağıntı*, aynı söz zinciri ya da sözce içinde birlikte var olan iki veya daha çok birim arasındaki her türlü bağıntıyı belirtir (*sentagmatik bağıntı* da denir). *Dizisel bağıntı* ise, aynı biçimbilimsel-sözdizimsel ya da anlamsal sınıfa ait ve birbirinin yerini alabilecek çeşitli dil birimleri arasındaki gücül bağıntıdır (*paradigmatik bağıntı* da denir; bu bağıntı türünü F. de Saussure *çağrışımsal bağıntı*, R. Barthes ise *dizgesel bağıntı* olarak adlandırır). R. Barthes, dilin bu iki ekseniyle ilgili şu saptamalarda bulunur: "Bu iki düzlem, zihinsel etkinliğin iki biçimine denk düşer (...). Birinci düzlem, *dizimler* düzlemidir; dizim, dayanağı uzam olan bir göstergeler birleşimidir. Eklemli dilde bu uzam çizgeseldir ve tek yönlüdür ('söz zinciri'dir bu): İki öğe aynı anda söylenemez (...): Burada, her öğe, değerini, kendinden önce gelen ve kendini izleyen öğelerle kurduğu karşıtlıktan alır. (...) Dizime uygulanan çözümleyici çalışma, bölümlemedir. İkinci düzlem (...), Saussure'ün terimiyle *çağrışımlar* düzlemidir. 'Söylem (dizimsel düzlem) dışında, aralarında ortak bir yan bulunan öğeler bellekte birbirini çağrıştırırlar ve böylece çeşitli bağıntıların egemen olduğu öbekler oluştururlar': Fransızca *enseignement* (öğretim), anlam açısından *éducation* (eğitim), *apprentissage* (yetişme, öğrenme, çıraklık) sözcüklerini; ses açısından ise *enseigner* (öğretmek), *renseigner* (bilgi vermek) ya da *armement* (silahlanma, donanma) ve *chargement* (yükleme, yük) sözcüklerini çağrıştırır. (...) Her dizide, dizimsel düzlemdekinin tersine aynı anda birarada bulunmayan (*in absentia*) öğeler birbirine bağlanır. Çağrışımlara uygulanan çözümleyici çalışma, sınıflandırmadır. Dizimsel düzlem ile çağrışımsal düzlem [dizisel düzlem], Saussure'ün şu karşılaştırmayla açıkladığı sıkı bir ilişki içindedir: Her dilsel birim, antik bir yapının sütununa benzer. Bu sütun, yapının öbür bölümleriyle (...) gerçek bir bitişiklik bağıntısı içindedir (*dizimsel bağıntı*); ama bu sütün, Dor düzenindeyse, İyon, Korinthos gibi öbür mimarlık düzenleriyle de bir karşılaştırma yapmamıza yol açar: İşte bu da gücül bir ornatma bağıntısıdır (*çağrışımsal bağıntı* [ya da *dizisel bağıntı*]). (...) Günümüzde artık, çağrışımsal düzlemden değil, dizisel (paradigmatik) düzlemden, ya

da (...) bizim bu incelemede yapacağımız gibi dizgesel (sistematik) düzlemden söz edilmektedir. (...) Destekleyici başka terimlere de başvurulabilir: Dizimsel bağıntılara Hjelmslev *bağlantılar*, Jakobson *bitişiklikler*, Martinet ise *aykırılıklar* der; dizgesel [dizisel] bağıntılarsa, Hjelmslev'de *bağlılaşımlar*, Jakobson'da *benzerlikler*, Martinet'de *karşıtlıklar* adını alır." (R. Barthes, *Göstergebilimsel Serüven*, s. 61-62). R. Barthes aynı yazısında, dizimsel ve dizisel bağıntı örneklerini dildışı gösterge dizgelerinden (giysi, besin, mobilya, mimarlık) de verir: Sözgelimi giysi alanında, *dizisel bağıntı*yı (ya da kendi terimiyle dizgesel bağıntıyı) şöyle tanımlar "Bedenin aynı noktasında, aynı anda bulunamayacak olan ve değişimi giyimsel bir anlam değişmesine yol açan parçalar, ek parçalar ya da ayrıntılar öbeği: *takke/bere/şapka*, vb." Yine giysiyle ilgili olarak dizimsel bağıntı içinse şöyle der: "Aynı kıyafette değişik öğelerin yan yana bulunması: *etek, bluz, ceket.*" (R. Barthes, *agy*, s. 64).

(**Sentagmatik/ paradigmatik bağıntı** da denir.)

dönüşüm (Fr. *transformation*; İng. *transformation*; İt. *trasformazione*).

Anlatı göstergebiliminde, derin gösterge yapıları düzeyinde yer alan mantıksal işlemler. Göstergebilim, mantıksal anlam düzleminde *değilleme* ve *varlama*, bu düzleme göre daha yüzeyde bulunan anlatı düzlemindeyse, özne/nesne arasındaki ilişkiyi kuran *birleşme*, *ayrılma* gibi temel dönüşümler öngörür. Anlatı düzeyinde, dönüşümler *edim sözceleri*yle gerçekleşir.

Ducrot (Oswald)

Fransız anlambilimcisi (doğ. 1930). Felsefe öğrenimi gördü, CNRS'de (Bilimsel Araştırma Ulusal Merkezi, Paris) araştırma görevlisi olarak çalıştı, 1968'de École des hautes études en sciences sociales'de (Paris) Doğal Dillerin Anlambilimi Bölümü başkanı oldu. Özellikle edimbilim ve sözceleme kuramı üstüne çalışmalarıyla tanınan O. Ducrot, Jean-Claude Anscombre ile birlikte dilde kanıtlama sorunlarıyla ilgili bir kuram geliştirdi. Bu kuramın oluşumundaki temel düşünce, dilin asıl amacının dünyayı temsil etmek değil de kanıtlar getirmek olduğudur. O. Ducrot ve J.-Cl. Anscombre'a göre, doğal diller yalnızca dünya ile bir bağlantı kurmakla kalmaz aynı zamanda kanıtların alışverişini sağlayan bir yapı oluşturur.

O. Ducrot aynı zamanda insanın konuştuğunda ne söylediği sorunuyla yakından ilgilenmiş ve *önvarsayımsal olarak kabul edilen*, *ortaya konmuş olan* ve *üstü kapalı sezdirilen* arasında bir ayrım gözetmiştir. Öte yandan, M. Bahtin, Ch. Bally ve G. Genette'ten esinlenerek de sözcelerde bir tek sesin değil birçok sesin var olduğu görüşü üstüne, bir başka deyişle sözcelerdeki çokseslilik üstüne çalışmalar yapmıştır. Başlıca yapıtları arasında özellikle şunları belirtebiliriz: *Le structuralisme en linguistique* (Dilbilimde Yapısalcılık) [1968]; *Dire et ne pas dire. Principes de sémantique linguistique* (Söylemek ve Söylememek. Dilbilimsel Anlambilimin İlkeleri) [1972]; *Les échelles argumentatives* (Kanıtlama Aşamaları) [1980]; *Les mots du discours* (Söylemin Sözcükleri) [1981; başkalarıyla birlikte]; *L'argumentation dans la langue* (Dilde Kanıtlama) [1983; J.-CL. Anscombre ile birlikte]; *Le dire et le dit* [Söyleme Edimi ve Söylenen) [1985]; *Logique, structure, énonciation* (Mantık, Yapı, Sözceleme) [1989]; *Nouveau Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage* (Dil Bilimlerinin Yeni Ansiklopedik Sözlüğü) [1999; J-M. Schaeffer ile birlikte]; vb.

Bkz. **edimbilim, sözceleme.**

duraklatma ya da **durak** (Fr. *pause*; İng. *pause*; İt. *pausa)*.

Anlatı hızını gösteren dört "anlatı hareketi"nden biri. Öbür üçü *eksiltme*, *özetleme* ve *sahneleme*dir.

Bkz. **anlatı hızı.**

durum sözcesi (Fr. *énoncé d'état*; İng. *utterance of state*; İt. *enunciato di stato*).

Özne ile nesne arasındaki ilişkinin durumunu (*birliktelik* ya da *ayrılık*) belirten sözce. Göstergebilimsel işareti: Ö ∪ N (özne ile nesnenin ayrılığını belirtir); Ö ∩ N (özne ile nesnenin birlikteliğini belirtir).

Bkz. **edim sözcesi, sözce.**

düzanlam (Fr. *dénotation*; İng. *denotation*; İt. *denotazione*).

Bir dilsel birimin (sözcüğün, göstergenin) belirttiği anlamın öznel olmayan, değişmez, söylem dışında çözümlenebilir öğesi. Sözgelimi *karanlık* sözcüğü, yukarıda belirttiğimiz özelliklere bağlı kalınarak ve *aydınlık* sözcüğünün karşıtı olarak değerlendirildiğinde, "ışık

olmama durumu" diye tanımlanabilir: Bu, *karanlık* sözcüğünün *düzanlamı*dır. Ama aynı sözcük, kimi konuşuculara ya da kimi bağlamlara göre "üzüntü, sıkıntı, perişanlık" anlamları da taşıyabilir: Bunlar da *karanlık* sözcüğünün kişiye ve bağlama göre beliren, değişken, öznel nitelikli *yananlamları*dır. Dolayısıyla *düzanlam* kavramı, *yananlam* kavramına karşıt olarak bir değer taşır.

Bkz. **yananlam.**

düzmece kahraman (Fr. *faux héros*; İng. *false hero*; İt. *false eroe*).

V. Propp'a göre olağanüstü halk masallarındaki otuz bir işlevi yerine getiren yedi anlatı kişisinden biri. Düzmece kahramanın eylem alanı şu işlemleri kapsar: arayış amacıyla gidiş; bağışçının isteklerine karşı gösterilen ve her zaman olumsuz olan tepki; özgül bir işlev olarak asılsız savlar.

Anlatı göstergebiliminde düzmece kahraman *karşıçıkan* kavramı altında ele alınır.

Bkz. **anlatı kişisi, kahraman, karşıçıkan.**

düzsöz edimi (Fr. *acte locutoire*; İng. *locutionary act*; İt. *atto locutorio*).

Bkz. **Austin, sözeylem kuramı.**

E

Eco (Umberto)

İtalyan göstergebilimcisi, eleştirmeni, denemecisi ve romancısı (doğ. 1932).

Ortaçağ simgeler evreninden çağdaş göstergeler evrenine bir geçiş süreci yaşayan U. Eco kendine örnek olarak birçok araştırmacının yöntemini almıştır: Bunların arasında da özellikle Amerikalı mantıkçı Ch. S. Peirce'ün göstergeler kuramı; Rus biçimcilerinin (daha çok da Roman Jakobson'un) yaklaşımı; Roland Barthes'ın Avrupa göstergebilimini kurma çabaları ile çağdaş mitleri yorumlama biçimi; A. J. Greimas'ın anlatı göstergebilimi; dil felsefecilerinin araştırmaları; kitle iletişim araçlarının yorumlanması; çağdaş plastik sanatların, müziğin ve edebiyatın çoğul anlamlar içeren yapıları; alımlama estetiği ya da alımlama göstergebilimi gösterilebilir. Bu açıdan U. Eco'nun göstergebilimsel yaklaşımı Avrupa'daki göstergebilimsel modeller arasında *bağdaştırıcı* bir özellik taşır. Kendisine yöneltilen "Tarihten göstergebilime nasıl geçtiniz?" sorusuna verdiği yanıt da onun geçirdiği bu düşünsel evrimi açıkça gözler önüne serer: "Doktora tezimin [*Il problema estetico in Tommaso d'Aquino*] konusu olan estetik tarihinden göstergebilime nasıl geldim demek daha yerinde olur. Üç nedenden dolayı. Birincisi Ortaçağ estetiğini incelediğim sırada öncü yazar ve sanatçılarla, Boulez'le, Stockhausen'le, Luciano Berio ile bağlantıdaydım. Ortaçağ estetiği incelemesinde, öncü sanatın poetikasını oluşturmak için Aquino'lu Tommaso'yu incelemekle işe başlayan James Joyce'u buluyordum. Dolayısıyla Aziz Tommaso'dan Joyce'a geçiş hemen hemen doğal oldu./Bence bu bir soyağacı sorunudur: Ortaçağ estetiğinden sanata geçiş, nesnelerin doğal yapısında da var olan bir şeydir; bu da benim geçmişle ilgili düşlerim ile şimdiyle olan ilişkilerim arasında bağlantı kuruyordu. İşte *Açık Yapıt* [*Opera aperta*] sorunsalı da buradan doğdu. Ama aynı zamanda, pratik nedenlerden dolayı, İtalyan televizyonunun kültür programlarında çalışmaya başlamıştım. Diyeceğim, kitle bildirişiminin tekniği ve sorunsalıyla karşı karşıya kalmış bulunuyordum. Zaten kitle bildirişiminin, çizgi romanların, polisiye romanların varlığı beni

büyük ölçüde ilgilendiriyordu./ Sözün kısası biraz şizofrenik bir durumda bulunuyordum. Bir yandan öncü sanata ulaşmak için Ortaçağ'dan hareket ediyordum, öte yandan da öncü sanatın karşısında kitle bildirişimi evreniyle karşı karşıya kalıyordum; bu, Adorno'nun ve Frankfurt Okulu filozoflarının gözünde tıpkı Tanrı ile Şeytan'ın karşı karşıya kalması gibi bir şeydi./Bana göreyse, tersine, zamanımızın iki gerçekliğiydi. Ama, şizofreni durumu henüz çözüme kavuşmamıştı, ben de bu iki farklı gerçeklik arasında nasıl bağlantı kuracağımı bilemiyordum./ Bu arada bir yandan Jakobson'un yazılarını okuyarak keşfettiğim göstergebilim, öte yandan da Roland Barthes'ın ilk yazıları beni harekete geçiren etkenler oldu; bu da bana iki şeyden aynı anda söz etmeyi ve bunun aynı gerçekliğin iki yüzü olduğunu görmeyi sağlayan bir yöntem olanağı sunuyordu. Girişim güçmüş gibi görünebilir ama gerçekte sorun benim için son derece yalındı. R. Barthes'ın [geçtiği] yolun aynısıydı: Bir yanda Michelet, öte yandan da Brigitte Bardot. *Le Degré zéro de l'écriture* (*Yazının Sıfır Derecesi*) ve *Mythologies* (*Çağdaş Söylenler*). İşte bu yüzden R. Barthes'ın yazıları beni gerçek anlamda büyülemişti." (Umberto Eco, *Alımlama Göstergebilimi*, s. 47-48).

Çağdaş göstergebilime geçiş serüvenini kendi sözleriyle böyle açıklayan U. Eco yorumlama sorunlarıyla ilgili yaklaşımını öncelikle *Opera aperta* (*Açık Yapıt*) [1962] ve *Lector in fabula* (Anlatıdaki Okur) [1979] adlı yapıtlarında ortaya koyar.

Açık Yapıt'ta edebiyat ve plastik sanat ürünleri ile müzik yapıtlarının çoğul yorumlar yaratma, çoğul yorumlara yol açama yeteneğiyle var olduklarını ileri sürer. Mallarmé'nin sonsuz bireşime açık "Kitap" anlayışının, Calder'in *mobiller*inin ve Joyce'un *Ulysses*'inin her türlü durağanlığa, devinimsizliğe karşı çıkarak ortaya koyduklarının da bu çoğul yorumlamaya yol açma yeteneği olduğunu gösterir. U. Eco'ya göre "bu tür sanat yapıtları hiçbir gerçekliğin azaltamayacağı çapraz okumalara olanak sağlar". Dolayısıyla "bu anlayış açısından bir sanat yapıtı sınırsız sayıda yorum diline aktarılabilir: Bir sanat yapıtı, bütünsel üretim açısından bitmiş, tamamlanmış, 'hesabı yapılmış' ve 'kapalı' olmasına karşın, yoruma da kapalı olamaz, çeşitli biçimde yorumlamalar da, onun indirgenemez özgünlüğünü, farklılığını değiştiremez." (M. Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve*

Göstergebilim Kuramları, 1, s. 167; ve *Yaklaşımlarıyla Eleştiri Kuramcıları*, s. 31-32).

Lector in fabula ise yalnızca dilsel metinlerin yorumlanışını konu edinen önemli bir yorumlama kuramı kitabı olarak adlandırılabilir. U. Eco bu kitabında bir metnin okurlar tarafından nasıl kavrandığını anlatmaya çalışırken *alımlama estetiğ*inin ya da kendi deyişiyle *alımlama göstergebilimi*nin de gelişmesine katkıda bulunur. Bu yapıtın en belirgin özelliği *örnek okur* kavramını ortaya atmış olmasıdır. U. Eco'ya göre, metin "tembel bir makine"dir ve "gerçekleşebilmek" için okurun işbirliğini gerektirir. "Bu nedenle, yazar söylemediği, sustuğu ya da özellikle söylemeyeceği veya yinelemekten kaçındığı, üstü kapalı olarak geçtiği, vb. yerlerin yorumu içine kendine *metiniçi bir örnek okur* tasarlar. (...) [Bu] örnek okur da, bu metnin gerçekleşmesine yorumsal açıdan katkıda bulunur" (M. Rifat, *agy*, s. 168; ve *agy*., s. 32).

U. Eco daha sonraki yıllarda özellikle "Appunti sulla semiotica dela ricezione" ("Alımlama Göstergebilimi Üstüne Notlar") 0911986] adlı uzun yazısı ile *I limiti dell'interpretazione* (Yorumlamanın Sınırları) [1990] adlı kitabında alımlama göstergebilimi ile yorumlama üstüne görüşlerini geliştirdi. Çünkü temelde, U. Eco'ya göre, göstergebilim, göstergelerin ve yorumlama süreçlerinin incelenmesidir; dolayısıyla *göstergebilim* ile *yorumbilim* arasında sıkı bağlar vardır.

İtalya'da Bologna Üniversitesi'nin göstergebilim kürsüsünde yıllarca öğretim üyesi olarak görev yapan ve göstergebilimin bakış açılarını yazınsal ve sanatsal metinlerin yorumlanmasına uygulayan U. Eco 1980'den başlayarak göstergebilimsel bakış açılarını bu kez yazınsal metinlerin yaratılmasında kullanmaya başladı: Yazdığı romanlarla daha geniş okur kitlelerine ulaştı.

U.Eco'nun göstergebilimle ilgili öteki yapıtları arasında şunları sayabiliriz: *La struttura assente* (Varolmayan Yapı) [1968]; *Il segno* (Gösterge) [1973]; *Trattato di semiotica generale* (Genel Göstergebilim İncelemesi) [1975]; *Semiotica e filosofia del linguaggio* (Göstergebilim ve Dil Felsefesi) [1984]; *Interpretation and Overinterpretation* (Yorum ve Aşırı Yorum) [S. Collini, R. Rorty, J. Culler ve Ch. Brooke-Rose ile birlikte) [1992]; *Sei passegiate nei boschi narrativi* (Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti) [1994]; *Dire*

quasi la stessa cosa. Esperienze di traduzione (Hemen Hemen Aynı Şeyi Söylemek. Çeviri Deneyimleri) [2003]; vb.

Bkz. **göstergebilim, okur, örnek okur, yorumbilim.**

edebiyat göstergebilimi *bkz.* **yazınsal göstergebilim.**

edim (Fr. *performance*; İng. *performance*; İt. *performance*, *esecuzione*).
Anlatı izlencesinin üçüncü evresi. Gerekli yetenekleri, değerleri edinen öznenin, amacını gerçekleştirmek için giriştiği eylem süreci. Edinim evresini izleyen edim evresi, başlangıçtaki durumu (özne nesneden ayrıdır: Ö ∪ N) bir sonuç durumuna (özne nesneye kavuşmuştur: Ö ∩ N) dönüştürür. Edim evresi anlatı izlencesinin başarıyla sonuçlanıp sonuçlanmayacağını gösterir. Edim, düşünce boyutunda olduğunda *karar*, eylem boyutunda olduğunda *gerçekleştirim* diye adlandırılır.

Bkz. **anlatı izlencesi, edinim, eyletim, eyleyen, yaptırım.**

edimbilim (Fr. *pragmatique*; İng. *pragmatics*; İt. *pragmatica*).
Sözceleri (ya da tümceleri) üretildikleri bağlam içinde ele alan, bir başka deyişle, sözceleri üreticileri ve yorumlayıcılarıyla olan ilişkisine göre inceleyen dal. *Edimbilim* alanını ilk olarak göstergebilimci Ch. W. Morris *sözdizim* ile *anlambilim*in bütünleyicisi olarak öngörmüştür.

"Önceleri yalnızca bitmiş, kapalı, sonuçlanmış dilsel ürünleri yani *sözceler*i inceleyen dilbilimciler, dil felsefesi çalışmalarının etkisiyle sözceleri üretme sürecini de sorgulamaya başlayınca (...), dilbilimde en önemli gelişmeleri sağladılar. Böylece *sözceleme* diye adlandırılan, kişinin belli sözceleri belli koşullarda üretme süreci ve olgusunun incelenmesi, özellikle tümcelerin kavranmasında önemli sonuçlar doğurdu. Başlangıçta dili kullanma koşullarının (konuşucuların ruhsal güdülenmeleri, konuşucu ve dinleyicilerin tepkileri, söylemin konusu, vb.) incelenmesi biçiminde ortaya çıkan ve bu yönüyle (...) *anlambilim* ile (...) *sözdizim*in bütünleyicisi olan *edimbilim*, özellikle J. L. Austin [*How to do Things with Words*, 1962] ile J. R. Searle [*Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language*, 1969] gibi çözümleyici felsefecilerin ve mantıkçıların etkisiyle hızla gelişti./ (...) [Edimbilimcilere göre], bir tümcenin hangi bağlamda üretildiği bilinmezse, bu tümcedeki kişi, uzam, zamanla ilgili birimlerin

dinleyiciye, okura neyi ilettiği tam olarak anlaşılamaz. Çünkü bir yanda tümcenin anlamı, öbür yanda da sözceleme işleminin bu anlama kattığı bir *artı-anlam* vardır.(...)/ Demek ki edimbilim, konuşucular arasında sözceleme süresince kurulan ilişkileri incelediği gibi, bir dinleyicinin belli bir bağlamda bir sözceyi yorumlamak için yaptığı işlemleri de araştırır" (M. Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, 1, s. 109-110).

Edimbilimsel araştırmalar, özellikle edebiyat metinlerinin incelenmesinde de göstergebilimciye katkıda bulunur: Metnin üretilme koşullarını dikkate alan bir yaklaşım, metnin söylediği şeyin altında örtük biçimde bir başka şeyi de belirtiyor olma durumunu ortaya çıkarabilir.

Fransız anlambilimcisi O. Ducrot edimbilim kavramına iki anlam yükler: "Birinci anlamıyla edimbilim (...), bir sözcenin anlamında, sözcenin kullanıldığı durumla ilgili olan her şeyi inceler; kullanılan tümcenin yalnızca dilsel yapısıyla ilgili şeyleri değil. Aşağı yukarı bütün araştırmacılar, 1960'tan beri, (...) anlamın, kullanılan gereçle belirlenmesinin ne ölçüde yetersiz olduğunu göstermektedirler. Dilsel sözcenin üretildiği durumu bilmek, sözgelimi bir adılın belirttiği göndergeyi (*Biz gideceğiz*'deki *biz* kimi belirtmektedir?), gerçekleştirilen dil edimini (*[Ben] geleceğim* derken konuşucu bilgi mi vermekte, bir söz mü vermekte, yoksa bir tehditte mi bulunmaktadır?), nicelendirme alanlarını (*Yalnız Pierre gelecek* derken, gelmeyeceğini belirttiğimiz kişilerin toplam sayısı nedir?), hedeflenen sonuçları (*Pierre'i göreceğim ama Jean da orada olacak mı?*'da birbirine *ama* ile bağlanan iki önermenin karşılaştırılmasına olanak veren hangi olası sonuçtur?) belirlemek açısından gereklidir. (...)/ İkinci anlamıyla edimbilim, durumun, söz (konuşma) üstüne etkisiyle değil de sözün durum üstüne etkisiyle ilgilenir. Ürettiğimiz sözcelerin çoğu, dünya hakkında bilgiler verdiği gibi, söyleme katılanlar arasında, gerçekleştirilmiş söz edimine göre (örneğin bir soru ya da bir emrin söz konusu olmasına göre), ya da ayrıca seçilen söylem düzeyine göre (konuşmanın saygılı ya da senli benli olmasına göre) farklılaşan özel bir ilişkiler türü kurar ya da kurduğunu ileri sürer" (O. Ducrot, "Edimbilim", bkz. M. Rifat, *agy*, 2, s. 224-225).

Anlamlama kuramı olarak tanımlanan göstergebilim açısındansa, dilin edimbilimi, söylem dışı parametrelerle değil, doğrudan doğruya

söylemlerdeki öznelerin *bilişsel boyutu*na ilişkin özelliklerle ortaya konur. Söylemlerin içinde yer alan ve birbiriyle bağlantı içinde bulunan öznelerin inandırıcı edimi ile yorumlayıcı edimi arasındaki ilişkiler, doğrudan doğruya iletişim sürecinin ayrılmaz parçasıdır. Bu açıdan tek tek tümceleri değil de söylemleri ele alan göstergebilim, edimbilimin işlevini, söylemlerdeki öznelerin bilişsel boyutlarını inceleyerek ortaya koyar (bkz. A. J. Greimas ve J. Courtés, "Pragmatique", *Sémiotique*, 1, s. 288).

Edimbilim ve sözceleme kuramı alanında çalışmalar yapan araştırmacılar arasında, yukarıda görüşlerini alıntıladığımız O. Ducrot'nun önemli bir yer tuttuğunu burada özellikle vurgulamamız gerekir.

(**Pragmatik** de denir.)

Bkz. **Austin, Ducrot, Searle, sözceleme, sözeylem kuramı.**

edim sözcesi (Fr. *énoncé de faire*; İng. *utterance of doing* [*an action*]; İt. *enunciato di fare*).

Bir durum sözcesini bir başka durum sözcesine dönüştüren edimin oluşturduğu sözce. Bir dönüştürümü belirtir. Göstergebilimsel belirtilişi: $[(\ddot{O} \cup N) \rightarrow (\ddot{O} \cap N)]$.

Bkz. **durum sözcesi, sözce.**

edimsöz edimi (Fr. *acte illocutoire*; İng. *illocutionary act*; İt. *atto illocutorio*).

Bkz. **Austin, sözeylem kuramı.**

edinim (Fr. *compétence*; İng. *competence*; İt. *competenza*).

Anlatı izlencesinin ikinci evresi. Özne gönderenin isteğini hiçbir zorlama altında kalmadan ya da zor durumda kalarak yerine getirmeyi kabul edince, gerekeni başarabilmek, arayacağı somut ya da soyut nesneye kavuşabilmek için bazı yetenekleri edinmek zorundadır. Edinim evresinde, gönderenin işlevi biter, öznenin gerekli yetenekleri edinmesi (eğer bu yetenekler kendinde yoksa elbette) süreci başlar. Bu yetenekleri göstergebilim *istemek*, *bilmek* ve *yapabilmek* olarak adlandırır. *Zorunda olmak* ise bütün bu yeteneklerin üstünde yer alır ve özneyi *olmak zorunda olmak* (durum) ve *yapmak zorunda olmak* (edim) olarak etkiler.

Özne gerekli yeteneklerden birini tam olarak edinemezse, geçtiği *sınama*da başarısızlığa uğrar. Özneye söz konusu yetenekleri edinmede, yardımcı eyleyenler (*yardımeden*) katkıda bulunurken, engelleyici eyleyenler (*karşıçıkan* ya da *karşı-özne*) de öznenin başarısızlığa uğramasına çalışırlar.

Özne edinim evresini tam olarak yerine getirebilirse, edim evresinde de başarılı olabilir.

(**Edinç** de denir.)

Bkz. **anlatı izlencesi, edim, eyletim, eyleyen, yaptırım.**

eksiltme ya da **eksilti** (Fr. *ellipse*; İng. *ellipsis*; İt. *ellissi*).

Anlatı hızını gösteren dört "anlatı hareketi"nden biri. Öbür üçü *duraklatma*, *özetleme* ve *sahneleme*dir

Bkz. **anlatı hızı.**

endosemiyotik *bkz.* **bedeniçi göstergebilimi.**

entertekstüalite *bkz.* **metinlerarasılık.**

eşbiçimlilik (Fr. *isomorphisme*; İng. *isomorphism*; İt. *isomorfismo*).

L. Hjelmslev'in dil kuramına göre, anlatım düzlemi ile içerik düzlemindeki yapıların biçimsel açıdan özdeş olması. Bu anlayışa göre, sesbilim, nasıl anlatım düzlemini sesbirimlere ve sesbirimciklere ayrıştırıyorsa, anlambilim ya da göstergebilim de içerik düzlemini ayırıcı özelliklere yani anlambirimciklere bölebilir: Yapısal anlambilime göre, nasıl her sesbirim ayırıcı ses özelliklerinin yapılandırılmış bir bütünüyse, her sözcüksel birim de ayırıcı anlam özelliklerinin yapılandırılmış bir bütünüdür.

eşsüremli dilbilim (Fr. *linguistique synchronique*; İng. *synchronic linguistics*; İt. *linguistica sincronica*).

Dilin belli bir anındaki durumunu bir dizge olarak kabul edip, bu dizgeyi oluşturan öğeler arasındaki ilişkileri inceleyen dilbilim yaklaşımı. F. de Saussure tarafından dilin evrimini inceleyen *artsüremli dilbilim*e karşıt olarak ileri sürülmüştür.

(**Eşzamanlı dilbilim** de denir).

Bkz. **eşsüremli inceleme, Saussure.**

eşsüremli inceleme (Fr. *étude synchronique*; İng. *synchronic study*; İt. *studio sincronico*).

Aynı zaman kesiti içinde yer alan ve bir dizge oluşturan dilsel ya da göstergesel öğeleri inceleyen dilbilimsel, göstergebilimsel, yazınbilimsel, eleştirel yaklaşımların genel adı. Eşsüremli incelemenin kalkış noktası *eşsüremli dilbilim*dir. F. de Saussure *artsüremli dilbilim*e karşıt olarak ileri sürdüğü *eşsüremli dilbilim*i şöyle tanımlar: "*Eşsüremli dilbilim*, birlikte var olan ve dizge oluşturan öğelerin arasındaki mantıksal ve ruhsal bağıntıları aynı ortak bilincin kavrayış biçimine bağlı kalarak ele alacaktır." (bkz. M. Rifat, *XX. Yüzyılda Dibilim ve Göstergebilim Kuramları*, 2, s. 27; ayrıca bkz. F. de Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri*, 1, s. 92). Daha sonraki yıllarda Danimarkalı dilbilimci V. Brøndal de *Essais de linguistique générale* (Genel Dilbilim Denemeleri) başlığıyla Fransızca olarak yayımladığı kitabının "Linguistique structurale" (Yapısal Dilbilim") başlıklı bölümünde eşsüremlilik kavramına şöyle yaklaşır: "Eşsüremlilik, zaman ekseni dışında yer alan ya da zaman ekseni içinden geçen bir düzlem olarak anlaşılır ve bu düzlemde yer alan öğeler bütünü zamandaş ya da çağdaş olarak görülebilir ve böyle görülmesi gerekir. Eşsüremlilik, öğelerin sürerliği, dolayısıyla da bütünlüğü ve tutarlılığı açısından ilk koşuldur" (bkz. M. Rifat, *agy*, s. 93-94).

Eşsüremlilik anlayışının temelinde, *dizge* (*sistem*) kavramı yatar: Buna göre, dil, bir ilişkiler aşamalanması (hiyerarşisi) olarak tasarlanır ve bu dilsel dizgenin işleyişinin de kendi iç düzeniyle sağlandığı görüşü benimsenir. Greimas göstergebilimi eşsüremlilik kavramını dilsel dizgenin temellendirilmesi açısından yerinde ve yararlı bir kavram olarak görürken, çözümleme açısından tartışma yaratacağını da ileri sürer. Çünkü, bir bireyin *söz* boyutunda belli bir anda ifade ettiği bir dil durumu toplumsal özellikli dil boyutunda birkaç yüzyıl sürebilmekte ve çok sayıda farklı iç dönüşümler içerebilmektedir. Bu nedenle, dizgeyi belirleme açısından gerekli olan eşsüremlilik, çözümleme sürecinde (özellikle derin yapıda) yerini *süremsizliğe* (*akroniye*) bırakır (bkz. A. J. Greimas ve J. Courtés, *Sémiotique*, 1, s. 2 ve 374). Eşsüremli dilbilimin dizgeyi oluşturan öğeler arasındaki ilişkileri ele alma anlayışı, sonraki yıllarda yazınbilimin, göstergebilimin ve yazınsal eleştirinin özellikle inceleyeceği *bütünce*yi

oluşturması ve yapıyı oluşturan iç öğeler arasındaki ilişkileri değerlendirmesi açısından önem taşır: Sözgelimi, R. Barthes'a göre, "ilke olarak, bütünce, artsüremli öğeleri en aza indirgemelidir; dizgenin bir durumuyla, tarihin bir 'kesit'iyle örtüşmelidir. (...) İşlemsel açıdan, bütünce, eşsüremli bütünleri olabildiğince yakından kavramalıdır; demek ki, çeşitlilik gösteren ama sınırlı bir süreye sıkışmış bulunan bir bütünce, dar ama uzun süreli bir bütünceye yeğlenecektir. Sözgelimi, basın olguları incelendiğinde, aynı anda yayımlanmış çeşitli gazete örnekleri aynı gazetenin birçok yıl boyunca yayımlanmış sayılarına yeğ tutulacaktır. Bazı dizgeler kendi eşsüremliliklerini yine kendileri oluştururlar: Sözgelimi yıldan yıla değişen Moda. Öteki dizgeler için, sonradan artsüremlilik düzleminde araştırmalar yapılacak olsa bile kısa bir süre dilimi seçmek gerekir." (R. Barthes, *Göstergebilimsel Serüven*, s. 89-90).

(**Eşzamanlı inceleme** de denir.)

Bkz. **eşsüremli dilbilim, Saussure.**

eşsüremlilik (Fr. *synchronie*; İng. *synchrony*; İt. *sincronia*).

Zamanın belli bir anındaki işleyiş düzeni açısından ele alınan dil ya da gösterge durumu. Aynı durumun, geçirdiği evrim açısından ele alınmasıysa *artsüremlilik* olgusunu doğurur.

(**Artzamanlılık** da denir.)

Bkz. **eşsüremli dilbilim, eşsüremli inceleme.**

etkisöz edimi (Fr. *acte perlocutoire*; İng. *perlocutionary act*; İt. *atto perlocutorio*).

Bkz. **Austin, sözeylem kuramı.**

etnosemiyotik *bkz.* **budun göstergebilimi.**

etosemiyotik *bkz.* **davranış göstergebilimi.**

Eyhenbaum (Boris)

Rus edebiyat tarihçisi ve kuramcısı, Rus biçimcilerinin önde gelenlerinden (1886-1959). Leningrad Üniversitesi'nde Rus edebiyatı dersleri verdi (1918-1949). Biçimcilik döneminde birçok yapıt kaleme aldı: *Rus Lirik Şiirinin Ezgiselliği* (1922), *Anna Ahmatova*

(1923), *Edebiyatın İçinden* (1924), *Edebiyat* (1927), vb. 1930'lu yıllarda Rus klasiklerinin yayınıyla ilgilendi. 1949'da siyasal baskılar sonucu üniversitedeki görevinden ayrıldı. 1956'da Rus Edebiyat Enstitüsü'nde yeniden ders vermeye başladı. Daha çok üç Rus yazarı (Tolstoy, Lermontov, Gogol) üstüne çalıştı.

B. Eyhenbaum Rus biçimci topluluğunun temel ve ortak amacını şu sözlerle açıklar: "Bizleri belirleyen özellik, yazınsal gereçlerin özgül niteliklerinden yola çıkarak özerk bir yazın bilimi kurma isteğidir. Bizim tek amacımız salt yazın sanatına ilişkin olguların kuramsal ve tarihsel bilincine ulaşmaktır" (" 'Biçimsel Yöntem'in Kuramı", bkz. aşağıda). B. Eyhenbaum'un düzyazı kuramı konusunda, özellikle roman ve öykü türlerini ele alarak yaptığı kuruluş karşılaştırması da anlatı kuramı açısından önemlidir: "Roman ve öykü türdeş değil, tersine birbirine son derece yabancı biçimlerdir. Bu nedenle aynı yazın içinde, ne aynı zamanda ne de aynı yoğunlukta gelişme gösterirler. Roman bağdaştırıcı [senkretik] bir biçimdir (doğrudan doğruya öykü derlemelerinden gelişmiş olması ya da töre betimlemelerini kendi içine katarak karmaşıklaşmış olması hiç önemli değildir); öykü, temel, ilk biçimdir (bu, ilkel olduğu anlamına gelmez). Roman tarihten, gezi anlatılarından gelir, öyküyse masaldan, fıkradan [anekdottan]. Aslında, burada, yapıtın uzunluğuyla belirlenen bir ilke ayrılığı söz konusudur.(...)/Öykü bir çelişki, bir uyum eksikliği, bir yanlışlık, bir karşıtlık üstüne kurulur. Ama yeterli değildir bu. Öyküde her şey, tıpkı fıkradaki [anekdottaki] gibi, sonuca doğru yönelir. Öykü nişan alınan hedefi tam ucuyla ve bütün gücüyle vurması için uçaktan atılan bir mermi gibi, büyük bir hızla atılım yapmalıdır. Kuşkusuz burada yalnızca olayörgüsü bulunan öyküyü ele alıyorum.(...)/ Romanda temel işlevi başka etkenler üstlenir: olayı yavaşlatmak ve türdeş olmayan öğeleri birleştirip kaynaştırmak için kullanılan teknik; bölümleri geliştirmekte ve bağlamakta, farklı ilgi merkezleri yaratmakta, koşut olayörgüleri sürdürmekte, vb'nde görülen teknik. Bu kuruluş roman sonunun bir güçlenme değil de bir zayıflama anı olmasını gerektirir; temel olayın doruk noktası, sona gelmeden önce bir yerlerde bulunmalıdır. (...) Romanda beklenmedik bir sona çok ender olarak rastlanması doğaldır; (...) oysa öykü, daha önce anlatılanların doruk noktasına ulaştığı, beklenmedik bir sonuca doğru yönelir kesinlikle. (...) Roman,

değişik yerler dolaşılarak yapılan ve sakin bir dönüşle bitecek olan bir gezintiye benzetilebilir; öyküyse, bir tepeye tırmanmaya benzer, amacı da bu yükseklikte ortaya çıkacak manzarayı bize göstermektir. (...)/ Öykü tekbilinmeyenli bir denklem kurmaya benzer; roman ise çokbilinmeyenli denklemler dizgesi yardımıyla çözülen ve ara kuruluşların son yanıttan daha önemli olduğu, çeşitli kuralları olan bir problemi andırır. Öykü bir gizdir [muamma]; roman ise bir tür bilmece ya da bulmacadır" ("Düzyazı Kuramı", bkz. aşağıda). B. Eyhenbaum'un temel metinleri olarak kabul edilen "'Biçimsel Yöntem'in Kuramı", "Düzyazı Kuramı" ve "Gogol'ün *Palto*'su Nasıl Yapıldı" adlı incelemeleri için bkz. T. Todorov, *Yazın Kuramı*: *Rus Biçimcilerinin Metinleri*, s. 31-70; 186-198; 199-219.

Bkz. **Rus biçimcileri.**

eyletim (Fr. *manipulation*; İng. *manipulation*; İt. *manipolazione*).

Anlatı izlencesinin ilk evresi. Anlatı sözdiziminde gönderen ile özne arasındaki ilişki. Gönderenin belli bir programı uygulatmak amacıyla, özneyi ikna etmeye, kandırmaya, etkilemeye çalışması süreci. Gönderenin *inandırıcı edim*ine (ikna edici edim) karşılık özne de *yorumlayıcı edim*iyle gönderenin söz ve ya da davranışlarının gerçekliğini, doğruluğunu araştırır. Böylece gönderen ile özne arasında eşit düzeyde bir ilişki kurulur. Bu iki eyleyen arasında bir uzlaşma olursa, anlatı izlencesini gerçekleştirme yoluna koymak için bir anlaşma yapılır. Göstergebilim, bir anlatı izlencesinin yürürlüğe girmesini sağlayacak olan, gönderen ile özne arasındaki bu anlaşmayı *sözleşme* diye adlandırır.

Bazı anlatılarda gönderen ile öznenin eşit düzeyde olmadıkları görülür. Gerçekten de gönderen özneye göre bir üstünlük taşıyabilir kimi durumlarda: Yani gönderenin yaptırıcı gücü öznenin gücüne göre çok üstün olabilir, ağır basabilir. Bu durumda özne, gönderenin istediğini yerine getirmek zorunda kalır.

Demek ki eyletim evresinde, özne ya bir başka eyleyenin (gönderen) isteğiyle ve bu isteği kendisi de benimseyerek bir eyleme geçer (*olmayı istemek* ya da *yapmayı istemek*) ya da bir başka eyleyen tarafından belli bir eylemi yapmaya, belli bir niteliği edinmeye zorlanır (*yapmak zorunda olmak* ya da *olmak zorunda olmak*).

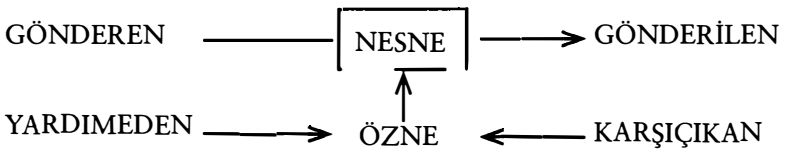
(**Etkileyim** ve **manipülasyon** da denir.)

Bkz. **anlatı izlencesi, edim, edinim, eyleyen, yaptırım.**

eyleyen (Fr. *actant*; İng. *actant*; İt. *attente*).

Anlatı sözdiziminde yer alan ve anlatının oluşumundaki eylemlerde bir işlevi olan ayırıcı birimlerden her biri. Göstergebilim anlatı boyutunda öznenin içinde bulunduğu, istemek, bilmek, yapabilmek ve zorunda olmak koşullarına (kipliklerine) göre altı eyleyen ayırt eder: *gönderen/gönderilen*; *özne/nesne*; *yardımeden/karşıçıkan*. Eyleyen kavramı yalnızca insanları (anlatı kişisi, kahraman, vb.) değil, hayvanları, nesneleri ve kavramları da kapsayan biçimsel (işlevsel) birimdir.

A. J. Greimas'ın *eyleyenler modeli* (bkz. Greimas, *Sémantique structurale*), öznenin ulaşmayı amaçladığı ve *gönderen* ile *gönderilen* arasında bir iletişim birimi olarak konumlanan *nesne* çevresinde odaklanır. Öznenin isteği de, *yardımeden* ile *karşıçıkan*ın anlatıda oynayacakları rollere ya da yaptırımlara göre şöyle biçimlenir:

Bkz. **anlatı izlencesi, edim, edinim, eyletim, gönderen, gönderilen, karşıçıkan, nesne, özne, sözce, yaptırım, yardımeden.**

F

filoloji (Fr. *philologie*: İng. *philology*; İt. *filologia*).

Geçmişteki uygarlıkların, bıraktıkları yazılı belgeler (özellikle de edebiyat metinleri) aracılığıyla anlaşılmasını ve açıklanmasını amaçlayan bilim dalı. Tarihi inceleyen her bilim dalı gibi üzerinde çalıştığı belgelerin öncelikle otantik ve doğru olup olmadığını da araştıran filolojinin asıl etkinliği metinleri karşılaştırmak, varyantlarını incelemek, dilsel kullanımları ve farklılıkları belirlemek ve eleştirili basımı hazırlamaktır. Dolayısıyla filoloji, araştırmaları süresince paleografi, kurumlar tarihi, üslupbilim gibi alanlardan yararlanır.

Özellikle Rönesans'tan başlayarak gelişen filoloji, insan bilimlerinin ilk örneği olarak kabul edilir. 19. yüzyılda da tarihsel ve karşılaştırmalı dilbilim araştırmalarına yön veren, filoloji çalışmaları olmuştur. Metinlerin anlaşılması ve yazarların eğilimlerinin, yönelimlerinin yeniden yapılandırılması anlamındaki metin eleştirme ve yorumlama sanatı da kimi araştırmacılar tarafından *modern filoloji* olarak değerlendirilir. Ancak bu noktada, daha doğru bir tanımlamayla, tarihsel metin eleştirisinden söz edilebilir.

Göstergebilim açısından yapılmış bir başka tanımlamaya göre de filoloji, eski bir *bağlam*a, eski bir *kod*a ilişkin göstergelerin gösterilen boyutunu inceler (J. Rey-Debove, *Sémiotique*, s. 113).

20. yüzyılın önemli filologları arasında L. Spitzer, E. Auerbach. H. Friedrich sayılabilir. E. Auerbach, 1944'te *Roman Filolojisine Giriş* başlığıyla Türkçeye çevrilen *Introduction à la philologie romane* adlı yapıtında Roman filolojisini, Latin kökenli bir dille yazılmış Avrupa metinlerinin dilbilimsel ve yapısal incelemesi olarak tanımlar. Roman filolojisinin çerçevesini, konusunu, sorunlarını, yöntemlerini ve gelişmesini sunan yapıt dört bölümden oluşur: Birinci bölüm filolojinin değişik biçimlerini konu edinir: metinlerin eleştirel yayımı; dilbilimsel incelemeler; edebiyatla ilgili çalışmalar (kaynakça, biyografi, estetik eleştiri, edebiyat tarihi); metin açıklaması. İkinci bölümde Roman dillerinin kökenleri incelenir ve Roman dilerinin listesi verilir. Üçüncü bölümde Roman dillerine ilişkin edebiyatlar değişik dönemleriyle ele alınır (Auerbach'ın bakışı Ortaçağ'dan

başlayıp, Rönesans'tan geçerek, 17. ve 18. yüzyılların edebiyatlarına, daha sonra da A. Gide ve M. Proust'a kadar uzanır). Dördüncü bölüm ise Roman filolojisi yapacaklar için hazırlanmış bir kaynakça çalışmasıdır. Özellikle birinci bölümün sonunda yer alan "Metin Açıklaması" altbölümü Roman filolojisi açısından olduğu kadar metne dayalı edebiyat eleştirisi açısından da önem taşır.

Bkz. **Auerbach, Curtius, Friedrich, Spitzer.**

fonem *bkz.* **sesbirim.**

fonetik *bkz.* **sesbilgisi.**

fonoloji *bkz.* **sesbilim.**

Friedrich (Hugo)

Alman filoloğu ve edebiyat kuramcısı (1904-1978). Alman edebiyatı, Roman dilleri ve edebiyatları, sanat tarihi ve felsefe öğrenimi gördü. K. Jaspers ile E. R. Curtius'un öğrencisi oldu. Freiburg am Brisgau Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak görev yaptı (1937-1970). L. Spitzer, E. Auerbach ve E. R. Curtius ile birlikte 20. yüzyılın önde gelen filologları, Roman filolojisi uzmanları ve edebiyat eleştirmenleri arasında yer aldı. Daha çok Baudelaire, Rimbaud, Mallarmé, Garcia Lorca, Apollinaire, Ungaretti, Valéry, Eliot, Saint-John Perse, vb. üzerinden modern şiirin yapısını araştırdığı yapıtıyla tanındı: *Die Struktur der modernen Lyryk* (Modern Şiirin Yapısı) [1956; Fr. çev.: *Structure de la poésie moderne*, 1999]. Öte yandan *Montaigne* (1949) adlı kitabı da kendi alanında önemli bir çalışmadır (Fr. çev. 1968).

Bkz. **Auerbach, Curtius, filoloji, Spitzer.**

G

Genette (Gérard)

Fransız yazınbilimcisi, anlatıbilimcisi ve eleştirmeni (doğ. 1930). Paris'te École pratique des hautes études'de (1967-1972) ders verdi, École des hautes études en sciences sociales'de bölüm başkanı (araştırma yöneticisi) olarak görev yaptı (1972-1994). 1970'te T. Todorov ile birlikte *Poétique* dergisini kurdu ve yine onunla birlikte Seuil Yayınları'nın "Poétique" dizisinin yönetimini üstlendi.

G. Genette *yazınbilim* ile *anlatıbilim*in ve 1960'larda R. Barthes'ın çevresinde oluşan *yeni eleştiri* akımının önde gelen temsilcilerinden biridir. Ana çizgileriyle belirtecek olursak, retorik dizgeleri, anlatı teknikleri, şiirsel yapılar, anlatı zamanının düzeni, olayların anlatı içindeki yeri, anlatı süresi ile okuma süresi, anlatı hızı, anlatıcının işlevleri, anlatıcı türleri, iç monolog, yazınsal türler kuramı, anlatı kişileri, metinlerarası ilişkiler, vb. olgu ve kavramları ele alan G. Genette'in yazınbilim anlayışı temelde şu görüşe dayanır: Söylemin var olan özelliklerinden kalkarak var olabilecek çeşitli anlam olasılıklarını ortaya koymak.

G. Genette'in geliştirdiği ve gerek yazınbilim gerekse anlatımbilim çerçevesi içinde yer alan söz konusu kavramları şimdi temel yapıtlarını ele alarak açıklamaya çalışalım:

1960'lı yıllardan 1980'li yılların sonuna kadar, yazınbilime ve anlatıbilime bağlanabilecek çalışmalar yaptı G. Genette eleştirel denemelerini iki derlemede (*Figures I*, 1966 ve *Figures II*, 1969) yayımladıktan sonra özellikle *Figures III*'teki (1972) "Discours du récit" ("Anlatının Söylemi") başlıklı incelemesiyle dikkati çekti. Bu uzun kuramsal ve çözümleyici yazısında, Marcel Proust'un *À la recherche du temps perdu*'sünü (Kayıp Zamanın İzinde) incelerken, aynı zamanda "özelden genele" uzanan bir "çözümleme yöntemi" sundu.

G. Genette'in bu kuramsal ve uygulamalı çalışmasında ortaya attığı kavramlar arasında özellikle şu üçlü dikkati çeker:

- öykü (Fr. *histoire*): anlatının içeriği; anlatılan şey; öykülemenin konusu;
- anlatı (Fr. *récit*): gösteren boyutu ya da anlatısal metnin kendisi;
- öyküleme (Fr. *narration*): üretici anlatma edimi.

G. Genette bu üçlü belirlemeyle birlikte şu sorunları da ele alıyordu: anlatılan öykünün zamanı ile anlatının zamanı arasında yer alan bağıntılar; olayların anlatısı ile sözlerin anlatısı (diyaloglar, monologlar) arasındaki ilişkiler; anlatıdaki bakış açılarının değişikliği (odaklanma); anlatı sesi; anlatı düzeyleri (*dışöyküsel düzey*, *içöyküsel düzey*, *üstöyküsel düzey*), birinci kişinin ağzından anlatılar (*benöyküsel anlatı*: anlatıcı anlatısının kahramanıdır; *özöyküsel anlatı*: anlatıcı anlatısının gözlemcisidir ya da tanığıdır) ile üçüncü kişili anlatılar (*yadöyküsel* ya da *elöyküsel anlatı*) arasındaki ayrım; *analepsis* (geriye dönerek anlatma) ve *prolepsis* (önceden anlatma, önceleme); *anizokroni* (ritim etkisi, duraklatma, hızlandırma, yavaşlatma); vb.

Bkz. **anlatı, anlatıcı, benöyküsel anlatı, odaklanma, özöyküsel anlatı, yadöyküsel anlatı.**

Yine aynı çözümleme içinde *anlatı hızı*nın derecelenmesini gösteren *anlatı hareketleri*nin (*duraklatma*, *eksiltme*, *özetleme*, *sahneleme*) belirlenmesi ve anlatıcının işlevlerinin (*öyküleme işlevi*, *yönlendirme işlevi*, *iletişim işlevi*, *tanıklık işlevi*, *ideolojik işlev*, vb.) tanımlanması da dikkati çeker. Sonuç olarak bu çalışma, gerek çözümlemedeki titizliği, gerekse tutarlılığı nedeniyle anlatıbilim alanındaki temel başvuru yapıtlarından biri durumuna gelmiştir.

Bkz. **anlatıcının işlevleri, anlatı hızı.**

G. Genette 1983'te yayımladığı *Nouveau Discours du récit*'deyse (Anlatının Söylemine Yeni Bir Yaklaşım) yukarıda sözünü ettiğimiz kavramları yeniden ele alıp değerlendirirken, anlatı durumlarını, *kendisine-anlatılan-kişi* (Fr. *narrataire*) sorununu, yazarı ve okuru içeren özellikleri de inceleme alanına katar.

Bkz. **kendisine-anlatılan-kişi.**

1979'da yayımladığı *Introduction à l'architexte*'te (Önmetne Giriş) yazınsal türlerin geleneksel sınıflandırmasını eleştirel bir gözle değerlendirir.

Palimpsestes (Palimpsestus'lar) [1982] adlı yapıtındaysa metinler arasındaki dönüşüm (sözgelimi *parodi*) ve öykünme (sözgelimi *pastiş*) ilişkilerini sınıflandırırken, bir metnin daha önce gerçekleşmiş bir yapıta dayanabileceğini ve buradan kalkarak tarihsel bir gelenek içinde yer alabileceğini göstermeye çalışır. Bu gözlemlerini de *metinlerarası ilişkiler*i ya da bir metnin başka

metinlerle kurduğu ilişkileri sınıflandıran bir modele aktardı ve bu modelin üstteki genel birimini *ötemetinsellik* (Fr. *transtextualité*) diye adlandırdı: Bir metni başka metinlerle, bilinçli ya da bilinçsiz olarak ilişkiye sokan özelliktir bu, yani yazınsallığın en üst düzeyde yer alan evrensel özelliğidir. G. Genette beş çeşit ötemetinsellik belirler: *metinlerarasılık* (Fr. *intertextualité*); *yanmetinsellik* (Fr. *paratextualité*); *üstmetinsellik* (Fr. *métatextualité*); *ilerimetinsellik* (Fr. *hypertextualité*); *önmetinsellik* (Fr. *architextualité*).

Bkz. **ilerimetinsellik, metinlerarasılık, önmetinsellik, ötemetinsellik, üstmetinsellik, yanmetinsellik.**

G. Genette, 1980'li yılların sonlarından itibaren ilgi alanını sanat yapıtlarının varoluş biçimlerini ve işlevlerini araştırmaya yönlendirmiştir. *L'œuvre de l'art* (Sanat[ın] Yapıtı) [1994-1997] başlıklı iki ciltlik çalışması da bunun bir örneğidir: Birinci cildin altbaşlığı *İmmanence et transcendance* (İçkinlik ve Aşkınlık), ikinci cildin altbaşlığıysa *La relation esthétique*'tir (Estetik İlişki).

Anlatıbilimcinin yukarıda belirttiğimiz çalışmaları dışında şu kitaplarını da sayabiliriz: *Mimologiques* (1976); *Seuils* (1987); *Fiction et diction* (1991); derlediği ve sunduğu *Esthétique et poétique* (Estetik ve Yazınbilim) [1992]; *Figures IV* (1999); *Figures V* (2002); vb.

Bkz. **anlatıbilim, yazınbilim, yeni eleştiri.**

glosematik (Fr. *glossématique*; İng. *glossematics*; İt. *glossematica*).

Kopenhag Okulu'nun kurucularından L. Hjelmslev'in, H. J. Uldall ile birlikte oluşturduğu genel dilbilim kuramına verdiği ad (1935-1936).

L. Hjelmslev *glosematik* (Yunancada "dil"anlamına gelen *glossa*'dan) terimini, tasarladığı dilbilim kuramının, daha önceki dilbilim kuramlarından farklı olduğunu vurgulamak için seçmiştir.

L. Hjelmslev'in de belirttiği gibi bir tür *dil cebiri*dir, glosematik. Bu dil cebiri de yalnızca doğal dilleri değil, ama *anlatım* ve *içerik* düzlemlerini kapsayan bütün gösterge dizgelerinin yapısını, yapısındaki ilişkiler ağını inceler. Daha doğrusu, hem *anlatımın biçimi*ndeki hem de *içeriğin biçimi*ndeki düzenlenişi araştırır. Çünkü L. Hjelmslev, bir dilbilim kuramının ya da daha geniş olarak genel bir göstergebilimin, tözleri değil biçimleri araştırması gerektiğine inanır.

Bu açıdan, glosematik, bir bakıma, F. de Saussure'ün görüşlerinin geliştirilmiş ve bütünlenmiş biçimidir.

L. Hjelmslev'in glosematik doğrultusunda başka gösterge dizgelerine ilişkin olarak geliştirdiği genel dil kuramı (aynı zamanda ilk tutarlı göstergebilim kuramı sayılır) Paris Göstergebilim Okulu'nun (A. J. Greimas, vb.) çalışmaları ile R. Barthes'ın göstergebilimsel araştırmalarını etkilemiştir.

Bkz. **anlatım, biçim, göstergebilim, Hjelmslev, içerik, Kopenhag Okulu, töz.**

Goldmann (Lucien)

Rumen asıllı Fransız toplumbilimcisi ve eleştiri kuramcısı (1913-1970). Viyana ve Zürih'te öğrenim gördüğü yıllarda bir yandan Alman felsefesini, öte yandan da György Lukács'ın ilk yapıtlarını derinlemesine inceleme olanağı buldu. İsviçre'de Jean Piaget'nin genetik epistemoloji araştırmalarına katıldı. Daha sonra Paris'e gitti (1945), CNRS'te (Bilimsel Araştırma Ulusal Merkezi) araştırmacı olarak çalıştı, 1959-1970 arasında da yine Paris'te École pratique des hautes études'de bölüm başkanı (araştırma yöneticisi) olarak görev yaptı.

"Fransa dışında edinmiş olduğu bilgi yüküyle, o dönem Fransa'sının kültür ve felsefe ortamında büyük ilgi gördü ve bu ilginin etkisiyle de yine o dönem için farklı sayılan bir yazınsal inceleme yöntemi ortaya attı ve geliştirdi. Bir süre sonra da bir bakıma Fransa'daki modaya uyarak kendi çözümleme ya da eleştiri yöntemini *oluşsal (genetik) yapısalcılık* olarak adlandırdı. / L. Goldmann'ın eleştirel yaklaşımının temelinde, yazınsal yapıt ile, bu yapıtın doğuşuna yön veren toplumsal-ekonomik bağlam arasındaki ilişkiler üstüne düşünmek, bu ilişkileri değerlendirmek yatar. Bir yazınsal yapıt ona göre, toplumsal koşulların ya da bir topluluk bilincinin basit bir yansıması değil, o topluluğu oluşturan öğelerden biridir. Bu nedenle, yazınsal yapıtın iç tutarlılığını daha geniş bir tutarlılıklar ağıyla (tarihsel ve toplumsal bir ağ) *anlama*ya ve *açıklama*ya çalışır./ L. Goldmann'a göre bir yapıt gerçek anlamına ancak bir yaşamın, bir davranışın içine oturtulduğu anda kazanır. Üstelik yapıtın anlaşılmasını sağlayan davranış da, çoğu kez yazarın davranışı değil, yazarın bağlı olduğu (bağlı olmayabilir de) bir toplumsal grubun

davranışıdır (*Le Dieu caché*). / Öte yandan yazınsal yapıtı içinde yer aldığı bağlama oturtmayı, bu bağlamla ilişkilendirmeyi amaçlayan bu yaklaşıma, L. Goldmann bir de tutarlılık kavramını ekler: Bir yazınsal yapıtı oluşturan öğelerin toplamının bir iç tutarlılığı vardır; yapıtı kuran öğeler hem kendi aralarında hem de içinde yer aldıkları bütünün yapısına göre anlamlar kazanır (*Recherches dialectiques*)" (M. Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, 1, s.149-150; ve *Yaklaşımlarıyla Eleştiri Kuramcıları*, 37-38).

L. Goldmann yönteminin bu iki özelliğini, Roger Fayolle'un da belirttiği gibi (*La critique*, s. 197-200)) şu iki temel işleme (aşamaya) dayandırır:

1. *Anlama*;
2. *Açıklama*.

"– Birinci aşama: *Anlama*: Yapıtın içinde yer aldığı varsayılan anlam yaratıcı yapıyı (anlam üretici yapıyı) ortaya çıkarmaktır. Bu yapı az sayıda öğeden oluşmuştur ama metnin bütününün kavranmasını sağlar. Kuşkusuz araştırmacı, bir metnin içinde anlam yaratıcı birçok yapıyla karşılaşabilir ama, metnin bütünüyle ilişki kurmayı sağlayacak asıl anlam yaratıcı yapıyı saptamak gerekir. Araştırmacı bu aşamada kendine bazı zorunlu kısıtlamalar getirmek durumundadır. Bunların başında da, metnin yorumlanışı içine metin dışı bilgilerin katılmaması gelir. Ayrıca, metindeki öğelere simgesel anlamlar yükleyerek de yaklaşmamak gerekir. Bir de çözümlemeye başlarken metindeki öğeleri temel ve ikincil öğeler diye ayırt etmiş olmanın sakıncası vardır çünkü böyle bir ön karar, anlam yaratıcı yapıyı saptamada araştırmacıyı yanlış bir sınıflandırmaya yönlendirebilir. Sonuç olarak, anlama aşaması, araştırmacının kendini metin dışı bilgilerden soyutlayarak, metinle başbaşa kalarak yaşadığı, metin içi bir süreçtir. Bir başka deyişle anlama aşaması yapıtın yapısını kavramaya yarar.

– İkinci aşama: *Açıklama*: Birinci aşamada araştırmacı metin içinde kalırken bu ikinci aşamada metin ya da yapıt, kendi dışında bulunan ama yine de içinde yer aldığı kabul edilen gerçeklikle (yani kuşatıcı bir bütünle) bağlantı içine sokulur. Yapıtın doğuşunun açıklanmaya çalışıldığı bu aşamada doğrudan doğruya ve yalnızca yazarın dikkate alınması yeterli değildir. Yazınsal yapıtın anlaşılması (ya da yorumlanması) sonucunda ortaya çıkan anlamsal yapılar ile bir

topluluğun ya da bir toplumsal sınıf bilincini oluşturan düşünsel (zihinsel) yapıların ilişkilendirilmesini ister Goldmann'ın yaklaşımı. Daha kısaca belirtirsek 'açıklama aşaması her zaman incelenen yapıyı kuşatan ve aşan bir yapıya başvurur.' Çünkü L. Goldmann'a göre 'Bir roman toplumbiliminin ele alması gereken ilk sorun, roman biçimi ile bu roman biçiminin içinde geliştiği toplumsal ortamın yapısı arasındaki ilişkidir' (*Pour une sociologie du roman*). L. Goldmann ayrıca şunu da vurgular: ' Roman biçimi, bize göre piyasa için üretimin yarattığı bireyselci toplumdaki gündelik yaşamın yazınsal düzleme aktarılmasıdır.' Böylece Goldmann yöntemi, anlama ve açıklama aşamalarını birlikte sürdürerek toplumbilimsel bir model ile yapısal inceleme modelini bağdaştırmaya çalışır" (M. Rifat, *agy*, s.150-151; ve *agy*, s. 38).

Oluşsal yapısalcılık yöntemini öncelikle Pascal ile Racine'in yapıtlarına uygulayan L. Goldmann, yaklaşımını, yukarıda da belirttiğimiz çalışmalarıyla birlikte vurgulayacak olursak, şu yapıtlarında ortaya koymuştur: *Sciences humaines et philosophie* (İnsan Bilimleri ve Felsefe) [1952]; *Le Dieu caché: étude sur la vision tragique dans les Pensées de Pascal et dans le théâtre de Racine* (Saklı Tanrı: Pascal'ın *Düşünceler*'i ile Racine'in Tiyatrosundaki Trajik Görüş Üstüne İnceleme) [1955]; *Recherches dialectiques* (Diyalektik Araştırmalar) [1959]; *Pour une sociologie du roman* (Bir Roman Toplumbilimi İçin) [1964]; *Structures mentales et création culturelle* (Zihinsel Yapılar ve Kültürel Yaratım) [1970]; vb.

Bkz. **yeni eleştiri.**

gönderen (Fr. *destinateur*; İng. *addresser*; İt. *destinante*).

Göstergebilimin anlatı sözdiziminde öngördüğü eyleyenlerden biri. Gönderen anlatı yapısının durağan ama sürekli olarak var olan sözdizimsel birimidir. *Eyletim* aşamasında, inandırıcı eylem gücüyle özneye bir sözleşmeyi kabul ettirir, ona amaçladığı nesneye ulaşabilmesi, dolayısıyla sözleşmeyi gerçekleştirebilmesi için gereken koşulları sağlar (*edinim* aşamasına katkıda bulunur), anlatı izlencesinin son aşamasında da (*yaptırım* aşaması) öznenin *edim*lerini değerlendirerek onu başarısına ya da başarısızlığına göre ödüllendirir ya da cezalandırır.

Bkz. **eyletim, eyleyen, gönderilen, nesne, özne.**

gönderge (Fr. *référent*; İng. *referent*; İt. *referente*).

Dilsel bir göstergenin kendisini alımlayan kişiyi gerçek (ya da imgesel dünyada) ilettiği şey ya da yer (nesne ya da varlık). Göndergeler doğal dil boyutu ile yazınsal dil boyutunda ayrı ayrı ele alınabilir. Sözgelimi doğal dil boyutunda *anka*, *martı*, *denizkızı* sözcüklerinin göndergeleri gerçek dünyada ya da imgesel dünyada yer alabilir. *Martı* dendiğinde gerçek dünyadaki bir varlık (*gerçek gönderge*) söz konusu olabilirken, *anka* dendiğinde gerçek dünyada bulamayacağımız ama bu kez de imgesel dünyada var olan bir karşılık (*düşsel gönderge*) söz konusu olur. *Denizkızı* sözcüğüyse hem gerçek dünyada ("otçul amfibyumlar sınıfından bir hayvan"), hem de imgesel dünyada ("doğaüstü yaratık") göndergeleri (*gerçek gönderge* ve *düşsel gönderge*) bulunan bir dilsel birimdir. Öte yandan, yukarıda gerçek göndergesi bulunduğunu söylediğimiz *martı* sözcüğü de sözgelimi bir romancının anlatımında, dış gerçektekine hiç benzemeyen niteliklere bürünebilir; bu durumda da söz konusu dilsel gösterge gerçek dünyadaki nesnesinden ayrılmak durumunda kalır.

Demek ki, gönderge sorununa yazınsal dil boyutunda yaklaştığımızda göstergebilim açısından farklı bir durum ortaya çıkar. Yazınsal metinler *kurmaca* metinlerdir; deneyimsel ya da görgül (ampirik) dünyadaki bir şeyin, bir durumun zorunlu karşılığı olmak durumunda değillerdir. Yazınsal bir metnin, yazar tarafından yaratılan evrenin bir parçası olduğu ve bir göndergesi varsa, bunun, dış gerçekte değil, yine o evrenin içinde yer aldığı söylenebilir. Buna göre de yazınsal metnin göndergesi *gerçek gönderge* değil de *düşsel* ya da *imgesel gönderge* olarak adlandırılabilir. Ama elbette bu *imgesel gönderge*, dış gerçekteki bir nesne ya da varlıkla da benzerlik gösterebilir, onu çağrıştırabilir. Yazınsal metinlerin gerçek dünyaya bazı açılardan benzeyen yapılar sunması, bu yapıların yine gerçek dünyanın kalıplarıyla yorumlanabileceği anlamına gelmez. Yazınsal metinlerin göndergeleri öncelikle düşsel, imgesel, kendine dönük göndergelerdir. Ama bu özellikler, bir kez daha belirtelim, dış dünyanın gerçeğine benzer yanların bulunmasını da engellemez.

Göstergebilim, ister yazınsal olsun, ister yazın dışı, her metnin kendi göndergesini (gerçek ya da düşsel) kendi yarattığını belirtirken, göndergelerin gerçekliğinin ya da düşselliğinin de kültürden kültüre değişebileceğini özellikle vurgular. (Ayrıca bkz. M. Rifat, *Göstergebilimin ABC'si*, s. 91-93.)

gönderge işlevi (Fr. *fonction référentielle*; İng. *referential function*; İt. *funzione referenziale*).

Dilin, sözü edilen şeye, dil dışı bağlama, göndergeye yönelik işlevi. Konuşucunun bilgi verme, bir düşünceyi tanıtma, olgu ve olayları belirtme, nesneleri gösterme amacıyla kullandığı dilsel anlatımlarda gönderge işlevi dikkati çeker. Sözgelimi *Kentte hava kirliği var* ya da *O bugün yalnız değil*, gönderge işlevinin ağırlıklı olduğu tümcelerdir.

R. Jakobson'un ortaya atmış olduğu altı öğeli dilsel işlevler taslağında yer alan gönderge işlevi, K. Bühler'in *gösterim işlevi*ne denk düşer.

Bkz. **anlatımsallık işlevi, coşku işlevi, çağrı işlevi, gösterim işlevi, ilişki işlevi, işlev, üstdil işlevi, yazın işlevi.**

gönderilen (Fr. *destinataire*; İng. *addressee*; İt. *destinatario*).

Anlatı göstergebiliminde (anlatı sözdiziminde), arayışın konusu olan nesneye ulaşması ya da ulaşamaması durumuna göre özneyi ödüllendiren veya cezalandıran eyleyen. Anlatı izlencesinin başında, anlatı sözleşmesi gereğince, özneyi görevlendiren eyleyen olarak görülen işlevsel birim (yani gönderen), anlatı izlencesinin sonunda bu kez sözleşme gereğince, sonucu değerlendiren (yani gönderilen) işleviyle belirir.

Bkz. **eyletim, eyleyen, gönderen, nesne, özne.**

gönderme (Fr. *référence*; İng. *reference*; İt. *referenza*).

Dilsel bir göstergeyi gerçek ya da imgesel dünyadaki bir nesneye ya da bir varlığa bağlama. Dilsel göstergenin ilettiği bu nesne ya da varlık *gönderge* diye adlandırılır.

Bkz. **gönderge.**

görüntüsel gösterge (Fr. *icône*; İng. *icon*; İt. *icona*).

Ch. S. Peirce'ün göstergelere ilişkin olarak yaptığı sınıflandırmalarda *belirti* ve *simge*yle birlikte ayrı bir üçlük oluşturan gösterge. Görüntüsel gösterge dış gerçekle bir benzerlik bağıntısı (ya da bir *mimesis* ilişkisi) içindedir ve belirttiği nesneyle aynı özelliği taşır: Sözgelimi portreler, eşantiyonlar birer görüntüsel gösterge örneğidir.

(**İkon** da denir.)

Bkz. **belirti, gösterge, Peirce, simge.**

gösteren (Fr. *signifiant*; İng. *signifier*; İt. *significante*).
Göstergenin birbirini bütünleyen iki düzleminden biri; öbür düzlem *gösterilen* diye adlandırılır. Gösteren, göstergenin doğrudan duyumsanabilen, algılanabilen bölümüdür; doğal dilin sözlü kesimi açısından de işitim imgesidir. Gösteren ile gösterilen arasındaki bağ kimi dilbilimciler ve göstergebilimcilere göre nedensiz, saymacadır (F. de Saussure); dilin işleyişi açısından kimilerine göre zorunludur (É. Benveniste); kimilerine göre de karşılıklı bir önvarsayım bağıntısına dayanır (L. Hjelmslev).
Bkz. **gösterge, gösterilen.**

gösterge (Fr. *signe*; İng. *sign*; İt. *segno*).
Kendi dışında bir şeyi temsil eden ve temsil ettiği şeyin yerini tutabilecek nitelikte olan her çeşit biçim, nesne, olgu, vb. Bu açıdan genel olarak, sözcükler, simgeler, vb. *gösterge* diye adlandırılır.
Dil kuramlarında, *gösteren* (anlatım) ile *gösterilen* (içerik) düzlemlerinin birleşmesinden, karşılıklı olarak birbirini varsaymasından doğan birime verilen addır gösterge.
F. de Saussure'e göre, *gösteren/gösterilen* bütünlüğü, dilsel göstergelerin hem nedensiz hem de çizgisel olmasını sağlar: Dilsel gösterge nedensizdir, çünkü gösterilen (*kavram*) gösterene (*işitim imgesi*) keyfî olarak bağlanır. Dolayısıyla dilsel gösterge, dış gerçeklikle doğal bir bağ içinde değildir. Öte yandan, dilsel gösterge, gösteren boyutuyla, zamanın akış çizgisini izleyen bir özellik (*çizgisellik*) de taşır.
L. Hjelmslev, F. de Saussure'ün *gösteren/gösterilen* ikilisini ve *biçim/töz* karşıtlığını yeniden düzenleyerek göstergebilim kuramı açısından önemli bir adım atmıştır. Gösteren düzlemini *anlatım*, gösterilen düzlemini de *içerik* olarak adlandıran L. Hjelmslev ayrıca her iki düzlemdeki birimlerin *biçim*i ile *töz*ünü ayırt etmiş, böylece iki düzlem ve dört bölüm saptamıştır: *anlatımın tözü/anlatımın biçimi*; *içeriğin tözü/içeriğin biçimi.*
L. Hjelmslev'e göre genel dil kuramı (ya da göstergebilim kuramı) tözleri değil de biçimleri araştırır. *Anlamlama göstergebilim*i (A. J. Greimas) de özellikle *içeriğin biçimini* konu edinir; *anlatımın biçim*ini de kuşkusuz dışlamaz.
Ch. S. Peirce ise göstergeyi şöyle tanımlar: "Bir *gösterge* ya da *representamen*, bir kişi için, herhangi bir şeyin yerini, herhangi bir

bakımdan ya da herhangi bir sıfatla tutan şeydir. Birine yöneliktir, bir başka deyişle bu kişinin zihninde eşdeğerli bir gösterge ya da belki daha gelişmiş bir gösterge yaratır. Yarattığı bu göstergeyi ben birinci göstergenin *yorumlayanı* [İng. *interpretant*] olarak adlandırıyorum. Bu gösterge bir şeyin yerini tutar; yani *nesne*sinin [İng. *object*] yerini".

Bu tanımda belirginleşen *gösterge* (ya da *representamen*), *yorumlayan* ve *nesne* kavramları Ch. S. Peirce'ün en önemli üçlü ayrımlarından biridir.

• *Göstergelerin sınıflandırılması.* Göstergebilimciler (özellikle de Ch. S. Peirce, Ch. W. Morris ve Th. A. Sebeok) göstergeyi çeşitli biçimlerde sınıflandırmışlardır:

Ch. S. Peirce göstergelerin sınıflandırılmasında üç ayrı *üçlük* belirler. Bunların arasında göstergebilimsel sınıflandırmalarda daha sık başvurulan ilk iki üçlüğü belirtebiliriz:

1. Birinci üçlük:

– *nitel gösterge* (İng. *qualisign*): bir gösterge olan bir nitelik: sözgelimi bir sesin tonu, bir kimsenin kullandığı koku;
– *tekil gösterge* ya da *yalın gösterge* (İng. *sinsign*): bir gösterge olan bir şey ya da gerçek bir olay;
– *kural gösterge* (İng. *legisign*): bir gösterge olan bir kural (yasa): Her saymaca gösterge bir kural göstergedir, ama bunun tersi düşünülemez.

2. İkinci üçlük (göstergelerin gönderme yaptıkları nesneleriyle olan ilişkilerine göre):

– *görüntüsel gösterge* (İng. *icon*): belirttiği şeyi doğrudan temsil eden, canlandıran gösterge: sözgelimi resim, desen, fotoğraf;
– *belirti* (İng. *index*): varlığına işaret ettiği nesne ile bir bitişiklik, bir yakınlık ilişkisi kurar: sözgelimi duman ateşin belirtisidir;
– *simge* (İgn. *symbol*): insanlar arasında uzlaşmaya dayalı gösterge: sözgelimi terazi adaletin simgesidir.

Öte yandan Ch. W. Morris de üç gösterge kategorisi ayırt eder: *belirtici göstergeler/ buyurucu göstergeler/ değerlendirici göstergeler.*

Th. A. Sebeok ise gösterge türlerini altıya ayırır: *belirtke* (ya da *sinyal*); *semptom*; *görüntüsel gösterge* (ya da *ikon*); *belirti* (ya da *endis*); *simge* (ya da *sembol*); *ad.*

• *Gösterge eleştirisi.* Yazınsal göstergebilimin verileri ile Fransız yeni eleştiri akımının bakış açısını kaynaştırmayı amaçlayan ve gösterge

dizgelerinin hem anlatım hem de içerik açısından düzenlenişini, bu düzlemleri kuran öğeler arası ilişkilere dayanarak inceleyen çözümleyici ve yorumlayıcı eleştirel yaklaşımın genel adı. (Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz.: M. Rifat, *Gösterge Eleştirisi*; ve *Metnin Sesi*.)

Bkz. **gösteren, göstergebilim, gösterilen.**

göstergebilim (Fr. *sémiotique*, *sémiologie*; İng. *semiotics*, *semiology*; İt. *semiotica*, *semiologia*).

1. *Göstergeler kuramı ya da öğretisi*. Gösterge kavramı üstüne Eskiçağ'dan başlayarak birçok felsefeci, bilim adamı ve hekim düşünce üretmiş, başta dilsel göstergeler olmak üzere çeşitli alanlardaki göstergeleri (tıpta hastalık belirtilerini) yorumlamışlardır. Göstergeler öğretisi Stoacılarla birlikte özellikle dil ve mantık alanındaki araştırmalarda ortaya çıkmış, öte yandan Yunanlı hekim Galenos da hastalık belirtilerinin incelenmesi anlamında *semeiotike* terimini kullanmıştır.

Ortaçağ'da skolastik felsefeciler *anlamlama biçimleri* (*modi signifacandi*) ile ilgilenmişler, içerik ile biçim arasındaki ilişki üstünde durmuşlardır.

Daha sonraki yüzyıllarda başta J. Locke ve J. H. Lambert olmak üzere birçok felsefeci anlam taşıyan biçimlerin ve göstergelerin öğretisi üstüne düşünmüş, J. Locke *An Essay Concerning Human Understanding* (*İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*) [1690] adlı yapıtında bilimleri sınıflandırırken *mantık* (*logike*) olarak adlandırdığı *göstergeler öğretisi* (ya da *göstergeler bilgisi*) anlamına gelen *semeiotike*'ye yer vermiştir. Ona göre, göstergeler öğretisinin amacı, zihnin şeyleri anlamak ve bilgilerini başkalarına anlatmak (belirtmek) için kullandığı göstergelerin niteliğini inceler.

J. H. Lambert de, *Neues Organon*'da (Yeni Organon) [1764] göstergeler öğretisini (o da *semiotic* terimini kullanır) düşüncelerin ve nesnelerin adlandırılması, belirtilmesi sorunuyla ilgilenen bir öğreti olarak değerlendirir; dilsel göstergelerin dışında müzik, koreografi, arma, amblem, törenler gibi başka türden göstergeler üstünde de durur.

"Göstergeler öğretisi, J. Locke ve J. H. Lambert'in etkisiyle 19. yüzyılda yeniden gündeme gelir: Özellikle Polonyalı Joseph Marie Hoene-Wronski'nin ölümünden sonra yayımlanan *Philosophie*

du langage (Dil Felsefesi) [1879] başlıklı çalışması, İtalyan asıllı Çek matematikçisi Bern(h)ard(t) Bolzano'nun *Wissenschaftslehre* (Bilim Öğretisi) [1837] adlı yapıtı ve Edmund Husserl'in (1859-1938) 1890'da yazdığı ama ancak 1970'te yayımlanan "Zur Logik der Zeichen (Semiotik)" ("Göstergelerin Mantığı Üstüne [Göstergebilim]") başlıklı incelemesi ile *Logische Untersuchungen*'i (Mantık Araştırmaları) [1900-1901] dilsel göstergelerle ve göstergeler kuramıyla ilgili gözlemler içerir" (M. Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, 1, s. 115-116).

Bkz. **Lambert, Locke.**

2. *Çağdaş göstergebilim.* Üç doğrultuda gelişir: toplum yaşamı içindeki bütün göstergeleri inceleyen bilim dalı; insanlar ve hayvanlar dünyasındaki bütün göstergelerin genel kuramı; anlam üretiminin süreçlerini inceleyen bilimsel tasarı (anlamlama kuramı).

Çağdaş göstergebiliminin birbirinden habersiz iki öncüsü vardır: Ch. S. Peirce ve F. de Saussure.

• Ch. S. Peirce'e göre, "göstergelerin bilimsel öğretisi" olan göstergebilim (*semiotic* terimi kullanır) *mantık*'ın bir başka adıdır. Ch. S. Peirce her çeşit olguyu inceleyecek, hem dilsel hem de dildışı göstergeleri sınıflandıracak göstergebilimi üç dala ayırır: 1. *salt (katışıksız) dilbilgisi*; 2. *mantık*; 3. *salt (katışıksız) retorik*. Göstergebilimsel olguları sınıflandırma denemesi sonucunda üçlüklere dayalı bir göstergeler dizelgesi oluşturur: Son şamada da 10 üçlük ve 66 sınıf içeren bir göstergeler dizgesi tasarlar (bkz. Ch. S. Peirce, *Écrits sur le signe*; ve ayrıca M. Rifat, *agy*, 1, s. 116-120; *agy*, 2, 231-235).

Bkz. **Peirce.**

• F. de Saussure ise soruna bir mantıkçı olarak değil, bir dilbilimci olarak yaklaşır. Ch. S. Peirce, dildışı gösterge dizgelerinden kalkarak dilin bu dizgeler içindeki yerini belirlerken, F. de Saussure, doğal dilden kalkarak toplumsal yaşam içindeki başka göstergelerin işleyişini araştıracak bir bilim dalının kurulmasını öngörür ve gerekli olduğunu düşündüğü bu bilim dalını da Fransızcada *sémiologie* terimiyle adlandırır. F. de Saussure'e göre kurulması gerekli bu bilim dalı, toplumsal ruhbilimin, dolayısıyla genel ruhbilimin bir bölümünü oluşturacak, dilbilim de bu yeni bilim dalının bir altbölümü olacaktır.

Bkz. **Saussure.**

• *Rus biçimcileri*. Aralarında R. Jakobson, B. Eyhenbaum, V. Şklovski, V. Propp, Y. Tinyanov, B. Tomaşevski, O. Brik ve Vinogradov'un bulunduğu bu topluluk (1915-1930) özellikle yazınsal dili (başlangıçta da şiir dilini) ve anlatıların (masal, öykü, roman) yapısını inceleme teknikleri üstüne yol açıcı önemli çalışmalar yapmıştır.

Bkz. **Rus biçimcileri.**

– Ch. S. Peirce, F. de Saussure ve Rus biçimcilerinden sonra göstergebilim çalışmaları dünyanın çeşitli ülkelerinde gerek kuramsal boyutta gerekse uygulama alanında büyük bir çeşitlenme gösterdi.

• Ch. W. Morris bütün göstergelerin bir kuramını yaratmaya çalışırken bu kuramı da mantıktan yararlanarak üçe ayırdı: 1. *sözdizim* (*sentaks*): göstergelerin birbiriyle kurdukları ilişkileri araştırır; 2. *anlambilim* (*semantik*): göstergelerin belirttikleri anlamları inceler; 3. *edimbilim* (*pragmatik*): göstergeler ile bunları kullananlar arasındaki ilişkileri inceler.

Ch. W. Morris ayrıca üç tür göstergebilim ayırt eder: 1. *salt (katışıksız) göstergebilim*: göstergelerden söz etmeyi sağlayacak bir üstdil hazırlar; 2. *betimleyici göstergebilim*: saptanmış göstergelerin incelenmesiyle ilgilenir; 3. *uygulamalı göstergebilim*: göstergeler bilgisini değişik amaçlarda kullanır.

Bkz. **Morris.**

• Öte yandan, bütün canlılar dünyasına ilişkin bir göstergebilim (*biyosemiyotik*) tasarlayan Th. A. Sebeok da göstergebilimi inceleme alanlarına göre üçe ayırır: *antroposemiyotik* (insan göstergebilimi): insana ilişkin göstergeleri inceler; 2. *endosemiyotik* (bedeniçi göstergebilimi): bedenin semiyotik dizgelerini inceler; 3. *zoosemiyotik* (hayvan göstergebilimi): hayvanlararası ve insan-hayvan arası iletişimi inceler.

Th. A. Sebeok, göstergebilim tarihini de üç temele dayandırır: *dilbilim* (Saussure); *felsefe* (Peirce); *tıp* (Hippokrates).

Bkz. **Sebeok.**

• F. de Saussure'ün dilsel gösterge kuramını geliştirip daha da dizgeleştiren L. Hjelmslev ise dildışı gösterge dizgelerini de ele alarak mantıksal biçimselleştirmeye dayalı bir göstergebilim kuramının temellerini atmıştır. L. Hjelmslev'e göre, bütün gösterge alanlarını kucaklayan göstergebilim, konudili (inceleme nesnesi)

bilimsel olmayan bir üstdildir (tutarlı kavramlar bütünü). Ama konudili bilimsel dizgeler olan göstergebilim de var olabilir: Bu durumda da bir *üstgöstergebilim*den söz etmek gerekir. L. Hjelmslev'in çağdaş göstergebilim açısından getirdiği en büyük dizgesel yenilik, gösterge boyutunda *anlatım* ve *içerik* düzlemlerini belirlemesi, bunları da kendi aralarında ikiye ayırmış olmasıdır: *anlatımın tözü/anlatımın biçimi*; *içeriğin tözü/içeriğin biçimi.*

Bkz. **Hjelmslev.**

- F. de Saussure-É. Buyssens-A. Martinet'nin yapısal ve işlevsel dilbilim çalışmaları doğrultusunda gelişen ve ağırlığı *bildirişim* olgusuna veren bir *bildirişim göstergebilimi*nden (Fr. *sémiologie de la communication*) de söz edilebilir. Daha çok G. Mounin, L. J. Prieto, J. Martinet tarafından sürdürülmüş olan bildirişim göstergebilimi, toplumsal yaşam içinde, insanların doğal dil dışında, bildirişim kurmak amacıyla kullandıkları görece olarak yalın gösterge dizgelerini (trafik işaretleri, protokol kuralları, vb.), doğal dilleri betimliyormuş gibi salt gözleme dayalı bir yöntemle betimler ve göstergelerin bildirişim açısından taşıdığı işlevleri inceler. Bu doğrultudaki çalışmalarda, bağımsız bir göstergebilim oluşturma, bilimsel bir çözümleme dili yaratma çabası görülmez, çünkü bu tür araştırmalarda, göstergebilim dilbilimin bir eklentisi durumuna gelmiş ve dildışı gösterge dizgelerini dilbilimsel yöntemleri kullanarak inceleyen, gösteren ile gösterilen arasındaki ilişkileri betimleyen yardımcı bir uygulama biçimini almıştır.
- Toplumsal yaşam içinde bildirişim amacı taşısın, taşımasın insanlar için bir anlamsal değeri bulunan bütün gösterge dizgelerini inceleme modeli geliştirmeye çalışan R. Barthes ise, F. de Saussure'ün tasarısını tersyüz ederek, dilbilimi genel göstergeler biliminin bir bölümü olarak değil, göstergebilimi dilbilimin bir bölümü biçiminde tasarlar; çünkü incelediği gösterge dizgelerinin çoğunun ancak dil desteğiyle bir gerçeklik kazandığına inanır.

Bkz. **Barthes.**

- Göstergebilimi kendi kendine yeten, özerk bir bilimsel tasarı biçiminde geliştiren ve hem dilsel hem de dildışı gösterge dizgelerinin taşıdığı anlamların üretiliş biçimlerini araştıran A. J. Greimas çevresinde (Paris Göstergebilim Okulu) kurulmuş *anlamlama göstergebilimi* (Fr. *sémiotique*; kimi araştırmacılarına

göre Fr. *sémiologie de la signification*) ise özellikle 1960'lı yıllardan günümüze, önde gelen anlam çözümleyici etkinlik alanı olarak görülür. Doğrudan doğruya anlam üretiminin süreçlerine yönelen bu bilimsel tasarı, katı ve değişmez kuralları olan betimleyici bir dil olmak yerine, *varsayımsal-tümdengelimli* bir yaklaşımla hem tutarlı bir kuram olarak kurulmayı, hem de çok değişik anlam evrenlerini çözümleyerek kuramı sürekli geliştirmeyi amaçlar. A. J. Greimas'ın tasarladığı göstergebilim, bu açıdan tutarlı kavramlar, terimler ağından oluşmuş, betimsel, yöntembilimsel ve bilimkuramsal açılardan aşamalı olarak düzenlenmiş ve düzenlenişi de sürdürülmekte olan bir *üstdil*dir. A. J. Greimas'ın deyişiyle "hem insanın insan için hem de dünyanın insan için taşıdığı anlamları araştıran" bu göstergebilim, *temel yapı*yı, *anlatı boyutu*nu ve *söylem boyutu*nu, hem *anlam* hem de *sözdizim* bileşenleriyle inceleyen, son yıllarda *figüratif boyut*a ve metinlerin *gerçekleşme* (belirleme) düzlemlerine yönelen, *sözce*nin yapısını olduğu kadar *sözceleme* olgusunu da yorumlama aşamasına katan bir çözümleme modeli sunmuştur. Bugün anlamlama göstergebiliminin yaklaşım modeli, dilsel ve dildışı bütün anlamlı evrenlere (bu arada insanların davranışlarına, tutkularına, tutku-sonrası gerilimselliklerine, vb.) uygulanmaktadır. Kısacası son yıllarda anlatı göstergebiliminin yanı sıra edim halindeki söylemin göstergebiliminden ya da öznenin göstergebiliminden de yoğun biçimde söz edilmektedir.

Bkz. **Greimas, Paris Göstergebilim Okulu.**

- Bir başka göstergebilimsel yaklaşım da J. Kristeva tarafından geliştirilmiştir. Göstergebilimi bir *eleştirel bilim* ve/ya da *bilimin eleştirisi* olarak tasarlayan J. Kristeva, metin çözümleme anlayışını temelde psikanalize (ruhçözüm) bağlayarak göstergebilimsel çözümleme için *göstergeçözüm* (Fr. *sémanalyse*) kavramını ortaya atmıştır.

Bkz. **Kristeva.**

- Fransa'da Ch. Metz yapısal dilbilim ile Lacan'cı psikanalizin kavramlarından yararlanarak film ya da sinema göstergebilimi çalışmaları yapmıştır.

Bkz. **Metz.**

- Tartu Okulu'nun bir temsilcisi olan ve F. de Saussure, L. Hjelmslev, Y. Tinyanov, R. Jakobson, J. Mukařovský'nin görüşlerinden

esinlenen Y. Lotman kültür dizgelerine ilişkin bir göstergebilim kuramı geliştirmiştir.

Bkz. **Lotman.**

• U. Eco da daha çok Ch. S. Peirce'ten esinlenerek bütün göstergeleri (dilsel ve dildışı, bireysel ve toplumsal, olağan ve olağandışı) gerçekleşme biçimleri içinde ele alan bir yaklaşım biçimi geliştirmeye yönelmiş, daha sonraki yıllarda da *alımlama estetiği*yle birleşen bir *alımlama göstergebilimi* tasarlamıştır.

Bkz. **Eco.**

• Göstergebilimin ya da göstergebilimsel etkinliklerin anlam sorununa yönelik başka alanlarla da yakın ilişkisi vardır: Ya onları etkilemekte ya da onların geliştirdiği bazı kavram ve yöntemlerle zenginleşmektedir. Bu dallar arasında özellikle şunlar belirtilebilir: *yazınbilim* ve *yazınsal eleştiri* (R. Jakobson, J. Mukařovský, M. Bahtin, T. Todorov, G. Genette, M. Riffaterre); *anlatı çözümlemesi* ve *anlatıbilim* (V. Propp, Cl. Bremond, G. Genette); *yorumbilim* (H. G. Gadamer, P. Ricœur); *metin dilbilimi* (J. S. Petöfi); *yapıbozucu eleştiri* (P. de Man); *yapısal insanbilim* [antropoloji] ve *budunbilim* [etnoloji] (Cl. Lévi-Strauss); *alımlama estetiği* (H. R. Jauss, W. Iser); vb.

Bkz. **Bahtin, Bremond, Genette, Iser, Jauss, Lévi-Strauss, Ricœur, Riffaterre, Todorov.**

• Günümüzde göstergebilim, uygulama alanlarına, gösterge dizgelerine ve ele alınan alanın inceleme düzlemlerine göre de çeşitlilik kazanmıştır: *edebiyat göstergebilimi*; *resim gösterebilimi*; *müzik göstergebilimi*; *uzam göstergebilimi*; *mimarlık göstergebilimi*; *sinema göstergebilimi*; *tutkuların göstergebilimi*, *çevirinin göstergebilimi*; *anlatı göstergebilimi*; *söylem göstergebilimi*; vb.

• Ayrıca göstergebilim yönteminin başka bilim dallarıyla kaynaşması sonucu karma dallar da ortaya çıkmıştır: *antroposemiyotik* (insan göstergebilimi), *biyosemiyotik* (canlılar göstergebilimi), *zoosemiyotik* (hayvan göstergebilimi) *etnosemiyotik* (budun göstergebilimi), *sosyosemiyotik* (toplum göstergebilimi), *psikosemiyotik* (*ruh göstergebilimi*), *etosemiyotik* (davranış göstergebilimi), vb.

• *Türkiye'de.*— "1930'lu yıllarda Leo Spitzer'in (1887-1960), 1930'lu ve 1940'lı yıllarda Erich Auerbach'ın (1892-1957), 1958-1962 yılları

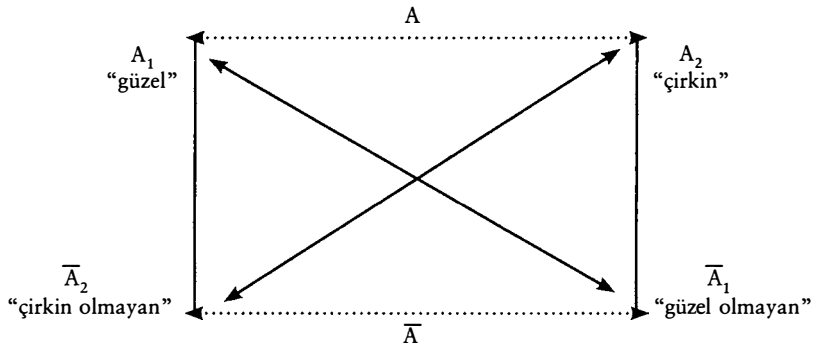
arasında da Algirdas Julien Greimas'ın (1917-1992) Türkiye'de ders vermiş olması metin inceleme ve yorumlama yöntemlerinin gelişmesine, dil ve edebiyat kuramlarına özel bir ilgi gösterilmesine elverişli bir ortam hazırladı./1960'lardan başlayarak daha çok dilbilimin ve insanbilimin (antropolojinin) sağladığı kavram ve ilkelere dayanılarak yapılan [edebiyat göstergebilimi çalışmaları] daha sonraki yıllarda özellikle genel göstergebilim, tiyatro göstergebilimi, masal çözümlemesi, sinema göstergebilimi, anlatıbilim, yorumbilim, dil felsefesi, alımlama estetiği, yapıbozucu eleştiri alanlarında gerçekleştirilen telif ve çeviri çalışmalarla çeşitlendi. / Gerek doğrudan doğruya göstergebilim alanı içinde yer alan gerekse göstergebilimle yakından bağlantılı alanlarda (özellikle de edebiyat eleştirisi; metin incelemesi; anlatısal bakış açısı; [alımlama estetiği]; tiyatro, sinema, mimarlık, reklam incelemeleri; vb) çalışmalar yapmış yazar ve araştırmacılar arasında özellikle şu adları sayabiliriz: Adnan Benk, Tahsin Yücel, Süheylâ Bayrav, Mehmet Rifat, Akşit Göktürk, Berna Moran, Doğan Aksan, Gül Işık, Fatma Erkman, Enis Batur, Oğuz Demiralp, Önay Sözer, Şârâ Sayın, Ayşegül Yüksel, Sema Rifat, Nükhet (Gündeş) Güz, Veyis Özek, Ayşe Eziler-Kıran, [Mehmet Yalçın], Seçil Büker, [Nedret Tanyolaç-Öztokat], vb." (M. Rifat, *Göstergebilimin ABC'si*, s. 68-68).

göstergebilimsel dörtgen (Fr. *carré sémiotique*; İng. *semiotic square*; İt. *quadrato semiotico*).

Bir anlam evreninin temel yapısını oluşturan soyut birimleri ve bu birimler arasındaki bağıntıları (ilişkileri, dönüşümleri) belirlemek, sınıflandırmak ve sergilemek için geliştirilen mantıksal model ve bu modelin çizimsel gösterimi (biçimselleştirme aşamasının bir örneği). A. J. Greimas'ın geliştirdiği anlam üretimini araştıran göstergebilimsel tasarının bir parçasıdır.

Göstergebilimsel dörtgende ortaya konan bağıntılar düzeni, bir anlamlı bütünün soyut ve mantıksal düzeyde oluşmasını sağlayan *temel anlamsal yapı* (ikilikler) ile *temel sözdizimsel yapı*yı (ikiliğin öğeleri arasındaki mantıksal ilişkiler, dönüşümler) değerlendirmeyi sağlar.

Göstergebilimsel dörtgen çizimini ve çizimde yer alan öğeleri bir örnekle açıklayalım:

A	ve	Ā	: Anlam eksenleri
A_1	ve	A_2	: Karşıtlıklar
$\bar{A}_1$	ve	$\bar{A}_2$	: Altkarşıtlıklar
A_1	ve	$\bar{A}_1$	: Çelişikler
A_2	ve	$\bar{A}_2$	
A_1	ve	$\bar{A}_2$	: Birbirini içeren (tümleyen) öğeler
A_2	ve	$\bar{A}_1$	

: Karşıtlık ve altkarşıtlık bağlantısı
: Çelişki bağıntısı
: İçerme (tümleme) bağıntısı

Açıklamamızı göstergebilimsel dörtgen üstüne yerleştirdiğimiz sözcüksel birimlere göre yapacak olursak "*güzel*"in karşıt öğesi "*çirkin*"dir, çelişik öğesiyse "*güzel olmayan*"dır. Öte yandan "*güzel*" ile "*çirkin olmayan*" ve "*çirkin*" ile de "*güzel olmayan*" karşılıklı olarak birbirlerini içerirler (tümlerler). Demek ki "*güzel*"den ya da "*çirkin*"den kalkarak *karşıt, çelişik* ve *içerilen* öğeleri bulabiliriz. Dönüşümleri sağlayan mantıksal işlemlerse *değilleme, varlama* ve dolayısıyla *içerme*dir. (Bkz. M. Rifat, *Göstergebilimin ABC*'si, s. 79-80.

Bkz. **Greimas, üretici süreç.**

göstergeçözüm (Fr. *sémanalyse*; İng. *semanalysis*; İt. *semanalisi*).
Söylemlerin anlam üretimini, konuşan öznelerin varlığını işin içine katarak, özellikle içtepilerin bilinçdışı akışı açısından inceleyen çözümleyici kuram. J. Kristeva tarafından psikanalizden esinlenerek geliştirilmiştir.
Bkz. **Kristeva.**

gösterilen (Fr. *signifié*; İng. *signified*; İt. *significato*).
Göstergenin birbirini bütünleyen iki düzleminden biri; öbür düzlem *gösteren* diye adlandırılır.
Gösterilen, göstergenin doğrudan duyumsanamayan, doğrudan algılanamayan bölümüdür; göstergenin kavramsal yanıdır; içeriktir.
Dil kuramcıları ve göstergebilimciler, gösterileni, göstergenin ilettiği *göndergeden* (ya da *nesneden*) ayırt ederler.
Genel anlambilim ile genel göstergebilim gösterilen düzleminin çözümlenmesiyle ilgilenmiş ve gösterilen boyutunu tıpkı gösteren boyutunu inceleyen dilbilim çalışmalarında (sözgelimi sesbilimde) olduğu gibi en küçük ayırıcı birimlerine ayrıştırmıştır: Doğal dillerin gösteren boyutunun çözümlenmesinde dilbilimciler ve sesbilimciler *sesbirimler* ile *sesbirimcikler*den söz ederlerken, gösterilen boyutunu ele alan anlambilimciler ile göstergebilimciler de *anlambirimler* ile *anlambirimcikler*den söz ederler (B. Pottier, A. J. Greimas).
Bkz. **gösteren, gösterge.**

gösterim işlevi (Fr. *fonction représentative* ya da *fonction de représentation*; İng. *representative function* ya da *representational function*; İt. *funzione di rappresentazione*).
Dilin, sözü edilen şeye, dildışı bağlama, göndergeye yönelik işlevi.
K. Bühler'in önerdiği dilsel bildirişim modelinde yer alan üç işlevden biri: *gösterim işlevi* (sözcenin dildışı bağlamla olan ilişkisi); *anlatımsallık işlevi* (sözcenin, bildirinin göndericisiyle olan ilişkisi); *çağrı işlevi* ya da *sorgulama işlevi* (sözcenin alıcıyla kurduğu ilişki).
K. Bühler'in *gösterim* (Alm. *Darstellung*) *işlevi*ni, R. Jakobson sonradan geliştirdiği altı öğeli dilsel işlevler taslağında *gönderge işlevi* olarak adlandırmıştır.
Bkz. **anlatımsallık işlevi, coşku işlevi, çağrı işlevi, gönderge işlevi, ilişki işlevi, işlev, üstdil işlevi, yazın işlevi.**

gramatoloji (Fr. *grammatologie*; İng. *grammatology*; İt. *grammatologia*).
Fransız felsefecisi J. Derrida'nın *De la grammatologie* (*Gramatoloji*) [1967] adlı yapıtında ortaya koyduğu, *ses* yerine *yazı*yı ön plana çıkaran felsefi yaklaşım; yazıbilim.
Gramatoloji, *logos*'a (söz) ayrıcalık tanıyan ve "sesmerkezcilik" (Fr. *phonocentrisme*) diye adlandırılan felsefi geleneğe karşı bir

çatışmaya girer. Çünkü, J. Derrida'ya göre, metafizik, üç bin yıl süreyle *logos*'u her türlü hakikatin dayanağı haline getirmiş ve apaçık bir sesmerkezci anlayış ortaya koymuştur. Gramatoloji işte bu tutumun eleştirisini yapar ve yazı'yı dışa iten, yazı'yı söz'ün bir eklentisi olarak gören anlayış yerine, yazı'yı ön plana çıkaran bir yaklaşım ortaya koyar. J. Derrida'ya göre, yazı'dan önce dilsel gösterge yoktur, ya da yazı olmadan dilsel gösterge olamaz.

Gramatolojinin geliştirdiği çözümleme yöntemi *yapıbozma*dır; buradan hareketle oluşan eleştiri yöntemiyse *yapıbozucu eleştiri* diye adlandırılır.

(**Yazıbilim** de denir.)

Bkz. **Derrida, yapıbozma, yapıbozucu eleştiri.**

gramer *bkz.* **dilbilgisi.**

Greimas (Algirdas Julien)

Litvanya asıllı Fransız göstergebilimcisi, Paris Göstergebilim Okulu'nun kurucusu (1917-1992). Tula'da (Rusya) Litvanyalı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen A. J. Greimas, 1934'te bakaloryasını verdikten sonra Kaunas'ta (Litvanya) hukuk öğrenimine başladı. Daha sonra Fransa'ya giderek Grenoble Edebiyat Fakültesi'nde okudu (1936-1939). 1948'de Sorbonne'da edebiyat doktorasını savundu: *La mode en 1830. Essai de description du vocabulaire vestimentaire d'après les journaux de mode de l'époque* (1830'da Moda. Dönemin Moda Dergilerine Dayanarak Giyimsel Sözcük Dağarcığını Betimleme Denemesi). Aynı yıl bir ikinci tez çalışması daha yaptı: *Quelques reflets de la vie sociale en 1830 dans le vocabulaire des journaux de mode de l'époque* (1830'daki Toplumsal Yaşamın Dönemin Moda Dergilerindeki Sözcük Dağarcığına Bazı Yansımaları). Savunulmalarından ancak elli iki yıl sonra, Greimas'ın ölümünden de sekiz yıl sonra kitap olarak yayımlanabilen bu iki tez çalışması *sözcükbilim*in (leksikoloji) gelişmesinde önemli bir aşama olarak değerlendirildiği gibi, genel anlambilime geçişi sağlayacak iki temel kaynak olarak görüldü.

1949'da İskenderiye Edebiyat Fakültesi'nde Fransız dili tarihi dersleri vermeye başlayan Greimas bu görevini 1958 yılına dek sürdürdü. Bu dönemin ilk yıllarında aynı üniversitede ders veren R. Barthes

ile dostluk kurdu. "O yıllarda yaptığı araştırmalarla, 'sözcük' kavramının dilbilimsel bir birim olmadığını, dilin yüzeysel yapısının altında anlamsal bir yapının bulunduğunu gözlemledi. Böylece, F. de Saussure'ün amaçladığı genel bir dil kuramı oluşturma çabalarının, *sözcükbilim* [ya da sözcüksel anlambilim] doğrultusunda kalınarak değil de anlamın genel ve evrensel yapılarını araştıran [genel] *anlambilim* doğrultusunda gerçekleşeceğini anladı. Bunun doğal sonucu olarak da sözcükbilimden uzaklaşarak [genel] anlambilime yöneldi" (M. Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, 1, s. 194).

1956'da F. de Saussure'ün *Cours de linguistique générale*'inin (*Genel Dilbilim Dersleri*) yayımlanışının 40. yılında *Le français moderne* dergisinde "L'Actualité du saussurisme" ("Saussure'cülüğün Güncelliği") başlıklı bir yazı yayımladı. Bu yazısında F. de Saussure'ü övmek değil, Saussure düşüncesinin etkilerini göstermek istiyordu. Çünkü ona göre F. de Saussure'ün düşüncesi dilbilimin sınırlarını aşmış, insan bilimleri tarafından da kullanılmaya başlamıştı: A. J. Greimas'ın bu konuda gösterdiği iki temel örnek de fenomenoloji (M. Merleau-Ponty) ile yapısal antropolojiydi (Cl. Lévi-Strauss). Greimas'a göre, Saussure düşüncesinin özgünlüğü şuydu: Saussure dünyayı engin bir ilişkiler ağı, anlamlar yüklü bir biçimler mimarisi olarak kavrıyor ve bu biçimlerin de kendi anlamlandırışlarını kendi içlerinde taşıdığına inanıyordu. Greimas da F. de Saussure'ün bu inancına ve tasarısına bağlı kalarak yazısında, onun ortaya attığı *dil/söz*, *gösteren/gösterilen*, *eşsüremlilik/artsüremlilik* karşıtlıklarıyla, L. Hjelmslev'in ortaya attığı *dizge/oluş* karşıtlığından kalkıyor, ileride kuracağı *genel anlambilim* ile *göstergebilim*in temel kaynaklarını veriyordu. Gerçekten de A. J. Greimas'ın bu incelemesi, bazı bilim adamları tarafından göstergebilimin ana yönelişlerini daha o zamanlarda içeren bir kalkış noktası olarak ya da hem Saussure'cülüğün, hem dilbilimin, hem de insan bilimlerinin tarihinde önemli, güçlü bir an olarak değerlendirilir.

1958 yılında Türkiye'ye gelen A. J. Greimas, Ankara Üniversitesi'nde (1958-1962) ve İstanbul Üniversitesi'nde (1960-1962) dilbilim, anlambilim dersleri verdi. İstanbul'da verdiği derslerle de *yapısal anlambilim* yöntemini geliştirmeye çalıştı.

1962'de Türkiye'den ayrılarak Fransa'ya gitti, Poitiers Üniversitesi'nde dilbilim dersleri verdi. 1963-1964 yılları arasında Paris Bilimler Fakültesi'nde (H. Poincaré Enstitüsü) yapısal anlambilim konusunda öğretim yaptı, seminerler düzenledi. 1965'te, École pratique des hautes études'ün (Paris) dilbilim/anlambilim konularına yönelik VI. Bölüm'ünün başına getirildi. 1966'da R. Barthes, J. Dubois, B. Pottier, B. Quémada ile birlikte dilbilim ve göstergebilim dergisi *Langages*'ı kurdu. Aynı yıl Kazimierz'de (Polonya) R. Jakobson'un yönetiminde düzenlenen göstergebilim kolokyumuna katıldı; Uluslararası Göstergebilim Derneği'nin genel sekreteri seçildi. Öte yandan yine 1966'da Cl. Lévi-Strauss'un desteği ve R. Barthes'ın da katılımıyla Fransa'daki ilk dilbilim ve göstergebilim araştırmaları topluluğunu oluşturdu. Bu topluluğa katılanlar arasında J.-Cl. Coquet, O. Ducrot, G. Genette, J. Kristeva, Ch. Metz, F. Rastier, T. Todorov, vb. yer alıyordu.

1966 yılı A. J. Greimas için gerçekten önemli bir yıl oldu. Çünkü aynı yıl içinde *Sémantique structurale. Recherche de méthode* (Yapısal Anlambilim. Yöntem Araştırması) adıyla anlambilim konusundaki ders notlarını yayımladı. Kitabın başlığında "anlambilim" teriminin bulunmasına karşın, bu yapıt, bazı bilim adamları tarafından gerçek bir göstergebilim yapıtı olarak değerlendirildi. Gerçekten de dilbilim tarihinde önemli bir dönüm noktası sayılan kitap, yöntemsel açıdan göstergebilimin başlangıç noktası olarak da görülür. A. J. Greimas bu çalışmasında, çeşitli bilim dallarında (dilbilim, toplumbilim, insanbilim, halkbilim, simgesel mantık) uygulanan yöntemleri kaynaştırmayı, dizgeleştirmeyi bilmiş, anlam sorunlarıyla ilgilenen insan bilimlerinin çeşitli dallarına örnek bir yöntembilim sunmuştur.

Bkz. **anlambilim.**

Greimas 1970'te *Du sens. Essais sémiotiques* (Anlam Üstüne. Göstergebilim Denemeleri) adlı kitabını yayımladı. "Bu yapıtla birlikte sözcükbilimden [genel] anlambilime, anlambilimden göstergebilime uzanan doğrultu kesin biçimini almış oldu. *Üretici, dizimsel* ve *genel* bir *anlamlama kuramı* söz konusuydu artık. Kuram *üretici*ydi, çünkü, anlam araştırması, en soyut katmanlardan en somut katmanlara, mantıksal bağıntılardan söylemsel bağıntılara doğru ilerliyordu. Kuram *dizimsel*di, çünkü, yalnızca anlamsal öğelerin sınıflandırılmasıyla ilgilenilmiyor, aynı zamanda bu öğelerin

birbirleriyle eklemlenerek söylemleri nasıl ürettikleri araştırılıyordu. Kuram *genel*di, çünkü, yalnızca doğal dilleri değil, bütün gösterge dizgelerini kapsıyordu. *Du sens* adlı yapıtta özellikle anlatı yapılarını inceleyen ve bu konuda bir çözümleme örnekçesi sunan "Éléments d'une grammaire narrative" ("Bir Anlatı Dilbilgisinin İlkeleri") adlı inceleme, göstergebilimin temel aşamalarını, daha doğrusu ilkelerini belirlemesi açısından önemlidir" (M. Rifat, *agy*, s. 197).

1972'de Greimas'ın yönetiminde *Essais de sémiotique poétique* (Şiir Göstergebilimi Denemeleri) adlı ortak bir yapıt yayımlandı. Bu yapıtta, göstergebilim yönteminin şiirlere uygulanmasını örneklendiren çeşitli çözümlemelere yer verildi. Bir yıl sonra da *Sémiotique narrative et textuelle* (Anlatı ve Metin Göstergebilimi) adlı yapıtta kuramsal açıdan yine önemli bir yazısı yayımlandı Greimas'ın: "Les actants, les acteurs et les figures" ("Eyleyenler, Kişiler ve Figürler"). Araştırmacı bu incelemesinde özellikle anlatıların sözdizimsel boyutundaki birimlerle (*gönderen/gönderilen*; *özne/nesne; yardımeden/karşıçıkan* eyleyenleri) bu birimlerin söylemlerdeki değişik biçimlerini (kişiler, figürler) ele aldı.

Bkz. **eyleyen.**

Kuram ve uygulama çalışmaları bu yoğunlukta sürerken, Greimas 1975'te École des hautes études en sciences sociales'in (Paris) Genel Anlambilim Bölümü başkanlığına getirildi (bu, yukarıda sözünü ettiğimiz École pratique des hautes études'ün VI. Bölümü'nün yeni adıydı). Greimas, kısa sürede bu okula bağlı olarak bir Dilbilim-Göstergebilim Araştırma Topluluğu oluşturdu ve topluluk üyelerini çeşitli alanlara yönelik uygulamalar yapmaya yöneltti. Böylece, edebiyat, masal, resim, görüntü, siyaset, din, hukuk, toplumsal bilimler, vb. alanlardaki söylemlerin incelenmesi ve göstergebilimsel tasarının yöntemsel açıdan giderek gelişmesi sağlandı,

1976'da göstergebilim kuramında yeni bir dönem başlatan iki kitabı yayımlandı Greimas'ın: *Maupassant. La sémiotique du texte: exercices pratiques* (Maupassant. Metnin Göstergebilimi: Uygulama Çalışmaları) ve *Sémiotique et sciences sociales* (Göstergebilim ve Toplumsal Bilimler). Yazınsal göstergebilimin bir uygulaması olan birinci yapıtta, Maupassant'ın "Deux Amis" ("İki Dost") adlı yaklaşık 5,5 sayfalık öyküsü, toplam 287 sayfa tutan bir çözümlemeyle ele alınıyordu. İkinci kitapsa, toplumsal bilimlerdeki söylemlere (sözgelimi, hukuk söylemi) yönelikti.

Tasarladığı göstergebilim kuramının aşama aşama oluşması ve giderek yaygınlaşması üzerine Greimas, özellikle kendi göstergebiliminin bir sözlüğünü yapma gereksinmesi duydu ve 1975-1976 yıllarından başlayarak asistanı J. Courtés ile birlikte bir sözlük hazırlama işine girişti. Sözlük, 1979 yılında *Sémiotique. Dictionnaire raisonné de la théorie du langage* (Göstergebilim. Dilyetisi Kuramının Açıklamalı Sözlüğü) başlığıyla yayımlandı. "645 terimin tanımlamasını yapan, terimlerin göstergebilim tarihi içindeki çeşitli anlamlarını veren, dolayısıyla geçirdikleri evrimi gösteren, terimler arasındaki bağlantıyı göndermeler yaparak belirten sözlük, *Sémantique structurale* ile başlayan araştırma sürecinin önemli bir aşamaya ulaştığını gösteriyordu. A. J. Greimas tam yedi yıl sonra 1986'da, yine J. Courtés ile birlikte ama bu kez otuz sekiz araştırmacının da katkılarıyla söz konusu sözlüğün yeni kavramlarla geliştirilmiş ikinci cildini yayımladı. Bilimsel tasarının sürmekte olduğunun yeni bir kanıtıydı bu" (M. Rifat, *agy*, s. 199-200).

"Greimas, çevresindeki araştırma topluluğuyla birlikte her yıl çalışma konusunu önceden saptanan bir alana yöneltti. Bu araştırma alanını da kuramın gelişme çizgisine göre belirledi. Bir yıl yazınsal bir söylem incelenirken, öbür yıl sözgelimi, bir insanın bir başka insanı etkilemesi olayının [*eyletim* ya da *manipülasyon*] çeşitli dizgelerde nasıl gerçekleştiği araştırıldı. Bir başka öğretim yılı içinde, tutkular, göstergebilimsel açıdan ele alındı. Bu arada insanlararası ilişkilerde *gerçek (doğru)*, *yanlış*, *gizli*, *yalan* özellikleri incelendi. *Göründüğü gibi olma, olduğu gibi görünmeme*, vb. durumların sınıflandırılması yapıldı. Daha sonra, bütün insanların belli bir eylemi gerçekleştirirken izledikleri süreçleri belirleyen özellikler evrensel olarak dizgeleştirildi; bir başka deyişle, *istemek, bilmek, inanmak, yapabilmek, yapmak zorunda* olmak gibi insanlararası etkileşimde belirleyici olan kiplikler araştırıldı; vb. / Bütün bu değişik alanlar, kuşkusuz çeşitli gösterge dizgelerinde, göstergebilimin geliştirdiği yöntemsel aygıtla ele alındı" (M. Rifat, *agy*, s. 200).

Göstergebilimin gerçekleştirdiği bir başka aşama da yöntemin toplumsal bilimlerde yazılmış değişik metinlere uygulanmasıydı. Bu konuda Greimas'ın yanı sıra, É. Landowski, S. Alexandrescu, J.-F. Bordron, J.-Cl. Coquet, J. Courtés, I. Darrault(-Harris), J.-M. Floch,

J. Geninasca, P. Geoltrain, J.-Cl. Giroud ve L. Panier'nin katılımıyla hazırlanan yapıtta, birçok bilim adamının metinlerindeki anlamsal katmanlaşma incelendi: *Introduction à l'analyse du discours en sciences sociales* (Toplumsal Bilimlerdeki Söylem Çözümlemesine Giriş) [1979].

Greimas 1983'te *Du sens II* (Anlam Üstüne II), 1985'te *Des dieux et des hommes* (Tanrılar ve İnsanlar Üstüne) [Fr. çev.], 1987'de göstergebilimsel bir deneme olan *De l'imperfection* (Yetkin Olmama Üstüne), 1991'de de *Sémiotique des passions* (Tutkuların Göstergebilimi) [J. Fontanille ile birlikte] adlı kitaplarını yayımladı. Bu son yapıtla birlikte *eylem göstergebilimi*nden *tutkuların göstergebilimi*ne bir yöneliş olmuş ve "şeylerin durumları"dan "ruhun durumları"na geçiş incelenmiştir.

École des hautes études en sciences sociales'deki görevinden emekliye ayrıldıktan sonra da bu kurumdaki araştırma topluluğunu yönetme görevini onursal olarak sürdüren A. J. Greimas 27 Şubat 1992'de Paris'te öldü.

Greimas'ın bu arada Fransız dilinin değişik dönemlerine ilişkin iki sözlük çalışması bulunduğunu da belirtelim: *Dictionnaire de l'ancien français* (Eski Fransızcanın Sözlüğü) [1968]; *Dictionnaire du moyen français* (Orta Fransızcanın Sözlüğü) [1992; T. M. Keane ile birlikte].

• *Greimas göstergebiliminin kuramsal örgüsü.* "Dünyadaki anlamlar evrenini çözümlemeyi ve yeniden anlamlandırmayı amaçlayan, buna bağlı olarak insan ile insan, insan ile dünya arasındaki ilişkileri inceleyen Greimas göstergebiliminin kuşkusuz en belirgin özelliği, *kavramsal* ve *biçimsel* açıdan bir *üstdil* oluşturmasıdır. Bir göstergeler dizgesindeki anlamsal ayrılıkların yeniden üretilmesini ve kavranmasını araştırmada başvurulan bu üstdil, *varsayımsal-tümdengelimli* (hipotetiko-dedüktif) bir yaklaşımla kurulmuştur. Bu yaklaşımın gereği olarak söz konusu üstdil, yani göstergebilim kuramı, oluşum açısından birbirini içeren, birbirini tanımlayan ve birbirini denetleyen üç ayrı düzeyi içerir:

1. *betimsel düzey*: çeşitli kavram (*öğe, birim, sınıf,* vb.) ve işlemlerin (*belirleme, kesitleme, değiştirme*, vb.) kullanıldığı ve incelenecek gösterge dizgesinin (*anlamlı bütün* de diyebiliriz) betimlendiği düzeydir. Böylece inceleme konusu (*konudil*), açıklayıcı bir dil aracılığıyla bir başka düzeye *(üstdil*) aktarılır;

2. *yöntembilimsel düzey*: betimsel düzeyde kullanılan kavram ve işlemlerin hem gözden geçirildiği hem de aralarında bir tutarlılığın sağlanmasına çalışıldığı aşamadır. Betimleyici dilin uygulanması sırasında kavramlar arasında çıkabilecek aksaklıklar da bu düzeyin yöntemsel denetimi sonucunda giderilir;
3. *bilimkuramsal düzey*: varsayımsal-tümdengelimli göstergebilim kuramının kalkış noktasıdır. Hem yöntembilimsel hem de betimsel düzey bu kalkış noktası üstünde temellenir. (...) Göstergebilim kuramı bazı tanıtlanmamış kavramları ortaya atmakla işe başlar ve bu kavramları, oluşturulacak kuramın temel ilkesi, ön dayanağı olarak görür. (...) Göstergebilim kuramının temelinde *belitler*den (aksiyomlar) oluşan tutarlı bir *belitsel dizge*nin (aksiyomatik) varlığı söz konusudur. Kendisi tanıtlanmayan ama öbür kavramların tanıtlanması için temel alınan bu belitsel dizgedeki kavramların (belitlerin) en aza indirgenmesi gerekir. Böylece kalkışta tanıtlanmamış belli sayıdaki kavramın karşılıklı tanımlanması yoluyla tutarlı bir kavramlar bütünü, ağı oluşturulur" (M. Rifat, *agy*, s. 202). Göstergebilimin dayandığı belitler arasında özellikle *bağıntı* (ya da *ilişki*) kavramı önemli bir yer tutar. Çünkü göstergebilim anlamların eklemlenişini araştırmaya yönelirken 'anlam, bağıntıdan, ayrılıktan doğar' ilkesini kalkış noktası olarak saptamıştır.

Bkz. **bağıntı**.

Kuramsal açıdan bu üç düzeyin birbirini denetlemesinden ve birbiriyle tutarlı bir biçimde kaynaşmasından oluşan Greimas göstergebilimi yalnızca bildirişimi (iletişimi) sağlayan yalın gösterge dizgelerini değil, amaçlı olarak bir bildiri (ileti) sunmayan ama yine de anlamsal katmanlardan oluşan bütün gösterge dizgelerini çözümleyebilecek bir kuramdır, sürekli gelişen bir bilimsel tasarıdır. Bu tasarı, herhangi bir anlamlı bütün, sözgelimi bir yazınsal ya da bilimsel söylem, bir görüntü, bir resim, bir mimarlık yapısı, bir tiyatro gösterisi, bir film, bir müzik yapıtı ya da sözgelimi insanları yönlendiren tutkular evreni hangi anlamsal katmanlardan geçerek oluşuyor, bunu bir üstdil aracılığıyla yeniden yapılandırmaya çalışır. Açıkçası, bir gösterge dizgesindeki anlamları değil de anlamın eklemleniş biçimini, anlam üretiminin süreçlerini ortaya çıkarmaya çalışır (ayrıca bkz. M. Rifat, *Homo Semioticus ve Genel Göstergebilim Sorunları*).

Yazınsal eleştiriyi de etkileyen iki model. Greimas göstergebilimi yöntemsel açıdan bir bütün olarak kullanılabileceği gibi, kuramın özellikle anlatı boyutu için geliştirmiş olduğu çözümleme modelleri de yazınsal eleştiriyi de büyük ölçüde etkilemiştir. Bunların başında da eyleyenler modeli ile işlevler modeli gelir:

1. *Eyleyenler modeli:* Anlatılar, çok değişik biçimlerde gerçekleşme durumu bulsalar da anlatıdaki olaylar (eylemler dizisi) aynı tip-kişiler (*eyleyenler*) çevresinde gelişme gösterirler; bu eyleyenlerin özellikleri anlatıdaki ilişkilerine ve işlevlerine göre belirlenir. Bir başka deyişle, eyleyenler, *anlatı dilbilgisi*nin (*anlatı sözdizimi*nin) değişik kişileridir. Greimas, kuramının 1966'daki aşamasında altı eyleyenli bir model oluşturmuştur: *gönderen/gönderilen; özne/nesne; yardımeden/karşıçıkan.*

Bu eyleyenler modeli doğrudan doğruya öznenin ulaşmayı amaçladığı ve gönderen ile gönderilen arasında bir iletişim birimi olarak konumlanan nesne çevresinde odaklanır. Öznenin isteğiyse, yardımeden ile karşıçıkanın anlatıda oynayacakları rollere (yaptırımlara) göre biçimlenir.

Bkz. **anlatı izlencesi, eyleyen, gönderen, gönderilen, karşıçıkan, nesne, özne, üretici süreç, yardımeden.**

2. *İşlevler modeli*: Anlatılar *işlevler* diye adlandırılan eylem-tiplerinin zincirlenişine göre betimlenebilirler. Bu işlevlere verilen adlarla da anlatıdaki eylemler (yani işlevler) betimlenmiş olur. V. Propp'un Rus halk masallarına ilişkin olarak saptadığı otuz bir işlev böyle bir model ortaya koymuştur. Greimas ise V. Propp'un masallara ilişkin incelemesinde saptadığı otuz bir işlevi yeniden sınıflandırarak bunları anlatının genel bir arayış şeması içine yerleştirir. Anlatıda öznenin arayışında yaşadığı eylemleri üç aşamalı sınamalar bütünü olarak tasarlar ve otuz bir işlevi bu aşamalar içinde bölüştürür. Bir bakıma Propp'un kuramını kendi göstergebilimsel bakış açısına göre yeniden dizgeleştirir. Buna göre her anlatı bir başlangıç durumu ile bir sonuç durumu arasındaki dönüşümün gerçekleşmesiyle oluşur. Dönüşüm eylemi de söz konusu iki durum arasındaki üç *sınama*ya ayrılır: *yetilendirici sınama*; *sonuçlandırıcı sınama*; *onurlandırıcı sınama.*

Bkz. **işlev, sınama.**

• *Greimas ve Paris Göstergebilim Okulu.* Greimas'ın dünyanın çeşitli ülkelerinden gelen araştırmacılarla birlikte oluşturmuş olduğu

araştırma topluluğu, Paris Göstergebilim Okulu diye anılır. Bu okulun temsilcileri, yayınlarıyla, düzenledikleri seminerlerle Greimas'ın ölümünden sonra da, anlamlama kuramı olarak tasarlanan göstergebilimin sürekli gelişmesini sağlamaktadır. Gerçekten de Paris Okulu, Greimas'ın açtığı yolda etkinliklerini aynı yoğunlukla sürdürmekte, anlamlamanın temel yapılarından anlamın değişik biçimlerde "süslenmesi", "giydirilmesi" olan söylemsel ve figüratif düzeylere kadar uzanan bütün aşamalar değerlendirmekte, söylemlerin incelenmesi sürerken, söylemleri üretme evresi (*sözceleme*) de dikkate alınmakta, dolayısıyla öznelerin edimleri, bedensel davranışları, tutkuları, duygulanımları, gerilimleri ve başka öznelerle kurdukları ilişkiler de incelenmektedir.

Bkz. **göstergebilim, Paris Göstergebilim Okulu.**

[Greimas göstergebilimi için, hem kuram hem de uygulama açısından ayrıca bkz. M. Rifat'ın Kaynakça'daki yapıtları; bir yorumbilimcinin Greimas'ın anlatı göstergebilimine ilişkin yaklaşımı için de bkz. P. Ricœur, *Zaman ve Anlatı 3: Kurmaca Anlatıda Zamanın Biçimlenişi,* s. 88-114).]

H

hayvan göstergebilimi (Fr. *zoosémiotique*; İng. *zoosemiotics*; İt. *zoosemiotica*).

1. Amerikalı göstergebilim kuramcılarına (Th. A. Sebeok, vb.) göre hayvanlar arası (aynı türden ve değişik türden) ve insan-hayvan arası iletişimi inceleyen göstergebilim alanı.

Amerikan göstergebiliminin öngördüğü canlılar göstergebilimi içine giren öbür iki alan ise *insan göstergebilimi* ve *bedeniçi göstergebilimi*dir.

2. Paris Göstergebilim Okulu temsilcilerinden Ivan Darrault-Harris'in geliştirdiği *davranış göstergebilimi*nin (*etosemiyotik*) hayvan davranışlarını inceleyen bölümü.

(**Zoosemiyotik** de denir.)

Bkz. **bedeniçi göstergebilimi, canlılar göstergebilimi, göstergebilim, insan göstergebilimi.**

hipertekst *bkz.* ilerimetin.

hipertekstüalite *bkz.* ilerimetinsellik.

Hjelmslev (Louis)

Danimarkalı dilbilimci ve göstergebilimci, Kopenhag Okulu'nun önde gelen temsilcisi (1899-1965). 1931 yılından başlayarak dilbilim alanındaki çalışmalarını Kopenhag Okulu'nun öteki temsilcilerinden V. Brøndal ve H. J. Uldall birlikte sürdüren L. Hjlemslev geliştirdiği dilbilim kuramına *glosematik* (Yunancada "dil" anlamındaki *glossa*'dan) adını verdi ve 1943'te glosematiğin temel yapıtı sayılan Danca *Omkring sprogteoriens grundlaeggelse*'yi (Dil Kuramının Kuruluşu Çevresinde ya da Dil Kuramının Temel İlkeleri) yayımladı. 1953'te İngilizce'ye (*Prolegomena to a Theory of Language*), 1968'de de Fransızcaya (*Prolégomènes à une théorie du langage*) çevrildikten sonra dil bilimleri alanında tanınan bu yapıtında L. Hjelmslev yeni kavramlar ortaya atarak *dil cebiri* diye adlandırdığı bir inceleme yöntemi, bir genel dil kuramı oluşturur. Gerçekten de bu *dil cebiri*, yalnızca doğal dilleri değil, ama anlatım ve içerik

düzlemlerini içeren bütün gösterge dizgelerinin yapısını incelemeye, gösterge dizgelerinin görünüşteki çeşitliliği altında yatan değişmez, ortak özellikleri araştırmaya yöneliktir.

L. Hjelmslev, F. de Saussure'ün birçok kavramını yorumlayarak dönüştürmüş, bu arada özellikle *gösteren/gösterilen* ikilisini ve *biçim-töz* karşıtlığını kendi bakış açısına göre yeniden düzenlemiştir. Bu yeni düzenlemeye göre, dilin ses düzlemine *anlatım*, anlam düzlemine de *içerik* adı verilmekte ve ayrıca her iki düzlemde de birimlerin biçimi ile tözü ayırt edilmektedir. Böylece iki düzlem ve dört bölüm saptanmış olur: *Anlatımın tözü* ve *anlatımın biçimi*; *içeriğin tözü* ve *içeriğin biçimi*. Dilbilim ile göstergebilimin derinleşmesini ve zenginleşmesini sağlayan önemli bir yöntemsel belirlemedir bu. L. Hjelmslev de, tıpkı F. de Saussure gibi, dilbilimin tözleri değil biçimleri araştırması gerektiğine inanır. Söz konusu biçimi de, gerek analtım gerekse içerik düzlemlerindeki türdeş öğeler arasındaki ilişkiler içinde arar. *Glosematik*, "içkin" bir kuramdır; diliçi, değişmez öğeleri araştırır.

L. Hjelmslev, yukarıda adını verdiğimiz yapıtının son bölümlerinde doğal dil dışındaki gösterge dizgelerini ele alarak mantıksal biçimselleştirmeye dayalı bir göstergebilimin de temellerini atar. Ona göre, bütün gösterge alanlarını kucaklayan göstergebilim *konudili* (inceleme nesnesi) bilimsel olmayan bir *üstdil*dir (tutarlı kavramlar bütünü). Ama bilimsel diller de, göstergebilimin inceleme alanına girebilir: Bu durumda da bir *üstgöstergebilim*den söz edilebilir.

L. Hjelmslev'in yapıtında üzerinde durduğu bir başka ayrım da *düzanlam* ve *yananlam*dır.

Bu kuramcının ortaya attığı kavramlar ve ilkeler daha sonraki yıllarda özellikle A. J. Greimas ve R. Barthes tarafından geliştirilecektir. (Bkz. M. Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, 1, s. 42-50.)

L. Hjelmslev'in öteki yapıtları arasında da özellikle şunlar sayılabilir: *Principes de grammaire générale* (Genel Dilbilgisi İlkeleri) [1928]; *Études baltiques* (Baltık Dilleri Üstüne İncelemeler) [1932]; *Sproget* (Dil) [1963]; *Essais linguistiques* (Dilbilim İncelemeleri) [1971]; *Nouveaux essais* (Yeni Denemeler) [1985].

Bkz. **Barthes, Brøndal, göstergebilim, Greimas, Kopenhag Okulu.**

İ

içerik (Fr. *contenu*; İng. *content*; İt. *contenuto*).
Göstergebilim kuramında (L. Hjelmslev'den A. J. Greimas'a) gösterge işlevini ya da *semiosis*'i oluşturan oluşturan iki öğeden biri. Öteki öğe *anlatım*dır. İçerik, Saussure dilbiliminde *gösterilen*e denk düşer. Göstergebilim Saussure'cü anlayıştan farklı olarak hem anlatım düzleminde hem de içerik düzeminde biçim ve töz ayrımı öngörür. Buna göre nasıl anlatım düzlemi *anlatımın biçimi* ile *anlatımın tözü*nden oluşuyorsa, içerik düzlemi de *içeriğin biçimi* ile *içeriğin tözü*ne ayrılır. Bu ikili ayrıma dil düzeyinden şu örneği verebiliriz: Sesler gereç olarak, *anlatımın tözü*nü; sesbirimler arasındaki paradigmatik ve sentagmatik ilişkiler ise *anlatımın biçimi*ni oluşturur; *içeriğin tözü* düşüncedir (kavramlar bütünüdür), *içeriğin biçimi* ise sözcüklerin ya da tümcelerin içerikleri arasındaki paradigmatik ve sentagmatik ilişkilerdir (bkz. H. E. Brekle, *Sémantique*, s. 52). Öte yandan yazınsal metinleri ele alırsak, bunların *anlatım tözü* dildir, *anlatım biçimi* ise üsluptur (kullanılan söz sanatları, ritimler, uyaklar, vb.); buna karşılık, yazınsal metinlerin *içerik tözü* düşünceler, duygular, görüşlerdir, *içerik biçimi* ise temalardır, kompozisyondur, türlerdir (K. Togeby, "Yazın ve Dilbilim", bkz. M. Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, 2, s. 107). İçeriğin biçiminin yanı sıra anlatımın biçimi de genel göstergebilim incelemelerinin konusudur.
Bkz. **anlatım.**

içeriğin biçimi (Fr. *forme du contenu*; İng. *form of content*; İt. *forma del contenuto*).
Bkz. **içerik.**

içeriğin tözü (Fr. *subtance du contenu*; İng. *substance of content*; İt. *sostanza del contenuto*).
Bkz. **içerik.**

içkinlik (Fr. *immanence*; İng. *immanence*; İt. *immanenza*).
Gösterge dizgelerinin farklı düzeylerdeki (anlatım ve içerik düzeyleri) yapılarını, yalnızca bu düzeyleri oluşturan öğeler arası ilişkilerle

tanımlama ilkesi. İçkinlik ilkesini benimseyen bir dilbilimsel ya da göstergebilimsel yaklaşım, ele aldığı gösterge dizgesini kendisi içinde ve kendisi için çözümler. F. de Saussure'ün inceleme konusunun bağımsızlığını belirtmek amacıyla ortaya attığı içkinlik ilkesi sonradan L. Hjelmslev'in kurucusu olduğu *glosematik* akımı tarafından da benimsenmiştir. Nitekim aynı akımın temsilcilerinden K. Togeby, *Structure immanente de la langue française* (Fransız Dilinin Yapısı) adlı yapıtında içkinlik ilkesini yapı kavramıyla birlikte değerlendirerek şu gözlemlerde bulunur: "XX. yüzyılın düşünce yaşamı, her şeyden önce iki ilkeyle belirtilebilir; *yapı* ya da *bütünlük* ilkesi ile *içkinlik* ya da *bağımsızlık* ilkesi.(...) /Söz konusu iki ilke, modern dilbilimde de F. de Saussure'ün yaptığı düzenlemelerde görülür. F. de Saussure, artsüremli evrimi eşsüremli dizgeden ayırt ederek, bireysel söz ile dilin yapısı arasındaki ayrımı vurgulayarak ve dilin tutarlı bir dizge olduğunu ileri sürerek yapısalcılığı ortaya atmıştır. Dilin bir töz değil bir biçim olduğunu, dilbilimin tek ve gerçek konusunun da dili kendi yapısı içinde ve kendisi için ele almak olduğunu söylemesiyle de içkinlik ilkesini getirmiştir. (...)/ Saussure'ün içkinlik ilkesinin doğrudan ve tutarlı bir uzantısıysa Hjelmslev'in kurduğu *glosematik*tir" (K. Togeby, "İçkinlik ve Yapı", bkz. M. Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, 2, s. 103-104).

Bkz. **glosematik, Hjelmslev, Saussure, yapı.**

ideolojik işlev (Fr. *fonction idéologique*; İng. *ideological function*; İt. *funzione ideologica*).

Anlatıcının öyküleme işlevini kesip dünya, toplum ve insanlar hakkında genel, soyut, öğretici sözler dile getirdiği anlarda gerçekleşen işlev.

Bkz. **anlatıcının işlevleri.**

ikicilik (Fr. *binarisme*; İng. *binarism*; İt. *binarismo*).

Dilsel birimler arasındaki ilişkileri iki öğeli karşıtlıklara indirgeyen yaklaşım biçimi. İkicilik kavramı dillerdeki seslerin ayırıcı özellikler dizgesini on iki ikili karşıtlığa indirgeyen sesbilim kuramından doğdu. R. Jakobson, Morris Halle ile birlikte geliştirdiği bu kuramı 1956'da yayımladığı *Fundamentals of Language* (Dilin Temelleri) adlı yapıtının "Phonology and Phonetics" ("Sesbilim ve Sesbilgisi") başlıklı birinci bölümünde ortaya attı. R. Jakobson, *Essais de*

linguistique générale (Genel Dilbilim Denemeleri) [1963] adlı yapıtında Fransızca çevirisiyle yer alan bu yazıda (s.103-157) "dillerin sesbilimsel açıdan sınıflandırılmasını sağlayan ikili karşıtlıklar dizgesi (on iki ikili karşıtlık) öneriyordu. Bu karşıtlıklar, bütün dünya dillerinin başvurduğu ayırıcı sesbilim özelliklerini saptamaya çalışan evrensel özellikli bir varsayımdan kaynaklanıyordu. Bu varsayıma göre, çeşitli dillerde, ayırıcı sesbirim özellikleri arasındaki ilişkiler, ikili karşıtlıklara göre düzenlenir. Bir başka deyişle, söz konusu ilişkiler, ayırıcı özelliklerin varlığına ya da yokluğuna göre saptanır. İşte R. Jakobson, bütün sesbilimsel ayırıcı özelliklerin şu ikili karşıtlıklar dizgesine indirgenebileceği görüşündedir: *ünlü/ünlü olmayan*; *ünsüz/ünsüz olmayan*; *yoğun/dağınık*; *gergin/gevşek*; *titreşimli/titreşimsiz*; *genizsil/ağızsıl*; *kesintili/kesintisiz*; *keskin/boğuk*; *engelli/engelsiz*; *pes/tiz*; *bemolleşmiş/bemolleşmemiş*; *diyezleşmiş/diyezleşmemiş*./ Bu karşıtlıklar dizgesi, çeşitli tartışmalara yol açmakla birlikte geleneksel sesbilgisi betimlemelerine göre daha tutarlı ve daha yalın bir çözümleme yöntemi sunmaktadır./ R. Jakobson'un sesbilim alanında ortaya attığı ikili karşıtlık anlayışı, sonradan *ikicilik* adıyla (ikicilik terimi R. Jakobson'a ait değildir) anlambilim ve göstergebilim alanlarında (çeşitli dönüşümler geçirerek) bilimsel sınıflandırma açısından yaygınlık kazanmıştır" (M. Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, 1, s. 39). Sözgelimi *anlambirimcik çözümlemesi* sesbilimdeki ikili karşıtlıklar dizgesi örnek alınarak oluşturulmuştur.

Bkz. **anlambirimcik çözümlemesi, Jakobson, sesbilim.**

ikon *bkz.* **görüntüsel gösterge.**

ilerimetin (Fr. *hypertexte*; İng. *hypertext*; İt. *ipertesto*).
Bkz. **ileri metinsellik.**

ilerimetinsellik (Fr. *hypertextualité*; İng. *hypertextuality*; İt. *ipertestualità*).

Bir B metnini (*ilerimetin* ya da *hipertekst*) daha önce gerçekleşmiş bir A metnine (*altmetin* ya da *hipotekst*) bağlayan ilişki. Bir B metni daha önce gerçekleşmiş bir A metnini konu ya da anlatım biçimi açısından dönüştürür ama bu işlemine hiçbir yorum katmaz.

İlerimetin, iki olası dönüşüm sonucu gerçekleştirilebilir:
- *dolaylı dönüşüm*: anlatım biçimini değil de söylenen şeyi etkiler; bir başka deyişle, konu farklıdır ama ama üslup aynıdır. Bunun en belirgin örneği Vergilius'un *Aeneis*'idir.
- *yalın dönüşüm*: anlatım biçimi farklıdır ama bu farklılık konunun ya da işlenen temanın benzerliğini ortadan kaldırmaz. Bunun en belirgin örneği de Joyce'un *Ulysses*'idir.

Demek ki, *Aeneis* ve *Ulysses*, aynı *altmetnin* yani Homeros'un *Odysseia*'sının *ilerimetinleri* ya da *hipertekstler*idir.

G. Genette ilerimetinsellik kavramını, *ötemetinselliğin* (*transtekstüalite*) bir alt türü olarak değerlendirir.

(**Hipertekstüalite** de denir.)

Bkz. **Genette, ötemetinsellik.**

iletişim *bkz.* **bildirişim.**

iletişim işlevi (Fr. *fonction de communication*; İng. *communication function*; İt. *funzione di comunicazione).*

Anlatıbilimde. Anlatıcının bir bağlantı kurabilmek ya da kurduğu bağlantıyı sürdürebilmek amacıyla kendisine-anlatılan-kişiye (gücül okura) seslendiği anlarda gerçekleşen işlev.

Bkz. **anlatıcının işlevleri.**

ilişki (Fr. *relation, rapport*; İng. *relation*; İt. *relazione*).

İki ya da daha fazla göstergebilimsel öğe arasında kurulan bağ, bağlantı.

Bkz. **bağıntı.**

ilişki işlevi (Fr. *fonction phatique*; İng. *phatic function*; İt. *funzione fatica*).

Konuşucu ile dinleyicinin, kendi aralarında bir dilsel bağlantı kurmak ya da kurulan bağlantıyı sürdür(ebil)mek amacıyla yarattıkları dil durumlarında gerçekleşen işlev.

İlişki işlevinin egemen olduğu dilsel kullanımlarda, bildiri *bildirişim kanalı*na yöneliktir; yalnızca bildirişim (iletişim) kurmayı ve kurulan bildirişimi sürdür(ebil)meyi amaçlar. Sözgelimi telefon görüşmelerinde kullanılan *Alo!*; *Sesimi duyuyor musunuz?*; *Hı! Hı!* gibi deyişler bağlantıyı kurma ya da sürdürme açısından ilişki işlevine örnek oluşturur.

R. Jakobson'a göre "bildirişimi başlatma ve sürdürme çabası, konuşan kuşların dilinde [de] belirgindir; bu bakımdan dilin ilişki işlevi kuşların insanlarla aralarındaki tek ortak işlevdir. Çocukların de edindikleri ilk işlev budur; çocuklarda, bildirişim kurma eğilimi bilgi taşıyan bildiriler gönderme ya da alma yetisinden önce gelir" (R. Jakobson, *Essais de linguistique générale*, s. 217).

Bir bildiri iletmek, bir emir vermek, bir düşünce ya da bir duyguyu açıklamak için değil de, konuşucu ile dinleyici arasında bağlantıyı kurmak ve sürdürmek amacıyla üretilen sözcelerde yer alan ilişki işlevine, birbirlerine söyleyecek bir şeyi bulunmayan insanların yalnızca bir konuşmayı başlatmak için kullandıkları sözlerde de rastlanır: Bunlara örnek olarak da kalıplaşmış nezaket sözleri, yalnızca konuşmak için yapılan "hava durumu"na ilişkin gözlemler, hal hatır sormada kullanılan sıradan sözler, vb. belirtilebilir.

Öte yandan, göstergebilim açısından, ilişki işlevi, doğal dil düzlemi dışında da karşımıza çıkar. İnsanlar arasında ilişkinin kurulması ve sürdürülebilmesi için gerçekleştirilen edimlerin temelinde, ilişkiye girme isteği yatar. Sözgelimi, insanların birbirlerini, davranış dilini kullanarak başlarıyla selamlamaları, birbirlerine bakışları ve yüz hareketleriyle "hoş geldin" demeleri birer ilişki kurma edimidir. Ancak böyle bir edimin gerçekleşmesi için de, söz konusu kişilerin öncelikle "ilişkiye girme isteği" taşımaları gerekir. Kuşkusuz bu tür bir ilişkiye girme edimini yerine getirmede, isteğin, eğilimin dışında, *geleneksel*, *kültürel*, *toplumsal zorunluluk* da söz konusu olabilir.

(**Bağlantı işlevi** de denir.)

Bkz. **anlatımsallık işlevi, coşku işlevi, çağrı işlevi, gönderge işlevi, gösterim işlevi, işlev, üstdil işlevi, yazın işlevi.**

Ingarden (Roman)

Polonyalı felsefeci (1893-1970). E. Husserl'in fenomenoloji anlayışından etkilenerek ortaya koyduğu yapıtlarında özellikle sanat yapıtının ontolojik (varlıkbilimsel) yapısı ve estetik değerler üstünde durdu. Bu alandaki en önemli yapıtı 1931'de Almanca olarak yayımlanan *Das literarische Kunstwerk*'tir (Yazınsal Sanat Yapıtı). 1973'te İngilizceye (*Literary Work of Art*), 1983'te de Fransızcaya (*L'œuvre d'art littéraire*) çevrildikten sonra göstergebilim ve yorumbilim çevrelerinde giderek daha fazla ilgi gören bu çalışmasında

R. Ingarden yazınsal yapıtı özel bir nesne olarak tanımlar. Ona göre yazınsal nitelikli sanat yapıtı, ne tamamıyla gerçek dünyanın bir nesnesidir ne de salt bir öznenin bilinç edimleriyle sınırlandırılmış, onlarla yetinen bir nesnedir. Yazınsal yapıt kağıda kaydedilmiş sözcükler aracılığıyla bir "ontik" temele sahiptir, ama kurmaca bir yapıtın tümceleriyle temsil edilen nesneler ve kişiler gerçek dünyanın nesne ve kişileri olmadıkları gibi salt okurların da yaratımları değillerdir. Yazınsal yapıt her iki tarafa da yakın özellikler taşır. R. Ingarden de yazınsal yapıtları çözümleyerek bir bakıma gerçek dünya ile bilinç arasında bir alan açmaya çalışır. Bir başka deyişle, yazınsal yapıtlar varoluş açısından, R. Ingarden'e göre üç temel içerir: 1. maddesel, somut bir gerçekleşme; 2. yapıtı yaratan yazar ile yapıtı alımlayan okurların bilinç edimleri; 3. yazarın bilinç edimleriyle gerçekleşen anlamlar ile okurların okuma edimleriyle gerçekleşen anlamlar.

R. Ingarden'in görüşleri sonraki yıllarda *alımlama estetiği*nin temsilcilerini, özellikle de H. R. Jauss ile W. Iser'i etkilemiştir.

Bkz. **alımlama estetiği, Iser, Jauss.**

insan göstergebilimi (Fr. *anthroposémiotique*; İng. *anthroposemiotics*; İt. *antroposemiotica*).

1. Amerikalı göstergebilim kuramcılarına (Th. A. Sebeok, vb.) göre insana özgü gösterge dizgelerini inceleyen göstergebilim alanı.

Amerikan göstergebiliminin canlılar göstergebilimi içinde öngördüğü öbür iki alan ise *hayvan göstergebilimi* ile *bedeniçi göstergebilimi*dir.

2. Paris Göstergebilim Okulu'nun temsilcilerinden Ivan Darrault-Harris'in geliştirdiği *davranış göstergebilimi*nin (*etosemiyotik*) insan davranışlarını inceleme konusu yapan bölümü.

(**Antroposemiyotik** de denir.)

Bkz. **bedeniçi göstergebilimi, canlılar göstergebilimi, davranış göstergebilimi, göstergebilim, hayvan göstergebilimi.**

Iser (Wolfgang)

Alman edebiyat kuramcısı ve eleştirmeni (1926). Konstanz Üniversitesi'nde karşılaştırmalı edebiyat dersleri verdi ve alımlama estetiğini (Alm. *Rezeptionästhetik*) geliştiren Konstanz Okulu'nun önde gelen temsilcilerinden biri oldu (okulun öteki

önemli temsilcisiyse H. R. Jauss'tur). Çalışmalarında dil felsefesi, algılamanın ruhbilimi, tarih kuramı, dilbilim ve yorumbilim araştırmalarından yararlanan W. Iser'in tasarladığı *alımlama estetiği* çerçevesindeki yaklaşımı *okuma edimi*ne dayanır. W. Booth'un *The Rhetoric of Fiction* (*Kurmacanın Retoriği*) [1961] adlı yapıtındaki terimleri kullanan ama düşünce açısından W. Booth'tan farklı bir geleneğe (R. Ingarden, H. G. Gadamer, J. Mukařovský, H. R. Jauss, ama aynı zamanda anlatısallık alanında çalışan Anglosakson kuramcıları) yaslanan W. Iser, giderek R. Jakobson'a, Y. Lotman'a, E. D. Hirsch'e, M. Riffaterre'e ve U. Eco'ya başvurarak okuma edimi kavramını geliştirdi (bkz. U. Eco, *Alımlama Göstergebilimi*, s. 19). "Ona göre, her metin bizi zorunlu olarak bir okuma edimine iletir; çünkü her metinde, daha doğrusu her metnin kendi düzenleniş biçimi içinde, kendi alımlanmasının koşulları yatar. Bir başka deyişle, W. Iser'in alımlama estetiği, okuru, yazınsal metnin sunduğu alımlama koşulları içinde, metiniçi yönlendirmeler dizisinde arar. Kısacası, metin içinde, okumanın bir ön yapılandırılması yer alır. W. Iser, anlamı da estetik etkiyi de metnin verileri olarak kabul etmez; bu özellikler yazınsal metnin beklediği, istediği bir karşılıklı etkiden (metin ile okur arasındaki etkileşim) doğar. Demek ki, bir yazınsal metnin var olma koşulu ve tarihsel sürekliliği kendi içinde yatan gücüllüklerin okurlar tarafından ortaya çıkarılmasına bağlıdır. Ama, burada önemli olan, okurların yazınsal metinleri okuyarak anlamları dönüştürmesi değildir. Temel amaç, okurun algılama biçimini yönlendirecek olan ve metnin kendi içinde yatan özelliğin ne olduğunu bulmaktır. Bir okuma edimi, metnin belirsiz, örtük eğilimlerini, gücüllüklerini ortaya çıkarmak demektir. Bu belirsizliği, bu kapalılığı ortaya çıkaracak olan da, metin ile okur arasındaki ilişkidir. Ama W. Iser'in okuru, yukarıda da belirttiğimiz gibi, 'örtük' biçimde metnin içinde var olan, yazarın metnini kurarken oluşturduğu bir okurdur (*örtük okur*). Bir başka anlatımla, bir yazınsal metin, olası okurlarına belli bir rol verir; olası okurlar da, okuma edimine başladıklarında, metnin sunduğu değişik gücül bakış açılarını gerçekleştirme aşamasına getirirler ve okuma süreçlerini ilerlettikçe, ortaya çıkan birikim sonucu, metne ilişkin yeni bir gerçekliğe ulaşabilirler. Demek ki, bir metnin yaratıldıktan sonra uzun yıllar varlığını sürdürebilmesi, gelecekteki alımlama biçimlerini

içkin olarak yapısında bulundurmasına dayanır. Böylece *estetik etki* ('güzellik') okurun yapıtı okurken, alımlarken aldığı zevkten, duyduğu hazdan doğar; bu haz da (...), metnin biçimsel yapısının çağrılarına verilen bir karşılıktır (...)" (M. Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, 1, s. 171-172).

W. Iser, yukarıda ana çizgileriyle özetlemeye çalıştığımız yaklaşımını *Der Akt des Lesens. Theorie ästhetischer Wirkung* (Okuma Edimi. Estetik Etkinin Kuramı) [1976] adlı yapıtında ortaya koymuştur. Aynı yapıtın Fransızca çevirisi için bkz.: *L'acte de lecture, théorie de l'effet esthétique* (1985). (Ayrıca bkz.: W. Iser, "Estetik Etkinin Kuramına Giriş", bkz. M. Rifat, *agy*, 2, s. 289-290.)

Bkz. **alımlama estetiği, Jauss.**

işlev (Fr. *fonction*; İng. *function*; İt. *funzione*).

Göstergebilim açısından *işlev* kavramı, ele alınan gösterge dizgesinin incelenecek düzeyine göre değişik tanımlara konu olmuştur. Gerçekten de işlev kavramı gerek doğal diller (sözgelimi gündelik bildirişim olgusu), gerek doğal dillerden kalkılarak oluşturulmuş yazınsal nitelikli anlatılar (bu arada olağanüstü masallar), gerekse doğal dil dışı gösterge dizgeleri (görüntü, resim, müzik, jest, vb.) açısından kimi kez birbiriyle çelişen ama çoğunlukla da birbirini bütünleyen kuramsal yaklaşımlara yol açmıştır.

Burada göstergebilimcilerin söz konusu kavrama değişik düzeylerdeki yaklaşım biçimlerini verirken, kavramın gelişim çizgisini daha iyi görebilmek için hem dilbilimdeki hem de dilbilimsel metin incelemelerindeki bazı tanımlamalara da değineceğiz:

1. *Geleneksel dilbilgisinde ve genel olarak dilbilimde.* Bir dilsel öğenin *sözce* diye adlandırılan bir dilsel bütün içinde sözdizimsel açıdan oynadığı rol: *özne işlevi*, *yüklem işlevi*, *tümleç işlevi*.

Bir dilsel öğenin ya da öğeler dizisinin bir dizge içindeki rolü: Sözgelimi sesbilimdeki *ayırıcı işlev*.

2. *L. Hjemslev'in glosematik'inde.* L. Hjelmslev *glosematik* adını verdiği dil kuramında işlev kavramını mantıksal-matematiksel açıdan tanımlar. Ona göre, işlev, bir metinde ya da bir dizgede yer alan iki öğe arasındaki her çeşit bağıntıdır, ilişkidir. L. Hjelmslev böyle tanımladığı işlevi *değişen öğeler* ile *değişmeyen öğeler* arasında bulunmasına göre de üçe ayırır:

- *karşılıklı bağımlılık*: iki değişmez öğe arasındaki işlev (her iki öğe karşılıklı olarak birbirini gerektirir);
- *belirleme*: bir değişmez öğe ile bir değişen öğe arasındaki işlev (öğelerden yalnızca biri öbürünü gerektirir);
- *toplaşma*: iki değişen öğe arasındaki işlev (iki öğe karşılıklı bağıntı içindedir ama biri öbürünü gerektirmez, varsaymaz). [Bkz. L. Hjelmslev, *Prolégomènes à une théorie du Langage*, s.51.]

• *Gösterge işlevi*. L. Hjelmslev'in, dil kuramında sözünü ettiği, göstergebilim açısından önemli bir başka işlev de *gösterge işlevi*dir. Bu işlev, dilin iki düzlemi (anlatım ve içerik) arasındaki, daha doğrusu anlatımın biçimi ile içeriğin biçimi arasındaki ilişkidir. Göstergeleri oluşturan ve dolayısıyla anlam etkisini yaratan da bu ilişkidir.

Bkz. **glosematik, Hjelmslev.**

3. *Üretici dilbilgisinde*. Bir yapıdaki öğelerin (kategoriler), bu yapı içinde birbiriyle olan ilişkisi: Sözgelimi bir ad dizimiyle (AD) bir eylem diziminden oluşan (ED) bir T çekirdek tümcesinde (T → AD + ED) AD kategorisinin *özne işlevi*, ED kategorisinin ise *yüklem işlevi* vardır.

Bkz. **üretici-dönüşümsel dilbilgisi.**

4. *Dilin işlevleri*. Genellikle dilin, dış dünyaya, düşünceye ve konuşan kişilere göre oynadığı rolle belirlenen dilin işlevleriyle ilgili görüşler kuramcılara göre değişiklik gösterir:

• *K. Bühler'de*. K. Bühler dilde ve dilyetisinde üç temel işlev öngörür:

- *gösterim işlevi* ya da *gönderge işlevi*: kendisinden söz edilen şeye gönderir;
- *anlatımsallık işlevi*: konuşan kişiye gönderir ve konuşucunun, sözünü ettiği şeye göre düşünsel ya da duygusal durumunu belirtir;
- *çağrı işlevi* ya da *sorgulama işlevi*: dinleyiciye yöneliktir.

• *A. Martinet'de*. A. Martinet'ye ve çevresindeki dilbilimcilere (*işlevselciler*) göre dilin temel işlevi, konuşan kişiler arasında bildirişi sağlamaktır. Bu işlev de dilin *gösterim işlevi*ne bağlanır: Bir başka deyişle, dil, gösterge dizgesi olarak, kendi dışındaki fiziksel ya da kavramsal bir gerçekliğe göndermede bulunur. Bildirişim işlevine ağırlık veren anlayışa göre dilin öbür işlevleri (*anlatımsallık işlevi*, *estetik işlev*) ikincil niteliklidir.

Bkz. **işlevsel dilbilim, Martinet.**

• *R. Jakobson'da.* R. Jakobson, her çeşit dilsel bildirişimin, altı öğenin (etkenin) birleşimiyle oluştuğunu gösteren bir taslak geliştirmiştir:

Bağlam

Konuşucu.....Bildiri.....Dinleyici

Bağlantı

Kod

Bu taslağa göre, *konuşucu* (*verici* ya da *gönderen* de denir), *dinleyici*ye (*alıcı* ya da *gönderilen* de denir) belli bir *kod*dan (kurallar bütününden) yararlanarak bir *bildiri* (*ileti* ya da *mesaj* da denir) gönderir. Karşılıklı ya da tek yönlü bildiri iletimi de belli bir *bağlam*da (dış gerçek, dil dışı bağlam) ve "bağlantı"yı sağlayan bir *kanal* (fiziksel destek) aracılığıyla gerçekleşir. R. Jakobson, bildirişimin oluşmasını sağlayan bu altı etkenden birinin öbürlerine oranla daha ağır basması ve bildirinin, öğelerden herhangi birine yönelik olması (herhangi birinde odaklanması) sonucu şu altı değişik işlevin ortaya çıktığını belirtir:

- *gönderge işlevi*: bildiri bağlama (göndergeye, dil dışı bağlama) yöneliktir;
- *anlatımsallık işlevi*: bildiri konuşucunun kendisine yöneliktir; konuşucu üstünde odaklanır;
- *çağrı işlevi*: bildiriye dinleyiciye yöneliktir;
- *ilişki işlevi*: bildiri bildirişim kanalına yöneliktir; yalnızca bildirişim kurmayı ve sürdürmeyi amaçlar;
- *üstdil işlevi*: bildiri dilsel koda yöneliktir; koddaki olguları açıklamaya yöneliktir;
- *yazın işlevi*: bildiri bildirinin kendisine dönüktür.

Dilbilimciler R. Jakobson'un ortaya attığı bu yaklaşıma dayanarak dilin işlevlerini incelerlerken, yine R. Jakobson'un öncülüğünü yaptığı *yazınbilim* alanında çalışanlar da yazınsal nitelikli metinlerin ayırıcı özelliklerini belirlerken bu dilsel işlevler taslağına başvururlar. R. Jakobson ile Rus biçimcilerine göre yazınbilim her şeyden önce "dilsel bir bildiriyi bir sanat yapıtı yapan nedir?" sorusuna yanıt

arar. Bir başka deyişle, dilsel sanatı öteki sanatlardan ve öbür dilsel davranışlardan ayıran özellikleri araştırır. Yazınbilim, bu amaçla, da, *yazın işlevi*ni (*sanat işlevi* de denir) dilin öbür işlevleriyle bağıntısı içinde ele alır.

R. Jakobson'un yazın işlevine yakın anlamlarda kullanılan terimler arasında da *estetik işlev* (Prag Okulu'nun, özellikle de J. Mukařovský'nin başvurduğu kavram) ile *üslupsal* ya da *biçimsel işlev* (M. Riffaterre'in terimi) belirtilebilir. (R. Jakobson'un önerdiği işlevler için özellikle bkz.: R. Jakobson, "Dilbilim ve Yazınbilim", M. Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim Göstergebilim Kuramları*, 2, s. 84-89..)

Bkz. **Jakobson.**

5. Anlatı çözümlemesinde.

• *V. Propp'ta.* Olağanüstü Rus halk masallarına yönelik olarak gerçekleştirdiği incelemede V. Propp soruna *eşsüremli* bir açıdan yaklaşmış ve bu masalların görünürdeki çeşitliliği altında bazı değişmeyen birimlerin, yani temel işlevlerin bulunduğunu saptamıştır. Ona göre, olağanüstü masallarda değişmez değerler ile değişen değerlere rastlanır. Değişen değerler, kişi adları ve kişilerin nitelikleridir; değişmeyen değerlerse, kişilerin eylemleridir. V. Propp "*işlev sözcüğünden, bir kişinin eylemini, olay örgüsünün akışı içinde taşıdığı anlam açısından tanımlanmış eylemini anlıyoruz*" der (*Masalın Biçimbilimi*, 2008, s. 24) ve şunları ekler: "*1. Kişiler kim olursa olsun ve işlevler nasıl gerçekleştirilirse gerçekleştirilsin, masalın değişmez, sürekli öğeleri, kişilerin işlevleridir. İşlevler masalın temel oluşturucu bölümleridir.2. Olağanüstü masalın içerdiği işlevlerin sayısı sınırlıdır. (...)/ 3. İşlevlerin dizilişi her zaman aynıdır*" (*Masalın Biçimbilimi*, *agy*, s. 24-25).

V. Propp bu tanımlamanın ardından şu otuz bir işlevi saptar (*Masalın Biçimbilimi*, *agy.*, s. 28-65):

1. *Uzaklaşma*: aileden biri evden uzaklaşır;
2. *Yasaklama*: kahraman bir yasakla karşılaşır;
3. *Yasağı çiğneme*: yasak çiğnenir;
4. *Soruşturma*: saldırgan bilgi edinmeye çalışır;
5. *Bilgi toplama*: saldırgan kurbanıyla ilgili bilgi toplar;
6. *Aldatma:* saldırgan, kurbanını ya da servetini ele geçirmek için, onu aldatmayı dener;

7. *Suça katılma*: kurban aldanır ve böylece istemeyerek düşmanına yardım etmiş olur;
8. *Kötülük*: saldırgan aileden birine zarar verir (ya da *Eksiklik*: aileden birinin bir eksikliği vardır; aileden biri bir şeyi elde etmek ister);
9. *Aracılık (geçiş anı)*: kötülüğün ya da eksikliğin haberi yayılır; bir dilek ya da bir buyrukla kahramana başvurulur, kahraman gönderilir ya da gider;
10. *Karşıt eylemin başlangıcı*: arayıcı-kahraman eyleme geçmeyi kabul eder ya da eyleme geçmeye karar verir;
11. *Gidiş*: kahraman evinden ayrılır;
12. *Bağışçının ilk işlevi*: kahraman büyülü bir nesneyi ya da yardımcıyı edinmesini sağlayan bir sınama, bir sorgulama, bir saldırı, vb. ile karşılaşır;
13. *Kahramanın tepkisi*: kahraman ileride kendisine bağışta bulunacak kişinin eylemlerine tepki gösterir;
14. *Büyülü nesnenin alınması*: büyülü nesne kahramana verilir;
15. *İki krallık (ülke) arasında yolculuk, bir kılavuz eşliğinde yolculuk*: kahraman, aradığı nesnenin bulunduğu yere ulaştırılır, kendisine kılavuzluk edilir ya da kahraman götürülür;
16. *Çatışma*: kahraman ve saldırgan, bir çatışmada karşı karşıya gelirler;
17. *Özel işaret*: kahraman özel bir işaret edinir;
18. *Zafer*: saldırgan yenik düşer;
19. *Giderme*: başlangıçtaki kötülük giderilir ya da eksiklik karşılanır;
20. *Geri dönüş*: kahraman geri döner;
21. *İzleme*: kahraman izlenir;
22. *Yardım*: kahramanın yardımına koşulur;
23. *Kimliğini gizleyerek gelme*: kahraman kimliğini gizleyerek kendi ülkesine ya da bir başka ülkeye döner;
24. *Asılsız savlar*: düzmece kahraman asılsız savlar ileri sürer;
25. *Güç iş*: kahramana bir güç iş önerilir;
26. Güç işi yerine getirme: güç iş yerine getirilir;
27. *Tanıma*: kahraman tanınır;
28. *Ortaya çıkarma*: düzmece kahramanın, saldırganın ya da kötünün gerçek kimliği ortaya çıkar;
29. *Biçim değiştirme*: kahraman yeni bir görünüm kazanır;
30. *Cezalandırma*: düzmece kahraman ya da saldırgan cezalandırılır;
31. *Evlenme*: kahraman evlenir ya da tahta çıkar.

V. Propp masalların anlatı boyutundaki (anlatının sözdizimindeki) otuz bir işlevi böyle belirttikten sonra işlevlerin masal kişilerinin *eylem alanları*na göre kümelendiklerini söyler ve yedi eylem alanı belirler:

1. *Saldırganın (ya da kötü kişinin eylem alanı)*;
2. *Bağışçının eylem alanı;*
3. *Yardımcının eylem alanı;*
4. *Prensesin (aranılan kişinin) ve babasının eylem alanı;*
5. *Gönderenin (Görevlendirenin) eylem alanı;*
6. *Kahramanın eylem alanı;*
7. *Düzmece kahramanın eylem alanı.*

Böylece, V. Propp'a göre, "işlevlerin dağılımı sorunu, eylem alanlarının kişiler arasında dağılımı sorunu düzeyinde çözümlenebil[mektedir]" (*Masalın Biçimbilimi*, *agy.*, s. 80-81).

Bkz. **Propp.**

• *A. J. Greimas ve Paris Göstergebilim Okulu'nda.* Yalnızca bildirişim olgusunu değil özellikle gösterge dizgelerinin *anlam üretme* (*anlamlama*) olgusunu inceleyen A. J. Greimas ve çevresindeki göstergebilimciler, anlatıların anlam örgüsündeki sözdizim boyutunu çözümlerken, temel ilişkiler ağını oluşturan ve olası eylemleri gerçekleştiren işlevsel birimleri *eyleyenler* olarak adlandırırlar ve altı *eyleyen* belirlerler: *gönderen/gönderilen; özne/nesne; yardımeden/karşıçıkan.* Bu eyleyenleri de anlatı izlencesi içindeki dönüşümlere göre yorumlarlar. Dönüşümler de başlangıç durumu ile sonuç durumu arasındaki üç sınamaya ayrılır: *yetilendirici sınama, sonuçlandırıcı sınama, onurlandırıcı sınama.* A. J. Greimas'ın anlatı sözdizimine ilişkin olarak ortaya koyduğu bu süreç, V. Propp'un işlevlerinin ve kişilerinin yeniden sınıflandırılarak düzenlendiği, geliştirilmiş bir modeldir.

Bkz. **anlatı izlencesi, eyleyen, Greimas, sınama, üretici süreç.**

• *G. Genette'e ve başka anlatıbilimcilere göre anlatıcının işlevleri.* Başta G. Genette olmak üzere anlatı kuramcıları *öyküleme* işini üstlenen anlatı kişisinin yani anlatıcının (ya da anlatıcıların) temel nitelikli bu işlevi dışında başka işlevleri de yerine getirdiğini saptamışlardır. Anlatıcıya yüklenen işlevler arasında şunlar ön plana çıkar: *öyküleme işlevi*; *yönlendirme işlevi*; *iletişim işlevi*; *tanıklık işlevi* ya da *doğrulama işlevi*; *açıklama işlevi*; *ideolojik işlev.*

Bkz. **anlatıcının işlevleri, Genette.**

işlevsel dilbilim (Fr. *linguistique fonctionnelle*; İng. *functional linguistics*; İt. *linguistica funzionale*).

Dil dizgesi içindeki öğeleri ve bu öğeler arasındaki bağıntıları, bildirişimdeki işlevleri açısından inceleyen dilbilim akımı. Prag Dilbilim Çevresi'nin (Prag Okulu'nun), F. de Saussure'ün kavramlarına dayanarak dilin işlevleri üstüne geliştirdiği düşünceler işlevsel dilbilimin ya da işlevselciliğin sonraki yıllarda farklı bakış açılarına yönelmesine yol açmıştır.

- *R. Jakobson'a göre.* Prag Dilbilim Çevresi'nin kurucuları arasında yer alan R. Jakobson "Dilbilim ve Yazınbilim"i konu edindiği bir konuşmasında ("Closing statements: Linguistics and Poetics", 1960), yazınsal incelemelerin tıpkı dilbilim gibi iki sorunla (eşsüremli sorunlar ve artsüremli sorunlar) ilgilendiğini belirttikten sonra, dilin işlevlerini, bütün çeşitliliği içinde ele almak gerektiğini söyler ve dilsel işlevleri bildirişim olgusunu oluşturan altı öğeye (konuşucu, dinleyici, bildiri, bağlam, bağlantı, kod) dayandırır. Dilsel bildirinin bu altı öğeden biri üstünde odaklanmasına göre de altı değişik işlevin ortaya çıktığını vurgular: konuşucuda odaklanan *anlatımsallık işlevi*; dinleyiciye yönelen *çağrı işlevi*; bağlama yönelen *gönderge işlevi*; bağlantının kurulmasını sağlayan *ilişki işlevi*; kod üstünde odaklanan *üstdil işlevi*; dilsel bildirinin doğrudan bildirinin üstünde odaklandığı *yazın işlevi* (bkz. M. Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, 2, s. 84-89).
- *A. Martinet'ye göre.* Fransa'daki işlevselciliğin önde gelen temsilcisi A. Martinet de dilin temel işlevinin bildirişim olduğunu belirtir. Ona göre, insan toplulukları *bildirişim gereksinimleri* ile *en az çaba yasası*nı biraraya getirmişler ve böylece *dilsel tutumluluk* ya da *işlevsel verimlilik* doğmuştur. A. Martinet'nin işlevsel dilbilim anlayışının dayandığı ana nokta, doğal dilleri dil dışı gösterge dizgelerinden ayıran *çift eklemlilik* özelliğidir: Bildirişim aracı olan ve insan deneyiminin verilerini özel biçimde düzenleyen doğal diller, anlambirimleri anlambirimlerle, sesbirimleri de sesbirimlerle birleştiren *çift eklemli* dizgelerdir.

"İşlevsel dilbilim, Martinet'ci tanımlamalar eşliğinde belirtirsek, *sesbilgisi* (dilin seslerini özel bir dilden bağımsız olarak inceler), *sesbilim* (dilin seslerini belli bir dizgesi içindeki ayırıcı değerleri, işlevleri açısından inceler) ve *tümcebilim* (bir tümceyi oluşturan anlambirimler

arasındaki bağıntıları saptar ve sınıflandırır) çalışmaları yanı sıra, aynı yoğunlukta olmasa da *biçimbilim* (anlambirimlerin gösteren boyutundaki değişiklerini inceler) ve *değerbilim* (belli bir dildeki dilsel birimlerin karşıtlıklar yoluyla ortaya çıkmış 'anlam' değerlerini inceler) araştırmaları da yapar. Anlambilim (anlam olgularını genel olarak ele alır) çalışmaları ise [Martinet'ci] işlevsel dilbilim içinde yer almaz" (M. Rifat, *agy*, 1, s. 65). Ama öte yandan, A. Martinet'nin bildirişime dayalı işlevsel dilbilim modeli, G. Mounin, J. Martinet, L. J. Prieto tarafından doğal diller dışındaki bildirişim dizgelerinin betimlenmesine de uygulanmıştır. Bu tür çalışmalar işlevsel dilbilim doğrultusundaki *bildirişim göstergebilimi* (Fr. *sémiologie de la communication*) olarak adlandırılır.

İşlevsel dilbilimin, özellikle de A. Martinet'nin dili bir bildirişim aracı olarak tanımlaması ve dilbilimi bir *gözlem bilimi* olarak kabul etmesi (işlevsel dilbilim, "gerçekçi", "pozitivist gerçekçi" dilbilim diye adlandırılır), dilin aynı zamanda bir *anlam üretimi* (*anlamlama*) olduğu gerçeğini unutmak ya da dışlamak anlamına da gelebilir. Bu açıdan işlevsel dilbilim, anlam üretiminin kuramını yapan göstergebilim kuramcıları (A. J. Greimas. J.-Cl. Coquet) tarafından eleştirilmiştir (bu eleştiriler için bkz. M. Rifat, *agy*, 1, s. 67).

Bkz. **bildirişim, çift eklemlilik, göstergebilim, Martinet.**

J

Jakobson (Roman)

Rus asıllı ABD'li dilbilimci ve yazınbilimci (1896-1982). 1915'te arkadaşlarıyla birlikte Moskova Dilbilim Çevresi'ni kuran, daha sonra, Petersburg'daki Opoyaz'la (Şiir Dilini İnceleme Derneği) bağlantıya geçen, bu iki kuruluşun ortak çalışmaları sonucu doğacak ve Rus biçimcileri diye anılacak akımın önde gelen üyesi olan Roman Jakobson, 1920 yılında Çekoslovakya'ya giderek Prag'a yerleşti ve Prag Dilbilim Çevresi'nin (Prag Okulu'nun) kuruluşuna katıldı. 1939'da Çekoslovakya'dan ayrılarak İskandinav ülkelerine gitti ve bu kez Kopenhag Dilbilim Çevresi'yle (Kopenhag Okulu'yla) bağlantı kurdu. 1941'de de İskandinav ülkelerinden ayrılarak ABD'ye gitti. New York Dilbilim Çevresi'nin çalışmalarına katıldı, ABD'de birçok yüksek öğretim kurumunda (École libre des hautes études, Columbia Üniversitesi, Harvard Üniversitesi, Massachusetts Institute of Technology, vb.) ders verdi. Rusya'dan Avrupa'ya oradan da ABD'ye uzanan bu uzun süreçte sesbilim (özellikle ikili karşıtlıklar dizgesi) ruhdilbilim, çocuk dili, dil bozuklukları, iletişim kuramı, dilsel işlevler, vb. alanlardaki araştırmalarıyla 20. yüzyıl dilbilimine yön veren R. Jakobson aynı zamanda yazınbilimin kurulmasını ve gelişmesini sağlamış, ayrıca halkbilim, etnoloji, anlambilim, dil felsefesi, filoloji, çeviribilim alanındaki yazılarıyla da dil ve gösterge bilimlerine ilişkin hemen hemen her etkinliğin kaynağında yer almıştır.

"Özellikle dört dilde (Rusça, İngilizce, Almanca, Fransızca) yazdığı yazıları dilden dile çevrilen R. Jakobson dilsel ve yazınsal ayrıntıların karmakarışık görüntüsü içinden işleyiş yasalarını bulup çıkarmayı başarmış, sonsuz sayıdaki olgu arasından değişmeyeni saptayabilmiş, salt gözlemle yetinmeyip her zaman soyut bir yapı kurmaya çalışmış ve en önemlisi bilimsel yaklaşım ile sanatsal bakış açısını kaynaştırmayı bilmiş çokyönlü, yaratıcı bir bilim adamıdır" (M. Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, 1, s. 38). R. Jakobson'un değişik dönemlerde kaleme aldığı yazılarının büyük bir bölümü 1962-1984 yılları arasında *Selected Writings* (Seçme Yazılar) başlığıyla, her biri yaklaşık sekiz yüz sayfalık yedi

büyük ciltte, özgün biçimleriyle biraraya getirilerek yayımlanmıştır. Ayrıca, dergilerde çıkmış yazılarından yapılmış seçmeler, Fransızcaya çevrilerek şu kitaplarda toplanmıştır: *Essais de linguistique générale* (Genel Dilbilim Denemeleri) [2 cilt, 1963-1973]; *Questions de poétique* (Yazınbilim Sorunları) [1973]; *Une vie dans le langage* (Dil İçinde Bir Yaşam) [1984]; *Russie folie poésie* (Rusya Çılgınlık Şiir) [1986]. Ayrıca Türkçedeki çevirileri için bkz: R. Jakobson, *Sekiz Yazı*; ve "Roman Jakobson Yanıtlıyor", "Egemen Öğe", "Dilin Çift Özelliği", "Dilbilim ve Yazınbilim" başlıklı yazıları, M. Rifat, *agy*, 2, s. 45-89).

Bkz. **ikicilik, işlev, işlevsel dilbilim, Prag Okulu, Rus biçimcileri, sesbilim, yazınbilim, yazınsallık.**

Jauss (Hans Robert)

Alman edebiyat kuramcısı (1921-1997). Konstanz Üniversitesi'nde ders verdi ve alımlama estetiğini (Alm. *Rezeptionästhetik*) geliştiren Konstanz Okulu'nun önde gelen temsilcilerinden biri oldu (okulun öteki önemli temsilcisi ise W. Iser'dir). Yazar-Yapıt arasındaki ilişkilerin araştırılmasına dayalı geleneksel edebiyat tarihi çalışmalarını yenileştirmeyi amaçlayan H. R. Jauss, edebiyat eleştirmeninin dikkatini yazar-yapıt arasındaki ilişkiyi araştırmak yerine metin-okur arasındaki ilişkiyi incelemeye yöneltti. Böylece edebiyatı iletişim açısından değerlendiren yaklaşım içine, doğal olarak, yazar-metin dışında bir üçüncü öğe, yani okur kitlesi katılmış oldu. Yazınsal metinlerin tarihsel akış içinde var olmasını sağlayacak olan da bu okur kitlesiydi. Edebiyat tarihi içinde, böylece, okurların etkisi yadsınamaz bir özellik kazanıyordu. Çünkü, yazınsal metinlerin tarihsel akış içinde yer tutmalarını sağlayan, toplumsallaşma açısından bir işlev üstlenmelerini sağlayan doğrudan doğruya okurların metinleri alımlayarak onları "işler", "çalışır" hale getirmeleriydi: Yani metinlerin anlam üretmelerini sağlamalarıydı. Böylece, edebiyat tarihçilerinin yıllardır şaşmadan, katı biçimde sürdürdükleri, bir yapıtın hangi koşullarda üretildiğinin araştırılması tekniği, yerini, bir yazınsal metnin çeşitli dönemlerde okur kitlesi tarafından nasıl alımlandığının araştırılmasına bıraktı. "H. R. Jauss'a göre, okurlar tarafından gerçekleştirilecek alımlamanın tarihsel, toplumsal, kültürel ve ideolojik koşulları değiştikçe,

yazınsal yapıtın anlamlarında da değişiklik olur. Bu nedenle, bir yapıtın kendi yapısı içinde var olan etki gücü ile aynı metnin okurlar tarafından alımlanması sürecinin ortaya çıkaracağı anlamlar evrenini birbirinden ayırt etmek gerekir. Alımlama estetiği, yazınsal yapıtı hareketsiz, değişmeyen bir yapı olarak görmez. Bir yazınsal yapıt, yaratıldığı dönemdeki kuşakları aşıp sonraki kuşakların okurlarına da ulaşabiliyorsa, bu, yapısının ya da biçiminin başka zamanlardaki okur kuşaklarına da seslendiğini gösterir. Böylece geçmişte yaratılmış bir yazınsal yapıt ile bugün var olan bir okur arasında karşılıklı ilişki, bir etkileşim kurulmuş olur. Dolayısıyla, işin içine hem yapıtın kendi ufku hem de bu ufku çözümlemeye girişen okurların dünyayı alımlama biçimleri (bunları belirleyen de toplum ve kültürdür) girmiş olur. Yapıtın yorum bekleyen ufku ile okurun kendi dünyasının ufku arasındaki kaynaşma sonucu ortaya yeni anlamlar çıkar. Bu kaynaşma, yapıtın yaratıldığı anda olabileceği gibi daha sonraki dönemlerde de olabilir. Bazı dönemlerde kimi yazınsal yapıtlara duyulan ilgisizliğin nedeni araştırılırken, bu yapıtların, değerlerinin anlaşılabilmesi için yeni bir okur kitlesini beklemek zorunda oldukları sonucu ortaya konur. H. R. Jauss'un sözünü ettiği *beklenti ufku* kavramı da bu aşamada devreye girer. Bir başka deyişle, alımlama estetiği ele aldığı yazınsal yapıtı, okurların kültürel, tarihsel ve ideolojik birikimlerinin içine oturtarak değerlendirir" (M. Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, 1, s. 170-171).

H. R. Jauss alımlama estetiğiyle görüşlerini özellikle *Literaturgeschichte als Provokation* (1970) adlı yapıtında ortaya koymuştur. Kuramcının yapıtlarının Fransızca çevirileri olarak da şunları belirtebiliriz: *Pour une esthétique de la réception* (Bir Alımlama Estetiği İçin) [bu çeviri, kuramcının özellikle 1970'te yayımlanan, yukarıda belirttiğimiz kitabındaki metinleri içerir, 1978]; *Pour une herméneutique littéraire* (Bir Yazınsal Yorumbilim İçin) [1988].

Bkz. **alımlama estetiği, beklenti ufku, Iser.**

K

kahraman (Fr. *héros*; İng. *hero*; İt. *eroe*).

1. V. Propp'a göre olağanüstü halk masallarındaki otuz bir işlevi yerine getiren yedi anlatı kişisinden biri. Kahramanın eylem alanı şu işlevleri kapsar: arayış amacıyla gidiş; bağışçının isteklerine tepki; evlenme.

V. Propp kahramanları ikiye ayırır: *arayıcı-kahramanlar*, *kurban-kahramanlar*: "1. İvan, ana babasının çevresinden (ve masalı dinleyenlerin çevresinden) kaçırılarak uzaklara götürülen genç kızı aramaya çıkarsa, masalın kahramanı genç kız değil, kendisidir. Bu kahramanları *arayıcı kahramanlar* diye adlandırabiliriz. 2. Bir genç kız, bir küçük çocuk kaçırılır ya da kovulursa ve masal geride kalanlarla ilgilenmeyip bunları anlatırsa, masalın kahramanı, kaçırılmış ya da kovulmuş olan genç kız ya da küçük çocuktur. Bu masallarda arayıcı kahraman yoktur; başlıca kişi de kurban kahraman diye adlandırılabilir" (V. Propp, *Masalın Biçimbilimi*, s. 38).

V. Propp olağanüstü halk masallarında otuz bir işlevi yerine getiren yedi anlatı kişisi arasında *düzmece kahramanı* da ayırt eder.

Bkz. **anlatı kişisi, düzmece kahraman, işlev, Propp.**

2. Anlatı göstergebiliminde *yapabilmek* ve/ya da *yapmayı bilmek* yeteneklerini edinmiş durumdaki özneye verilen ad. Ancak bu yetenekleri edinebilmiş özne, eylemini gerçekleştirerek amacına ulaşabilir, aradığı nesneye kavuşabilir.

Bkz. **anlatı izlencesi, eyleyen.**

3. Anlatıbilimde, öyküsü anlatılan kişiye verilen ad. Kahraman bazı metinlerde *anlatıcı*yla özdeşleşebilir; bazı metinlerde de (sözgelimi yaşamöyküsünde) anlatıcı *yazar*ın kendisi olabilir.

Bkz. **anlatıcı, anlatı kişisi.**

kapalılık (Fr. *clôture*; İng. *closing*; İt. *chiusura*).

Bir metnin, söylem ve anlatı düzlemlerinde, bir başlama ile bir son bulma özelliği içermesi.

1960'lı yıllarda dilbilimden kaynaklanan metin çözümlemeleri sonucu, yazınsallığın bir ölçütü olarak değerlendirilen *kapalılık* kavramı, daha sonraki yıllarda gerçekleştirilen göstergebilimsel araştırmalar doğrultusunda, *açıklık* kavramıyla birlikte ele alınmaya başladı.

Böylece yazınsal metinlerin kapalı metinler olduğu savı yerine, *kapalılık/açıklık* süreçlerini yaşayan metinler olduğu savı ileri sürüldü.

Şimdi kapalılık olgusunu, söylem ve anlatı düzlemlerinden vereceğimiz örneklerle açıklayalım (bkz. M. Rifat, *Göstergebilimin ABC'si*, s. 86-91):

– *Söylemin kapalılığı*: Doğal dil dizgesiyle gerçekleşen metinlerdeki söylem düzlemini dilsel boyuttaki birimlerin ilişkileri (ya da *anlatım düzlemi*) olarak tanımlarsak, bu düzlemin kapalı olması, bir kapalılık göstergesine başvurmasıyla, yani başlangıç ve sonuç belirten özellikleri kullanmasıyla gerçekleşir. "Sözgelimi bir şiirin başına konan *Gazel*, *Sone* gibi gibi adlar (başlıklar) daha girişte, okura, şiirin nerede kapanacağını, açıklığın söylem açısından ne zaman ve nerede biteceğini belirten göstergelerdir. *Gazel* başlığı, şiirin genelde 5 ile 15 beyit, çoğunlukla da 5 ile 10 beyit arasına sıkıştığını belirtirken, bir klasik *Sone* başlığı da şiirin 14 dizede biteceğini (4+4+3+3) gösterir. Demek ki, kuralları belirlenmiş, değişmeyen, sabit biçimli şiir türlerinin söylem açısından yazılmış programı bir kapalılığın belirtisidir" (M. Rifat, *agy*, s. 86-87).

Söylem boyutundaki bir başka kapalılık göstergesi de noktalama işaretleridir. Noktalama işaretlerinin, yazınsal metinlerde de söylem boyutunun açılıp kapatılmasında sıkça kullanılan birimler olduğu bir gerçektir. Ancak, bu işaretlere hiç yer vermeyen ve "yazınsal"ın çağdaş, modern örneği diye nitelendirilen metin örneklerine (özellikle şiirlere) de çok sık rastlanır. Dolayısıyla noktalama işaretlerinin kullanılmadığı metinler, söylem boyutunun "grafik" ya "tipografik" düzenlenişi açısından kendi kapalılık göstergelerini taşımazlar.

"Geleneksel sınıflandırmalarda, yazınsal metinlerin bir alt türü olarak belirlenen şiirlerin söylem boyutundaki kapalılık göstergesine bir başka örnek de, halk şiirinden verilebilir. Bazı halk şiirlerinde ozanın adının geçmesiyle, dizelerin sona ereceği işareti verilmiş olur. Böylece bir şiir, biçimsel boyutundaki kapalılık göstergesini yine kendi içinde üretmektedir. / Öte yandan, halk edebiyatı ürünlerinden bir başka metin türü olan Karagöz metinlerini ele aldığımızda, burada söylem boyutundaki kapanış göstergesine daha açık seçik bir örnek verebiliriz: '*Yıktın perdeyi eyledin viran / Varayım sahibine haber vereyim hemân*'. Bu sözler Karagöz oyununun bitişini, [metnin] kapanışını, bütünlenişini gösteren öğelerdir" (M. Rifat, *agy*, s. 88).

– *Anlatının kapalılığı*: *Anlatı düzlemi*ni, anlam boyutundaki birimlerin ilişkileri ve anlamın eklemleniş, öyküleniş düzeni olarak tanımlarsak, bu düzlemin kapalı olması, anlam evrenindeki olayörgüsünü sonuçlandıran, anlatı izlencesini bütünleyen özellikleri, göstergeleri kullanması demektir.

"*Anlatının kapalılığı*na en yalın örnek olarak *bitimli eylemler*in kullanımı (aranılan bir şeyi *bulmak*; istenilen bir yere *varmak*; *ölmek*; vb.) gösterilebilir. / Bitimli bir eylemin ve bu eyleme dayalı bir izlencenin uygulanması, olayların, bu eylemin kapsadığı anlamlar ötesinde sürmeyeceğini, bittiğini belirtir. Saptanan, belirlenen izlencenin amacına ulaşması, anlatı sürecini de bütünler, kapatır. Sözgelimi, *polis romanları* diye adlandırılan metinlerin birçoğu bir *soruşturma*nın (anlatı izlencesi) başlatılmasıyla açılır, bu soruşturmanın son bulmasıyla da biter. Aranılan kişi (suçlu), araştırılan gerçek, metnin akışı içinde ortaya çıkarıldığında (ya da böyle bir kişi veya gerçeğin ortaya çıkarıldığına inanıldığında) yeni bir araştırmaya gerek kalmayacağına göre, anlatı izlencesi de kapanır" (M. Rifat, *agy*, s. 89).

Çalışmalarını Paris Göstergebilim Okulu doğrultusunda ve daha çok yazınsal göstergebilim alanında sürdürmüş olan M. Arrivé, 1982'de yayımladığı "La Sémiotique littéraire" ("Yazınsal Göstergebilim") başlıklı incelemesinde (bkz. J.-Cl. Coquet (yön.), *Sémiotique. L'École de Paris*, 1982, s. 127-147) *açıklık/kapalılık* ikilisine göre yazınsal metinlerin bir tipolojisini yapmaya çalışmış ve buna göre dört metin kategorisi belirlemiştir:

"A. *Kapalı söylem, kapalı anlatı*: klasik trajedi, klasik biçimli polis romanı, vb.;

B. *Kapalı söylem, açık anlatı*: Çözümü olmayan dramatik metinler, tarihsel göndergesi olan kronikler, aynı kişilerin sınırsız olarak yeniden belirdiği roman çevrimleri, vb;

C. *Açık söylem, açık anlatı*: Yeni-roman türündeki romanlar, açıklıklarını kendileri gösteren şiirsel metinler, vb;

D. *Açık söylem, kapalı anlatı*: Kuşkusuz en az rastlanan durumdur bu. Anlatının kapalılığı, çoğu kez, söylemin kapalılığının göstergesi işlevini gördüğünden, söylemin kapanmadığını açık seçik olarak gösteren bir belirtinin bulunması zorunlu olmaktadır. Alfred Jarry'nin *Messaline*'i bu tekniğin iyi bir örneğini oluşturur" (M.

Arrivé, "La Sémiotique littéraire", bkz. J. Cl. Coquet, *agy*, s. 136; bkz. M. Rifat, *agy*, s. 90).

"M. Arrivé'nin bu tipolojisinin de gösterdiği gibi, ancak A durumundaki metinler için kapalı ve C durumundaki metinler için açık nitelemesi kullanılabilir. B ve D durumundaki metinlerse hem açık hem de kapalı metinlerdir" (M. Rifat, *agy*, s. 90-91).

Bkz. **açıklık.**

karnavalesk (Fr. *carnavalesque*; İng. *carnivalesque*; İt. *carnevalesco*).

Rus edebiyat kuramcısı M. Bahtin'in François Rabelais ile ilgili kitabında, değerlerin ve hiyerarşilerin geçici olarak tersyüz olduğunu, *karnavalsı* bir niteliğe büründüğünü belirtmek için kullandığı terim. M. Bahtin'e göre, Ortaçağ'da, karnaval, özellikle yıkıcı, tersyüz edici boyutuyla, halk kültürünün en güçlü anlatım olanaklarından biridir. İktidar ile yönetilenler, soylu sınıf ile halk tabakası, seçkin ile kaba, kutsal ile kutsal olmayan arasında kurulmuş bütün aşama düzenini, simgesel olarak ve geçici bir süre için alt üst etme olanağı tanır, karnaval gösterisi. M. Bahtin işte bu terimi, dar anlamdaki karnaval gösterisini belirtmek için değil de Ortaçağ'da ve Rönesans döneminde halk şenliklerinin son derece zengin ve çeşitli özelliklerini vurgulamak ve halk kültürü ile Rabelais'nin yapıtları arasındaki benzerliği belirtmek için kullanır. Öte yandan, Bahtin, Dostoyevski'nin poetikasını sorguladığı kitabında, özellikle de "Dostoyevski'nin yapıtlarında kompozisyon ile türün özelliklerini incelediği bölümde, serüven romanından, itiraflardan, azizlerin yaşamlarından, özellikle de ciddi komik biçimlerden (bunlar da Sokrates diyalogu ile Menippos yergisini birleştirirler) miras kalmış kompozisyon biçimlerinin kalıcılığı ve yeniden ortaya çıkışı içinde, bir olayörgüsü tipi olmamakla birlikte, bir olayörgüsü kalıbı [matrisi] oluşturan türün kaynaklarını araştırır. Bahtin'in 'karnavalesk' ['karnavalsı'] diye adlandırdığı bu tür, çok çeşitlilik göstermesine karşılık, tamamıyla belirlenebilir özelliktedir. Karnavalesk tür, böylece, belli bir biçim taşımadığını [kaotik olduğunu] asla söyleyemeyeceğimiz bir kompozisyonun, sonsuz derecede esnek ilkesi haline dönüşür. / Çoksesli roman ile karnavalesk tür arasındaki bu yakınlaşmadan bir sonuç çıkarılabilseydi şöyle denebilirdi: Çoksesli romanın,

eylem *mimesis*'inin yayılma yeteneğini kopma noktasına kadar götürebileceği tartışılamaz" (P. Ricœur, *Zaman ve Anlatı 3: Kurmaca Anlatıda Zamanın Biçimlenişi*, s. 181).

Bkz. **Bahtin.**

karşıçıkan (Fr. *opposant*; İng. *opponent*; İt. *opponente*).

Bir anlatı izlencesinde öznenin eylemini engellemeye çalışan sözdizimsel birim, eyleyen.

Metinlerin söylemsel yapısında bir anlatı kişisi ya da herhangi bir *güç* (göstergebilimsel terimle *oyuncu*) olarak beliren karşıçıkan işlevi, özne açısından *olumsuz* bir eyleyendir.

Karşıçıkan, öznenin (söylemsel yapıda kahramanın) anlatı izlencesini gerçekleştirmesini engellerken, *yardımeden* de öznenin bu izlencesini gerçekleştirmesine katkıda bulunmaya çalışır.

Bazı anlatıbilimcilerin başvurduğu *bağışçı-karşıtı* rolü de anlatı göstergebiliminde karşıçıkan ile bir tutulur.

Bkz. **anlatı izlencesi, anlatı kişisi, bağışçı, bağışçı-karşıtı, eyleyen, işlev, özne, yardımeden.**

karşıtlık *bkz.* **aykırılık/karşıtlık.**

kavrambilim (Fr. *sémasiologie*; İng. *semasiology*; İt. *semasiologia*).

Anlambilimsel araştırmalarda göstergelerden kalkarak bu göstergelerin belirttikleri kavramların, anlamlandırmaların belirlenmesini amaçlayan inceleme türü. Bu amaçla sözgelimi bir sözcüğün (bir sözcükbirimin) önce bağlamları ve içinde yer aldığı paradigmalar incelenir, ardından da bu sözcüğün bağlı olabileceği kavramsal alan belirlenir.

Kavrambilimsel araştırmanın karşıtı olan yaklaşım, yani gösterilenden ya da kavramdan kalkarak göstergeler düzeyindeki gerçekleşme biçimlerini inceleyen yaklaşım ise *adbilim* diye adlandırılır.

Bkz. **adbilim.**

kavramsallaştırma (Fr. *conceptualisation*; İng. *conceptualization*; İt. *concettualizzazione*).

Bir dil ya da gösterge kuramının, birbirine göre tanımlanan ve belli bir aşama sırası içeren kavramlara dayanarak çözümleyici bir

üstdil oluşturma süreci. Göstergebilim kuramının oluşturduğu *betimsel düzey*, *yöntembilimsel düzey*, *bilimkuramsal düzey* (ve bu düzeylere ilişkin kavramlar) kavramsallaştırma sürecinin evreleridir. Çözümleyici bir bilim dalının tutarlılığı, yalınlığı ve tümükapsayıcılığı da her şeyden önce kavramsallaştırma sürecini eksiksiz olarak bütünleyebilmesine bağlıdır. Kavramsallaştırma aşamasını izleyecek olan son kuramsal evre de *biçimselleştirme*dir.

Bkz. **biçimselleştirme, tutarlılık, tümükapsayıcılık, üstdil, yalınlık.**

kendisine-anlatılan-kişi (Fr. *narrataire*; İng. *narratee*; İt. *narratario*).

Bir anlatıda, anlatıcının seslendiği varsayımsal kişi. Nasıl yazarı (bir kitabı yazmış olan fiziksel varlık olarak yaratıcıyı) anlatıcı (bir metindeki öyküyü anlatan soyut, varsayımsal, kuramsal kendilik) ile karıştırmamak gerekirse, okuru (bir kitabı okuyan etten, kemikten canlı varlık) da kendisine-anlatılan kişi (anlatıcının metin içinde seslendiği kabul edilen soyut, varsayımsal, kuramsal varlık) ile bir tutmamak gerekir. Yazarın seslendiği okurdan ayrılan kendisine-anlatılan-kişi, doğrudan doğruya metnin içinde yer alır ve anlatıcının metin-içi "muhatap"ı olur. Dolayısıyla kendisine-anlatılan kişi de, tıpkı anlatıcı gibi, anlatı durumunun *öğelerinden* biridir. Bu konuda, Pascal Ifri'nin, Marcel Proust'un *À la recherche du temps perdu* (*Kayıp Zamanın İzinde*) adlı yapıtındaki kendisine-anlatılan-kişiyle ilgili araştırmasını örnek gösterebiliriz. Proust'un romanında anlatıcı sorununu işleyen çok sayıda araştırmanın yanında, P. Ifri anlatıcı değil de anlatıcının seslendiği, konuştuğu varsayılan kendisine-anlatılan-kişiyi ele alır ve onun özelliklerini *Proust et son narrataire "À la recherche du temps perdu"* (Proust ve "Kayıp Zamanın İzinde"de Kendisine-Anlatılan-Kişi) [1983] adlı yapıtında şöyle saptar: "Bazen aşırı utangaç, genellikle meraklı, sağduyulu bir erkek, ama anlatıcının kadınsı duyarlılığını da paylaşan biri; kahramanın çağdaşı, dönemin kültür ve toplum olaylarını ayrıntılarıyla biliyor; Paris'li biri, ne aristokrat ne de halktan bir kimse, yani anlatıcının toplumsal durumunu paylaşıyor; 19. yüzyılın ya da 20. yüzyılın başında yaşamış, büyük bir olasılıkla Katolik bir büyük burjuva; oldukça kültürlü ve son derece zeki; vb." (M. Rifat, *Marcel Proust ya da Bir Roman Yaratmak*, s. 124).

Bkz. **anlatı, anlatıcı.**

kesit (Fr. *séquence*; İng. *sequence*; İt. *sequenza*).
Göstergebilimsel çözümlemeye başlarken gerçekleştirilen *kesitleme* işlemi sonucu elde edilmiş "metinsel okuma birimleri"nin her biri.
Bkz. **kesitleme.**

kesitleme (Fr. *segmentation*; İng. *segmentation*; İt. *segmentazione*).
Göstergebilimsel çözümlemeye başlarken bir metni ya da bir sözceyi "okuma birimleri"ne ayırma işlemi.
Yazınsal göstergebilimin yanı sıra yapısal dilbilim ile metin dilbiliminin de başvurduğu kesitleme işlemi, metnin *dizimsel* (sentagmatik) eksenine uygulanır ve hem anlatım hem de içerik açısından çözümlemesi yapılacak, birbirine eklemlenmiş metin parçalarını belirler.
Değişik yapı ve nitelikteki metinlere (masal, öykü, şiir, roman, vb.) uygulanmış çözümlemeler sonucu geçerliliği doğrulanmış kesitleme ölçütleri arasında özellikle şunlar belirtilebilir:

1. *Basımsal (grafik, tipolojik) ayrılığa göre kesitleme*: Sözlü anlatım dizgeleri ezgiselliğe göre bölünebilirken, yazılı anlatım dizgeleri basım aşamasında beliren birçok düzenlemeyle yüklüdür. Sözgelimi metnin bir sayfaya yayılış düzeni, değişik noktalama işaretlerinin kullanılışı ya da noktalamaya hiç yer verilmemesi, büyük/küçük harf kullanımı, sayfa düzeninde beyaz boşluklara (beyazlıklara) dizgeli biçimde yer verilmesi (M. Butor'un *La Modification* [*Değişim* ya da *Değişme*] adlı romanında olduğu gibi), vb. bir metni "okuma birimleri"ne ayırmada çözümlemeciye yön verebilir (bkz. M. Rifat, *Homo Semioticus ve Genel Göstergebilim Sorunları*, s. 104-105; ve *Roman Kurgusu ve Yapısal Çözümleme*, 2012, s. 32-36).
2. *Zamansal ayrılığa göre kesitleme*: Metnin anlatı izlencesindeki olayörgüsünün zamansal eklemlenişi, özellikle süredizimsellik göstermeyen (yani kronolojik bir diziliş izlemeyen) metinlerde, *önce/şimdi/sonra* karşıtlıkları dikkate alınarak kesitlenebilir. Böylece her "zaman kesiti" içindeki anlatı izlencelerinin süredizimsel oluşum çizgisi saptanabileceği gibi, bir "zaman"dan başka bir başka "zaman"a dönüşümler de belirlenebilir (bkz. M. Rifat, *Homo Semioticus...*, *agy*, s. 106-107; ve M. Butor'un *La Modification* adlı romanına ilişkin zamansal kesitleme için bkz. M. Rifat, *Roman Kurgusu...*, *agy*, s. 41-48).

3. *Uzamsal ayrılığa göre kesitleme*: Bir metin zamansal kesitlemeyle birlikte uzamsal farklılaşmaya göre de kesitlenebilir. Bu açıdan dikkat edilecek ölçütler arasında da *bildik uzam/yabancı uzam*, *çevreleyen uzam/ çevrelenen uzam*, *burası/orası* gibi karşıtlıklar yer alır (bkz. M. Rifat, *Homo Semioticus*, *agy*, s. 107-108).
4. *Kişi ayrılığına göre kesitleme*: Bir metnin anlatı yapısını oluşturan olayları, eylemleri sürdüren anlatı kişilerini belirten özel adlar ve/ ya da kişi adılları belirlenerek, *ben/sen(siz)*, *ben/o* karşıtlıklarına göre bir kesitlemeye gidilebilir. Bazı karmaşık yapılı metinlerde kişi adılları arası dönüşüm, yapıtı değişik anlatı kesitlerine ayırmada çözümleyiciye yol gösterir: M. Butor'un *La Modification* romanı bu açıdan ilgi çekici örnekler taşır (bkz. M. Rifat, *Homo Semioticus*..., *agy*, s. 109; *Roman Kurgusu*..., *agy*, s. 26-32).
5. *Duygulanım ayrılığına göre kesitleme*: Bir metnin, anlatı kişilerinin ruhsal durumlarında görülen etkilenmelere, *mutluluk/mutsuzluk*, *neşelilik/neşesizlik*, *keyiflilik/keyifsizlik* belirtilerine göre kesitlenmesi. Bir anlatı kişisinin ruhsal durumunu etkileyen, dolayısıyla anlatı izlencesinin oluşum sürecini dalgalandıran duygulanımla ilgili bu durumlar, *esenlikli/esenliksiz* durumlar kategorisi altında toplanabilir.
6. *Mantıksal ayrılığa göre kesitleme*: Bazı dilsel birimler, metinsel "okuma birimleri"ni mantıksal açıdan karşılaştırarak birbirine yaklaştırır. Bunlar arasında sözgelimi "ama" ve benzeri anlamdaki sözcükler özel bir yer tutar. Mantıksal ayrılığı, karşıtlığı gösteren bu türden ayırıcı birimler öbür ölçütlerle birlikte bir metni daha ayrıntılı kesitlemeye, okumayı yavaşlatıp anlamsal ayrılıkları daha yakından görmeye, tanımaya yarar (bkz. M. Rifat, *Homo Semioticus*..., *agy*, s. 108-109).

Kesitleme ölçütleri kuşkusuz kapalı bir liste oluşturmaz. Metinlerin yapısal özelliklerine göre yeni ve değişik ölçütler ortaya çıkabilir.

Öte yandan, göstergebilimsel çözümlemede derin anlam yapılarına doğru gidildikçe ortaya çıkan özellikler dikkate alınarak başlangıçta yapılan kesitleme işlemi gözden geçirilip yeni düzenlemeye gidilebilir. Çünkü göstergebilimde söylem boyutunun kesitlenmesi çözümlemeye yön verirken, çözümleme de kesitlemenin doğru yapılıp yapılmadığını denetleyecektir.

Bkz. **kesit**.

kinezik (Fr. *kinésique, cinétique*; İng. *kinesics*; İt. *cinesica*).
Doğal dil dışı iletişim göstergeleri olarak kullanılan jestleri, mimikleri inceleyen dal. Beden dilini, dilbilim modelini örnek alarak betimleyemeye çalışan ABD'li antropolog Ray L. Birdwhistell (*foneme* yani *sesbirime* denk düşen birim olarak *kinem*'i önermiştir) tarafından ortaya atılmıştır: *Introduction to Kinesics* (Kineziğe Giriş) [1952].
Jestler ya da mimikler, tek başlarına inceleme konusu yapılabileceği gibi sözlü dilin eşliğinde de değerlendirme alanına alınabilir. Kinezik, insan davranışlarını inceleyen göstergebilimin bir alt dalı olarak görülebilir. Öte yandan, dil dışı karşılıklı etkileşimlerde fiziksel uzamın kullanılmasının insan davranışı olarak incelenmesi (*proksemik*) de göstergebilimin bir başka etkinliğidir.
Bkz. **proksemik.**

kişi (Fr. *personnage*; İng. *personage*; İt. *personaggio*).
Bkz. **anlatı kişisi.**

kod (Fr. *code*; İng. *code*; İt. *codice*).
Göstergeler ya da birimler bütünü, repertuvarı; bu göstergelerin ya da birimlerin biraraya getirilerek bildiriler oluşturmasını sağlayan kurallar bütünü. Bu tanım çerçevesinde kod, bildirinin var olmasına olanak tanır. İletişim ya da bildirişim dilbiliminde *kod/bildiri* karşıtlığı (R. Jakobson) kullanılır. Bu da F. de Saussure'ün *dil/söz* karşıtlığına denk düşer. Dolayısıyla, kod kavramından, hem sınırlı sayıdaki göstergeler ya da birimler bütünü (yapı bilgisine, yani morfolojiye bağlı birimler), hem de bu birimlerin eklemlenişini belirleyen yöntemler (sözdizim) anlaşılır.
Bkz. **dil/söz.**

konudil (Fr. *langue-objet, langage-objet*; İng. *object language*; İt. *linguaggio oggetto*).
İnceleme konusu olarak ele alınan dil, dilyetisi ya da gösterge dizgesi.
Her gösterge dizgesi (yazınsal bir yapıt, sahnelenen bir oyun, bir film, bilimsel bir yazı, bir beste, bir görüntü, bir kentin uzamsal düzenlenişi, vb.) çözümleme süreci içine alındığı andan başlayarak göstergebilimin inceleme konusu olur, yani bir *konudil*e dönüşür.

Demek ki her konudil bir *üstdil*in çözümleme ve anlamlandırma nesnesi durumundadır. Ama bir konudili inceleyen bir üstdil de, inceleme konusu yapıldığında, üçüncü aşamada yer alacak bir *üstüstdil*in konudili durumuna gelir.

Göstergebilimin incelediği ve yeniden anlamlandırmaya çalıştığı her anlamlı bütün, bir üstdil durumundaki göstergebilim kuramına göre bir konudildir. Göstergebilimde her konudil, hem kendisini oluşturan ayırıcı öğelerin kendi aralarında kurdukları ilişkilere göre, hem de başka konudillerle kurduğu ilişkilere göre değerlendirilebilir. *Anlamlama göstergebilimi*, konudilin anlamsal üretim özelliklerini ve katmanlarını, kendi yarattığı tutarlı ve tümükapsayıcı üstdilin ilke ve kavramlarıyla yeniden yapılandırmaya çalışır.

Bkz. **üstdil.**

Kopenhag Okulu (Fr. *École de Copenhague*; İng. *Copenhagen School*; İt. *Scuola di Copenaghen*).

V. Brøndal, L. Hjelmslev, ve H. J. Uldall'ın özgün bir dil kuramı geliştirmek amacıyla kurdukları Kopenhag Dilbilim Çevresi'nde gelişen dilbilim ve göstergebilim okulu.

Danimarka'daki genel dilbilgisi çalışmalarının (R. Rask, V. Thomsen ve O. Jespersen'in araştırmaları) yanı sıra F. de Saussure'ün genel dilbilim kavramlarından esinlenen ve ortak çalışma açısından da kendine örnek olarak Prag Okulu'nu alan Danimarkalı dilbilimciler, önce 1935'te *fonematik* (sesbirimbilim) adını verdikleri bir sesbilim kuramından söz ettiler. 1935 yılının sonlarına doğruysa L. Hjelmslev, H. J. Uldall ile birlikte yeni ve özgün bir dil kuramının adı olarak *glosematik* (Yunancada "dil" anlamına gelen *glossa*'dan kalkılarak oluşturulmuştu) terimini ortaya attı. Böylece Kopenhag Okulu'nun çalışmaları glosematik kuramıyla birlikte anılmaya başladı.

"F. de Saussure'ü bir öncü olarak gören Kopenhag Dilbilim Çevresi, dil incelemelerini yapısalcı ilkeler çerçevesinde ele almaya yönelirken, bu ilkeleri Prag Dilbilim Çevresi'nin yaptığı gibi sesbilimsel temeller üstüne değil, mantıksal temeller üstüne oturtmaya çalış[tı]" (M. Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, 1, s. 44). Gerçekten de gerek V. Brøndal, gerekse L. Hjelmslev yeni bir genel dilbilim kuramı (bir ölçüde ilk tutarlı göstergebilim kuramı) geliştirmeyi tasarlarlarken dile mantıksal ilişkiler açısından

yaklaştılar. V. Brøndal, bir bakıma, insan düşüncesinin temel özelliklerini belirlemek amacıyla, dilin yüzeysel düzeyinde yer alan ses boyutuna ilişkin ölçütlere değil de derin, mantıksal düzeyde bulunan anlama ilişkin ölçütlere dayanarak söylemin bölümlerini (sözcük türlerini) saptamaya çalıştı. Çağımızdaki yeni dilbilimsel anlayışın, dildeki ilişkiler ağını incelemeye yöneldiğini, bu amaçla da eşsüremlilik ve yapı gibi kavramların ortaya atıldığını özellikle vurguladı (V. Brøndal, 1939 ve 1943; V. Brøndal, "Yapısal Dilbilim", bkz. M. Rifat, *agy*, 2, s. 90-98).

Ama Kopenhag Okulu'nun dil ve gösterge dizgeleri konusundaki görüşlerini tam anlamıyla kuramsallaştıran L. Hjelmslev oldu: 1943'te, glosematiğin ve genel dil kuramının temel yapıtı sayılan *Omkring sprogteoriens grundlaeggelse* adlı Danca kitabını yayımladı. "Türkçeye *Dil Kuramının Kuruluşu Çevresinde* ya da *Dil Kuramının Temel İlkeleri* başlığıyla aktarabileceğimiz bu temel yapıt, Saussure'cü görüşlerin [yeniden] düzenlenmiş ve bütünlenmiş biçimidir. 1953'te İngilizceye (*Prolegomena to a Theory of Language*), 1968'de de Fransızcaya (*Prolégomènes à une théorie du langage*) çevrildikten sonra yaygınlık kazanan bu çalışmasında L. Hjelmslev kesin bir kuramsal çaba içine girerek, yeni kavramlar ve yöntemler ortaya atar. Amacı, *dil cebiri* diye adlandırdığı bir inceleme yöntemi oluşturmaktır. Bu *dil cebiri*, yalnızca var olan ya da var olabilecek doğal dilleri değil, ama anlatım ve içerik düzlemlerini kapsayan bütün gösterge dizgelerinin yapısını inceler"(M. Rifat, *agy*, 1, s. 46).

Gerçekten de Kopenhag Okulu'nun geliştirdiği *glosematik*, doğal dillerin yanı sıra başka gösterge dizgelerini de çözümleyebilecek nitelikte, genel, evrensel bir kuramdır. Bu açıdan L. Hjelmslev'in söz konusu yapıtı, özellikle bu yapıtın 22. bölümünde gösterge dizgelerini ele alan incelemesi, yıllar sonra A. J. Greimas ve R. Barthes tarafından geliştirilecektir.

Kopenhag Okulu'nun öbür temsilcileri arasında özellikle şu kişiler belirtilebilir: K. Togeby, P. Diderechsen, M. ve A. Bjerrum, A. Hansen, N. Ege, H. Spang-Hanssen, E. Fischer-Jörgensen, glosematiği İspanyolcanın yapısına uygulayan E. Alarcos-Llorach, vb.

Bkz. **Barthes, Brøndal, glosematik, göstergebilim, Greimas, Hjelmslev.**

Kristeva (Julia)

Bulgar asıllı Fransız göstergebilimcisi, psikanalisti ve yazarı (doğ. 1941). Paris VII–Denis Diderot Üniversitesi öğretim üyesi, Paris Psikanaliz Derneği üyesi. Psikanalizden de esinlenerek geliştirdiği *göstergeçözüm* (Fr. *sémanalyse*) anlayışı çerçevesinde metinleri iki açıdan değerlendiren bir kavram ikilisi ortaya attı: *üreten metin* (Fr. *génotexte*) ile *üretilmiş metin* (*phénotexte*). "*Üreten metin* (ya da *üretici metin*), bir metnin üretileceği (...) derin düzeyi, yani doğrudan doğruya üretme aşamasını belirtir. Üretilmiş metnin yapılandığı yerdir üreten metin. Göstergelerin içtepilerle donandığı aşamadır; anlam üretiminin asıl kaynağıdır. Bu açıdan üreten metin hem dilseldir hem de içtepisel./ *Üretilmiş metin* (ya da *olgu metin*) ise üretimi bitmiş, sonuçlanmış, biçimsel olarak kapanmış metin düzeyini gösterir" M. Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, 1, s. 142; ve *Yaklaşımlarıyla Eleştiri Kuramcıları*, s. 50). Göstergeçözüm de üreten metin ile üretilmiş metin arasındaki ilişkileri inceler. Bu çözümleyici kuramın özü, konuşan ya da üreten öznenin nasıl hareket ettiğini, nasıl yön değiştirdiğini ve yine nasıl yitip gittiğini araştırmaktır. Bir başka deyişle, göstergeçözüm söylemlerin anlam etkilerini incelerken özneleri (özellikle de bilinçdışı akışını) işin içine katar.

J. Kristeva ayrıca M. Bahtin'in *diyalojizm* kavramından esinlenerek *metinlerarasılık* ya da *metinlerarası ilişkiler* kavramını göstergebilimsel çözümlemeler alanına getirmiştir. Tıpkı M. Bahtin gibi o da her metinde başka metinlerin bulunduğunu kabul eder, her metnin hem geçmiş kültürle hem de çevresel kültürlerle ilişkili olduğunu görüşünü benimser. Metinlerarasılık kavramı göstergeçözüm kuramına hem toplumsal hem de tarihsel boyut kazandırmıştır.

J. Kristeva 1980'li yıllardan itibaren psikanalizle, feminizm sorunlarıyla daha çok ilgilenmeye başlamış, ayrıca romanlar yayımlamıştır.

Göstergebilim, dil sorunları ve yazınsal incelemeyle ilgili yapıtları arasında özellikle şunları belirtebiliriz: *Semeiotikè. Recherches pour une sémanalyse* (Göstergebilim. Bir Göstergeçözüm İçin Araştırmalar) [1969]; *Le texte du roman* (Roman Metni) [1970]; "Sémanalyse et production du sens, quelques problèmes de sémiotique littéraire à propos d'un texte de Mallarmé: Un coup de dés..." ("Göstergeçözüm ve Anlam Üretimi: Mallarmé'nin *Un*

coup de dés...Metniyle İlgili Olarak Birkaç Yazınsal Göstergebilim Sorunu") [1972; A. J. Greimas'ın yönettiği *Essais de sémiotique Poétique*'te]; *La révolution du langage poétique* (Şiir Dilinin Devrimi) [1974]; *La traversée des signes* (Göstergeler Geçişi) [1975]; *Le langage, cet inconnu* (Şu Bilinmeyen Dil) [1981]; *Le temps sensible. Proust et l'expérience littéraire* (Duyumsanabilir Zaman. Proust ve Yazınsal Deneyim) [1994]; vb.

Bkz. **diyalojizm, göstergebilim, göstergeçözüm, metinlerarasılık.**

kronotop (Fr. *chronotope*; İng. *chronotope*; İt. *cronotopo*).

Gerçek dünyada olduğu gibi romanlarda da görülen zaman-uzam dayanışmasına, ayrılmazlığına dayalı anlatım ve içerik kategorisi. Önceleri matematikte, ardında da görecelik kuramında kullanılan zaman-uzam birlikteliği kavramı, Rus edebiyat kuramcısı M. Bahtin tarafından *kronotop* adlandırmasıyla edebiyat eleştiri alanına sokulmuştur: Bu alanda da, kurmaca anlatılardaki, özellikle de romanlardaki zaman-uzam ilişkisinin ayrılmazlığını belirtmek için kullanılır. Bir başka deyişle, kronotop, romanın konusunu oluşturan başlıca olayların düzenlendiği merkez olarak da tanımlanabilir. Gerçekten de M. Bahtin romancıların olay, kişi, zaman ve yer arasında yarattıkları organik ilişkileri açıklayabilmek amacıyla bu kavrama gereksinme duymuş ve her çağın, roman türünün tarihi içinde kendi kronotoplarını (şato, yol, meydan, salon, vb.) yarattığını göstermiştir: "Stendhal ile Balzac'ın romanlarında olayların yeni ve dikkati çeken bir yerle sınırlandırıldığı görülür: Sözcüğün geniş anlamıyla 'salon'dur bu. Kuşkusuz salondan ilk söz edenler onlar değildir ama salon, romanın uzamsal ve zamansal dizilişlerinin kesiştiği yer olarak tam ve eksiksiz anlamına bu iki yazarda kavuşmuştur. Konu ve kompozisyon açısından, böyle bir yerde gerçekleşen karşılaşmaların, ortak 'yolda' ya da 'bilinmeyen bir çevrede' gerçekleşen o eski rastlantısal karşılaşmalarla ilgisi kalmamıştır. Olayların düğümü artık salonlarda atılır, bozuşmalar çoğunlukla salonlarda yaşanır. Daha da önemlisi romanda çok özel bir anlam taşıyan 'diyaloglar' buralarda gerçekleşir, kişilerin karakterleri, 'düşünceler'i ve 'tutkular'ı buralarda ortaya çıkar./ Konukların ağırlandığı salonların konu ve kompozisyon açısından taşıdığı anlam tam olarak anlaşılabilir durumdadır: Restorasyon

ve Temmuz monarşisi sırasında, hem siyasal yaşamın hem de iş dünyasının barometresidir salonlar. Siyaset, bankacılık, toplum ve edebiyat alanlarındaki şan şöhret buralarda kazanılır ya da yok edilir; yüksek siyaset ile para işlerinin yazgısı buralarda belirlenir; bir yasa tasarısının, bir kibar fahişenin başarısına ya da başarısızlığına burada karar verilir. Yeni toplamsal hiyerarşinin basamakları burada yeterince temsil edilmektedir (ve aynı yerde, aynı anda biraraya getirilmişlerdir). Ayrıca bir de, yaşamın yeni efendisinin, yani paranın her yerde var olan gücü somut ve görünür biçimde burada ortaya çıkar!/ Ama burada asıl önemli olan şey, tarihsel, toplumsal, kamusal olanın özel ve hatta tamamıyla kişisel olanla birarada bulunmasıdır; kişisel, her günkü olayların siyasal ve parasal olaylarla, devlet sırrının da aşk sırlarıyla biraraya gelmesi; tarihsel bir kesitin, töre ve yaşamöyküsü kesitleriyle kaynaşmasıdır. Bir tarihsel zamanın, bir yaşamöyküsü zamanının ya da bir gündelik zamanın belirtileri, salonlarda koyulaşmış, yoğunlaşmış, açık seçik ve görünür bir hale getirilmiş olarak bulunur.(...)/ Uzam-zaman dizilişlerinin kesişmesiyle ilgili bir başka örneğe daha bakalım: *Madame Bovary*'de olaylar 'küçük bir taşra kenti'nde geçer.(...) Böyle bir kent, gündelik yaşamın çevrimsel zamanına uygun düşen bir yerdir. Burada 'sıradan' olanın yinelenmesi dışında hiçbir olay yaşanmaz. Zaman, ilerleyen tarihsel akışından yoksundur ve dar çevrimler biçiminde geçer.(...) Hergün hep aynı alışılmış davranışlar, hep aynı konuşma konuları, aynı sözcükler yinelenir durur... Böyle bir zaman içinde, insanlar yiyip içerler, uyurlar; karıları, metresleri olur (romantik, romansı yanı yoktur bunun); sıradan olaylar yaşarlar, dükkânlarında ya da işyerlerinde otururlar, iskambil oynarlar, dedikodu yaparlar. Alışılagelmiş, sıradan gündelik yaşamın çevrimsel zamanı işte budur" (M. Bakhtine [M. Bahtin], "Formes du temps et du chronotope", *Esthétique et théorie du roman*; ayrıca bkz. M. Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, 2, s. 272-274).

Bkz. **Bahtin.**

L

Lambert (Johann Heinrich)

Fransız asıllı, İsviçreli ve Alman matematikçi, fizikçi (1728-1777). Jean Henri Lambert diye de bilinir. Yazılarını üç dilde (Almanca, Fransızca, Latince) kaleme alan J. H. Lambert, göstergeler öğretisinin J. Locke'tan sonraki temsilcisi olarak görülür. İki ciltten oluşan *Neues Organon* (Yeni Organon) [1764] adı yapıtının her iki cildini kendi içinde ikiye ayırır ve dört ayrı bilim dalını inceler: *dianoioloji* (mantık yöntemi); *aletioloji* (metafizik dersi); *semiyotik* (genel dil bilgisi dersi); *fenomenoloji* (gerçeği gerçek gibi görünürden ayıran yöntem). "J. H. Lambert 'Semiyotik' bölümünde düşüncelerin ve nesnelerin adlandırılmasıyla, belirtilmesiyle ilgili bir öğreti geliştirir. Daha çok dilsel göstergeler üstünde durmakla birlikte öbür gösterge türlerine de değinir: Bunlar arasında da müzik, koreografi, arma, amblem, törenler, vb. yer alır. J. H. Lambert ayrıca göstergelerin dönüşümlerini, birleşim kurallarını da inceler" (M. Rifat, *Göstergebilimin ABC'si*, s. 29).

Bkz. **göstergebilim.**

Landowski (Éric),

Fransız göstergebilimcisi (doğ. 1942). Greimas göstergebilimine özellikle *toplum göstergebilimi* (*sosyosemiyotik*) açısından yaptığı katkılarla tanınır. Paris Göstergebilim Okulu'nun önde gelen temsilcilerindendir. Bilimsel metinlerin göstergebilimsel açıdan çözümlenmesi konusunda ve hukuk söyleminin incelenmesi alanında Greimas ile birlikte çalışmıştır.

Bkz. **Paris Göstergebilim Okulu.**

Lévi-Strauss (Claude)

Fransız antropoloğu, yapısal antropolojinin kurucusu (1908-2009). Antropoloji (insanbilim) ile etnoloji (budunbilim) alanına yaptığı kuramsal ve yöntemsel katkılarla 20. yüzyılın ikinci yarısında adından en çok söz ettiren bilim adamlarından biridir Cl. Lévi-Strauss. Gerçekten de, onun çalışmalarıyla belirginlik kazanan *yapısal antropoloji* hem öteki insan bilimleriyle (toplumbilim,

ruhbilim, tarih, dilbilim, göstergebilim), hem psikanalizle hem de matematiksel bilimlerle kurduğu bağlantılar sonucu bilim dalları arası önemli bir etkinlik olarak kendini kabul ettirmiştir.

Cl. Lévi-Strauss 1935'te Brezilya'ya gitti; bu ülkede Sao Paulo Ünviersitesi'nde ders verdi ve alan çalışmaları yapma olanağı buldu. 1938'de Nambikwara Yerlileri üstüne etnolojik bir inceleme gerçekleştirdi: "Vie familiale et sociale des Indiens Nambikwara ("Nambikwara Yerlilerinin Aile ve Toplum Yaşamı"). 1941'de çağrılı olarak gittiği New York'taki New School for Social Research'te ders vermeye başladı ve orada R. Jakobson ile tanıştı: Bu karşılaşma, kendisine dilbilim ile yapısalcılığın kapılarını açtı. Kuramsal açıdan ilk önemli çalışması sayılan *Structures élémentaires de la parenté* (Akrabalığın Temel Yapıları) adlı doktora tezini bu arada yazmaya başladı. 1948'de Fransa'ya kesin dönüş yaptı ve CNRS'e (Bilimsel Araştırma Ulusal Merkezi) atandı. Aynı yıl içinde savunduğu doktora tezinin 1949'da yayımlanmasıyla uluslararası bir üne kavuştu. Bu çalışmasında, Cl. Lévi-Strauss, buyruklar ve yasaklamalar üstünde temellenmiş akrabalık sistemlerini düzenleyen evrensel ilkeleri belirliyordu: Sözgelimi, *ensest*'in yasaklanması, ona göre, doğadan kültüre, kan bağı akrabalığından hısımlığa geçişi açıklıyordu. Çözümlemelerinde bir yandan dilbilim kavramlarından ve yapısal inceleme yönteminden yararlanıyor, öte yandan da matematiksel bir biçimselleştirmeye gidiyordu. Böylece hısımlık kurallarının temelinde yer alan zihinsel değişmezleri ortaya çıkarırken, kişilerin (öznelerin) bilincine başvurma gereği duymuyor, incelediği sistemi oluşturan öğeler arasındaki iç ilişkilere bakıyordu. Bu çalışma sonraki yıllarda bir model olarak benimsenerek yoğun biçimde başka etkinlik alanlarında, başka araştırmacılar tarafından yöntemsel amacından uzaklaştırılarak kullanılacak ve giderek hem özneyi, hem dış gerçeği, hem de tarihsel evrimi dışlayan bir felsefi öğretiye, bir moda akıma dönüşecek; bu da felsefi yapısalcılığın "tekelcilikle, durağanlıkla, indirgemecilikle" suçlanmasına yol açacaktır.

Cl. Lévi-Strauss'un antropoloji alanındaki yapısalcılığı bilimsel bir yöntem olarak kesin biçimiyle ortaya koyduğu kitabıysa 1958'de yayımlandı: *Anthropologie structurale* (Yapısal Antropoloji). Araştırmacı, 1959'da Collège de France'ın Sosyal Antropoloji kürsüsünün başına getirildi. 1961'de dilbilimci É. Benveniste

ve coğrafyacı P. Gourou ile birlikte üç aylık antropoloji dergisi *L'Homme*'u kurdu. R. Jakobson ile birlikte gerçekleştirdiği, Baudelaire'in "Les Chats" ("Kediler") şiirinin yazınbilimsel çözümlemesini (dilbilimsel ve biçimsel ağırlıklı bir çözümleme) 1962'de bu dergide yayımladı. 1964-1971 yılları arasında yüzlerce anlatıyı inceleme alanına alarak mitsel düşüncenin oluşum ilkelerini açıkladığı dört ciltlik *Mythologiques* adlı kitabını yayımladı: *Le cru et le cuit* (Çiğ ve Pişmiş) [1964]; *Du miel aux cendres* (Baldan Küllere) [1967]; *L'origine des manières de table* (Sofra Adabının Kökeni) [1968]; *L'Homme nu* (Çıplak Adam) [1971]. Daha sonraki yıllarda antropolog olarak estetik sorunlarla da yakından ilgilendi.

Paris Göstergebilim Okulu'nun kurucusu A. J. Greimas, Cl. Lévi-Strauss'un özellikle mit çözümlemelerindeki yaklaşımından da esinlenmiştir.

Bilim adamının konumuzla ilgili öteki yapıtları arasında da özellikle şunları belirtebiliriz: *Race et histoire* (Irk ve Tarih) [1952]; *Tristes tropiques* (*Hüzünlü Dönenceler*) [1955]; *La Pensée sauvage* (*Yaban Düşünce*) [1962]; *Anthropologie structurale deux* (Yapısal Antropoloji: İki) [1973]; vb.

Bkz. **yapısalcılık/yapısal çözümleme.**

Locke (John)

İngiliz felsefecisi (1632-1704). Göstergebilime (*semiyotik*) bilimlerin sınıflandırılmasında ilk yer veren felsefeci olarak dikkati çekti. Dört kitaptan oluşan *An Essay Concerning Human Understanding* (*İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*) [1690] adlı yapıtında *gösterge* kavramına da yer verdi ve "göstergeler bilgisi" anlamında Yunanca *semeiotike* terimini kullandı. J. Locke söz konusu yapıtın 4. Kitabının son bölümünde (XXI. Bölüm: Bilimlerin Bölümlenmesi Üstüne) bilimleri üç sınıfa ayırır ve Yunanca terimlerle şöyle adlandırır: 1. *Physike* ya da *Doğa Felsefesi*; 2. *Praktike* (en önemli bölümü *Etik*'tir); 3. *Semeiotike* ya da *Göstergeler Bilgisi* (en çok kullanılan bölümünü sözcükler oluşturduğu için *Logike* yani *Mantık* diye de andırılır). J. Locke'a göre *semiotike*'nin amacı, zihnin şeyleri anlamak ya da bilgilerini başkalarına iletmek için kullandığı göstergelerin özniteliğini, doğasını incelemektir.

Bkz. **göstergebilim.**

Lotman (Yuri Mihailoviç)

Rus ve Estonyalı göstergebilimci (1922-1993). Leningrad Üniversitesi'nde filoloji ve edebiyat tarihi öğrenimi gördü. 1950'de Estonya'ya gitti ve Tartu Üniversitesi'nde ders vermeye başladı. 1963'te aynı üniversitenin Rus Edebiyatı Bölümü'nün başına getirildi. O tarihten başlayarak da sanatı, kültürü, mitleri ve dinleri gösterge dizgeleri olarak ele alıp inceleyen seminerler düzenledi. Böylece Rus yapısalcı yaklaşımı yansıtan Tartu Okulu doğmuş oldu.

"F. de Saussure, L. Hjelmslev, Y. Tinyanov, R. Jakobson, J. Mukařovský'nin görüşlerinden esinlenen Y. M. Lotman geliştirmeye çalıştığı *yapısal yazınbilim*i çok daha geniş sınırları bulunan bir göstergebilim içine oturtur. Edebiyatı da dünyayı yansıtan birçok gösterge dizgesinden biri olarak görür. Ona göre, bütün insanlık tarihinde birbirinden bağımsız olmakla birlikte birbirine eşit iki kültür göstergesi vardır: *sözcük* ve *çizim* (desen). Birinci kültür göstergelerinden *dilsel sanatlar*, ikincilerindense *figüratif sanatlar* doğmuştur. Ancak bu iki göstergenin iç içe geçtiği durumlar da söz konusudur. Bir şairin metni bir figüratif gösterge olabileceği gibi, bir çizim de figüratif olmanın ötesinde, bir şeyi anlatabilir. / Y. M. Lotman bir yandan metin çözümlemesine ve metnin anlamını yine metnin içinden çıkarmaya çalışan bir yaklaşıma yönelirken (metnin iç yapısını araştıran yazınbilim), öte yandan da, yapıtın bağlamını dikkate alır. Ona göre, metnin var olan gerçek görünümünün yanı sıra, bu görünüme katılan varsayımsal bir metindışı özellikler bütünü vardır. Böylece yazınsal bir metin içinde birbiriyle çatışma durumunda olan birçok dizge yer alır; anlam da bu dizgelerin kesişme noktasındadır. Böylece, *metnin art-anlam*ında yer alan kurallar, uzlaşımlar, gelenekler de metnin iç yapısı içinde ya aynen ya da değişerek yer alırlar. Y. M. Lotman bu devingen yaklaşımını *metnin enerjisi* diye tanımlar. / Sanat metninin yapısına ilişkin olarak yaptığı göstergebilimsel araştırmalarda da, sanatı özel bir sanatsal bilgi aktaran, özel biçimde düzenlenmiş bir dil olarak değerlendirir. Ona göre, bir yapıt, iç içe geçmiş göstergeler bütünüdür; bu bütünün başvurduğu ya da oluşturduğu dilsel yapının kendisi de birbiriyle bağlantılı bir diller aşamasıdır. Bu durum da söz konusu bütüne ilişkin çözümlemelerin, yorumlamaların ya da eleştirilerin çoğul olması durumunu yaratır. Dolayısıyla, bir yazınsal

metin hem kendi dilsel anlatımını bütünleyip metin durumuna geldiği için *bitmiştir*, hem de okuyanı kültür evrenine ileten bir *sınırsızlık içindedir.*/ Demek ki, bir sanat yapıtının metnini oluşturan öğeler, sözgelimi yapıtın konusunu kuran öğelerin her biri, aynı anda birçok anlam içerir, birbiriyle çelişebilecek birçok özelliği aynı anda kendi yapısında taşıyabilir: Sanat yapıtını sanat yapıtı yapan temel özellik de budur. Böyle bir sanat metnine yaklaşan çözümleyici eleştirmen de (sözgelimi bir göstergebilimci) metni oluşturan çeşitli yapıları, aynı anda birlikte gerçekleşen özellikleri, birbiriyle çelişen yanları, alışılmış olana aykırı düşeni saptamaya çalışmalıdır" (M. Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, 1, s.165-166; ve *Yaklaşımlarıyla Eleştiri Kuramcıları*, s. 54-55).

Y. M. Lotman'ın Rusçadan Batı dillerine çevrilmiş ve daha çok bu yolla tanınmış yapıtları arasında özellikle şu Fransızca ve İngilizce kitapları belirtebiliriz: *La structure du texte artistique* (Sanatsal Metnin Yapısı) [1973; İng. çev.: *The Structure of the Artistic Text*, 1977; Rusça yayımlanışı, 1970]; *Esthétique et sémiotique du cinéma* (Estetik ve Sinema Göstergebilimi) [1977]; *Analysis of the Poetic Text* (Şiirsel Metnin Çözümlenişi) [1976; Rusça yayımlanışı, 1972]. Ayrıca B. A. Uspenski ile birlikte yayımladığı, İtalyanca ve Fransızcaya çevrilmiş kitapları da vardır: *Tipologia della cultura* (Kültürün Tipolojisi) [1975]; *Travaux sur les systèmes de signes. École de Tartu* (Gösterge Dizgeleri Üstüne Çalışmalar. Tartu Okulu) [1976].

Bkz. **göstergebilim.**

M

Man (Paul de)

Belçika asıllı ABD'li edebiyat kuramcısı, yapıbozucu eleştirinin önde gelen temsilcisi (1919-1983). Harvard, Cornell, Johns-Hopkins, Yale ve Zürih Üniversitelerinde karşılaştırmalı edebiyat dersleri verdi. Yale Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak bulunduğu 1970'li yıllarda, J. Derrida'nın etkisiyle gelişen yapıbozucu edebiyat eleştirisi hareketini yönlendirdi. Bu eleştiri anlayışını özellikle Rousseau, Nietzsche, Proust, Rilke gibi yazar ve felsefecilere uyguladı.

"Yapıbozucu eleştiri akımı içinde, J. Derrida'nın görüşlerinden esinlenmekle birlikte, kendine özgü bir göstergebilim ve yorumbilim anlayışı geliştiren P. de Man özellikle *Allegories of Reading. Figural Language in Rousseau, Nietzsche, Rilke and Proust* (Okumanın Alegorileri. Rousseau, Nietzsche, Rilke ve Proust'ta Mecazlı Dil) [1979] adlı yapıtıyla dikkati çekmiştir. P. de Man, tarihsel bir inceleme kitabı olarak tasarladığı ama sonunda okumanın kuramını yaptığı bu kitabında Avrupa'daki biçimci yaklaşımları eleştirdikten sonra yine Avrupa'daki yazınsal göstergebilim etkinliklerinde dilbilgisel yapılar (özellikle de sözdizimsel yapılar) ile retorik yapıların birlikte kullanıldığını, aralarında bir ayrılığın, bir sapmanın bulunabileceğinin belirgin bir biçimde ele alınmadığını vurgular. (...) / Ch. S. Peirce'ün gramer ile retorik arasında yaptığı ayrıma dayanan P. de Man'a göre (...), gramer ile retorik arasında bir gerilim vardır. Gramer bir tümceyi oluşturmayı sağlarken, retorik bu tümcenin varlığını sorunlu hale getirir. P. de Man bir tek dilbilgisel yapının bile çelişen iki yorumunun bulunabileceğini belirtir; çünkü dil, söylediğinden farklı bir şeyi belirtmekte, bir şeyi söyleyip bir başka şeyi gösterebilmektedir. Bir tümcenin dilbilgisel anlamı onun 'gerçek anlam'ıyla çelişen bir durumda bulunabilir; bu 'gerçek anlam' da söz sanatlarının, retorik oyunlarının kurduğu, yarattığı, ördüğü 'mecaz anlam' düzleminde yer alabilir. Bir başka deyişle, her tümcenin iki anlamı bulunabilir (düz anlam, mecazi anlam): İki anlam düzeyinden hangisinin ağır bastığını belirlemenin olanaksız göründüğü durumda, bir metnin dilbilgisel yapısı da retorik yapıya dönüşür. Bu durumda da P. de Man'a göre, dilin retorik gücü, yazın denilen şeyle örtüşür.

/ İnsanın kendini açık seçik olarak ortaya koymasını, belirtmesini engelleyen, dolayısıyla bildirişimi aksatan bir şeyler vardır dil içinde. Bir okur, karşısındaki metni anlamak, ona egemen olmak ister, ama metin kendini tam olarak ele vermez, vermek istemez. *Yapıbozma* bu sorunu çözmek için devreye sokulur" (M. Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, 1, s. 160-161; ve ayrıca bkz. *agy*, 2, s. 266-267).

P. de Man'ın yukarıda belirttiğimiz kitabı dışında şu çalışmaları da özellikle anılmaya değer: *Blindness and Insight* (*Körlük ve İçgörü*) [1971]; *The Rhetoric of Romanticism* (Romantizmin Retoriği) [1984]; *The Resistance to Theory* (Kurama Direniş) [1986]; *Critical Writings 1953-1978* (Eleştiri Yazıları 1953-1978) [1989]; vb.

Bkz. **yapıbozma, yapıbozucu eleştiri.**

Martinet (André)

Fransız dilbilimcisi (1908-1999). Paris'te École pratique des hautes'de, NewYork'ta Columbia Üniversitesi'nde, daha sonra yine Paris'te Sorbonne'da ders verdi. Dil dizgesi içindeki öğeleri ve bu öğeler arasındaki bağıntıları bildirişimdeki işlevleri açısından inceleyen *işlevsel dilbilim* akımının Fransa'daki önde gelen temsilcisidir.

A. Martinet betimleyici olduğu kadar açıklayıcı yapısalcılık yanlısıdır. Onun için önemli olan dilsel süreçleri doğru bir biçimde gözlemlemek ve yorumlamaktır. Bu nedenle tasarladığı yaklaşım biçimi "gerçekçi" dilbilim diye adlandırılır. Görüşlerini özellikle *Éléments de linguistique générale* (Genel Dilbilim İlkeleri ya da *İşlevsel Genel Dilbilim*) [1960] adlı yapıtında ortaya koymuştur. Geliştirdiği ve doğal dillerin yapısına uyguladığı sesbilgisi, sesbilim, sözdizim, biçimbilim ağırlıklı yaklaşım, çevresindeki bazı dilbilimciler (J. Martinet, G. Mounin, L. J. Prieto, vb.) tarafından doğal dil dışı bildirişim araçlarının işleyişine uygulanmıştır. İşlevsel dilbilimin bir uzantısı sayılan bu uygulamalar *bildirişim göstergebilimi* olarak adlandırılır. (A. Martinet ve işlevselcilik konusunda daha ayrıntılı bilgi için bkz. M. Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, 1, s. 60-69; 2, s. 128-148).

Bkz. **işlevsel dilbilim, göstergebilim.**

metatekstüalite *bkz.* **üstmetinsellik.**

metindilbilim (Fr. *linguistique textuelle*; İng. *textlinguistics*; İt. *linguistica testuale*).

Metinleri yapılandıran bağlantıları ve tutarlılıkları betimlemek amacıyla dilbilimin çözümleme yöntemlerini tümceötesi birimlere uygulayan inceleme alanı. Metindilbilim, metinlerin dilsel gerçekleşmesini sağlayan bağlantıları (Fr. *cohésion*) tümceler arası ilişkilere dayanarak ortaya koyar; anlamların sürerliğini ve birbiriyle bütünleşmesini sağlayan tutarlılıkları (Fr. *cohérence*) ise söylem türüne göre, metnin bütününde etkisi olan, uyulması gerekli zorunlulukları araştırarak belirler. Metindilbilimin yapısal dilbilim ve üretici dilbilgisiyle olduğu kadar, söylem göstergebilimiyle ve edimbilimle de yakın ilişkisi vardır. Metindilbilimin gelişmesine katkıda bulunmuş araştırmacılar arasında E. Coseriu, M. Halliday ve R. Hasan, J. S. Petöfi, T. A. Van Dijk, R. de Beaugrande ve W. Dressler, J.-M. Adam, D. Maingueneau, vb. sayılabilir.

(**Metin dilbilimi** de denir).

metinlerarasılık (Fr. *intertextualité*; İng. *intertextuality*; İt. *intertestualità*).

Bir metnin bir başka metin içinde etkin olarak var olması; birçok metnin alıntı, telmih (kimi kez de intihal) yoluyla aynı anda aynı yerde kurduğu birliktelik ilişkisi.

Anlatıbilim ile yazınsal eleştiride metinlerarasılık yazınsallığın ayırıcı niteliklerinin başında gelen bir nitelik olarak görülür. G. Genette metinlerarasılık kavramını *ötemetinselliğin* (ya da *transtekstüalite*nin) bir alt türü olarak değerlendirir.

(**Entertekstüalite, metinlerarası ilişkiler** ve **arametinsellik** de denir.)

Bkz. **Genette, ötemetinsellik.**

Metz (Christian)

Fransız film göstergebilimcisi (1931-1993). Paris'te École des hautes en sciences sociales'de ders verdi. Film ya da sinema göstergebilimi konusundaki çalışmalarını önce doğrudan yapısal dilbilime daha sonra da J. Lacan'ın psikanaliz kavramlarına dayandırdı. Öncelikle 1964'te *Communications* dergisinin 4. sayısında yayımladığı "Le cinéma: langue ou langage?" ("Sinema: Dil mi, Dilyetisi mi?") başlıklı yazısıyla çekti. Bu yazı sonradan *Essais sur la signification au cinéma*

(Sinemada Anlam[lama] Üstüne Denemeler) [1968] adlı kitabında yer aldı. Öteki yapıtları arasında da şunlar sayılabilir: *Langage et cinéma* (Dilyetisi ve Sinema) [1971]; *Essais sur la signification au cinéma II* (Sinemada Anlam[lama] Üstüne Denemeler II) [1972], *Essais sémiotiques* (Göstergebilim Denemeleri) [1977]; *Le signifiant imaginaire, psychanalyse et cinéma* (İmgesel Gösteren, Psikanaliz ve Sinema) [1977].

Bkz. **göstergebilim.**

mimesis (Yun. *mimèsis*).

1. *Genel olarak*: Biri öbürünü taklit eden iki nesne arasındaki temsil etme ilişkisi: Sözgelimi, bir *görüntüsel göstergenin* (ya da *ikon*'un) temsil ettiği nesne ile arasında bir *mimesis* ilişkisi vardır.
2. *Klasik edebiyat kuramında*: Aristoteles'in poetikasında, tragedyaya, komedyaya ve destana özgü olarak eylemin taklidi ya da temsili.
3. *Yorumbilimde*: P. Ricœur anlatı yorumbilimiyle ilgili yapıtında (*Zaman ve Anlatı*) *mimesis* kavramını üç katmana ayırır ve her anlatının üç mimesis bağıntısı (mimetik bağıntı) içerdiğini ileri sürer: eylemde bulunulan ve yaşanılan zamanla olan bağıntı; olayörgüleştirmenin kendine özgü zamanıyla olan bağıntı; okuma zamanıyla olan bağıntı. Buna göre de ortaya üçlü bir mimesis düzeni çıkar: *mimesis 1*: *önbiçimlendirme düzlemi*: metinleşme olgusunun öncesinde yer alır ve eylem dünyasının bir ön-kavrayışını, ön-tasarlanışını belirtir; *mimesis 2*: *biçimleniş düzlemi*: aynı türden olmayan tek tek olayları bir öykü biçimine dönüştürme, bir olayörgüsü kurma düzlemi (çözümlemenin temel aşamasıdır); *mimesis 3: yeniden-biçimlendirme düzlemi*: metinleşme aşamasından sonra, yapıtın alımlanmasıyla başlayan bir aşamadır.(Bkz. Paul Ricœur, *Zaman ve Anlatı*, 1.)

Bkz. **Ricœur.**

morfoloji *bkz.* **biçimbilim.**

Morris (Charles William)

ABD'li mantıkçı, felsefeci ve göstergebilimci (1901-1979). Northwestern Üniversitesi'nde yaptığı mühendislik öğreniminden sonra Chicago Üniversitesi'nde felsefe doktorasını savundu. Sırasıyla Rice, Chicago

ve Florida Üniversitelerinde ders verdi. Özel olarak Ch. S. Peirce ile R. Carnap'ın, genel olarak da yeni-pozitivist okulun görüşlerinden esinlenen Ch. W. Morris "Foundations of the theory of signs" ("Göstergeler Kuramının Temelleri") [1938] ve *Signs, Language and Behaviour* (Göstergeler, Dil ve Davranış) [1946] başlıklı çalışmalarında, "biyolojik temele dayalı ve özellikle davranış bilimi çerçevesinde yer alan" bir genel göstergeler kuramı ya da bilimi oluşturmaya çalıştı. Davranışçılığın temel ilkesine bağlı kalarak, göstergelerin yorumunun, kişinin iç dünyasında gerçekleşen kişiye özel bir edim değil de herkesin gözlemleyebileceği bir davranış olduğunu, eylemlerimizin de bir durumun yorumlanmasının sonucu meydana geldiğini göstermeyi amaçlayan Ch. W. Morris'e göre "bir şey, bir yorumlayan kişi tarafından herhangi bir şeyin göstergesi olarak yorumlandığı için bir gösterge özelliği taşır". Araştırmacı buna bağlı olarak da üç çeşit gösterge sınıfı ayırt eder: *belirtici göstergeler* (İng. *designative signs*), *buyurucu göstergeler* (İng. *prescriptive signs*) ve *değerlendirici göstergeler* (İng. *appraisive signs*).

C. W. Morris tasarladığı genel göstergeler kuramı içinde de üç bileşen ayırt eder:

"1. *Sözdizim*[*sel inceleme*] (İng. *syntactics*): Göstergelerin birleşim kurallarını, öbür göstergelerle ilişkilerini araştırır, göstergelerin birleşik göstergeler (bildiriler) oluşturmak için nasıl biraya geldiklerini inceler;

2. *anlambilim* (İng. *semantics*): Göstergelerin anlamını, bir başka deyişle gösterge ile belirttiği şey (*designatum*) arasındaki ilişkiyi inceler;

3. *edimbilim* (İng. *pragmatics*): Göstergelerin kaynağını, kullanılışını ve etkilerini davranış çerçevesi içinde ele alır; bir başka deyişle göstergeler ile bunları kullananlar (yani üretenler ve yorumlayanlar) arasındaki ilişkileri inceler" (M. Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, 1, s. 122).

Bu üç etkinlik alanı, aynı zamanda göstergeler dizgesinin üç boyutunun ele alındığını gösterir: dilin sözdizim boyutu, dilin anlam boyutu, dilin kullanımı boyutu.

Ch. W. Morris, ayrıca üç tür göstergebilim tasarlar:

"1. *salt (katışıksız) göstergebilim* (İng. *pure semiotics*): Göstergelerden söz etmeyi sağlayan bir üstdil hazırlar;

2. *betimleyici göstergebilim* (İng. *descriptive semiotics*): Belirlenmiş göstergeleri inceler;
3. *uygulamalı göstergebilim* (İng. *applied semiotics*): Göstergeler bilgisini değişik amaçlarda kullanır" (M. Rifat, *agy*, s. 122).

Ch. W. Morris, yukarıda adını geçirdiğimiz *Signs, Language and Behaviour* adlı kitabında tasarladığı göstergebilimin alanını ve önemini şöyle belirler:

"Göstergebilim, hayvanlarla ya da insanlarla ilgili, konuşulan ya da konuşulmayan, doğru ya da yanlış, yeterli ya da yetersiz, canlı ya da yozlaşmış bütün göstergelerin bilimidir. Geriye, bu bilim dalının kuram ve uygulama açısından taşıdığı önemi incelemek kalıyor. Kuramsal önemi, göstergebilimin, bilginin birleştirilmesinde oynadığı rol, özellikle de bu birleşme içinde ruhbilimle, klasik incelemelerle ve felsefeyle bağıntıları açısından oynadığı rol ele alındığında tartışılacaktır. Göstergebilimin uygulama bakımından önemiyse, bireyin yönelişiyle, toplumsal düzenle ve eğitimle ilgili sorunlarla bağıntısı açısından tartışılacaktır. / Göstergebilim bir bilim dalı olarak, her bilimin sahip olduğu öneme sahiptir. Geliştikçe, anlam belirten süreçlerle ilgili gitgide daha kesin bilgiler sunacaktır" (Ch. W. Morris, "Göstergeler, Dil ve Davranış", bkz. M. Rifat, *agy*, 2, s. 238).

Göstergebilimden kalkarak bir toplumsal ruhbilime (sosyal psikolojiye) ulaşan Ch. W. Morris'in göstergeler kuramıyla ilgili yazıları *Writings on the General Theory of Signs* (Göstergelerin Genel Kuramı Üstüne Yazılar) [1971 adlı yapıtta biraraya getirilmiştir.

Bkz. **göstergebilim.**

Mukařovský (Jan)

Çek estetikçisi, edebiyat kuramcısı ve göstergebilimcisi (1891-1975). Bratislava ve Prag Üniversitelerinde ders verdi, 1926'da Prag Dilbilim Çevresi'ne (Prag Okulu'na) katıldı. Bu okulun yapısal ve işlevsel dilbilim anlayışından esinlenerek edebiyat ve sanat yapıtlarının incelenmesine ilişkin bir estetik kuram ve yöntem geliştirdi. Yaptığı çözümlemelere dayanarak tasarladığı estetik sistemin temel kavramlarını (yapı, gösterge, anlam, estetik işlev, norm, değer, dünya anlayışı, yaratıcı kişilik, vb.) tanımlamaya çalıştı. Bu kavramlar sisteminden kalkarak da sanatların karşılaştırmalı

kuramını gerçekleştirme amacını taşıdı. Bu arada edebiyat metninin (sözgelimi şiirin), söylemin hem çizgisel gelişmesine hem de birbiri üstüne binmiş düzeyler (ses, biçim, sözcük, sözdizim) aşamasına dayanarak anlam yarattığını ileri sürdü. J. Mukařovský'ye göre, bu düzeylerin düzenlenmesi kuşkusuz sanatsal yöntemlere bağlıydı ama söz konusu yöntemler de doğal dillerin sunacağı olanaklar çerçevesinde gerçekleşebiliyordu.

J. Mukařovský'ye göre, sanat incelemeleri göstergebilimin bir bölümüdür. Bu çerçeve içinde *estetik gösterge* de bağımsız bir göstergedir ve kendi içinde bir önem taşır, yalnızca anlamı bütünleyen bir aracı öğe olarak görülemez. *Estetik işlev* bütün sanatlarda görülür ve buna bağlı olarak da "her sanat yapıtı bağımsız bir göstergedir". Ama, resim, heykel, edebiyat gibi "konulu" sanatlar estetik işlevin yanı sıra iletişim işlevini üstlenirler.

J. Mukařovský'nin göstergebilim açısından bir başka önemli katkısı da E. Husserl'in fenomenolojisinden esinlenerek yapısal inceleme alanına *yönelmişlik* (Alm. *Intentionalität*) kavramını sokmasıdır. J. Mukařovský edebiyat incelemelerinde üç kutup ayırt eder: yapıtın doğuşu (yaratıcının yönelmişliğine bağlanır); yapıtın gerçek yapısı (sözdizimsel kimliğiyle tanımlanan yapıt); yapıtın alımlanması (yapıtın belirgin yapısının yol göstermesine karşın farklı somutlaştırmalarla gerçekleşen alımlama). Bu yaklaşım biçimi ileride doğacak *alımlama estetiği*nin de bir habercisi sayılır.

J. Mukařovský'nin çalışmaları arasında özellikle şunları belirtebiliriz: "L'art comme fait sémiologique" ("Göstergesel Olgu Olarak Sanat") [1936]; "Fonction, norme et valeur esthétiques comme faits sociaux" ("Toplumsal Olgular Olarak Estetik İşlev, Kural ve Değer") [1936]; "La dénomination poétique et la fonction esthétique de la langue" ("Şiirsel Adlandırma ve Dilin Estetik İşlevi") [1936]; "Standard Language and poetic language" ("Standart Dil ve Şiir Dili") [1940]. J. Mukařovský'nin yazılarını biraraya getiren İngilizce'deki derlemeler arasında da özellikle yazınbilim ve göstergebilim açısından şu kitaplar anılmaya değer: *On Poetic Language* (Şiir Dili Üstüne) [1976]; *The Word and Verbal Art* (Sözcük ve Dilsel Sanat) [1977]; *Structure, Sign and Function* (Yapı, Gösterge ve İşlev) [1978].

Bkz. **göstergebilim, Prag Okulu.**

N

nedensizlik (Fr. *arbitraire*; İng. *arbitrariness*; İt. *arbitrarietà*).

1. Dilsel gösterge (sözcükler) ile gönderge (dış gerçeklik) arasında doğal olmayan, toplumsal uzlaşmaya dayalı bağ (yalnızca yansıma sözcükler, sesli anlatımlarıyla, dış gerçekteki sesi yeniden oluşturmaya çalıştıkları için tam bir nedensizlik içermezler).
2. F. de Saussure'e göre gösteren ile gösterilen arasındaki, nedensel özellik taşımayan, uzlaşıma dayalı bağ. É. Benveniste ile L. Hjelmslev bu ikinci tanıma dilin ya da herhangi bir gösterge dizgesinin işleyişi açısından karşı çıkmışlardır: Çünkü É. Benveniste'e göre, dilin işleyişi açısından, gösteren ile gösterilen arasında zorunlu bir ilişki kurulur; L.Hjelmslev'e göreyse gösteren ile gösterilen arasında yine dilin işleyişi açısından karşılıklı bir önvarsayım ilişkisi vardır.

nesne (Fr. *objet*; İng. *object*; İt. *oggetto*).

Anlatı göstergebiliminde, arayışın konusu olan ve işlevsel değeri, arayışı gerçekleştirecek özneye göre belirlenen eyleyen. Anlatı izlencesinde öznenin eyleme geçmek için edinmek zorunda olduğu yetenekler (yapmayı istemek, yapmayı bilmek, yapabilmek, vb.) gibi *kipsel nesneler* ile bu yetenekleri edinerek ulaşabileceği asıl nesne yani *değer nesne* birbirinden ayırt edilir.

Bkz. **anlatı izlencesi, arayış, eyleyen, özne.**

O

odaklanma (Fr. *focalisation*; İng. *focalization*; İt. *focalizzazione*).
G. Genette'in anlatının odaklandığı noktayı vurgulamak için *bakış açısı* terimi yerine kullandığı kavram. "Anlatıda kim konuşuyor?" sorusu anlatıcının belirlenmesini sağlarken, "Anlatıda kim görüyor?" sorusu anlatının odak noktasının ortaya çıkmasını sağlar.
G. Genette 1972'de yayımladığı *Figures III* adlı yapıtının "Discours du récit" ("Anlatının Söylemi") başlıklı uzun incelemesinde üç tür odaklanmadan, dolayısıyla üç anlatı tipinden söz eder (s. 206-211):
1. *Odaklanmamış anlatı* ya da *sıfır odaklanmalı anlatı* (Fr. *récit non-focalisé* ya da *récit à focalisation zéro*): Anlatıcı her şeyi görür, her şeyi bilir, ve öyküsü için gereken bilgileri kendi isteğine göre verir (J. Pouillon'un *dıştan görme* diye adlandırdığı bakış açısına denk düşer);
2. *İç odaklanmalı anlatı* (Fr. *récit à focalisation interne*): Anlatıdaki olayları bir anlatı kişisi görür, anlatıcı da bilgi alanını bu kişinin gördüğü ve kavradığıyla sınırlar (J. Pouillon'un *birlikte görme* diye adlandırdığı bakış açısına denk düşer). G. Genette bu tür odaklanmanın da *sabit* (tek kişiye odaklı), *değişken* (iki kişi arasında gidip gelen) ve *çoklu* (mektup biçiminde romanlarda aynı olayın farklı kişilerin bakış açılarına göre anlatılması) olabileceğini de belirtir.
3. *Dış odaklanmalı anlatı* (Fr. *récit à focalisation externe*): Anlatıcı, anlatı kişilerinden daha fazla bilmemektedir, hatta onlardan daha az bilgiye sahiptir. Anlatıcı öyküsünde yok gibidir; olaylar ve olayların geçtiği yerler bir kamerayla dıştan çekilmiş gibidir (J. Pouillon'un *dıştan görme* diye adlandırdığı bakış açısına denk düşer).

Bkz. **anlatı, bakış açısı, Genette.**

okuma (Fr. *lecture*; İng. *reading*; İt. *lettura*).
İnceleme konusu olarak ele alınan bir gösterge dizgesinin (bir metnin, bir tablonun, vb.) sözdizimsel ve anlamsal açıdan çözümlenmesi, yeniden-yapılandırılması, yorumlanmasına verilen genel ad.
Özellikle yazınsal metinler söz konusu olduğunda bazı kuramcılar (sözgelimi R. Barthes) *çoğul okuma*dan söz ederler. Onlara göre

bir yazınsal metin çok değişik kültür odaklarından gelen çok sayıda alıntıyla örülmüş bir dokudur; bir tek anlam çevresinde yorumlanması olanaksızdır. Bundan ötürü okurun değişik düzeylerde farklı okumalara gitmesi söz konusudur.

Anlam üretimini araştıran göstergebilim (A. J. Greimas) ise, bir metnin belirsiz, sonsuz sayıda okumaya olanak tanıdığı gibi doğrulanamaz bir görüşü savunmak yerine *çoğul yerdeşlik* kavramını ileri sürer. *Çoğul okuma* bir yazınsal metnin bir parçasını bağımsız olarak ele alıp yorumladığında, o metnin o parçası elbette, okurların bakış açılarına, kültür birikimlerine göre çoğul anlamlar içerebilir ya da çoğul okumaya açık olabilir. Ancak aynı parça, içinde yer aldığı bağlamın öteki parçalarıyla bağıntıya geçirildiğinde, anlam belirsizliklerinin, okuma çoğulluğunun, yerini *çoğul yerdeşliğe* (bir metinde farklı anlam eksenlerinin üst üste binmesi durumuna) bıraktığı söylenebilir.

Bkz. **çoğul okuma, çoğul yerdeşlik.**

okur (Fr. *lecteur*; İng. *reader*; İt. *lettore*).

Okur, sıradan ve alışılagelmiş bir tanımlamayla, metni okuyan biridir. Ancak, böyle bir açıklama elbette, göstergebilim ya da anlatıbilim açısından hiçbir ayırıcı ve işlevsel özelliğin taşıyıcısı olamaz. Metne, yaratılma ve alımlanma süreçleri açısından baktığımızda, okurdan söz ettiğimiz anda bir de karşısındaki yazarı vurgulamamız gerekir. Bu noktada, metne metin için ve metnin içinden yaklaşıldığında, göstergebilim daha çok *sözce*yi yaratan kişi olarak *sözceleyen*den (Fr. *énonciateur*), sözceyi algılayan, alımlayan kişi olarak da *kendisine-sözcelenen-kişi*den (Fr. *énonciataire*) söz etmeyi yeğler. Bu gözlemimize iletişim süreci açısından yaklaşırsak, sözceleyen, iletiyi *gönderen* kişinin yerini alır, kendisine-sözcelenen-kişi ise iletinin gönderildiği-kişi ya da gönderilen olarak adlandırılır.

Şimdi bu olaya bir de anlatıbilim açısından bakalım. Anlatı kuramında, okur, okuma eylemi aracılığıyla metni alımlayan kişidir; karşısında yine yazar yer alır. Bu süreci doğrudan metnin içine taşıyacak olursak, o zaman, okurun yerini *kendisine-anlatılan-kişi* (Fr. *narrataire*), yazarın yerini de *anlatıcı* (Fr. *narrateur*) kavramları alır.

İtalyan göstergebilimcisi Umberto Eco ise *Lector in fabula* (1979; Fr. çev., 1985) adlı yapıtında, okur sorununa alımlama açısından

yaklaşır ve yazar tarafından metnin yaratım aşamasında düşünülerek oluşturulmuş bir *örnek okur*dan söz eder. Bu örnek okur, edinimleri (kompetansı) sayesinde metne işlevlerini yerine getirmede yardımcı olur; yazarın düşünmüş olabileceği ya da varsayılabilecek anlamsallıkları edimsel hale getirebilir. Peki nedir yazarın bir örnek okurdan beklediği kompetans? Bir sözcüğün anlamını metnin bağlamına göre okuyabilme, üslup ve retorik kodunu edinmiş olma, metinlerarası ilişkileri görebilme, metnin ideolojik dünya görüşünü kavrayabilmedir öncelikle örnek okurdan yazarın beklediği kompetans. Örnek okurdan beklenen performans ise, söylemsel, anlatısal (olayörgüleri), eyleyensel (rollerin, işlevlerin dağılımı) arasında bir seçim yapabilmesidir. Gerçekten de, U. Eco, *Lector in fabula*'da okurun işlevini (rolünü) sorgular ya da yapıtın altbaşlığının da vurguladığı gibi "anlatısal metinlerde yorumlama işbirliği"ni inceler. "Yorumlama işbirliği" kavramı altında da, U. Eco'nun metni "tembel bir makine" olarak görmesi ve "gerçekleşebilmek" için *okurun işbirliğ*ine gereksinme duyması görüşü yatar: "Yazar, söylemediği, sustuğu ya da özellikle söylemeyeceği veya yinelemekten kaçındığı, üstü kapalı olarak geçtiği, vb. yerlerin yorumu için kendine metiniçi bir *örnek okur* tasarlar. Nasıl yazar metnini gerçekleştirme biçimini düşünüyor ve onu üretiyorsa, yazarın kendi metni için tasarladığı *örnek okur* da, bu metnin gerçekleştirilmesine yorumsal açıdan katkıda bulunur. Demek ki yazar, kendi üretimselliği karşısında, bir metin içinde örnek olarak tasarladığı okurunun yorumsallığını düşünür, hesaplar. U. Eco'ya göre, bir metni okumak, o metinden kalkarak olası çıkarsamalarda bulunmak, tahminler yapmak ve bunların doğruluğunu ya da yanlışlığını metnin ilerleyen satırlarında ya da sayfalarında denetlemek demektir bir bakıma. İşte bu amaçla okur, toplumsal-kültürel birikimine dayanan belli bir *kolektif belleki* harekete geçirir: U. Eco bunu 'ansiklopedi' diye adlandırır. Yani metnin varsaydığı örtük bir bilgidir burada söz konusu olan; okur da bu bilgiyi metnin karşısında kullanmaya başlar. Okur bir metni okurken, o metnin yorumu açısından yazarla işbirliğine girer ve düşgücünde bir dizi olası evren yaratır. Anlatının dünyasına denk düştüğüne inandığı bir evrenler dizisidir bu. Okurun yarattığı evren öyle bir evren olacaktır ki, bu evrendeki her anlatı kişisi de, öbür

kişileri harekete geçirecek arzu ve beklentilere denk düşecek bir evren yaracaktır." (M. Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, 1, s. 168; ve *Yaklaşımlarıyla Eleştiri Kuramcıları*, s. 32).

U. Eco'nun örnek okur kavramıyla kesişen bir başka okur örneği de Michael Riffaterre'in *üstokur* (Fr. *archilecteur*) kavramıdır. *Üstokur*, metinlerdeki üslup farklılıklarını (sapmalarını) görebilecek düzeyde donanımlı, ama bu arada öznelliğe ve rastlantısallığa da düşmeyecek güçte bir okurdur. Daha açarak belirtecek olursak, ortalama bir okur değil de, bütün olası okumaların toplamını gerçekleştirebilecek bir okurdur. Dolayısıyla, bir metinde, bir öğenin anlam yaratabilmesi için, bu türden bir üstokur tarafından algılanması gerekir. Yazınsal olguyu var edebilecek olan da bu algılayıştır (bkz. M. Rifat, *agy*, s. 158; *agy*, s. 72-73).

Gerek U. Eco'nun örnek okur kavramından, gerekse M. Riffaterre'in üstokur kavramından esinlenerek biz de *Metnin Sesi* (2007) adlı kitabımızda Orhan Pamuk'un *Benim Adım Kırmızı* adlı romanına uyguladığımız çözümlemede üç okur tipi belirledik: *sıradan okur*; *naif okur*; *örnek okur*. "*Sıradan okur*, roman içinde kendisine seslenilen 'en kalın kafalı' okur[dur] (...) Okumayı bilmenin, metni yüzeyden okumanın, salt günceli çağrıştıran kesitlere ilgi duymanın dışında başka bir özelliği yok[tur]. (...) *Naif okur*, romanın olayörgüsündeki temel anlatı izlencesini (...) anlatıcıların anlatımına ve üstanlatıcının müdahalesine kendini kaptırarak okurken, bu izlencenin bir an önce sonuçlanmasını ister. (...) *Örnek okur* ise, romanın her aşamasında öngörülen, romanın bütün anlatı kurgusunun gerektirdiği, temel anlatı izlencesinin (...) yanı sıra, bütün yan anlatıların da beklediği, roman kurgusunun işleyişini tamamlayabilecek bir okurdur." (M. Rifat, *Metnin Sesi*, s.71-72).

Bkz. **Eco, örnek okur, üst okur.**

onurlandırıcı sınama (Fr. *épreuve glorifiante*; İng. *glorifying test*; İt. *prova glorificante*).

Öznenin anlatı izlencesini gerçekleştirme sırasında yaşadığı sürecin üçüncü ve son aşaması (*yaptırım* evresine denk düşer).

Bkz. **sınama.**

Ö

önmetinsellik (Fr. *architextualité*; İng. *architextuality*; İt. *architestualità*).
Bir metnin türsel statüsünü (roman, öykü, anlatı, şiir, oyun, vb.) belirleyen ve okurun *beklenti ufku*nu yönlendiren özellik. G. Genette önmetinsellik kavramını, *ötemetinselliğin* (*transtekstüalite*) bir alttürü olarak değerlendirir.
Bkz. **Genette, ötemetinsellik.**

örnek okur (Fr. *lecteur modèle*; İng. *model reader*; İt. *lettore modello*).
U. Eco'nun öngördüğü kavram. Yazarın yapıtıyla yorumlama işbirliği içine girerek yazınsal olguyu var edecek olan alımlama sürecinin zorunlu öğesi.
Bkz. **Eco, okur.**

ötemetinsellik (Fr. *transtextualité*; İng. *transtextuality*; İt. *transtestualità*).
Bir metni başka metinlerle bilinçli ya da bilinçsiz olarak ilişkiye sokan her çeşit özellik. Ötemetinsellik, anlatıbilimde yazınsallığın en üst düzeydeki evrensel niteliği olarak kabul edilir. G. Genette 1982'de yayımladığı *Palimpsestes* (Palimpsestuslar) adlı kitabında beş çeşit ötemetinsellik öngörür: *metinlerarasılık*; *yanmetinsellik*; *üstmetinsellik*; *ilerimetinsellik*; *önmetinsellik*.
(**Transtektüalite** de denir).
Bkz. **ilerimetinsellik, metinlerarasılık, önmetinsellik, üstmetinsellik, yanmetinsellik.**

öyküleme işlevi (Fr. *fonction narrative*; İng. *narrative function*; İt. *funzione narrativa*).
Anlatıcının doğrudan doğruya anlatılacak öykünün var edilmesine yönelik temel işlevi.
Bkz. **anlatıcının işlevleri.**

özetleme ya da **özet** (Fr. *sommaire*; İng. *summary*; İt. *sommario*).
Anlatı hızını gösteren dört "anlatı hareketi"nden biri. Öbür üçü *duraklatma*, *eksiltme* ve *sahnelemedir*.
Bkz. **anlatı hızı.**

özne (Fr. *sujet*: İng. *subject*; İt. *soggetto*).

Anlatı göstergebiliminde, varlığı ve öz niteliği, temel sözcenin öteki öğesiyle, yani nesneyle kurduğu ilişkiye göre belirlenen sözdizimsel öğe. Öznenin nesnesiyle ayrı ya da birlikte olması *durum sözcesi*yle ortaya konurken, öznenin bir durum sözcesini bir başka durum sözcesine dönüştürmesi de *edim sözcesi*yle belirtilir. Bu iki temel sözceye uygun olarak da *durum özneleri* (nesnesiyle birlikte ya da nesnesinden ayrı bulunan özne) ile *edim özneleri* (yeni bir durum sözcesini yaratacak dönüşümleri gerçekleştiren özne) ayırt edilir. Öznenin ayrı olduğu nesnesine ulaşmak için yerine getirmesi gereken koşullar, edinmesi gereken yetenekler, geçireceği sınamalar göstergebilimde *anlatı izlencesi* içinde, öteki *eyleyenler*le birlikte değerlendirilir.

Bkz. **anlatı izlencesi, durum sözcesi, edim sözcesi, nesne, sınama.**

özöyküsel anlatı (Fr. *récit homodiégétique*; İng. *homodiegetic narrative*; İt. *racconto omodiegetico*).

Anlatıcının, dile getirdiği öyküde kişi olarak yer aldığı durumda gerçekleşen anlatı. Karşısında yer alan anlatı türü *yadöyküsel anlatı* diye adlandırılır. G. Genette özöyküsel anlatı içinde iki tür ayırt eder: Anlatıcı anlattığı öykünün ya kahramanıdır (bu durumda *benöyküsel* anlatı söz konusudur) ya da anlatısının kahramanı değil de yalnızca gözlemcisidir, tanığıdır, yani ikincil dereceden bir rol oynuyordur. Buna göre, *benöyküsel anlatı* özöyküsel anlatının en güçlü durumunu oluşturur.

Bkz. **anlatı, anlatıbilim, anlatıcı, benöyküsel anlatı, Genette, yadöyküsel anlatı.**

P

paradigmatik bağıntı (Fr. *rapport paradigmatique*; İng. *paradigmatic relation*; İt. *rapporto paradigmatico*).

Aynı söz zinciri içinde aynı anda birlikte bulunmayan ama birbirinin yerini alabilecek değerde olan öğeler arasındaki bağıntı. *Dizisel bağıntı.* F. de Saussure'de *çağrışımsal bağıntı*, R. Barthes'ta *dizgesel bağıntı* diye adlandırılır.

Bkz. **dizimsel/dizisel bağıntı.**

paratekst *bkz.* **yanmetin.**

paratekstüalite *bkz.* **yanmetinsellik.**

Paris Göstergebilim Okulu (Fr. *École sémiotique de Paris*; İng. *Paris School of Semiotics, Paris School Semiotics*; İt. *Scuola semiotici di Parigi*).

Göstergebilimci A. J. Greimas'ın çevresinde Paris'te oluşan topluluğa verilen ad. A. J. Greimas dışındaki başlıca temsilcileri arasında şu araştırmacılar sayılabilir:

- **Jean-Claude Coquet** (doğ. 1928): A. J. Greimas'ın yanı sıra felsefeci Maurice Merleau-Ponty ve dilbilimci Émile Benveniste'in çalışmalarından esinlendi. *Öznenin göstergebilimi* (*sémiotique subjectale*) diye adlandırdığı, doğrudan sözceyi değil de sözceyi üreten özneyi, bir başka deyişle *sözcelemeyi* inceleme konusu yapan bir yaklaşım geliştirdi. İsveç'te Uppsala Üniversitesi'nde, Fransa'da Poitiers Edebiyat Fakültesi'nde, Paris'te École pratique des hautes études ve École des hautes en sciences sociales'de, Paris-VIII-Vincennes Üniversitesi'nde anlambilim ve göstergebilim dersleri verdi. Başlıca yapıtları: *Sémiotique littéraire. Contribution à l'analyse sémantique du discours* (Yazınsal Göstergebilim. Söylemin Anlambilimsel Çözümlemesine Katkı) [1973]; *Le Discours et son sujet* (Söylem ve Öznesi) [2 cilt, 1984-1985]; yayıma hazırladığı *Sémiotique. L'École de Paris* (Göstergebilim. Paris Okulu) [1982]; *Sémiotique en jeu. À partir et autour de l'œuvre d'A. J. Greimas* (Göstergebilim Tartışılıyor. A. J. Greimas'ın Yapıtlarından Kalkarak

ve Yapıtlarının Çevresinde) [M. Arrivé ve É. Landowski'yle birlikte, 1987]; *La quête du sens* (Anlam Arayışı) [1997]; *Phusis et logos. Une phénoménologie du langage* (Physis ve Logos. Bir Dil Fenomenolojisi) [2007].

- **Joseph Courtés** (doğ. 1936): Paris'te École des hautes en sciences sociales'de, Paris-VIII-Vincennes Üniversitesi'nde ders verdi, daha sonra Toulouse-Le Mirail Üniversitesi'nde dil bilimleri alanında öğretim üyesi olarak görev yaptı. Greimas kuramına en yakından bağlı araştırmacıdır. Uzun yıllar Paris'te A. J. Greimas'ın asistanlığını yapmış ve onunla birlikte hazırladığı göstergebilim sözlüğüne yoğun biçimde katkıda bulunmuştur. Daha çok anlatı ve söylem göstergebilimi alanındaki çalışmalarıyla tanınır: *Lévi-Strauss et les contraintes de la pensée mythique* (Lévi-Strauss ve Mitsel Düşüncenin Yasaları) [1973]; *Introduction à la sémiotique narrative et discursive* (Anlatı ve Söylem Göstergebilimine Giriş) [1976]; *Sémiotique. Dictionnaire raisonné de la théorie du langage* (Göstergebilim. Dil Kuramının Açıklamalı Sözlüğü) [A. J. Greimas'la birlikte; 2 cilt, 1979-1986; 2. ciltte başka göstergebilimcilerin de katkıları vardır]; *Le motif en ethnolittérature. Essai d'anthropologie sémiotique* (Etno-edebiyatta Motif. Göstergebilimsel Antropoloji Denemesi) [1986]; *Sémantique de l'énoncé* (Sözcenin Anlambilimi) [1989]; *Analyse sémiotique du discours: de l'énoncé à l'énonciation* (Söylemin Göstergebilimsel Çözümlemesi: Sözceden Sözcelemeye) [1991]; *Du lisible au visible. Initiation à la sémiotique du texte et de l'image* (Okunabilirden Görünebilire. Metnin ve Görüntünün Göstergebilimine Giriş) [1995]; *La Sémiotique du langage* (Dilyetisinin Göstergebilimi) [2003].
- **Éric Landowski** (doğ. 1942): Daha çok toplum göstergebilimi ve hukuk göstergebilimi alanındaki çalışmalarıyla tanınır. Greimas kuramına katkıda bulunanların arasında yer alır. Centre national de la recherche scientifique'te (CNRS; Bilimsel Araştırma Ulusal Merkezi) araştırma yöneticisi olarak görev yaptı. Başlıca çalışmaları: "Analyse sémiotique d'un discours juridique " ("Bir Hukuk Söyleminin Göstergebilimsel Çözümlemesi" [1976; A. J. Greimas'la birlikte; Greimas'ın *Sémiotique en sciences sociales*'inde]; *Introduction à l'analyse du discours en sciences sociales* (Toplumsal Bilimlerde Söylem Çözümlemesine Giriş) [1979; A. J. Greimas ve

başkalarıyla birlikte]; *La société réfléchie* (1989); yayıma hazırladığı *Lire Greimas* (Greimas'ı Okumak) [1997]; *Présences de l'autre* (Ötekinin Varoluş Biçimleri) [1997]; *Passions sans nom* (Adı Konmamış Tutkular) [2004]; *Les interactions risquées* (önsöz J. Fontanille, 2005).

- **Michel Arrivé** (doğ. 1936): Paris-X-Nanterre Üniversitesi'nde dilbilim ve göstergebilim dersleri verdi. Başlıca çalışmaları: *Les langages de Jarry. Essai de sémiotique littéraire* (Jarry'nin Dilyetileri. Yazınsal Göstergebilim Denemesi) [1972]; "La Sémiotique littéraire" (Yazınsal Göstergebilim") [1973; B. Pottier'nin yönetimindeki *Le Langage*'da]; "La Sémiotique littéraire" (1982; J.-Cl. Coquet'nin yönetimindeki *Sémiotique*'te); *Linguistique et psychanalyse* (Dilbilim ve Psikanaliz) [1986]; "Préface mêlée de souvenirs sur la préhistoire de la sémiotique" ("Göstergebilimin Öntarihi Üstüne Anılarla Karışık Önsöz") [2000; A. J. Greimas'ın *La mode en 1830* kitabı için önsöz];
- **Öteki temsilciler**: Paris Göstergebilim Okulu'nun öteki temsilcileri arasında da şu araştırmacıları belirtebiliriz: J. Geninasca: *Analyse structurale des Chimères de Nerval* (Nerval'in *Les Chimères*'inin Yapısal Çözümlemesi) [1971]; Claude Zilberberg: *Une lecture des 'Fleurs du mal' de Baudelaire* (Baudelaire'in *Kötülük Çiçekleri*'nin Bir Okuması) [1972], *Essai sur les modalités tensives* (1981), *Raison et poétique du sens* (1988); François Rastier: *Essais de sémiotique discursive* (Söylem Göstergebilimi Denemeleri) [1973]; Jean-Marie Floch: *Sémiotique, marketing et communication* (Göstergebilim, Pazarlama ve İletişim) [1990]; Anne Hénault: *Les enjeux de la sémiotique* (2 cilt, 1979-1983]; Jacques Fontanille: *Sémiotique et littérature. Essais de méthode* (Göstergebilim ve Edebiyat. Yöntem Denemeleri) [1999], *Tension et signification* (Gerilim ve Anlamlama) [Cl. Zilberberg ile birlikte, 1998]; Félix Thürlemann: *Paul Klee. Analyse des trois peintures* (Paul Klee. Üç Resmin Çözümlemesi) [1982]; Denis Bertrand, Paolo Fabbri, Alain Renier, François Bastide, Ivan Darrault-Harris, Claude Chabrol, Jean Delorme, Herman Parret, Hans-Georg Ruprech, J. Petitot, vb.

Paris Göstergebilim Okulu'nun önde gelen temsilcileri, özellikle de J.-Cl. Coquet (öznenin göstergebilimi: *sémiotique subjectale*), É. Landowski (toplum göstergebilimi: *sociosémiotique*), J. Fontanille

ile Cl. Zilberberg (öznenin gerilimselliğinin ve varoluşunun göstergebilimi: *sémiotique tensive*) ve I. Darrault-Harris (davranış göstergebilimi: *éthosémiotique*) son yirmi yıl içinde yalnızca göstergeyi ve metni temel alan bir gösterge oluşumunu (*semiosis*) değil de öznenin tutkularını, davranışlarını, bedenini, duyumsanan gerilimlerini, heyecanlarını ve başka öznelerle olan ilişkilerini incelemektedirler.

(Türkiye'de Greimas göstergebilimi ya da bir bakıma Paris Göstergebilim Okulu doğrultusunda çalışmalar yapan araştırmacılar arasında da özellikle T. Yücel, M. Rifat, A. Eziler-Kıran, M. Yalçın ve N. Tanyolaç-Öztokat'ı belirtebiliriz.)

Bkz. **Greimas.**

Peirce (Charles Sanders)

ABD'li mantıkçı, felsefeci, matematikçi ve göstergebilimci (1839-1914). Ch. S. Peirce çok yönlü bir bilim adamıdır, çalışmaları mantıksal pragmatizmden, matematiğe, metafiziğe, bilimler tarihine, göstergebilime, vb'ne uzanır. Çağdaş göstergebilimi Avrupa'da ilk tasarlayan kişi olarak F. de Saussure görülürken, aynı bilim dalının ABD'deki çağdaş tasarlayıcı ve kurucusu da Ch. S. Peirce'tür. Algılamanın evrensel kategorilerine ve her düşüncenin gösterge olduğu varsayımına dayalı bir göstergeler felsefesi geliştirmiştir.

1879-1884 yılları arasında Johns Hopkins Üniversitesi'nde mantık ve felsefe dersleri veren Ch. S. Peirce, göstergebilimi (İng. *semiotic* diye adlandırmıştır tasarladığı bu araştırma alanını) her çeşit bilimsel inceleme için bir başvuru çerçevesi oluşturan genel bir kuram olarak tasarlar: "Matematik, ahlak, metafizik, genel çekim, termodinamik, kimya, karşılaştırmalı anatomi, gökbilim, ruhbilim, sesbilgisi, iktisat, bilimler tarihi, whist, erkekler ve kadınlar, şarap, ölçü ve tartı bilimi, ne olursa olsun her şeyi ancak göstergebilimsel olarak incelemişimdir" (Ch. S. Peirce, *Écrits sur le signe*, s. 212; bkz. M. Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, 2, s. 231-232).

Bu genel kuramın birimi olan *göstergeyle* ilgili verdiği tanımsa şöyledir: "Bir *gösterge* [İng. *sign*] ya da *representamen*, bir kişi için, herhangi bir şeyin yerini, herhangi bir bakımdan ya da herhangi bir sıfatla tutan şeydir. Birine yöneliktir, bir başka deyişle, bir kişinin zihninde

eşdeğerli bir gösterge ya da daha gelişmiş bir gösterge yaratır. Yarattığı bu göstergeyi, ben, birinci göstergenin *yorumlayanı* [İng. *interpretant*] diye adlandırıyorum. Bu gösterge, bir şeyin yerini tutar: *nesne*sinin [İng. *object*] yerini. Söz konusu gösterge, bu nesnenin yerini, her bakımdan değil de, benim, kimi kez, *representamen*'in *temel*i diye adlandırdığım bir çeşit düşünceye [fikre] iletme bakımından tutar. Buradaki "Düşünce" sözcüğünü, özellikle gündelik dilde yaygın olan, bir tür Platoncu anlamda kavramak gerekir; yani bir insanın bir başkasının düşüncesini kavradığını belirttiğimiz anlamda; ya da bir insanın eskiden düşünmüş olduğunu anımsıyor, aynı düşünceyi anımsıyor dediğimiz anlamda" (Ch. S. Peirce, *agy*, s. 121; bkz. M. Rifat, *agy*, s. 232-233).

Üçlüklere dayalı bir sınıflandırma anlayışı geliştiren Ch. S. Peirce göstergebilimi de üç dala ayırır: "Her *representamen*'in üç şeye (temel, nesne ve yorumlayan) bağlı olması nedeniyle göstergebilimin üç dalı vardır. Birincisi Duns Scott'ın *grammatica speculativa* dediği şeydir. Biz bunu *salt dilbilgisi* olarak adlandırabiliriz. Amacı, her bilimsel zekânın [kavrayış gücünün] kullandığı *representamen*'in, bir anlam kazanabilmesi için gerçeğe uygun [hakiki, doğru] olması gereken yanını ortaya çıkarmaktır. İkincisi, gerçek anlamıyla *mantık*tır. Mantık, bilimsel zekâya ilişkin *representamen*'lerin herhangi bir nesne açısından geçerli olabilmeleri, yani gerçeğe uygun [hakiki, doğru] olabilmeleri için gereken hemen hemen zorunlu doğruluk [hakikilik] durumunun bilimidir. Gerçek anlamıyla mantığın, tasarımların gerçekliğe uygunluk [doğruluk, hakikilik] koşullarının biçimsel bilimi olduğunu söyleyebiliriz. Üçüncüsünü, Kant'ın yeni kavramları adlandırmak için eski sözcük bağdaştırmalarını tutması yöntemini izleyerek, ben de *salt retorik* diye adlandırıyorum. Bu dalın amacı, her bilimsel zekâda, bir göstergenin bir başkasını doğurmasını, özellikle de bir düşüncenin bir başka düşünceyi üretmesini sağlayan kuralları ortaya çıkarmaktır" (Ch. S. Peirce, *agy*, s. 212-122; bkz. M. Rifat, *agy*, s. 233).

Yaklaşımının en çarpıcı özelliği, *gösterge* kavramı için önerdiği tanımlar ve sınıflandırma biçimleridir. Gerçekten de göstergesel olguların eksiksiz bir sınıflandırmasını oluşturmayı amaçlayan Ch. S. Peirce *üçlük*lere dayalı bir göstergeler dizgesi tasarlar: Ortaya çıkan düzenleme, sonuç olarak 10 üçlük ve 66 sınıftan oluşur. Bu üçlü

ayrımlardan günümüzde en yaygın olarak kullanılanı da *görüntüsel gösterge* (İng. *icon*), *belirti* (İng. *signal*) ve *simge* (İng. *symbol*) üçlüsüdür. (Ch. S. Peirce, *agy*, s. 147-166; bkz. M. Rifat, *agy*, s. 234).

Ch. S. Peirce'ün yazıları ve bu arada göstergebilimle ilgili incelemeleri *Collected Papers of Charles Sanders Peirce* (Charles Sanders Peirce'ün Toplu Yazıları) [1931-1958] adlı sekiz ciltlik bütünde biraraya getirilmiştir. Fransız felsefecisi G. Deledalle de Ch. S. Peirce'ün göstergebilimsel yazılarından yaptığı seçmeyi Fransızcaya çevirerek yayımlamıştır: Yukarıdaki alıntıların kaynağını belirtirken adını geçirdiğimiz *Écrits sur le signe* (Gösterge Üstüne Yazılar) [1978] adlı kitaptır bu.

Bkz. **belirti, Deledalle, görüntüsel gösterge, gösterge, göstergebilim, simge.**

poetika bkz. **yazınbilim.**

Pottier (Bernard)

Fransız dilbilimcisi, anlambilimcisi (doğ. 1924). Fransa'da değişik üniversitelerde genel dilbilim, anlambilim, İspanyol dili, Amerika yerli dilleri alanlarında ders verdi. Fransız dilbilimcisi G. Guillaume ile Danimarkalı dilbilimci L. Hjelmslev'in anlam boyutuna ilişkin görüşlerinden etkilendi ve *gösteren/gösterilen* karşıtlığını temel almakla birlikte *gösterilen*in de ikili bir karşıtlık içerdiğini belirtti: *içeriğin biçimi* ve *içeriğin tözü*. B. Pottier'nin anlambilimsel araştırmalar alanındaki bir başka yaklaşım biçimi de *kavrambilimsel inceleme* ile *adbilimsel incelemeyi* ayırt etmesi ve çalışmalarını bu iki doğrultuda sürdürmesidir. B. Pottier *kavrambilimsel incelem*ede, gösterenlerden, anlatımdan, sözdizimsel yapılardan kalkarak gösterilenleri, anlamsal yapıları belirlemeye çalışır; *adbilimsel incelem*edeyse gösterilenlerden, anlamsal yapılardan kalkarak gösterenleri, sözdizimsel yapıları belirmeye yönelir.

Ama B. Pottier'nin anlambilim çözümlemelerine ve dolayısıyla göstergebilimsel araştırmalara yaptığı asıl katkı anlam evrenlerinin düzenlenişini (*dizisel* yani *paradigmatik* ilişkilerin düzeni) ortaya çıkaran *anlambirimcik çözümlemesi* modelidir. B. Pottier'ye göre, bir *sesbirim* nasıl ayırıcı özelliklerden (*sesbirimcikler*) oluşuyorsa,

bir sözcük de *anlambirimcik* diye adlandırılan en küçük anlamlı birimlerden oluşur. Bu konuda onun yaptığı çözümlemeler (sözgelimi "oturacaklar dizgesi" alanında yaptığı *anlambirimcik çözümlemesi*) hem *yapısal anlambilim*in gelişmesine katkıda bulunmuş, hem de giderek anlamlama göstergebilimi tarafından daha ileri bir düzeye taşınmıştır (yalnızca dizisel [paradigmatik] ilişkilerin sınıflandırılmasında değil anlatı evrenlerindeki dizimsel [sentagmatik] ilişkilerin ortaya konmasında da anlambirimcik çözümlemesinden yararlanılmaya çalışılmıştır göstergebilimde).

B. Pottier'nin yapıtları arasında özellikle şunları belirtebiliriz: *Recherches sur l'analyse sémantique en linguistique et en traduction mécanique* (Dilbilimde ve Makineli Çeviride Anlamsal Çözümleme Üstüne Araştırmalar [1963]; *Présentation de la linguistique, fondements d'une théorie* (Dilbilimin Sunuluşu. Bir Kuramın Temelleri) [1967]; yönetiminde hazırlanan ortak yapıt *Le langage* (Dil) [1973]; *Linguistique générale. Théorie et description* (Genel Dilbilim. Kuram ve Betimleme) [1974]; *Théorie et analyse en linguistique* (Dilbilimde Kuram ve Çözümleme) [1987]; *Sémantique générale* (Genel Anlambilim) [1992]; "Représentations mentales et catégorisations linguistiques" ("Zihinsel Tasarımlar ve Dilbilimsel Kategorileştirmeler") [2000]; "Les concepts, la langue et les discours" (Kavramlar, Dil ve Söylemler") [2004]; "À propos des relations sémantiques interlexicales" ("Sözcüklerarası Anlam İlişkileri Hakkında") [2010]; vb.

Bkz. **adbilim, anlambilim, anlambirimcik çözümlemesi, kavrambilim.**

pragmatik *bkz.* **edimbilim.**

Prag Okulu (Fr. *École de Prague*; *Prague School*; İt. *Scuola di Praga*).

Çek dilbilimcileri V. Mathesius, B. Havranek, B. Trnka, J. Vachek, J. Mukařovský, M. Weingart'ın Ekim 1926'da kurdukları Prag Dilbilim Çevresi'nde gelişen dilbilim ve yazınbilim okulu.

Özellikle üç Rus dilbilimcisi (R. Jakobson, N. Trubetskoy, S. Karsevski) ile Fransız (L. Brun, J. Vendryes, G. Gougenheim, L. Tesnière, É. Benveniste, A. Martinet, A. Sauvageot), Alman (K. Bühler), İngiliz (D. Jones), Hollandalı (N. Van Wijk, A. W. De Groot), Norveçli (A. Sommerfelt, C. Hj. Borgström, H. Vogt), İsveçli (Hj. Lindroth),

Yugoslav (A. Belic) araştırmacıların katılmasıyla Prag Okulu'nun etkinlikleri çeşitlendi, yoğunlaştı ve yaygınlık kazandı.

Prag Okulu, dile ilişkin görüşlerini önce 1928 yılında La Haye'de düzenlenen Birinci Uluslararası Dilbilimciler Kurultayı'nda açıkladı. Bu kurultayda R. Jakobson, N. Trubetskoy ve S. Karsevski'nin birlikte sundukları *Savlar* (metin, R. Jakobson'un kaleminden çıkmıştı), dilbilimin temel ve kuramsal sorunlarını (özellikle ses düzenini) tartışıyordu. Prag Okulu, bu *Savlar*'ı daha da geliştirerek, 1929'da düzenlenen Birinci Slav Filologları Kurultayı'nda sundu. Sonunda, Okulun kuramsal görüşleri aynı yıl *Travaux du Cercle de linguistique de Prague* (Prag Dilbilim Çevresi Çalışmaları) adlı uluslararası derginin 1. cildi olarak yayımlandı. Böylece hem sesbilimin hem de genel olarak dilbilimsel yapısalcılığın temeli atılmış oldu.

Prag Okulu içinde yer alan araştırmacılar arasında özellikle N. Trubetskoy, R. Jakobson ve J. Mukařovský çalışmalarıyla bir yandan Avrupa'daki öte yandan da ABD'deki dilbilim ve yazınbilim (bir anlamda da göstergebilim) akımlarına yön verdiler.

N. Trubetskoy ilk biçimi 1936'da *Travaux du Cercle de linguistique de Prague*'ın VII. cildinde çıkan *Grundzüge der Phonologie* (Sesbilim İlkeleri) [dilbilimcinin ölümünden sonra 1939'da kitap olarak yayımlandı] adlı yapıtıyla sesbilim alanında bir çığır açtı.

Gerçekten de N. Trubetskoy, F. de Saussure'den esinlenerek *gösteren/gösterilen* ve *dil/söz* ayrımlarını ses incelemelerine uygulamasıyla, *sesbirim* kavramını dilin içindeki işlevi açısından en küçük ayırıcı birim olarak tanımlamasıyla, sesbilimsel karşıtlıkları belirlemesiyle ve *sesbilgisi* ile *sesbilim* arasında bir ayrım gözetmesiyle dilbilimsel araştırmalara önemli katkıda bulundu.

Çok yönlü bir bilim adamı olan ve daha önce Rus biçimcileri arasında yer alan R. Jakobson ise *yapısal sesbilim* alanındaki çalışmaları yanı sıra, sesbilim ilkelerini ve yöntemini şiir diline uygulayarak Prag Okulu'nun kuramsal görüşlerini yazınbilime de kaydırdı. Sesbilim alanında ortaya attığı *ikili karşıtlık anlayışı* (on iki ikilik karşıtlık belirlemişti), sonradan *ikicilik* adıyla anlambilim ve göstergebilim alanlarında yaygınlık kazandı. Bildirişim kuramı ile dilsel işlevler konusunda geliştirdiği görüşler yazınbilimsel araştırmaları etkiledi. Böylece R. Jakobson hem Avrupa'daki *yapısal dilbilimi* (Avrupa

yapısalcığını) ve *yazınbilimi* hem de A.B.D.'ndeki *genel dilbilimi* (Amerikan yapısalcılığını) derinden etkiledi.

J. Mukařovský ise dilbilimden bağımsız bir bilim dalı olarak tanımladığı yazınbilimi, estetik ile dilbilimin karşılıklı etkileşimi içine, daha doğrusu geniş bir göstergeler bilimi içine oturtmasıyla, estetik işlev, estetik kural, estetik değer kavramlarını kullanmasıyla ve sanat incelemelerini göstergebilimin bir bölümü biçiminde ele almasıyla dikkati çekti.

Prag Okulu'nun genel dilbilim ve yazınbilimin yanı sıra insanbilim (antropoloji) ve budunbilim (etnoloji) alanındaki çalışmaları (Cl. Lévi-Strauss'un yöntemsel araştırmalarını) da etkilediği söylenebilir.

Bkz. **ikicilik, Jakobson, Mukařovský, Rus biçimcileri, sesbilim, Trubetskoy, yapısalcılık/yapısal inceleme, yazınbilim.**

proksemik (Fr. *proxémique*; İng. *proxemics*; İt. *prossemica*).

Kişiler arası ilişkilerde fiziksel uzamın (mekânın) oynadığı rolü, bir başka deyişle, insanların karşılıklı etkileşimde kültür ve toplum kurallarına göre birbirlerine yakınlaşma ve uzaklaşma derecelerini inceleyen bilim dalı. Bu araştırma alanının temelleri, 1960'lı yılların başlarında Amerikalı antropolog ve kültürlerarası ilişkiler uzmanı Edward T. Hall tarafından atılmıştır. Araştırmacı *The Hidden Dimension* (1966; Fr. çev.: *La Dimension cachée*, 1971) [Gizli Boyut] adlı yapıtında karşılıklı ilişki içindeki kişilerin arasındaki fiziksel mesafeye (*proksemi*)' göre kültürel değerlendirmelerde bulunur. Kişisel arası ilişkilerde mesafeyi belirleyici dört kategori saptar: *mahrem mesafe, kişisel mesafe, sosyal mesafe, kamusal mesafe.*

Proksemik, göstergebilimin de bir alt dalı olarak değerlendirilebilir: Kişilerin, birbirleriyle kurdukları dil dışı karşılıklı ilişkilerde fiziksel uzamı kullanış biçimleri, yine kişilerin uzamsal çevre içinde nesnelerle olan fiziksel yakınlık-uzaklık bağıntıları ve bu durumların yarattıkları anlamların araştırılmasıdır proksemik. Dolayısıyla bu etkinlik alanının, davranış göstergebilimiyle, uzam göstergebilimiyle ve tiyatro (sahne) göstergebilimiyle de yakın bağlantısı vardır. Öte yandan insanların dil dışı iletişimde kullandıkları jestler ile mimiklerin incelenmesi (*kinezik*) de davranış göstergebiliminin bir başka dalı olarak görülebilir.

Bkz. **kinezik.**

Propp (Vladimir)

Rus halkbilimcisi, Rus biçimcilerinin önde gelenlerinden (1885-1970). 1913-1918 arasında Petersburg Üniversitesi'nin Slav Filolojisi Bölümü'nde öğrenim gördü. 1915 yılında S. A. Vengerov'un o dönem için önemli sayılan ve ileride doğacak Rus biçimcileri okulunun en önemli temsilcilerinin yetişmesine yol açan Puşkin seminerine katıldı. 1920'den başlayarak çeşitli okullarda Rus dili ve edebiyatı dersleri verdi, 1932'de Leningrad Üniversitesi Folklor Bölümü'ne profesör olarak atandı (bu bölüm sonradan Rus Edebiyatı Bölümü'yle birleşti). V. Propp, bir halkbilim uzmanı olarak Rus folklorunu kuramsal ve tarihsel açıdan inceleyen, özellikle de olağanüstü halk masallarını, kahramanlık destanlarını, tarım şenliklerini, vb. ele alan çalışmalar yaptı. Başlıca yapıtları arasında özellikle şunları belirtebiliriz: *Morfologiya skazki* (*Masalın Biçimbilimi*) [1928; gözden geçirilmiş 2. baskı, 1969]; *İstoriçeşkiye korni volşebnoy skazki* (Olağanüstü Masalların Tarihsel Kökenleri) [1946]; *Russkiy geroyçeskiy epos* (Rus Kahramanlık Destanı) [1955; 2. baskı, 1958]; *Russkiye agrarniye prazdniki* (Rus Tarım Şenlikleri) [1963].

V. Propp'un halkbilim kaynaklarında sıkça yer alan yazıları arasında da şunları sayabiliriz: "Olağanüstü Masalların Dönüşümleri" (1928; Tr. çev. için bkz. Kaynakça); "Folklorda Ritüel Gülüş" (1939); "Olağanüstü Doğuş Motifi" (1945); Halkbilim Işığında Oidipus" (1945). Araştırmacının değişik dergilerde yayımlanmış yazıları, ölümünden sonra *Halkbilim ve Gerçeklik* (1976) başlıklı bir derlemede biraraya getirilmiştir.

"V. Propp'un bilim dünyasında adını duyuran çalışması hiç kuşkusuz olağanüstü masalların yapısını araştırdığı *Masalın Biçimbilimi* adlı yapıtıdır. A. N. Afanasyev'in derlediği *Rus Halk Masalları*'nı inceleme konusu olarak seçen ve yaptığı çözümlemeyle bütün olağanüstü masalların kaynaklandığı temel yapıyı ortaya çıkaran V. Propp'un bu yapıtı ilk kez 1928 yılında, ikinci kez gözden geçirilmiş ve düzeltilmiş olarak da 1929 yılında yayımlanmıştır. (...) /*Olağanüstü masalların* iki özelliğinin etkisinde kalan (masalların çok renkli, olağanüstü çeşitliliği ile görünürdeki bu çeşitlilik altında yatan tekbiçimlilik) ve bu saptamadan kalkarak da halk masallarını karşılaştırmaya yönelen V. Propp'un amacı, yüzeydeki çeşitlilik, çokrenklilik altında, [olağanüstü masallara]

ortak olabilecek 'işlevsel' birimleri bulup ortaya çıkarmak(...), halk masalının yapısını düzenleyen değişmez yasaları belirlemektir./ V. Propp, *Masalın Biçimbilimi*'nde (...), masal konusunda daha önce gerçekleştirilmiş çalışmalara ve yöntemlere [eleştiriler getirdikten] sonra, [öncelikle masalın ne olduğunu saptamak gerektiğini belirtir ve masalın yapısını oluşturan işlevlerin saptanmasına girişir. Ona göre], *işlev* kişinin eylemidir ama bu eylem de olayörgüsünün akışı içindeki anlamına [bağlı kalınarak belirlenir]. Bir başka deyişle, kişilerin eylemleri, masalların temel bölümleridir ve V. Propp bu eylemleri, kişilerin her masalda sürekli değişebilen özelliklerini soyutlayarak ele alır ve her eylemi, anlatının akışı içindeki yerini dikkate alarak belirler. Sonunda da otuz bir işlev saptar: *uzaklaşma*; *yasaklama*; *yasağı çiğneme*; *soruşturma*; *bilgi toplama*; *aldatma*; *suça katılma*; *kötülük (eksiklik)*; *aracılık (geçiş anı)*; *karşıt eylemin başlangıcı*; *gidiş*; *bağışçının ilk işlevi*; *kahramanın tepkisi*; *büyülü nesnenin alınması*; *iki krallık arasında yolculuk (bir kılavuz eşliğinde yolculuk)*; *çatışma*; *özel işaret*; *zafer*; *giderme*; *geri dönüş*; *izleme*; *yardım*; *kimliğini gizleyerek gelme*; *asılsız savlar*; *güç iş*; *güç işi yerine getirme*; *tanı(n)ma*; *ortaya çıkarma*; *biçim değiştirme*; *cezalandırma*; *evlenme./* Kuşkusuz, bütün masallarda bu işlevlerin tümüne rastlanmaz ama, aradan bir ya da iki işlevin eksikliği (kimi masallarda, bazı kesitlerin atlandığı, kısaltıldığı görülür), bu işlevlerin, masalların olayörgüsündeki ortaya çıkış düzenini (sırasını) sarsmaz, değiştirmez. Kişiler farklı masallarda değişik özelliklerle donatılmışlardır, öz nitelikleri farklıdır ama yaptıkları eylemler temel yapılarıyla, işlevleriyle aynıdır. Demek ki, V. Propp'un *işlevler* diye adlandırdığı eylemler, masalların sürekli var olan öğeleridir. (...) [Bu işlevler de, yine V. Propp'a göre, yedi anlatı kişisinin eylem alanı içinde dağılım gösterir: *saldırgan* (*kötü kişi*); *bağışçı*; *yardımcı*; *prenses* (aranan kişi) ve *babası*; *gönderen* (*görevlendiren*); *kahraman*; *düzmece kahraman*]". (M. Rifat "Vladimir Propp ve Masalın Biçimbilimi", V. Propp, *Masalın Biçimbilimi*, s.VII-XIII).

V. Propp'un *eşsüremli incelemeyle* ortaya çıkardığı işlevler ve bu işlevleri yerine getiren kişiler modeli sonraki yıllarda anlatıbilim ve göstergebilim yöntemlerinin (özellikle de anlatı sözdiziminin) gelişmesinde bir kalkış noktası olmuştur. Gerçekten de Cl. Lévi-Strauss, A. J. Greimas (*La Sémantique structurale*'de) Roland

Barthes, Cl. Bremond (*Logique du récit*'de), E. Meletinski ("Masalın Yapısal ve Tipolojik İncelemesi"nde) T. Todorov, A. Dundes, vb. yapıcı eleştirileriyle bu modeli geliştirmişlerdir. P. Ricœur de *Zaman ve Anlatı*'nın Türkçedeki 3. cildinde (*Kurmaca Anlatıda Zamanın Biçimlenişi*) V. Propp'un *Masalın Biçimbilimi*'nin yorumlanmasına özel bir bölüm ayırmıştır.

Bkz. **işlev, Rus biçimcileri.**

R

retorik *bkz.* **sözbilim.**

Ricœur (Paul)

Fransız felsefecisi ve yorumbilimcisi (1913-2005). Fransa'da Strasbourg, Sorbonne ve Nanterre Üniversitelerinde, ABD'de Columbia, Yale, Chicago Üniversitelerinde ders verdi. Fenomenoloji ve Yorumbilim İncelemeleri Derneği'ni (Paris) yönetti. P. Ricœur'ün felsefe araştırmaları içinde özellikle simgeleri ve kültür birikimlerini konu edinen y*orumbilim* çalışmaları yöntem olarak ayrı bir yer tutar. Fransa'da 1960'lı yıllarda yaşanan kültür sarsıntısının belirtilerine ayrı bir dikkat gösteren Ricœur, aynı yıllarda Freud'cu-Marx'çı düşüncelerin sözcülüğünü de yapmıştır.

Yorumbilim alanındaki araştırmalarını *De l'interprétation. Essai sur Freud* (Yoruma Dair. Freud ve Felsefe) [1965], *Le conflit des interprétations. Essais d'herméneutique* (*Yorumların Çatışması. Yorumbilim Denemeleri*) [1969], *La métaphore vive* (Canlı Eğretileme) [1975], *Temps et récit* (*Zaman ve Anlatı*) (üç cilt 1983, 1984, 1985], *Soi-même comme un autre* (*Başkası Olarak Kendisi*) [1990] adlı yapıtlarında ortaya koydu. *Soi-même comme un autre*'da yorumbilimin gerekleriyle söylem olgularını inceleyen Anglosakson düşüncesini kaynaştırdı. Gerek Anglosakson düşüncesindeki çözümlemelerde gerekse yorumbilimin yaklaşımında söylem olgularına benzer bir titizlikle yaklaşıldığını vurguladı.

P. Ricœur'ün anlatı yorumbilimi açısından önemli gördüğümüz araştırmasıysa yukarıda belirttiğimiz *Temps et récit* adlı kitabıdır. Üç cilt ve dört bölümden oluşan bu yapıt Türkçede 4 cilt olarak yayımlanmaktadır: *Zaman ve Anlatı 1: Zaman-Olayörgüsü-Üçlü Mimesis* (2007); *Zaman ve Anlatı 2: Tarih ve Anlatı* (2009); *Zaman ve Anlatı 3: Kurmaca Anlatıda Zamanın Biçimlenişi* (2012); *Zaman ve Anlatı 4: Anlatılan Zaman.*

P. Ricœur'e göre anlatı, olayörgüsünün (Fr. *intrigue)* kurulması, olayörgüleştirmenin (*Fr. mise en intrigue*) yaratılması demektir. Pratiğin alanından kaynaklanan amaçların, nedenlerin, rastlantıların bütün ve eksiksiz bir eylemin zamansal birliği içinde biraraya

getirilmesi demektir. Demek ki anlatının özelliği, zamanı ortaya çıkarmaktır. Anlatı, zamanın "bekçisidir", "koruyucusudur". "Bir öyküyü anlatma etkinliği ile insan deneyiminin zamansal niteliği arasında salt rastlantısal değil de kültürleraşırı [kültürlerötesi] bir gereklilik biçimi sunan bir bağlılaşım [karşılıklı bir bağıntı] vardır. Ya da şöyle diyebiliriz: *Zaman bir öyküleme [anlatma] biçimine göre eklemlendiği ölçüde insana özgü zamana dönüşür; anlatı da zamansal varoluşun bir koşulu olduğunda tam anlamına kavuşur*" (P. Ricœur, *Zaman ve Anlatı 1*, *agy*, s. 108).

Zaman ve Anlatı'nın Türkçedeki 1. cildinde (*Zaman-Olayörgüsü-Üçlü Mimesis*), P. Ricœur Augustinus'ta zaman kavramı ile Aristoteles'te olayörgüsü ve olayörgüleştirme kavramlarını inceledikten sonra şu temel savını ortaya atar: Her anlatı üç *mimesis bağıntısı* içerir: Eylemde bulunulan ve yaşanılan zamanla olan bağıntı; olayörgüleştirmenin kendine özgü zamanıyla olan bağıntı; okuma zamanıyla olan bağıntı. Ricœur'ün bu üçlü *mimesis*'ini (üç *mimetik bağıntı*) şöyle açıklayabiliriz:

"*Mimesis 1: önbiçimlendirme düzlemi* [Fr. *(plan de la) préfiguration*]: Metinleşme olgusunun öncesinde yer alır ve eylem dünyasının bir ön-kavrayışını, bir ön-tasarlanışını belirtir. Metinleşme olgusunun öncesinde olayörgüsü diye adlandıracağımız şey, tamamıyla kişilerin bilgilerine dayalı bir eylemler tasarımıdır. Bir başka deyişle, olayörgüsü bu ilk aşamada, yazar ile okurları arasında ortak ve pratik bir kavrayış gücüne dayanan bir olaylar tasarımıdır. Yani bir olayı, bir eylemi taklit etmek ya da temsil etmek için, insan eyleminin taşıdığı değer hakkında bir ön-kavrayışa sahip olmak, daha açıkçası anlatımsallığını, simgeselliğini ve zamansallığını tasarlamak gerekir;

Mimesis 2: biçimleniş düzlemi (ya da artarda geliş ve görünüş düzlemi) [Fr. *(plan de la) succession et (de la) configuration*]: Çözümlemenin temel aşamasıdır. Bir olayörgüsü üretmek demek, olaylar (eylemler) dizisini, okurlar ve dinleyenler tarafından izlenip anlaşılır kılmak amacıyla, düzenli bir bütün haline getirmek, dönüştürmek demektir. Bir başka deyişle, bu aşamada, aynı türden olmayan tek tek olayları, bir öykü biçimine dönüştürme, bir olayörgüsü kurma (ya da *olayörgüleştirme*) söz konusudur. Böylece art arda dizilen birimler, başı sonu olan ve anlam belirten bir bütün durumuna getirilir; ortaya da dikkati çeken, kendini belirgin kılan metinsel bir biçim, metinsel bir görünüm, [bir biçimleniş] çıkar;

Mimesis 3: yeniden biçimlendirme düzlemi ([Fr. *(plan de la) refiguration*]: Metinleşme aşamasının gerçekleşmesinden sonra, yapıtın alımlanmasıyla başlayan bir aşamadır. Biçimlenmiş, görünümü belirlenmiş dünya (yani anlatısı yapılmış, metinselleşmiş öykünün dünyası) ile okurların (ya da dinleyicilerin) alımlama eylemleriyle oluşan dünyanın kesişme noktasında yer alır" (M. Rifat, "Türkçe Çevirinin Önsözü", bkz. P. Ricœur, *Zaman ve Anlatı 1: Zaman-Olayörgüsü-Üçlü Mimesis*, s. 9-10).

Zaman ve Anlatı'nın Türkçedeki 2. cildinde (*Tarih ve Anlatı*) P. Ricœur zaman ile olayörgüsü arasındaki ilişkiyi bu kez tarihsel anlatılarda araştırmaya ve yorumlamaya yönelir: Öykülemeye karşı çıkan tarih yazarları ile öykülemeye ağırlık veren tarih yazarlarının görüşlerini en ince ayrıntılarına kadar tartışır, tarihi *açıklama* ile tarihi *anlama* arasındaki karşıtlığın belirgin özelliklerini sergiler, tarihyazımındaki olay tarihçiliği ile uzun süre tarihçiliğini çözümler, tarihyazımı biçimlerinin felsefi temellerini sorgular.

Zaman ve Anlatı'nın Türkçedeki 3. cildiyse *Kurmaca Anlatıda Zamanın Biçimlenişi*'ne yöneliktir. Bu cilt de kendi içinde dört bölümden oluşur: "Olayörgüsünün Değişimleri", "Anlatısallığın Göstergebilimsel Zorunlulukları", "Zamanla Oynanan Oyunlar" ve "Zamanın Kurmaca Deneyimi". P. Ricœur ilk üç altbölümde anlatı kuramcılarının kavram, ilke ve yöntemlerini ayrıntılı biçimde yorumlar. Değerlendirmeye aldığı kuramcıları bölümlerin akışına göre şöyle belirtebiliriz: F. Kermode, N. Frye, J. Hillis Miller, B. Herrstein Smith, Y. Lotman, R. Barthes, Cl. Lévi-Strauss, V. Propp (özel bir bölüm açılmıştır), Cl. Bremond (ortaya attığı *anlatı mantığı* özel bir bölümde incelenir), T. Todorov, A. J. Greimas (geliştirdiği anlatı göstergebilimi ayrıntılı biçimde yorumlanır), É. Benveniste, K. Hamburger, H. Weinrich, G. Guillaume, G. Müller (özellikle *anlatma zamanı* ile *anlatılan zaman* kavramları işlenir), G. Genette (*bakış açısı* ve *anlatı sesi* kavramları üstünde önemle durulur), J. Pouillon, K. Stanzel, L. Doležel, B. Uspenski, M. Bahtin (çoksesli roman, karnavalesk, diyalojik roman kavramları değerlendirilir), A. Henry, vb.

Bu kuramcılara ilişkin yorumlar da anlatı bilim altında toplayabileceğimiz şu kavramlar çerçevesinde gelişir: anlatısal biçimleniş, öyküleme sanatının geçirdiği evrim, masalın biçimbilimi, anlatının mantığı, anlatısal göstergebilimin önerdiği model, göstergebilimsel

usçullaştırma, anlatısal kavrayış gücü, zamanla oynanan oyunlar, fiil zamanları, sözceleme-sözce-nesne ilişkisi, anlatma zamanı ile anlatılan zaman bağıntısı, bakış açısı ve anlatı sesi, çoksesli roman, monolojik roman, diyalojik roman, zaman romanı, yetişme romanı, ölümcül zaman, anıtsal zaman, kat edilen zaman, kayıp zaman, yakalanan zaman, metnin dünyası, okurun yaşam dünyası, vb.

P. Ricœur aynı cildin "Zamanın Kurmaca Deneyimi" başlığını taşıyan dördüncü altbölümündeyse zaman üstüne kurulu üç romanı, zamanı biçimlendirmeleri açısından çözümler ve yorumlar: V. Woolf'tan *Mrs Dalloway*; Th. Mann'dan *Büyülü Dağ*; M. Proust'tan *Kayıp Zamanın İzinde*.

Sonuç olarak *Kurmaca Anlatıda Zamanın Biçimlenişi* anlatı yorumbiliminin bir başyapıtıdır.

Zaman ve Anlatı'nın Türkçedeki 4. cildiyse (*Anlatılan [Öykülenen] Zaman*) Zamansallığın Aporetiği ile Anlatının Poetikası bölümlerinden oluşur.

P. Ricœur'ün hem kişisel hem de entelektüel yaşamını yorumladığı *La critique et la conviction* (*Eleştiri ve İnanç*) [2005] adlı söyleşi kitabıysa bir "yaşam ve felsefe dersi" niteliği taşır: Fransa'dan ABD'ye uzanan özel yaşamının çarpıcı kesitlerini ilk kez bu kitapta dile getirirken, aynı zamanda üzerinde düşünce ürettiği metafizik, psikanaliz, yorumbilim, etik, felsefe tarihi, siyaset, totalitarizm, hukuk, din (kutsal kitap okumaları), eğitim, laiklik, estetik (resim, heykel, müzik), varoluş ve ölüm konularını da düşünürlere ve sanatçılara yoğun göndermeler içeren bir "kazı çalışması"yla yeniden yorumlar.

– *Yorumbilimsel anlayışının gücü*. P. Ricœur "yorumbilimsel anlayışının gücünü öteki insan bilimleriyle olan ilişkisiyle ölçmek iste[r]. Ona göre, felsefe de bilimlerle ilişkisi olursa yaşayabilir. Bu nedenle, antropolojiyle, dilbilimle, psikanalizle, estetikle, göstergebilimle, analitik felsefeyle, bilişsel (kognitif) bilimlerle, tarih bilimiyle, iktisatla, siyaset bilimiyle, bağlantı kur[ar]. Bu dalların yaklaşımlarını yorumla[r], onlardan kavramlar al[ır]. / Öteki'nin bilgisiyle çatışmayan, Öteki'nin bilgisiyle tartışmayan bir bilgiye yorumbilimsel anlayışında yer verme[z]. Öteki felsefecilerle, yazarlarla düşsel, hayali konuşmalar yap[ar]. Çatışmayı insan eyleminin temel yapısı olarak gör[ür]. Öteki'ni sürekli devreye

sokan yaklaşımının her aşamasında, karşılıklı konuşmanın hazzı, karşı karşıya gelmenin, buluşmanın mutluluğu en önemli itici güç olarak kal[ır]. Başkaları onun 'cehennem'i değil, mücadelesinin, mutluluğunun, başarısının bir parçası[dır]: *Ötekiliği* bir düşünsel büyülenme olarak gör[ür]. / Karşısına çıkan her engelin doğrudan üstüne gid[er] ve bundan kendine bir dayanak yarat[ır]. / Ama başkalarını eleştirmekten de geri durma[z]. Ancak, eleştirisini her zaman tahrip etmeden yapar. Yorumbilim felsefesinin merkezine insanı, insan deneyimini al[ır]. Felsefesini insan deneyimi çevresinde geliştir[ir]. İnsan deneyiminden hareket etmesi de düşüncesine somutluk kazandır[ır]. / En basit şeyleri en karmaşık yanlarıyla görmek hemen her metninde karşımıza çık[ar]. Ele aldığı konuların karmaşıklığını, derinliğini, çelişkilerini göstermeye dikkat ed[er]. / Paradoksları düşünür: Ona göre her sorunun çözümlenmemiş bir yanı, bir kalıntısı vardı[r]. Çözümlere, tam anlamıyla çözümlere ulaşmak diye bir şey yoktur onun için. Her sorunun çözümlenmemiş yanından hareketle yeni bir sıçrama yapmaya çalış[ır]" (M. Rifat, "'Daha İyi Anlamak İçin Daha Fazla Açıklamak'. Bir Yorumbilimci: Paul Ricœur", *Entelektüel Anlatıyı mı Savunuyorum ?*, s. 92-93).

P. Ricœur'ün konumuzla ilgili öteki yapıtları arasında şunları da belirtebiliriz: *Du texte à l'action. Essais d'herméneutique II* (Metinden Eyleme. Yorumbilim Denemeleri II) [1986]; *Lectures 1, 2, 3* (Okumalar 1, 2, 3) [1991-1994]; *L'Herméneutique biblique* (Kutsal Kitap Yorumbilimi) [2001]; vb.

Bkz. **yorumbilim**.

Riffaterre (Michael)

ABD'li göstergebilimci ve eleştirmen (1924-2006). 1940'lı yıllarda Fransa'da Lyon ve Paris Üniversitelerinde öğrenim gördükten sonra gittiği ABD'deki Columbia Üniversitesi'nde üslupbilim (ya da biçembilim) yöntemi ve bu yöntemin uygulanması üstüne doktorasını savundu (1955). 1964 yılına kadar New York Üniversitesi'nde ders verdi. Daha sonra Columbia Üniversitesi Fransızca Bölümü'nde öğretim görevlisi olarak çalıştı, 1974-1983 yılları arasında da aynı bölümün başkanlığını üstlendi. 1982'de profesörlüğe atandı. Birçok Amerikan, İngiliz ve Fransız üniversitelerinde konuk öğretim üyesi olarak bulundu. *Romanic Review*'un editörlüğünü yaptı,

Darthmouth College'ın Kuram ve Eleştiri Yüksek Okulu'nu on yıl süreyle yönetti (1987-1997), Amerikan Sanatlar ve Bilimler Akademisi ve Amerika Göstergebilim Derneği üyesiydi. Yazılarını İngilizce ve Fransızca olarak yayımladı.

"1960'lı yıllarda, *yapısal dilbilim*den ve bu arada özellikle R. Jakobson'un görüşlerinden yararlanarak [kaleme aldığı ve] *Essais de stylistique structurale* (Yapısal Üslupbilim Denemeleri) [1971; yazınbilimci Daniel Delas'nın sunuşu ve çevirileriyle] adlı yapıtında yer alan incelemelerinde *biçimsel ve yapısal üslupbilim* yönteminin temel ilkelerini belirlemeye çalıştı. Ona göre, *üslup*, belli bir dilsel bütündeki kimi öğelerin okurun dikkatini çekecek biçimde belirgin kılınmasıydı. Bu belirgin kılış öyle gerçekleşmeliydi, okurun söz konusu öğeleri görmemesi, ancak metni bozması, saptırması, değiştirmesiyle olanaklı olmalıydı. Ayrıca, okur, bu öğeleri ancak anlamlı ve belirgin özellikler olarak saptadığı zaman, anlamsal değerlerini algılayabilir, kavrayabilir duruma gelmeliydi. Bir başka deyişle, üslup yaratıcı bir teknik, okur üstünde şaşırtıcı bir etki bırakmayı başaran bir teknikti. Okur, belli bir metindeki dilsel öğelerin dizilişinde, daha önceki öğelere göre hiç de beklemediği bir öğeyle karşılaştığı anda, bu öğeyi bir üslup öğesi olarak algılar. Demek ki, Riffaterre, dilsel etkileri konu alan, ve bir metnin üslupsal değerini, sözcüklerde değil de sözcüklerin bağlamsal ilişkilerinde araştıran bir üslupbilim tasarlamıştır. Bu yaklaşımda da [*üslup*] kavramı sonuçta bir *sapma* olarak değerlendirilir ve üslupbilimsel çözümlemede sapmalar belirlenir. Ancak, buradaki sapma olgusu, belli dilsel kurallara (normlara) göre değil de, bir bağlama göre gerçekleşen sapmalardır./Ama bu sapmaları belirleyecek okur da, öznelliğe ve rastlantısallığa düşmeyecek güçte bir *üstokur* (Fr. *archilecteur*) olmalıdır Riffaterre'e göre. Yani bir ortalama okur değil de, bütün olası okumaların toplamını gerçekleştirebilecek bir okurdur burada söz konusu olan. Böylece bir metinde bir öğenin anlam yaratabilmesi için, böyle bir *üstokur* tarafından algılanması gerekmektedir. / U. Eco'nun *örnek okur* kavramı da bir bakıma Riffaterre'in *üstokur* kavramıyla kesişir. Çünkü gerek *üstokur*, gerekse *örnek okur*, yazınsal olguyu var eden sürecin ayrılmaz, zorunlu bir parçasıdır./ M. Riffaterre daha sonraki çalışmalarında üslupbilimden yazınbilime ve göstergebilime yöneldi. *Sémiotique de la poésie* (Şiirin Göstergebilimi) [1983; İngilizcesi *Semiotics of*

Poetry, 1978] ile *La production du texte* (Metnin Üretimi) [1979] adlı yapıtlarında metinlerdeki, özellikle de şiirdeki anlamların üretilişinde devingenliği araştırdı. Bir şiirin bize bir şey söyleyip bir başka şey belirttiğini vurgulayan Riffaterre, bu ayrımın, bir şiirsel metnin kendi anlamını üretiş biçimiyle açıklanması gerektiğine inanır. Ayrıca, şiirin okunmasını belirleyen değişik (...) alımlama biçimlerini ele alırken, okurların bir metni kendi kültürlerinin açılımlarıyla alımlaması üstünde durur. Buna bağlı olarak da *metinlerarası ilişkileri* değerlendirir. Şiiri her zaman için bir "motif" üstüne çeşitleme, bir sözcüğün ya da bir tümcenin bir metne dönüştürülmesi olarak gören Riffaterre'in göstergebilimsel çözümleme anlayışında bu açıdan *metinlerarası ilişkiler* kavramı da önemli bir yer tutar. / Böylece Riffaterre (...) metni hem sonuçlanmış bir *ürün,* hem de bir *üretiliş süreci* biçiminde kavramaya yönelirken yazınsal göstergebilimi de dilbilimden bağımsız bir dal olarak görür. Kısaca belirtirsek, metinleri dilbilimden yararlanarak yüzeysel, görünen boyutta inceleyen bir üslupbilimden, metinleri anlamsal açıdan üretiliş süreçleriyle ele alan bir göstergebilime geçmiştir Riffaterre" (M. Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, 1, s. 157-158).

M. Riffaterre'in öteki yapıtları arasında şunları belirtebiliriz: *Le style des "Pléiades" de Gobineau, Essai d'application d'une méthode stylistique* (Gobineau'nun "Les Pléiades"ının Üslubu. Bir Üslupbilim Yönteminin Uygulama Denemesi) [doktora tezi, 1957]; *Fictional Truth* (1990). (Ayrıca bkz. M. Riffaterre, "Yazınsal Biçem Çözümlemesi Sorunları", M. Rifat, *agy*, 2, s. 263-266).

Bkz. **üslupbilim, üstokur.**

ruh göstergebilimi (Fr. *psychosémiotique*; İng. *psychosemiotics*; İt. *psicosemiotica*).

Ruhbilim (psikoloji), ruhsal tedavi (psikoterapi) ve ruh hekimliğinin (psikiyatri) verileri ile göstergebilimin (semiyotik) yöntemsel bakış açısını kaynaştıran karma dal. Özellikle tedavi seanslarının betimlenmesi ve çözümlenmesiyle başlayan ruh göstergebilimi araştırmaları Paris Göstergebilim Okulu içinde Ivan Darrault-Harris'in çalışmalarıyla geliştirilmektedir.

(**Psikosemiyotik** ve **ruhgöstergebilim** de denir.)

Bkz. **göstergebilim, Paris Göstergebilim Okulu.**

Rus biçimcileri (Fr. *formalistes russes*; İng. *Russian formalists*; İt. *formalisti russi*).

1915-1930 yılları arasında Moskova ile Petersburg'da (Leningrad) etkinlik gösteren ve özellikle yazın dilini (başlangıçta da şiir dilini) inceleme yöntemini (daha doğrusu tekniğini) araştıran topluluğa verilen ad.

Mart 1915'te kurulan Moskova Dilbilim Çevresi ile 1916-1917'de kurulan Opoyaz (Şiir Dilini İnceleme Derneği) üyelerinin öncelikle şiir dilinin kuramına ilişkin olarak sürdürdükleri çalışmalar (şiirsel yapıtın bölünmez bir bütün olarak incelenmesi, şiirsel özelliklerin araştırılması, vb.), karşı görüşü benimseyenler, yani yapıtların ideolojik içeriklerinin bir yana itildiğini düşünenler tarafından "biçimci" olarak adlandırıldı. Bu adlandırma da sonradan, bütün dünyada, söz konusu araştırmacıları ve çalışmalarını belirten bir terim durumuna geldi.

Bu araştırmacılardan biri olan R. Jakobson'un da belirttiği gibi Rus biçimcileri aslında hem biçimci değillerdi hem de ortada benimsemiş oldukları bir öğreti, biçimci bir yöntem yoktu. İşin özü, genel olarak yazın dilini incelemek için yapılan bir yöntem araştırmasıydı yalnızca.

Gerçekten de "Rus biçimcileri *yazını*, öncelikle de *şiiri* bir inceleme konusu olarak ele almak ve bu konuyu bilimsel bir ilkeler bütünüyle değerlendirmek istiyorlardı.(...) Yazını felsefe, [ruhbilim, siyaset], estetik ve toplumsal etkenlerle açıklamak yerine doğrudan bu alana yönelik olarak düzenlenmiş bilimsel nitelikli ilkelerle ele almanın yararına ve gereğine inanıyorlardı. Onlar için hem yazın özerkti, hem de yazın bilimi. Ama yazın biliminin asıl konusu yazın değil, *yazınsallık* olgusuydu. Bu yaklaşım da Rus biçimcilerinin yazın metinlerini, yazarların yaşamöyküleriyle, toplumsal ve ruhsal nedenlerle değil, kendi iç yapılarındaki ilişkilerle, oluşum teknikleriyle ele alıp açıklamaya çalıştıklarını gösteriyordu. Bir yapıtı yazınsal kılan özelliklerin araştırılması demek, birçok dil düzeyinin, birçok metin düzeyinin de ayırt edilmesi demekti. *Şiirsel dil* ile *gündelik dil* ayrımı Rus biçimcilerinin temel ayrımlarından biri oluyordu. Önemli ilkelerden biri de, herhangi bir metindeki bir birimin değerinin, anlamının öbür birimlerle kurduğu ilişkiye göre verilmesiydi." (M. Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, 1, s. 174-175).

Rus biçimcileri aslında salt biçimi değil, biçimlerin ne anlama geldiğini araştırıyorlardı. Nitekim T. Todorov'un özellikle iki yapıtı Rus biçimcilerinin bu doğrultudaki yaklaşımlarını, amaçlarını, kuramsal temellerini açıkça ortaya koyar: *Yazın Kuramı. Rus Biçimcilerinin Metinleri*; *Eleştirinin Eleştirisi*.

Rus biçimcilerinin önde gelenleri ve üstünde çalıştıkları alanlar şöyle belirtilebilir: O. M. Brik (şiirde ses, ritim ve sözdizim); V. V. Şklovski (düzyazı kuramı, anlatı yapıları ve teknik olarak sanat); B. M. Eyhenbaum (şiirin ezgisi, üslup üstüne çalışmalar, düzyazı kuramı); R. Jakobson (sanat ve gerçekçilik, şiirin ses boyutu, yazınbilim sorunları); V. Propp (olağanüstü halk masalları, anlatı yapıları); B. V. Tomaşevski (dize kurma, tema örgüsü), Y. Tinyanov (yazınsal ve dilsel incelemelerin sorunları, yazınsal evrim, kuruluş kavramı); V. V. Vinogradov (üslupbilim sorunları); vb. (Bkz. T. Todorov'un yukarıda adı geçen yapıtları.)

Rus biçimcilerinin görüşleri, özellikle R. Jakobson'un 1920'de Prag'a gitmesiyle, Prag Okulu (Prag Dilbilim Çevresi) tarafından da değişik bir boyutta sürdürülmüş, ayrıca 1960'lı yıllardan başlayarak Fransız yapısalcılığını, metin çözümleme tekniklerini ve üslupbilim çalışmalarını büyük ölçüde etkilemiştir.

(**Rus formalistleri** de denir.)

Bkz. **biçimcilik, Brik, Eyhenbaum, Jakobson, Propp, Şklovski, Tinyanov, Todorov, Tomaşevski, Vinogradov.**

S

sahneleme ya da **sahne** (Fr. *scène*; İng. *scene*; İt. *scena*).
Anlatı hızını gösteren dört "anlatı hareketi"nden biri. Öbür üçü *duraklatma*, *eksiltme* ve *özetleme*dir.
Bkz. **anlatı hızı.**

saldırgan (Fr. *agresseur*; İng. *aggressor*; İt. *aggressore*).
V. Propp'a göre olağanüstü halk masallarındaki otuz bir işlevi yerine getiren yedi anlatı kişisinden biri. Saldırganın eylem alanı şu işlemleri kapsar: kötülük; çatışma ve kahramana karşı sürdürülen öteki kavga biçimleri; izleme.
Bazı anlatıbilimciler tarafından *bağışçı-karşıtı* olarak da değerlendirilen saldırgan, anlatı göstergebiliminde *karşıçıkan* kavramı altında ele alınır.
(**Kötü kişi** de denir).
Bkz. **anlatı kişisi, bağışçı-karşıtı, karşıçıkan.**

sanat işlevi ya da **sanatsal işlev** *Bkz.* **yazın işlevi.**

Saussure (Ferdinand de)
İsviçreli dilbilimci (1857-1913). Ölümünden üç yıl sonra öğrencilerinin ders notlarını düzenleyerek yayımladıkları *Cours de linguistique générale* (*Genel Dilbilim Dersleri*) [1916] ile 20. yüzyıl dilbiliminde bir çığır açan F. de Saussure'ün Avrupa göstergebilimi açısından üzerinde durulması gereken üç temel özelliği vardır. Bunlardan birincisi, A. J. Greimas'ın 1956'da yayımladığı "L'actualité du saussurisme" ("Saussure'cülüğün Güncelliği") başlıklı yazısında belirttiği gibi, F. de Saussure'ün "kendisine özgü bir 'dünya görüşü'nü (dünyayı engin bir ilişkiler ağı, anlamlar yüklü bir biçimler mimarisi olarak kavramak ve bu biçimlerin de kendi anlamlandırışlarını kendi içlerinde taşıdığına inanmak) bir bilgi kuramına ve bir dilbilimsel yöntembilime dönüştürm[esidir]" (M. Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, 1, s. 194). İkinci özellik, çağdaş dilbilim yöntemini oluşturan *dil/söz, biçim/töz, gösteren/gösterilen, eşsüremlilik/artsüremlilik, dizimsel/çağrışımsal, değer, nedensizlik,*

çizgisellik gibi kavramları ortaya atması ve geliştirmesidir. Üçüncü özellik ise, bütün göstergelerin toplum içindeki yaşamını inceleyecek bir bilim dalının, yani *göstergebilim*in kurulması gerektiğini öngörmüş olmasıdır. Bu üçüncü özelliği F. de Saussure şu sözlerle saptar: "Dil kavramlar belirten bir göstergeler dizgesidir; bu özelliğiyle de yazıyla, sağır-dilsiz alfabesiyle, simgesel törenlerle, incelik belirten davranış biçimleriyle, askerlerin kullandığı işaretlerle, vb. ile karşılaştırılabilir. Yalnız, dil, bu dizgelerin en önemlisidir./ Demek ki, *göstergelerin toplum içindeki yaşamını inceleyecek bir bilim* tasarlanabilir; bu bilim toplumsal ruhbilimin, dolayısıyla genel ruhbilimin bir bölümünü oluşturacaktır; biz bu bilimi *göstergebilim* (Fr. *sémiologie*; "gösterge" anlamındaki Yun. *semeion*'dan) olarak adlandıracağız. Göstergebilim bize göstergelerin ne gibi özellikler içerdiğini, hangi yasalara bağlı olduğunu öğretecektir. Henüz böyle bir bilim var olmadığından, onun nasıl bir şey olacağını söyleyemeyiz ama kurulması gereklidir, yeri de önceden belirlenmiştir. Dilbilim, bu genel bilimin bir bölümünden başka bir şey değildir; göstergebilimin bulacağı yasalar dilbilime de uygulanabilecek ve dilbilim, böylece, insanla ilgili olgular bütünü içinde iyice belirlenmiş bir alana bağlanmış olacaktır./ Göstergebilimin kesin yerini belirlemek de ruhbilimciye düşer; dilbilimcinin görevi, göstergesel olgular bütünü içinde dili özel bir dizge yapan şeyin ne olduğunu tanımlamaktır.(...) Eğer dilbilime ilk kez bilimler arasında bir yer verebilmişsek bunun nedeni, dilbilimi göstergebilime bağlamış olmamızdır." (*Cours de linguistique générale*, s. 32-34; bu kesit için bkz.: M. Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, 2, s. 235-236; ayrıca bkz. F. de Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri*, 1, s. 36-37).

F. de Saussure'ün kavramlarını L. Hjelmslev'in *glosematik* kuramıyla birlikte yeniden değerlendiren A. J. Greimas ve R. Barthes Avrupa göstergebiliminin hem birbirine yakın hem de birçok açıdan birbirinden farklı iki değişik yaklaşımını geliştirmişlerdir.

Bkz. **dilbilim, gösterge, göstergebilim.**

Searle (John R.)

ABD'li dil felsefecisi (doğ. 1932). Başta dil felsefesi olmak üzere akıl felsefesi ve toplum felsefesiyle ilgilendi. Kaliforniya'daki Berkeley Üniversitesi'nde ders verdi. J. L. Austin'in tilmizi olarak dilsel iletişimin

temel biriminin *söz edimi* olduğu görüşünü savundu. J. R. Searle, söz edimini (ya da sözeylemi) her türlü dilsel iletişimin vazgeçilmez temeli olarak görür ve her söz ediminin *önermesel içeriği* ile *edim gücü*nü ayırt eder. Ona göre, farklı tümceler (ya da farklı durumlarda ifade edilen aynı tümce kuruluşları) aynı "önerme"yi ortaklaşa paylaşabilirler (aynı özneyi, aynı yüklemi kullanabilirler), ama bu tümceler, ifade edilme biçimlerine göre farklı edim gücü taşırlar. Searle beş tür söz edimi ya da sözeylem saptamıştır: *kesinleyici* (söylenenin doğru olduğunu vurgulayan karar belirtici edim söz: *tanıklık etmek*), *yöneltici* (dinleyiciye bir şey yaptırmayı amaçlayan edim söz: *buyurmak*), *yükümlülük getirici* (konuşanı yükümlülük altına sokan edim söz: *söz vermek*, *yemin etmek*), *dışavurumcu* (konuşan kişinin ruhsal durumunu yansıtan edim söz: *gönül borcu olduğunu belirtmek*, *birini kutlayarak sevincini belirtmek*) ve *bildirici* (kurumsal bir durumu değiştiren söz edimi: *istifa etmek*, *işten kovmak*).

Felsefecinin başlıca yapıtları arasında şunları özellikle belirtebiliriz: *Speech Act: An Essay in the Philosophy of Language* (1969; Fr. çev.: *Les actes du langage. Essai de philosophie du langage*, 1973; Tr. çev.: *Söz Edimleri: Bir Dil Felsefesi Denemesi*, 2000); *Expression and Meaning: Studies in the Theory of Speech Acts* (Anlatım ve Anlam: Söz Edimi Kuramı İncelemeleri) [1979; Fr. çev.: *Sens et expression*, 1982]; *Intentionality: An Essay in the Philosophy of Mind* (Yönelmişlik: Akıl Felsefesi Denemesi) [1983; Fr. çev.: *L'Intentionalité*, 1985]; *The Construction of Social Reality* (Toplumsal Gerçekliğin Oluşumu) [1995; Fr. çev.: *La Construction de la réalité sociale*, 1998]; *The Mystery of Consciousness* (Bilincin Gizemi) [1997; Fr. çev.: *Le Mystère de la conscience*, 1999]; *Freedom and Neurobiology* (Özgürlük ve Nörobiyoloji) [2004; Fr. çev.: *Liberté et neurobilologie*, 2004]; vb.

Bkz. **Austin, edimbilim, sözeylem kuramı.**

Sebeok (Thomas A.)

Macar asıllı ABD'li göstergebilimci (1920-2001). Princeton Üniversitesi'nde felsefe ve edebiyat doktorasını yaptı, Indiana-Bloomington Üniversitesi'nde dilbilim ve antropoloji profesörü olarak çalıştı. Uluslararası göstergebilim dergisi *Semiotica*'nın yazı işleri yönetimini üstlendi (1969-2001).

Th. A. Sebeok'un göstergebilim anlayışı Locke-Peirce-Morris doğrultusunda yer alır: Yalnızca insanı ilgilendiren dilsel göstergeleri değil, insana özgü olsun olmasın bütün doğal iletişim dizgelerini inceleyen bir araştırma alanı olarak görür göstergebilimi. Bu yaklaşım çerçevesindeki asıl hedefi, bütün iletişim olgularının genel bir kuramını oluşturmaktır. İnsan dilini de anlam üretimini ve iletişimi sağlayan çok sayıdaki biyolojik sistemlerden yalnızca biri olarak değerlendirir. Th. A. Sebeok, her ne kadar insan dilini bütün öbür gösterge dizgelerini incelemede ayrıcalıklı üstünlüğü olan bir dizge olarak görse de, insan dilini inceleyen dilbilimin modelini öbür gösterge dizgelerini incelemede tek model olarak kullanmaya karşı çıkar. Onun girişiminin ayırıcı niteliği, bilim dalları arası bir özellik taşımasıdır. Gerçekten de Th. A. Sebeok, biyoloji, antropoloji, folklor incelemeleri, mantık, felsefe, ruhbilim ve ruhdilbilim (*psikolengüistik* terimini de Osgood ile birlikte Sebeok'un önerdiğini anımsatalım), tıp ve bilişimin (enformatik) yanı sıra jestleri, mimikleri konu edinen etkinlikten (*kinezik*), insanların mekânı kullanış biçimlerini ya da mekân içindeki durumlarını inceleyen daldan (*proksemik*), hayvanların simgesel davranışlarının inceleme çalışmalarından da yöntem olarak yararlanır. Onun göstergebilim yaklaşımı temelde üç dala ayrılır: *antroposemiyotik* (insan iletişimini inceleyen göstergebilim); *endosemiyotik* (bedenin sibernetik dizgelerini inceleyen göstergebilim); *zoosemiyotik* (hayvanların anlatım biçimlerini ve iletişimini inceleyen göstergebilim). Bu sınıflandırmanın da gösterdiği gibi Th. A. Sebeok'un göstergebilimi bütün canlılar dünyasının göstergebilimidir, *biyosemiyotik*tir.

Göstergebilim tarihini üç temele (*dilbilim*: Saussure; *felsefe*: Peirce; *tıp*: Hippokrates) dayandıran Th. A. Sebeok gösterge türlerini de altıya ayırır: belirtke (İng. *signal*); semptom (İng. *symptom*); görüntüsel gösterge (İng. *icon*), belirti (İng. *index*), simge (İng. *symbol*); ad (İng. *name*).

Th. A. Sbeeok'un göstergebilimle ilgili çalışmaları arasında özellikle şunlar belirtilebilir: Yayıma hazırladığı *Style in Language* (Dilde Üslup) [1960]; "Semiotics: A Survey of the state of Art" (1974; *Current Trends in Linguistics*'in 12. cildinde); *Contributions to the Doctrine of Signs* (Göstergeler Öğretisine Katkılar) [1976]; "Six

species of signs: some propositions and strictures" ("Altı Gösterge Türü: Bazı Öneriler ve Eleştiriler") [1979]; *The Sign and its Masters* (Gösterge ve Ustaları) [1979]; *The Semiotic Web: A Chronicle of Prejudices* (1975; Fr. çev.: "Chronique des préventions", 1979); *Encyclopedic Dictionary of Semiotics* (Göstergebilimin Ansiklopedik Sözlüğü) [Th. A. Sebeok yönetiminde, 3 cilt, 1986]; *Essays in Zoosemiotics* (Hayvan Göstergebilimi Denemeleri) [1990]; *Semiotics in the United States* (Amerika Birleşik Devletleri'nde Göstergebilim) [1991]; *Signs: An Introduction to Semiotics* (Göstergeler: Göstergebilime Bir Giriş) [1994]; *Global Semiotics* (2001); "Biosemiotics" ("Canlılar Göstergebilimi") [2001].

Bkz. **bedeniçi göstergebilimi, canlılar göstergebilimi, göstergebilim, hayvan göstergebilimi, insan göstergebilimi.**

semantik *bkz.* **anlambilim.**

sembol bkz. **simge.**

semiosis (Fr. *sémiosis*, *sémiose*; İng. *semiosis*; İt. *semiosi*).

1. *Genel olarak*: gösterge oluşumu; göstergenin üretilme süreci. (*Semiosis* terimi Yunancada "belirtme", "gösterme", "adlandırma" anlamındaki *semeiosis*'ten gelir.)

Bkz. **gösterge, gösteren, gösterilen.**

2. F. de Saussure'ün terimleriyle belirtecek olursak, *gösteren* ile *gösterilen* arasındaki karşılıklı ilişki sonucu göstergenin yaratılması işlemi.

Bkz. **Saussure.**

3. L. Hjelmslev'de *anlatımın biçimi* ile *içeriğin biçimi* arasındaki karşılıklı ilişki sonucu göstergenin yaratılması işlemi: Bu açıdan *semiosis*, *gösterge işlevi*nin eşanlamlısıdır.

Bkz. **Hjelmslev, işlev** (**gösterge işlevi**).

4. R. Barthes'ta, *semiosis*, günümüzdeki metin anlayışına, modern yapıt anlayışına denk düşer. Ona göre, günümüzde metin bir *semiosis*'tir, yani içeriğin değil de, simgeselin sahnelenmesidir, simgesele özgü dolambaçların, geri dönüşlerin, kısacası simgesele ilişkin doyumların sergilenmesidir. R. Barthes modern yapıtın da bir *semiosis* olarak tasarlandığını, yani göstergelerin oyununa açık bir

uzam içindeki dilsel serüven olduğunu vurgular (bkz. R. Barthes, *Le Grain de la voix*, 1999 baskısı, s. 256).

Bkz. **Barthes.**

4. Ch. Sanders Peirce'te *gösterge* (*representamen*), *nesne* (göstergenin ilettiği şey) ve *yorumlayan* (alıcının, algıladığı göstergeye düşünsel tepkisi) arasındaki ilişki.

Bkz. **Peirce.**

5. Ch. Morris'te *gösterge*, *yorumlayıcı* (ya da *alıcı*), *yorumlayan* (alıcının, algıladığı göstergeye düşünsel tepkisi), *anlam* ve *bağlam* arasındaki ilişki.

Bkz. **Morris.**

semiyoloji *bkz.* **göstergebilim.**

semiyotik *bkz.* **göstergebilim.**

senkroni *bkz.* **eşsüremlilik.**

sentagmatik bağıntı (Fr. *rapport syntagmatique*; İng. *syntagmatic relation*; İt. *rapporto sintagmatico*).

Aynı söz zinciri içinde birlikte yer alan öğeler arasındaki bağıntı. *Dizimsel bağıntı.*

Bkz. **dizimsel/dizisel bağıntı.**

sentaks *bkz.* **sözdizim, tümcebilim.**

sesbilgisi (Fr. *phonétique*; İng. *phonetics*; İt. *fonetica*).

İnsan seslerinin üretilmesini ve algılanmasını, fiziksel özellikleri dikkate alarak inceleyen, dolayısıyla anatomiye, fizyoloji ve akustiğe bağlı dilbilim dalı. N. Trubetskoy, sesbilgisini "insan dilindeki seslerin somut yanının bilimi" olarak tanımlar. Sesbilgisi, genelde, betimleyici sesbilgisi (söyleyiş sesbilgisi, akustik sesbilgisi, işitsel sesbilgisi, deneyimsel sesbilgisi) ile tarihsel sesbilgisine ayrılır. Göstergebilim terimleriyle belirtirsek, sesbilgisi, doğal dillerin anlatım tözünü inceler; bu özelliğiyle de doğal dillerin anlatım biçimini inceleyen *sesbilim*den ayrılır.

(**Fonetik** de denir.)

Bkz. **sesbilim.**

sesbilim (Fr. *phonologie*; İng. *phonology*; İt. *fonologia*).

Dillerin seslerini iletişim dizgesi içindeki işlevleri bakımından inceleyen dilbilim dalı. Sesbilim, bir dilin sesbirimlerini, bu sesbirimlerin biçimbirimler biçiminde birleşim kurallarını ve vurgu ile tonlamayı düzenleyen kuralları belirler. Göstergebilimsel terimlerle belirtecek olursak, sesbilim, doğal dillerin anlatım düzlemini ele alır ve *anlatımın biçimi*ni inceler. Bu açıdan seslerin fiziksel ve fizyolojik özelliklerini belli bir dil dizgesine bağlı kalmadan ele alan, bir başka deyişle, *anlatımın tözü*nü inceleyen *sesbilgisi*nden ayrılır. Sesbilim, çözümlemesini *sesbirim*lere ve *bürünbirim*lere (Fr. *prosodie*) dayandırır.

F. de Saussure'ün ortaya attığı kavramların ardından Prag Okulu (özellikle N. Trubetskoy ve R. Jakobson), Kopenhag Okulu (özellikle L. Hjelmslev ve H. J. Uldall), Amerikan yapısalcılığı (L. Bloomfield), işlevsel dilbilim (A. Martinet) alanındaki araştırmalar ile N. Chomsky ve M. Halle'in çalışmaları sesbilimin gelişmesini sağladı.

Sesbilimin alt dalları arasında özellikle şunlar ayırt edilir: *genel sesbilim* (dünyadaki belli başlı dillerin sesbilimsel dizgelerini inceler ve bunların işleyiş yasalarını belirlemeye çalışır); *eşsüremli sesbilim* (dilin işleyişinin belli bir durumunda ortaya çıkan sesbilimsel dizgeyi inceler); *artsüremli sesbilim* (bir dil durumundan öbürüne geçişteki dizgesel ses değişimlerini betimlemeye ve açıklamaya çalışır); *ayrımsal sesbilim* (iki ya da daha çok dilin sesbilimsel dizgelerindeki farklılıkları inceler)[bkz. J. Dubois (yön.), *Dictionnaire de linguistique et des sciences du langage*, s. 362-364)]. Ayrıca yukarıda sözünü ettiğimiz N. Chomsky ile M. Halle'in 1960'lı yıllarda geliştirdikleri *üretici sesbilim* çalışmaları da vardır. Üretici sesbilim, sesbirim kavramına karşı çıkar ve biçimbirimler düzeyinden kalkarak doğrudan doğruya, gerçekleştirilmiş sözcelerdeki standart seslendirişe (telaffuza) ilişkin ses biçimleri düzeyine geçer (bkz. R. Galisson ve D. Coste, *Dictionnaire de didactique des langues*, s. 420).

F. de Saussure'ün getirdiği anlayışa dayalı olarak özellikle N. Trubetskoy ile R. Jakobson'un ve L. Hjelmslev'in geliştirdikleri, *anlatımın biçimi*ni inceleyen sesbilim modeli (sesbirimleri ayrıştırma) özellikle Avrupa'da, *yapısal anlambilim* (A. J. Greimas ve B. Pottier)

ile *yapısal antropoloji*nin (Cl. Lévi-Strauss) *içeriğin biçimi*ne ilişkin çözümlemelere yönelmesinde örnek olmuştur.
(**Fonoloji** de denir.)
Bkz. **sesbilgisi, sesbirim, sesbirimcik, sesbirimcik demeti.**

sesbirim (Fr. *phonème*; İng. *phoneme*; İt. *fonema*).
Bir dilde, farklı anlamdaki sözcük birimlerini ayırt etme işlevi taşıyan (*yazım* ve *yazın*'daki /m/ ve /n/ ünsüzleri gibi) ve kendi içinde de ayırıcı özellikler (*sesbirimcikler*) barındıran ses.
(**Fonem** de denir.)
Bkz. **sesbirimcik.**

sesbirimcik (Fr. *phème*: İng. *pheme*: İt. *fema*).
Anlatım düzleminin öğeleri olan sesbirimlerin en küçük ayırıcı özellikleri: Sözgelimi, *titreşimli/titreşimsiz*; *genizsil/ağızsıl*; *pes/tiz*; *bemolleşmiş/bemolleşmemiş*,vb.
Ayırıcı ses özelliği anlamındaki *sesbirimcik* kavramını (*phème*) Fransız anlambilimcisi B. Pottier içerik düzleminin en küçük ayırıcı öğesi olan *anlambirimcik* ile karşıtlığı sağlamak amacıyla önermiştir.
Bkz. **anlambirimcik, sesbirim, sesbirimcik demeti.**

sesbirimcik demeti (Fr. *phémème*; İng. *phememe*; İt. *femema*).
Sesbirimi oluşturan ayırıcı özellikler yani sesbirimcikler toplamı. Anlatım düzlemine ilişkin sesbirimcikler demetinin içerik düzlemindeki karşılığı *anlambirimcikler demeti*dir.
Bkz. **anlambirimcik demeti, sesbirim, sesbirimcik.**

sınama (Fr. *épreuve*; İng. *test*; İt. *prova*).
Öznenin benimsediği anlatı izlencesini başarabilmek, başlangıç durumunu arzuladığı sonuç durumuna dönüştürebilmek için yaşadığı ya da geçirdiği aşamaların genel adı.
A. J. Greimas, V. Propp'un Rus halk masallarına ilişkin incelemesinde (*Masalın Biçimbilimi*) saptadığı otuz bir işlevi yeniden sınıflandırarak bunları anlatının genel bir *arayış* şeması içine oturtur. Anlatıda öznenin arayışında yaşadığı eylemleri de üç aşamalı sınamalar bütünü olarak tasarlar ve otuz bir işlevi bu aşamalar içinde bölüştürür. Böylece Propp'un kuramını kendi göstergebilimsel

bakış açısına göre yeniden dizgeleştirmiş olur. Buna göre her anlatı bir başlangıç durumu ile bir sonuç durumu arasındaki dönüşümün gerçekleşmesiyle oluşur. Dönüşüm eylemi de söz konusu iki durum arasındaki üç sınamaya ayrılır:

- *yetilendirici sınama* (Fr. *épreuve qualifiante*): Özne, arayışını gerçekleştirebilmek için gereken yetenekleri (*yapmayı bilmek* ve *yapabilmek*) edinir, edinmeye çalışır (bu yeteneklere doğuştan sahip değilse kuşkusuz): Dolayısıyla bu aşama anlatı izlencesinin *edinim* evresine denk düşer. Öznenin anlatı izlencesinin akışını sağlayacak temel dönüşümü yapabilmesi, yani gönderen ile yaptığı sözleşmeyi gerçekleştirebilmesi, ancak bu yeteneklerle donanmasıyla olanaklıdır. Bunlardan birinin eksikliği, öznenin başarısızlığına yol açar. Özne ilk sınamada başarısızlığa uğrarsa, yeteneklerle tam olarak donanmak için edinim evresini yeniden yaşar. Özne, arayışı için gereken yetenekleri edinmeye çalışırken, *anlatı izlencesi* içine giren bazı başka eyleyenlerden destek görür (*yardımedenler*), bazıları da *karşı-izlence*yle, öznenin çabalarını engellemeye çalışır (*karşıçıkanlar* ya da *karşı-özneler*).
- *sonuçlandırıcı sınama* (Fr. *épreuve décisive*): Özne, aradığı, kavuşmayı arzuladığı nesneye ulaşabilmek için gereken edimleri yerine getirir (bu aşamaya *temel sınama* da denir). Özne bir önceki aşamada, kendisine gereken yetenekleri edinince, bir başka deyişle *yetilendirici sınama*dan başarıyla çıkınca, anlatı izlencesinin gerçekleşmesini sağlayacak asıl (temel) eylemini yapabilir duruma gelir. Bu da, *yetilendirici sınama*nın ardından *sonuçlandırıcı sınama*yı da başarıyla yerine getirmesi (*yapmak*, *gerçekleştirmek*) demektir. Dolayısıyla, sonuçlandırıcı sınama anlatı izlencesinin *edim* evresine denk düşer. Böylece, öznenin gereken eylemi yapması, yani *dönüştürüm*ü gerçekleştirmesiyle (öznenin nesnesine kavuşmasıyla) başlangıç durumundan (Ö ∪ N) sonuç durumuna (Ö ∩ N) geçilmiş olur.
- *onurlandırıcı sınama* (Fr. *épreuve glorifiante*): Öznenin, temel eylemini başarıyla sonuçlandırmasından sonra kendisini görevlendiren eyleyen tarafından ödüllendirilmesi. Öznenin edimi, kendisine anlatı izlencesini benimsettiren Gönderen tarafından değerlendirilir bu evrede: Demek ki, bu sınama, anlatı izlencesinin *yaptırım* evresine denk düşer, çünkü öznenin başarısına ya da

başarısızlığına göre ödüllendirilmesi ya da cezalandırılması söz konusudur. Özne edim aşamasındaki *sonuçlandırıcı sınama*dan başarıyla çıkmışsa yaptırım evresinde de onurlandırıcı sınamadan başarıyla geçecektir. Yaptırım evresindeki değerlendirmeyi dönüştürücü eylemi gerçekleştiren öznenin kendisi de yine kendisine dönük olarak yerine getirebilir, eğer görevi kendi kendine üstlenmişse. Demek ki, anlatı izlencesinin başlangıcında yapılan sözleşme uyarınca, *gönderen*, anlatı izlencesinin sonunda yeniden ama bu kez yeni bir işlevle belirir: *Gönderilen* ya da *değerlendiren* işleviyle ortaya çıkıp öznenin edimini denetler. Ediminde başarılı görülürse özne ödüllendirilir, başarısız görülürse de cezalandırılır.

Bkz. **anlatı izlencesi, edim, edinim, eyletim, karşıçıkan, nesne, özne, yaptırım, yardımeden.**

sınıflandırma (Fr. *classification*; İng. *classification*; İt. *classificazione*).

İnceleme konusu yapılan bir anlamlı bütünün anlatım ve içerik düzeylerindeki oluşturucu birimlerini belli kategorilere göre ayırma, ilişkilerini belirleme ve bu ikili işleme dayanarak inceleme konusunu tanımlama. Göstergebilimci, çevresindeki varlık, nesne ve şeylerin değişik düzeylerde oluşturduğu ilişkiler ağını anlamlandırırken ya da yorumlarken temelde bir sınıflandırma eylemini gerçekleştirir.

simge (Fr. *symbole*; İng. *symbol*; İt. *simbolo*).

Ch. S. Peirce'ün göstergelere ilişkin olarak yaptığı sınıflandırmalarda *görüntüsel gösterge* ve *belirti*yle birlikte ayrı bir üçlük oluşturan gösterge. Simge, insanlar arasında bir uzlaşmanın belirlenmesine dayalı göstergedir: Sözgelimi terazi adaletin simgesidir; doğal dillerdeki sözcükler de uzlaşmaya dayalı birer simge olarak kabul edilir.

(**Sembol** de denir.)

Bkz. **belirti, görüntüsel gösterge, gösterge, Peirce.**

sonuçlandırıcı sınama (Fr. *épreuve décisive*; İng. *decisive test*; İt. *prova decisiva*).

Öznenin anlatı izlencesini gerçekleştirmesi sırasında yaşadığı sürecin ikinci aşaması (anlatı izlencesinin *edim* evresine denk düşer).

Bkz. **sınama.**

sosyosemiyotik *bkz.* **toplum göstergebilimi.**

söylem (Fr. *discours*; İng. *discourse*; İt. *discorso*).

1. Konuşan öznenin üstlendiği dil. Bu özelliğiyle söylem, F. de Saussure'ün *söz* (Fr. *parole*) kavramıyla eşanlamlılıdır. Fransız dilbilimcisi É. Benveniste'e göre söylem "bildirilerin üretilmesi" anlamını taşır ve göstergeler dizgesi olarak kabul edilen *dil*in (Fr. *langue*) karşıtıdır. Dolayısıyla bu anlamıyla söylem F. de Saussure'ün *söz*üne yakın olduğu kadar, *sözceleme* (sözce üretme) kavramını da çağrıştırır.
2. Tümceye eşit ya da tümceden daha büyük boyuttaki birim: Bir bildiri oluşturan ve bir başlangıcı ile bir kapanışı olan *sözce*.
3. Göstergebilimde tümceötesi anlamlı bütünlere verilen ad: siyasal söylem, yazınsal söylem, vb.
4. *Söylem düzeyi*: Göstergebilimin inceleme konusu yaptığı anlam üretimi sürecinde, işlevsel anlatı birimlerinin (eyleyenlerin) kişi, uzam ve zaman açısından belirdiği düzey: Temaların ve temaları süsleyecek figürlerin ortaya çıktığı, üretici sürecin yüzeye en yakın katmanı. Söylem düzeyi, *söylem göstergebilimi*nin inceleme konusudur.

Bkz. **anlatı, üretici süreç.**

söz (Fr. *parole*; İng. *speech* ya da *parole*: İt. *parola*).

F. de Saussure'ün dilbilim kuramında *dil/söz ayrımı*nı oluşturan öğelerden biri. *Dil* toplumsal özellikli bir kurumdur, bir değerler dizgesidir; *söz* ise bireysel bir seçme ve gerçekleştirme edimidir.

Bkz. **dil/söz, dilyetisi.**

sözbilim (Fr. *rhétorique*; İng. *rhetoric*; İt. *retorica*).

Söylemin ikna etme amacıyla kanıtlar yaratma, kanıtları düzenleme ve bu amaçla söz sanatları oluşturma tekniklerini inceleyen dal. Bazı araştırmacılara göre, dilbilim ile sözbilim, genel göstergebilimin birbirini bütünleyen iki bölümünü oluşturur. Sözbilimin, üslupbilimden, söylem göstergebiliminden, yazınbilimden ve metin dilbiliminden yararlandığı söylenebilir. Ancak, burada tanımını verdiğimiz ve 20. yüzyılın özellikle ikinci yarısında gelişen sözbilimi, *inventio* (ikna edici kanıtlar ve teknikler bulma sanatı), *dispositio* (kanıtları düzenli ve etkileyici biçimde sunma sanatı), *elocutio*

(kanıtlara değer kazandıracak sözcükleri yaratma sanatı), *memoria* (konuşmayı ezberleme ve akılda tutma sanatı), *actio* (konuşma sırasında ses ve davranışları etkileyici biçimde kullanma sanatı) bölümlerinden oluşan *eski retorik* ile doğrudan bağlantılandırmamak gerekir.
(**Retorik** de denir.)

sözce (Fr. *énoncé*; İng. *utterance*, *discourse* ya da *enunciate*; İt. *enunciato*).
1. *Dilbilimde.* Kendi içinde bir bütünlüğü, tamamlanmışlığı bulunan anlamlı dil kesiti; sözceleme edimi sonucu oluşmuş dilsel biçim: Sözcelerin biçimi ve boyutu sözceleme edimine göre değişim gösterir: Ünlem belirten bir tek sözcük de, birçok tümceden kurulu bir anlamlı kesit de sözce olarak kabul edilebilir.
2. *Göstergebilimde.* Herhangi bir gösterge dizgesinin (özellikle sözlü ya da yazılı dilin), bir çözümlemeye girişmeden önce de var olan anlam yüklü kesiti.

Anlamlama göstergebilimi (A. J. Greimas) anlatı çözümlemesinde kendi kendine yeten en yalın sözdizimsel yapıyı *temel sözce* olarak adlandırır.

Temel sözce en az iki eyleyen (özne ile nesne) arasındaki ilişkiden doğar ve bir anlatı izlencesi içinde iki özellik sunar:
- *durum sözcesi* (Fr. *énoncé d'état*): Özne ile nesne arasındaki ilişki türünü (durumu) belirten temel sözce türü. Özne ya nesneyle birliktedir ya da nesneden ayrıdır. Bu özellikleri göstergebilim şu simgesel öğelerle belirtir: *birliktelik* ($Ö \cap N$); *ayrılık* ($Ö \cup N$).
- *edim sözcesi* (Fr. *énoncé de faire*): Bir durum sözcesini bir başka durum sözcesine dönüştüren edimin oluşturduğu temel sözce türü. Anlatı izlencesi içinde bir işlemi, bir dönüşümü belirten edim sözcesinin simgesel gösterimi ve açıklaması şöyle yapılabilir:

$$\rightarrow [(Ö \cup N) \rightarrow (Ö \cap N)]$$

Yani: Başlangıçta nesneden ayrı bulunan özne (başlangıçtaki durum sözcesi) sonuçta nesneye kavuşur (sonuçtaki durum sözcesi). Bir durum sözcesini bir başka durum sözcesine dönüştüren işlemin bütünü de *edim sözcesi*dir.

Bir edim sözcesinin bir durum sözcesini etkileyip onu yeni bir durum sözcesine dönüştürme sürecini göstergebilim *anlatı izlencesi* diye adlandırır.

Bkz. **anlatı izlencesi, eyleyen, sözceleme.**

sözceleme (Fr. *énonciation*; İng. *enunciation*; İt. *enunciazione*).

Bir bireyin, belli bir anda ve belli bir bağlamda sözce üretme edimi. Göstergebilim açısından sözceleme kavramının iki tanımı vardır. Birinci tanıma göre, sözceleme, dilsel iletişime temel oluşturan, dildışı bir özelliktir: Bu durumda, "iletişimin gerçekleştiği durum"dan ya da "sözcelerin üretimine bağlı ruhsal-toplumsal bağlam"dan söz edilir. Bu yaklaşım biçimine göre sözceleme bir söz edimidir ve edimbilimin inceleme alanına girer. İkinci tanım açısından, sözceleme, sözcenin mantıksal olarak varsaydığı, dolayısıyla izlerini ya da belirtilerini taşıdığı bir dilsel aşamadır. Bu anlamıyla da sözceleme göstergebilimin incelediği anlam üretim sürecinin sözceyle birlikte ele alınan bir bileşenidir.

Bkz. **edimbilim, göstergebilim, sözce.**

sözcükbilim (Fr. *lexicologie*; İng. *lexicology*; İt. *lessicologia*).

Bir dilin sözcük dağarcığındaki birimlerin oluşumunu, anlamlarını, evrimini inceleyen ve bu arada söz konusu birimlerin hem dilin öteki bileşenleriyle (ses ve sözdizim) hem de toplumsal, kültürel, ruhsal etkenlerle kurduğu bağıntıları araştıran dilbilim dalı. Başlangıçta dilbilim sınırları içinde anlam sorunlarıyla ilgilenen tek dal olarak görülen sözcükbilim, anlambirim çözümlemesi yöntemlerinin gelişmesi sonucu anlambilimin bir alt bölümü durumuna gelmiş, *sözcüksel anlambilim*e dönüşmüştür. Nitekim, A. J. Greimas, 1940'lı yıllarda yaptığı sözcükbilim çalışmalarıyla (*La mode en 1830*) bu bilimin gelişmesini sağlamıştı. Ancak, araştırmalarını derinleştirdikçe, "sözcük" kavramının dilbilimsel bir birim olamayacağını, dilin yüzeysel yapısının altında anlamsal bir yapının bulunduğunu gözlemdi: F. de Saussure'ün amaçladığı genel bir dil kuramı oluşturma çabalarının, sözcükbilim doğrultusunda kalınarak değil de anlamın genel ve evrensel yapılarını araştıran *genel anlambilim* doğrultusunda gerçekleşeceğini anladı. Bunun doğal sonucu olarak da sözcükbilimden uzaklaşarak önce *genel*

*anlambilim*e, ardından da *genel anlambilim*in doğal uzantısı olan *göstergebilim*e yöneldi.
(**Leksikoloji** de denir.)
Bkz. **anlambilim, anlambirim çözümlemesi, Greimas.**

sözdizim (Fr. *syntaxe*; İng. *syntax*; İt. *sintassi*).
1. Dilsel öğeler arasında var olan ilişkiler.
2. Bir söylemi oluşturan dilsel öğeler arasındaki ilişkileri inceleyen dilbilim ya da dilbilgisi dalı: Bu anlamıyla *tümcebilim*.

Bkz. **tümcebilim.**

3. *Göstergebilimde.* Anlamlama göstergebilimi, anlamın üretim sürecinde *temel* (ya da *mantıksal*) düzeyde, *anlatısal* düzeyde ve *söylemsel* düzeyde hem sözdizimsel boyut hem de anlamsal boyut ayırt eder. *Temel sözdizim*, söylemlerin üretim kaynağındaki temel karşıtlıkları, mantıksal ilişkileri, dönüşümleri içerir. *Anlatı sözdizimi*, temel sözdizimdeki mantıksal birimlerin hangi *eyleyenler* tarafından nasıl üstlendildiğini, olayörgülerinin nasıl kurulduğunu yansıtır. *Söylem sözdizimi* ise eyleyenlerin işlevlerini üstlenen kişilerin arasındaki ilişkileri, onların uzam ve zaman içindeki konumlarını belirler. Anlam üretim sürecinin bir bakıma dışında kalan süreç ise söylemin metinselleşmesi (metin haline döşüşmesi: belli bir çizgisellik izleyerek paragraflar ve tümcelerden oluşması) ve buna bağlı olarak da belli bir doğal dilin aracılığıyla gerçekleşmesidir.

Bkz. **anlatı izlencesi, eyleyen, göstergebilimsel dörtgen.**

sözeylem kuramı (Fr. *théorie des actes de langage*; İng. *theory of speech acts*; İt. *teoria degli atti linguistici*).

Sözcelerin iletişim sürecinde, yalnızca saptama işlevini yerine getirmediğini, aynı zamanda kimi durumlarda bir eylemle özdeşleştiğini, bir eylemi yerine getirdiğini ("söylemek yapmaktır") ileri süren kuram. Sözeylem kuramı üçlü bir şemaya bağlı kalarak sözceleri çözümlemeyi önerir: Sözgelimi *Kitabı getir* tümcesinde üç söz biçimi birlikte yer alır: *düzsöz* ("bu tümcenin söylenmesi"), *edimsöz* ("aynı tümcenin bir emir vermesi"), ve *etkisöz* (aynı tümcenin bir şeyin gerçekleşmesini sağlama amacı taşıması).

İngiliz mantıkçısı ve felsefecisi J. L. Austin tarafından ortaya atılan sözeylem kuramının en yakın izleyicisi ABD'li felsefeci J. Searle

olmuştur. Bu iki felsefecinin çalışmaları da *edimbilim*in hızla gelişmesini sağlamıştır.

(**Dil edimi kuramı** ve **söz edimi kuramı** da denir.)

Bkz. **Austin, edimbilim, Searle.**

Spitzer (Leo)

Avusturyalı filolog ve üslupbilimci (1887-1960). Marburg ve Köln Üniversitelerinde ders verdi. 1933'te Nazi rejiminden kaçarak Türkiye'ye geldi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Garp Filolojisi'ni (Romanoloji Kürsüsü) kurdu ve üç yıl süreyle yönetti (1933-1936). 1936'da Türkiye'den ayrılarak gittiği ABD'de, Johns Hopkins Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalıştı. Dilthey, Heidegger, Meyer-Lübke, Vossler ve Freud'un görüşlerinden dönem dönem esinlenen L. Spitzer farklı dillerde (Almanca, Fransızca, İngilizce, İtalyanca, İspanyolca) kaleme aldığı yazılarıyla *üslupbilim*in gelişmesine önemli katkıda bulundu.

L. Spitzer yazınsal metinlerin ayırıcı dilsel niteliklerinden, üslup özelliklerinden, bir başka deyişle, yaygın kullanımdan ayrılan dilsel sapmalardan kalkarak yazarların düşünsel, ruhsal yapılarına, hatta bir ölçüde yaşadıkları dönemin düşünce anlayışına ulaşmaya çalışır. Ama buradaki asıl amacı okurlara büyük yazarların kaleme aldıkları yazınsal metinlerin ayırıcı özelliklerini, dolayısıyla "güzellikleri"ni göstermektir.

"Ona göre, organik bir bütünlük olan yapıt, yazarının temel düşünce anlayışını, ruhsal yapısını dile getirir. Bu nedenle de eleştirmenin *tinsel köke* (*esinleyici ilke*ye) [Fr. *étymon spirituel*] ulaşması (...) gerekir, çünkü bir metnin çok sayıdaki ayırt edici özelliği bu noktadan kalkarak kavranabilir. Esinleyici ilke ayrıca, incelenen yapıtı daha geniş bir bütünlük içine, yani çağın düşünce anlayışı, (...) ruhu içine yerleştirmeye de yarar. Demek ki, L. Spitzer için [üslup], bireysel bir dünya görüşü olarak tanımlanır; bu bireysel dünya görüşü de eleştirmeni toplumsal anlayışa iletecektir. Böylece L. Spitzer'in yaklaşımıyla, bir yapıtın, *tikel-olan* ile *tümel-olanı* nasıl birleştirdiği açıklanmış olur" (M. Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, 1, s. 129-130; ve *Yaklaşımlarıyla Eleştiri Kuramcıları*, s. 82).

Bu üslupbilim yönteminin, yıllara yayılan araştırmalarda dönem dönem uygulanan ve kendi içinde bir aşama sırası içeren temel ilkelerini de özellikle Pierre Guiraud'nun saptamalarına dayanarak şöyle belirleyebiliriz:

1. L. Spitzer'in üslupbilim yaklaşımı, yapıt dışı bakış açılarından, yapıt üstüne daha önce ortaya konmuş görüşlerden, yazarın yaşamöyküsünden hareket etmez; doğrudan yapıtın içine girer. Üslupbilimci için önemli olan yapıtın metnidir ve eleştirmen sonuçlarını metinden çıkarır.
2. Her yazınsal yapıt bir bütündür; bu bütünün merkezinde yaratıcısının temel düşüncesi, ruhsal yapısı yatar. Yapıtın tutarlı birliğini sağlayan da işte bu ruhsal yapıdır. L. Spitzer'e göre "bir yazarın temel ruhsal yapısı (düşüncesinin özü) bir çeşit güneş sistemidir; her şey bu sistemin yörüngesine yönelir: dil, olayörgüsü, vb. yazarın ruhunun uydularından başka bir şey değildir";
3. Yazınsal yapıt bir bütündür, onun her ayrıntısı da bu bütün içinde gerekçelendirilmiştir; dolayısıyla ayrıntılar, üslup araştırmacısının yapıtın merkezine doğru yönelmesini sağlar. Araştırmacı yapıtın merkezine ulaştığında, ayrıntıların toplamı hakkında genel bir görüş edinebilecektir. Demek ki, iyi belirlenmiş bir ayrıntı, L. Spitzer'e göre, yapıtın anahtarını sağlayabilir. Ancak, eleştirmen ya da üslupbilimci, ulaştığını düşündüğü bu "öz"ün ya da "ortak payda"nın yapıtla ilgili olarak bildiği ve saptadığı her özelliğe uygun düşüp düşmediğini de doğrulamak zorundadır;
4. Eleştirmen yapıta bir sezgiyle girecek ve bu sezginin geçerliliğini gözlemleriyle denetleyecektir. Eleştirmen bu tür sezgileri de yeteneğiyle, deneyimleriyle, konusuna sıkı sıkıya bağlanmasıyla elde edecektir;
5. Üslup araştırmacısı, çözümlediği ve kuruluş özüne ulaştığı yapıtı bu kez daha geniş bir bütün içine, bir dönemdeki ya da bir ülkedeki yapıtlar bütünü içine yerleştirebilecektir. Çünkü, bir dönemin ya da bir ülkenin yapıtlar bütününün ortak bir paydası vardır. Bu yaklaşım da, bir yazarın anlayışının bir ulusun anlayışını yansıttığı inancına dayanır.
6. Böyle bir yaklaşım biçimi bir üslup incelemesi olduğu için kalkış noktası da genellikle metinlerin dilsel özellikleridir. Ancak, L. Spitzer, dilsel incelemeyle belirlenecek özelliklerin yazınsal incelemeyle belirlenecek düşüncelere, olayörgüsüne, kompozisyona ilişkin

özelliklerle pekiştirilebileceğini de söyler. Ya da bunun tersi bir yol izlenerek, yazınsal incelemeyle başlayan bir çalışmanın sonradan dilsel incelemeyle desteklenebileceğini vurgular. L. Spitzer'e göre dil, yapıtın iç biçiminin dıştaki belirginleşmesi, billurlaşmasıdır. Onun araştırmasına dilsel boyuttan başlamasının nedeniyse, meslekten bir filolog, bir dilbilimci olmasıdır.

7. L. Spitzer üslubu, dilsel boyutta görülen, bireysel bir ayırıcı öğe olarak tanımlar; standart dilden yazarın kişisel sapma noktasıdır üslup ona göre: Dilsel düzeydeki standart olandan sapmalar da başka alanlardaki sapmaları yansıtabilir;
8. Böyle bir yöntemi kullanacak eleştirmenin de her şeyden önce, hem yapıt hem de yazarıyla bir sevgi, bir gönül bağı içinde bulunması gerekir; yapıtı kendi bütünlüğü içinde, yoğun bir çabayla incelemesi bu sevgi bağına dayanır. L. Spitzer'e göre, her metin açıklaması, her filolojik inceleme, ele aldığı yapıtın yetkinliğini üstlenmeli, onunla tam bir gönül bağı kurma, ona tam olarak sevgiyle yaklaşma isteği taşımalı ve işe "güzelliklerin eleştiri"nden başlamalıdır. Her metin açıklamasını ya da filolojik eleştiriyi, bir övgü, bir "*teodise*" ("ilmi ilahi") olarak görür L. Spitzer. Çünkü, onun bakışına göre, filolojinin kökeni de Kutsal Kitap'ın ya da klasiklerin övülmesinde yatar. (Bkz. P. Guiraud, *La stylistique*, s. 71-77; P. Guiraud ve P. Kuentz, *La stylistique*, s. 163-141; bu temel ilkelerin aktarıldığı kaynak için de bkz. M. Rifat, *agy*, s. 130-131; ve *agy*, s. 83-84.)

L. Spitzer üslupbilim anlayışının bu temel ilkelerini Villon, Rabelais, Cervantes, La Fontaine, Racine, Voltaire, Diderot, Marivaux, Beaumarchais, Balzac, Vigny, Poe, Ch. Louis-Philippe, Ch. Péguy, J. Romains, Barbusse, Kafka, Proust, Claudel, Butor gibi yazarlara uygulayarak geliştirmiştir. Bu konuda özellikle *Études de style* (Üslup İncelemeleri) [1961'de yayımlanan Almanca yapıtı *Stilstudien*'den Fr. çev., 1970] adlı kitabındaki incelemeleri üslupbilim araştırmaları için temel yapıt sayılır. Yazarın öteki yapıtları arasında da şunları belirtebiliriz: *Romanische Literaturstudien* (Roman Edebiyatı İncelemeleri) [1932]; *Linguistics and Literary History* (Dilbilim ve Edebiyat Tarihi) [1948]; *Essays in Historical Semantics* (Tarihsel Anlambilim Denemeleri) [1948]; *Essays on English and American Literature* (İngiliz ve Amerikan Edebiyatı Üstüne Denemeler) [1962].

Bkz. **Auerbach, filoloji, üslupbilim.**

Ş

şiir işlevi ya da **şiirsel işlev** *Bkz.* **yazın işlevi.**

Şklovski (Viktor)

Rus yazarı, eleştirmeni, Rus biçimciliğinin önde gelenlerinden (1893-1984). Biçimcilik akımının temelini oluşturan Opoyaz'ı (Şiir Dilini İnceleme Derneği) kurdu. Görüşlerini özellikle *Düzyazı Kuramı* (1925) adlı kitabında ortaya koydu. Daha sonra kendini bütünüyle kurmaca metinlerin üretimine verdi (*Duygusal Yolculuk*, 1923; *Zoo*, 1923; vb.). 1950'li yıllardaysa yeniden yazınsal eleştiriye döndü: *Rus Klasiklerinin Düzyazısı Üstüne Notlar* (1955), *Lehte ve Aleyhte. Dostoyevski Üstüne Notlar* (1957), *Yazınsal Düzyazı Üstüne* (1959), *Tolstoy* (1963). "Teknik Olarak Sanat", "Öykünün ve Romanın Kuruluşu" başlıklı incelemeleri için bkz. T. Todorov, *Yazın Kuramı*: Rus Biçimcilerinin Metinleri, s. 71-90 ve 160-183.

Bkz. **Rus biçimcileri.**

T

tanıklık işlevi ya da **doğrulama işlevi** (Fr. *fonction testimoniale* ya da *fonction d'attestation*; İng. *testimonial function*; İt. *funzione testimoniale*).

Anlatıcının, oluşturduğu öykünün, aktardığı olayların, başvurduğu kaynakların doğruluğunu ileri sürdüğü anlarda gerçekleşen işlev.

Bkz. **anlatıcının işlevleri.**

tekanlamlılık (Fr. *monosémie*, *monosémémie*; İng. *monosemy*, *monosememia*; İt. *monosemia*, *monosememia*).

Bir sözcükbirimin, içinde bir tek anlambirim barındırması durumu. Tekanlamlı birimler bilimsel söylemlerin ve teknik metinlerin anlamsal uyumunu sağlaması bakımından önem taşır. Bu nedenle, tutarlı biçimde oluşturulmuş *üstdiller* tekanlamlı birimler (*terimler*) içerir. Tekanlamlılığın karşıtıysa genel sözcük dağarcığına ilişkin birimlere (*sözcükler*) özgü *çokanlamlılık*tır. Ancak, çokanlamlılığın yazınsal metinlerin bir niteliği olduğunu da unutmamak gerekir.

Bkz. **çokanlamlılık, üstdil.**

Tesnière (Lucien)

Fransız dilbilimcisi (1893-1954). Oluşturmayı amaçladığı evrensel nitelikli sözdizim kuramını temel yapıtı *Éléments de syntaxe structurale*'de (Yapısal Sözdizim İlkeleri) [1959] ortaya koyan "L. Tesnière'e göre, her tümce bir tiyatro oyununa benzer. Tümcedeki yüklem olayı gösterir. Bu olaya etken ya da edilgen olarak katılan öğeler *eyleyenler*dir [Fr. *actants*]. Olayın çevresinde yer alanlara ise *tümleyenler* [Fr. *circonstants*] denir. Tümcedeki eyleyenler her zaman ad ya da adın yerini alabilen öğelerdir; tümleyenlerse, her zaman belirteçtir ya da belirtecin eşdeğerlileridir. Eyleyenler ve tümleyenler doğrudan doğruya eyleme bağlıdır. Eyleyenlerin sayısı sınırlıyken, yer, zaman, neden, vb'ni tümleyenlerin sayısı sınırsızdır" (M. Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, 1, s. 89). L. Tesnière'in doğal dillere ilişkin sözdizim kuramındaki *eyleyenler* kavramı A. J. Greimas tarafından *anlatı sözdizimi*ne

uygulanmıştır. (L. Tesnière'in *yapısal sözdizim* kuramıyla ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz.: M. Rifat, *agy*, 1, s. 87-90; *agy*, 2, s. 168-173.)
Bkz. **eyleyen, Greimas.**

Tinyanov (Yuri)
Rus yazarı, edebiyat tarihçisi, Rus biçimcilerinin önde gelenlerinden (1894-1943). 1920-1931 yılları arasında Leningrad'daki Sanat Tarihi Enstitüsü'nde Rus edebiyatı tarihi dersleri verdi. Biçimcilik dönemindeki (1915-1930) kitapları arasında özellikle *Dostoyevski ve Gogol* (1921), *Şiir Dilinin Sorunu* (1924), *Eskilikçiler ve Yenilikçiler* (1929) sayılabilir. 1930'lu yıllarda gerek Puşkin üstüne gerekse Puşkin'in çağdaşı şairler üstüne romanlaştırılmış yaşamöyküleri yazdı. "Kuruluş Kavramı", "Yazınsal Evrim Üstüne", "Yazınsal ve Dilsel İncelemelerin Sorunları" (R. Jakobson ile birlikte) başlıklı incelemeleri için bkz. T. Todorov, *Yazın Kuramı: Rus Biçimcilerinin Metinleri*, s. 107-111; 112-129; 130-132).
Bkz. **Rus biçimcileri.**

Todorov (Tzvetan)
Bulgar asıllı Fransız yazınbilimcisi, eleştirmeni, denemecisi ve tarihçisi (doğ. 1939). T. Todorov'un çalışmalarını tarihsel süreç içinde üç aşamada değerlendirmek gerekir: 1. Rus biçimcilerinden esinlenerek geliştirdiği yapısal yazınbilim ve metin inceleme yöntemi (özellikle de anlatıların dilbilgisel kategorileri) doğrultusundaki incelemeleri; 2. Bahtin'in görüşleri doğrultusunda ortaya koyduğu *diyalojik eleştiri* anlayışı; 3. *Kültür antropolojisi* başlığı altında biraya getirebileceğimiz, daha çok da *ötekilik* olgusuna, toplumların ve düşüncelerin incelenmesine, resim sanatına ilişkin denemeleri.
Birinci aşamaya ilişkin olarak özellikle şu kitap ve yazıları belirtebiliriz: *Théorie de la littérature. Textes des formalistes russes* (*Yazın Kuramı. Rus Biçimcilerinin Metinleri*) [1965]; "Les catégories du récit littéraire" ("Yazınsal Anlatının Kategorileri") [1966]; *Littérature et signification* (Edebiyat ve Anlam) [1967]; *Poétique* (*Poetika*) [1968, 1973]; *Grammaire du Décaméron* (Dekameron'un Grameri) [1969]; *Introduction à la littérature fantastique* (*Fantastik: Edebi Türe Yapısal Yaklaşım*) [1970]; *Poétique de la prose* (Düzyazının Yazınbilimi) [1971]; vb.

İkinci aşamada yer alan ve geniş anlamda diyalojik eleştiriye bağlanan çalışmalar arasında da *Théories du symbole* (Simge Kuramları) [1977], *Symbolisme et interprétation* (Simgecilik ve Yorum) [1978], özellikle de *Critique de la critique* (*Eleştirinin Eleştirisi*) [1984] gelir. Todorov, "eleştiri alanındaki çağdaş ideolojik tartışmayı özellikle klasik dogmatizm ile modern görecelik arasındaki çatışma çerçevesinde sunan *Eleştirinin Eleştirisi*'nde çözümleyici yaklaşımını dört eleştiri geleneğinin başlıca temsilcilerine yöneltir: Sovyetler Birliği döneminden Rus Biçimcileri (Jakobson, Eyhenbaum, Şklovski, Tinyanov, Tomaşevski, Brik, Propp, vb.) ve Mihail Bahtin; Almanya'dan Alfred Döblin ve Bertolt Brecht; Fransa'dan Jean-Paul Sartre, Maurice Blanchot, Roland Barthes ve Paul Bénichou; Anglo-Amerikan eleştirmenlerinden Northrop Frye ile Ian Watt. Tzvetan Todorov söz konusu çatışmanın ancak eleştirmenlerle yapıtları üzerinden sürdürülecek karşılıklı bir tartışmayla, *eleştirinin eleştirisi*yle aşılabileceğine inanır. Bu açıdan *Eleştirinin Eleştirisi* hem *diyalojik eleştiri*nin bir kuramsal yaklaşımı olarak hem de Tzvetan Todorov'un eleştiri alanındaki tutkuları ile hayal kırıklıklarını dile getirdiği bir *Bildungsroman* olarak okunabilir." (M Rifat, "Türkçe Çevirinin Sunuşu", *Eleştirinin Eleştirisi* (T. Todorov), s. VII.)

T. Todorov'un yine bu ikinci aşama içinde değerlendirilebilecek bir başka önemli çalışması da Mihail Bahtin üstüne olan kitabıdır: *Mikhaïl Bakhtine: le principe dialogique*, suivi de *Écrits du Cercle de Bakhtine* (Mihail Bahtin: Diyalojizm İlkesi. Bahtin Çevresi'nin Yazılarıyla Birlikte) [1981].

Üçüncü alan olarak belirlediğimiz *kültür antropolojisi*ne girebilecek *ötekilik* olgusu, toplum, düşünce ve sanat incelemeleri ya da denemeleri arasında da şu yapıtlarını belirtebiliriz: *La Conquête de l'Amérique* (Amerika'nın Fethi) [1982]; *Nous et les autres. La réflexion française sur la diversité humaine* (Bizler ve Başkaları. İnsan Farklılığı Üstüne Fransız Düşüncesi) [1989]. *La vie commune. Essai d'anthropologie générale* (Ortak Yaşam. Genel İnsanbilim Denemesi) [1995]; *Éloge de l'individu. Essai sur la peinture flamande de la Renaissance* (Bireyin Övgüsü. Rönesans Dönemi Flaman Resmi Üstüne Deneme) [2000]; *La Naissance de l'individu dans l'art* (*Sanatta Bireyin Doğuşu*) [başkalarıyla birlikte, 2005]; *L'Esprit des Lumières* (Aydınlanma Düşüncesi) [2006]; *Goya à l'ombre des Lumières* (Aydınlama Döneminin Gölgesinde Goya) [2011]; vb.

T. Todorov kendi düşünsel benliğinin 1983-2008 yılları arasındaki evrimini yansıtan denemelerini de *La signature humaine* (İnsanın İmzası) adlı kitabında biraraya getirmiştir. (2009).

Bkz. **göstergebilim, yazınbilim.**

Tomaşevski (Boris)

Rus edebiyat tarihçisi, Rus biçimciliğinin önde gelenlerinden (1890-1957). Rus biçimciliği döneminde (1915-1930) özellikle *Yazın Kuramı* (1925) ve *Şiir Üstüne* (1929) adlı kitaplarıyla dikkati çekti. Daha sonraki yıllarda Rus klasiklerinin eleştirili basımlarıyla ilgilendi, şiir ve üslup incelemeleri alanında ders verdi. Puşkin üstüne birçok kitap yazdı. Son kitapları ölümünden sonra öğrencileri tarafından yayımlandı: *Şiir ve Dil* (1958), *Üslupbilim ve Dize Kurma Tekniği* (1959). "Dize Üstüne" ve "Tema Örgüsü" başlıklı incelemeleri için bkz. T. Todorov, *Yazın Kuramı*: Rus Biçimcilerinin Metinleri, s. 145-159 ve 247-287.

Bkz. **Rus biçimcileri.**

toplum göstergebilimi (Fr. *sociosémiotique*; İng. *sociosemiotics*; İt. *sociosemiotica*).

Her türlü toplumsal edimdeki anlam üretimini araştıran, bir başka deyişle, bireysel ya da kolektif öznelerin karşılıklı etkileşim koşullarının oluşumunda ya da dönüşümünde varlığını duyuran söylemleri ya da pratikleri inceleyen göstergebilim dalı. Toplum göstergebilimi araştırmalarını hem kuramsal hem de uygulamalı düzlemde sürdüren araştırmacılar arasında özellikle Paris Göstergebilim Okulu'nun temsilcilerinden Éric Landowski'yi belirtebiliriz.

(**Sosyosemiyotik** ve **toplumgöstergebilim** de denir.)

Bkz. **Paris Göstergibilim Okulu.**

töz (Fr. *subtance*; İng. *substance*; İt. *sostanza*).

Herhangi bir gösterge dizgesinin yapısındaki bağıntılar bütünü içinde yer almayan ve bir göstergenin biçimine bağımlı olan özdek, madde. Töz belli bir yapıya yani biçime uyarlanır çünkü onun "içine girer". *Töz* ve *biçim* karşıtlığı, F. de Saussure'ün şu sözünde daha belirgin olarak çıkar: "Dil bir biçimdir, bir töz değil". L. Hjelmslev dil/töz karşıtlığını

anlatım (Saussure'ün *göstereni*ne denk düşer) ile *içerik* (Saussure'ün *gösterilen*ine denk düşer) düzlemlerine uygular ve dört katman elde eder: *anlatımın tözü*/*anlatımın biçimi* ile *içeriğin tözü*/*içeriğin biçimi*. Göstergebilim tıpkı dilbilim gibi tözü değil, biçimi inceler.

Bkz. **anlatım, biçim, içerik.**

transtekstüalite *Bkz.* **ötemetinsellik.**

Trubetskoy (Nikolay S.)

Rus dilbilimcisi (1890-1938). Moskova (1915), Sofya (1920-1922), Viyana (1922-1938) Üniversitelerinde genel dilbilim, Slav dilleri, Fin-Ugor dilleri ve Kafkas dilleri üstüne ders verdi. Prag Okulu'nun kurucuları arasında yer aldı. İlk biçimi 1936'da *Prag Dilbilim Çevresi Çalışmaları*'nın 7. cildinde yayımlanan, kitap olarak da 1939'da Almanca olarak basılan *Grundzüge der Phonologie* (Sesbilim İlkeleri) adlı yapıtı hem sesbilimin, hem de Avrupa'daki yapısal dilbilimin gelişmesine büyük katkıda bulundu. N. Trubetskoy'un Polonyalı dilbilimci J. Baudouin de Courtenay'den ve F. de Saussure'den esinlenerek *sesbirim* kavramını dilin içindeki işlevi açısından en küçük ayırıcı birim olarak tanımlaması, *sesbilgisi* ("somut sesleri fiziksel olgular olarak inceler") ile *sesbilim* ("somut sesleri dilsel bir toplulukta anlaşma amacıyla kullanılan ses işaretleri olarak inceler") arasında bir ayrım gözetmesi, özellikle de sesbilimsel karşıtlıkları sınıflandırması sonraki yıllarda anlambilim ve göstergebilimde anlam boyutunun da en küçük ayırıcı özelliklere ayrıştırılması açısından bir model oluşturacaktır. (N. Trubetskoy'un "Sesbilim ve Sesbilgisi" karşılaştırması için ayrıca bkz.: M. Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, 2, s. 42-44).

Bkz. **Prag Okulu, sesbilgisi, sesbilim, sesbirim.**

tutarlılık (Fr. *cohérence*; İng. *coherence*; İt. *coerenza*).

Bir kuramsal düşünceyi oluşturan öğelerin uyum içinde olması, birbiriyle çelişmemesi. L. Hjelmslev ve A. J. Greimas doğrultusundaki göstergebilimin kuruluşu açısından, *tutarlılık* ilkesi, bir kuramın bilimselliğini oluşturan üç temel ölçütten biridir. Öteki iki ölçüt de, *tümükapsayıcılık* ve *yalınlık*tır. Bu doğrultudaki bir göstergebilim kuramı her şeyden önce tutarlı olmalı, bir başka deyişle kuruluşunu

sağlayan ve doğrulaması yapılacak olan varsayımlar açısından bir çelişki taşımamalıdır. Göstergebilim kuramı tutarlılığı özellikle, yaptığı betimlemelerde ve oluşturduğu modellerde sınar; kavramsallaştırma aşamasında önerdiği terimlerin birbirine göre tanımlanır olmasına özen gösterir. Dolayısıyla, bir göstergebilimci, bir anlamlı bütün üstüne konuşabilmek için, öncelikle, söyleyeceklerinin birbiriyle tutarlılık bağıntısı içinde bulunması gerektiğine inanır.

Bkz. **tümükapsayıcılık, yalınlık.**

tümcebilim (Fr. *syntaxe*; İng. s*yntax*; İt. *sintassi*).

Dilbilimde ya da dilbilgisinde, tümceyi oluşturan birimlerin arasındaki ilişkileri, birimlerin işlevlerini ve birleşim kurallarını inceleyen dala verilen ad. Geleneksel olarak, tümcebilim ile biçimbilimin dilbilgisinin iki bileşeni olduğu kabul edilir; ancak tümcebilim yöntemleri bir kuramsal yaklaşımdan öbürüne değişiklik gösterir: Nitekim, kimi kuramcılar, tümcenin yapısını belirleyen işlevleri (özne, tümleç, yüklem) değerlendirirken, kimileri tümceyi oluşturan farklı öbeklerin (Ad Öbeği, Eylem Öbeği, Sıfat Öbeği) yapılarını, kimileri de karmaşık tümcelerin oluşumunu inceler. Bu arada tümcebilimin, biçimbilimsel yapının yanı sıra hem sesbilimsel bileşenle (kimi dillerde soru tümcesinin tonlamayla verilmesi) hem de anlambilimsel bileşenle (fiillerin anlamlarının tümleç gerektirip gerektirmemesi durumu) bağlantısı vardır.

(**Sözdizim** de denir.)

Bkz. **biçimbilim, dilbilgisi, sözdizim.**

tümükapsayıcılık (Fr. *exhaustivité*; İng. *exhaustivity*; İt. *esaustività*).

Bir kuramsal düşüncenin geliştirdiği modellerin, çözümleme aşamasında, inceleme konusundaki öğelerin bütününe uygun olması, bütünü kapsayacak durumda olması. L. Hjelmslev ve A. J. Greimas doğrultusundaki göstergebilimin kuruluşu açısından, *tümükapsayıcılık*, bir kuramın bilimselliğini oluşturan üç temel ölçütten biridir. Öteki iki ölçüt de *tutarlılık* ile *yalınlık*tır. Bu doğrultudaki göstergebilimin kuramsal aygıtının önce tutarlı, sonra tümükapsayıcı, daha sonra da yalın olması gerekir.

Bkz. **tutarlılık, yalınlık.**

Ü

üretici anlambilim (Fr. *sémantique générative*; İng. *generative semantics*; İt. *semantica generativa*).

Dilsel üretim sürecinin kalkış aşamasında, yani derin yapıda, mantıksal-anlamsal-sözdizimsel biçimlerin yer aldığını, yüzey yapıya bu biçimlere uygulanacak dönüşümler yoluyla ulaşıldığını, son aşamada da sesbilimsel bileşenin devreye girdiğini ileri süren dilbilim akımı. Daha çok G. Lakoff ile J. D. McCawley'in savunduğu bu yaklaşıma göre, sözdizim ve anlam bileşenleri derin düzeyde (mantıksal düzeyde) birbiriyle kaynaşmış olarak bulunurlar, bir tümcenin yorumuyla ilgili her işlem de bu düzey üstüne kurulur.

Böylece, derin yapının sözdizimsel nitelikli olduğunu ve anlamsal bileşenin de dönüşüm süresince işin içine katıldığını savunan (özellikle başlangıç aşamasında böyle olduğunu savunan) N. Chomsky'nin üretici-dönüşümsel dilbilgisi kuramına bir eleştiri getirilmiş olur. Bir yandan *üretici anlambilim*, öte yandan da *yorumlayıcı anlambilim* çalışmaları üretici-dönüşümsel dilbilgisinde *anlamsal bileşene* giderek daha fazla önem verilmesini sağlamıştır.

Üretici anlambilimin derin yapılara ilişkin görüşü, göstergebilim kuramının üretici süreç anlayışına daha uygun bir model olarak yorumlanır (bkz. A. J. Greimas ve J. Courtés, *Sémiotique*, 1, s. 331).

Bkz. **anlambilim, üretici-dönüşümsel dilbilgisi, üretici süreç, yorumlayıcı anlambilim.**

üretici-dönüşümsel dilbilgisi (Fr. *grammaire générative transformationelle*; İng. *generative-transformational grammar*; İt. *grammatica generativa e trasformazionale*).

Her konuşucunun bilmediği, işitmediği ya da söylemediği tümceleri üretebilme ve anlayabilme yeteneğini ortaya koymaya çalışan kuram. Öncelikle, konuşucunun dil konusundaki örtük, sezgisel bilgisini incelemeyi amaçlar. Bunun için de çözümlenecek dilin tümcelerini betimlemeyi sağlayacak bir düzenek, bir dilbilgisi oluşturur. 1950'li yıllardan başlayarak N. Chomsky ve Massachusetts Institute of Technology'de görevli dilbilimciler tarafından geliştirilmiştir.

N. Chomsky özellikle "Three models for the description of language" ("Dil Betimlemesi İçin Üç Model") [1956] adlı yazısı ile *Syntactic Structures* (Sözdizimsel Yapılar) [1957] ve *Aspects of the Theory of Syntax* (Sözdizim Kuramının Görünüşleri) [1965] adlı kitaplarında bu dilbilgisinin kuramsal temellerini ortaya attı. Öncelikle dilin sözdizim boyutunu temel aldı ve *dilbilgisellik* ile *yaratıcılık* kavramlarını getirdi. N. Chomsky'ye göre, "her konuşucunun, kendi dilinin yapısı konusunda bir sezgisi vardır; bu sezgi konuşucuya dilbilgisel tümceleri (dilin tümce yapısına uygun olarak üretilmiş tümceler) dilbilgisel olmayan tümcelerden ayırt etme olanağını sağlar (*dilbilgisellik*). Konuşucu, dil konusundaki bu sonlu deneyimle, daha önce işitmediği tümceleri (kurallara uygun tümceler) sonsuz sayıda üretebilir (*yaratıcılık*). Böylece bir dilbilgisinin amacı, ele alınan dilin bütün dilbilgisel tümcelerini açıklayabilecek bir [model oluşturmaktır]. *Syntactic Structures*'da geliştirilen sözdizime dayalı bu dilbilgisi, değişik kuralların geçerli olduğu üç bölümden oluşur: *dizimsel kurallar*; *dönüşümsel kurallar*; *biçimbilimsel-sesbilimsel kurallar*" (M. Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, 1, s. 72-73).

N. Chomsky, bu doğrultuda ilerleyerek kuramını işler. Nitekim *Aspects of the Theory of Syntax*'ta, daha önceki yapıtında bulunmayan bazı kavram ve ilkeleri ortaya atar: *edinç-edim*; *derin yapı-yüzeysel yapı*; ve dilbilgisinin *üç bileşeni*:

1. *Edinç/edim*: Dilbilim kuramı, konuşucu-dinleyicinin kendi dili konusundaki sezgisel bilgisini, bir başka deyişle *edinç*'ini (*kompetans*'ını) inceler; bu bilgi konuşan öznede örtük olarak vardır, her insan beyninde gücül biçimde var olan, doğuştan gelen bir dilbilgisel dizgedir bu. *Edim* (*performans*) ise, örtük dilbilgisel sezginin, yani *edinç*in değişik biçimlerde somut olarak gerçekleşmesidir. "N. Chomsky, dilbilgisini, *edinç*i inceleyen üretici, evrensel bir kuram olarak ele alır. Çünkü, onun için önemli olan konuşan öznenin yaratıcılığını açıklamak, söylenmemiş tümceleri anlama ve üretme yeteneğini ortaya koymaktır. Buna göre dilbilgisi, bir dilin sonsuz sayıdaki tümcelerini üretmeyi sağlayan sonlu bir düzenektir (*edinç dilbilgisi*)" (M. Rifat, *agy*, s. 74).
2. *Derin yapı/yüzeysel yapı*: *Derin yapı*, bir tümcenin dönüşüm kuralları uygulanmadan önceki soyut yapısıdır. *Yüzeysel yapı* ise, derin yapının dönüşüm denilen işlemlerle (silme, ekleme, değiştirme, ornatma, vb.) bir üst katmana, daha az soyut bir düzleme aktarılması

sonucunda doğar. Dönüşümler, derin yapı ile yüzeysel yapının ayırt edilmesini sağlarken, anlama bir şey katmazlar onu yüzeysel yapıya aktarırlar.

3. *Üç bileşen*: N. Chomsky geliştirdiği dilbilgisinin üç bileşen içerdiğini belirtir: *sözdizimsel bileşen* (bir dilde var olabilecek dilbilgisel tümceleri tanımlayan kurallar dizgesi); *anlamsal bileşen* (sözdizimsel bileşenin ürettiği derin yapı biçimlerini anlamsal açıdan yorumlayan kurallar dizgesi); *sesbilimsel bileşen* (sözdizimsel bileşenin ürettiği tümceleri ses dizilişleri biçiminde gerçekleştiren kurallar dizgesi).

• N. Chomsky'nin üretici-dönüşümsel dilbilgisi dört temel aşama geçirmiş ve kuramda bu süreçte kimi değişiklikler olmuştur: Sözgelimi anlamsal bileşenin yeri konusunda, *yorumlayıcı anlambilim*in etkisiyle yeni görüşler getirilmiş, anlamsal bileşen ile sözdizimsel bileşen ayrımı korunmakla birlikte, anlamın belirlenmesinde yüzeysel yapıların da rolü olduğu belirtilmiştir. Yine anlamsal bileşenin yeri konusunda *üretici anlambilim* kuramcıları tarafından da bazı köklü eleştiriler yapılmıştır. [N. Chomsky ve üretici-dönüşümsel dilbilgisinin bütün aşamaları konusunda daha ayrıntılı bilgi için bkz. M. Rifat, *agy*, s. 70-80.]

• Göstergebilim açısından bakıldığında, üretici-dönüşümsel dilbilgisi doğrudan tümce boyutuna yönelik bir dilbilim kuramıdır; dolayısıyla tümceötesi bütünlerin, yani söylemlerin çözümlenmesi açısından uygun, yeterli bir kuram olarak görülmez (bkz. A. J. Greimas ve J. Courtés, *Sémiotique*, 1, s. 162); ayrıca göstergebilim üretici sürecin derin yapısında salt sözdizimsel bileşenin değil, anlamsal ve sözdizimsel bileşenleri birlikte içeren mantıksal-soyut yapıların yer aldığını ileri sürer.

Bkz. **üretici anlambilim, üretici süreç.**

üretici süreç (Fr. *parcours génératif*; İng. *generative process*; İt. *percorso generativo*).

A. J. Greimas ve Paris Göstergebilim Okulu'nun anlam üretiminin aşamalarını belirtmek için kullandığı kavram. "Gösterge dizgelerini kural ve ilişkilerin yapılandırdığı bir düzenek olarak gören [Greimas göstergebilimi] bu düzeneğe yaklaşabilmek amacıyla anlam üretimine ilişkin çözümleyici bir bir model oluşturmuştur. Yalından karmaşığa, soyuttan somuta, tümelden tikele uzanan çeşitli

katmanların oluşturduğu [anlam] üretim sürecine ilişkin bu model, göstergebilim kuramının geliştirdiği sözdizim/anlam bileşenlerinin hem yatay hem de dikey boyutlardaki eklemlenişine dayanır. Göstergebilim kuramı, gösterge dizgelerinin üretimiyle ilgili olarak, ikisi doğrudan üretici süreci herhangi bir aşamada durduran üç ayrı yapı (katman) saptar: *göstergesel-anlatısal yapılar*, *söylemsel yapılar* (bu iki yapı üretici sürecin katmanlarıdır) ve *metinsel yapılar*" (M. Rifat, *Homo Semioticus ve Genel Göstergebilim Sorunları*, s. 92):

1. *Göstergesel-anlatısal yapılar*: Her biri iki bileşenden oluşan iki ayrı düzey içerir: *derin düzey*; *yüzeysel düzey*. *Derin düzey*, anlam üretim sürecinin en soyut düzeyidir. Derin düzeydeki yapılar, anlamın kaynaklandığı gücül yapılardır. Bu düzey de *temel sözdizim bileşeni* (temel ikiliklerin saptanması, aralarındaki dönüşümlerin belirlenmesi) ile *temel anlam bileşeni*ne (ikiliklere ilk anlamsal değerlerin yüklenmesi) ayrılır. *Yüzeysel düzey* ise, derin düzeyde yer alan gücül değerlerin edimselleşmeye başladığı katmandır ve burada da iki bileşen ayırt edilir: *anlatısal sözdizim bileşeni* (durum sözceleri ile edim sözceleri arasındaki ilişkiler: eyleyenler arası ilişkiler, anlatı izlencesinin aşamaları) ile *anlatısal anlam bileşeni* (gücül değerlerin bir özne ile kaynaşması).
2. *Söylemsel yapılar*: Göstergesel-anlatısal yapıların dizgeden oluşa, dizimselden (*paradigmatik*ten) dizimsele (*sentagmatik*e) geçişiyle oluşur. İki bileşen içerir: *Söylemsel sözdizim bileşeni* (kişi zaman, uzam ilişkilerinin belirmesi: söylemin oluşması) ile *söylemsel anlam bileşeni* (anlamsal öğelere yeni tematik ve figüratif özelliklerin eklenmesi.
3. *Metinsel yapılar*: Anlam üretim sürecinin belli bir aşamada durdurulmasıyla gerçekleşir. Üretici sürecin metinselleşmesi, tıpkı bir örgü, doku gibi ortaya çıkması doğal dil kullanımıyla olabileceği gibi, başka gösterge dizgeleri (el-kol-baş hareketleri, görüntü, vb.) aracılığıyla gerçekleşebilir. Doğal dille metinselleşme söz konusu olduğunda da her doğal dilin kendi yapısına göre bir gerçekleşme söz konusu olur. Bu aşama da *gerçekleşme düzeyi* olarak adlandırılır. (Bkz. A. J. Greimas ve J. Courtés, "Parcours génératif", *Sémiotique* 1, s. 157-160; ayrıca bkz. M. Rifat, *agy*, s. 91-102).

Bkz. **anlatı izlencesi, eyleyen, göstergebilim, göstergebilimsel dörtgen, Greimas.**

üslup (Fr. *style*; İng. *style*; İt. *stile*).
Dilbilimde. Söylemde öznenin bireysel kullanımının belirtisi olan özellik; dilin standart kullanımından sapan dilsel öğe.
Yazınsal eleştiride. Bir yapıtın özgüllüğünü belirten ve okurların dikkatini çeken dilsel biçim.
(**Biçem** ve **deyiş** de denir.)
Bkz. **üslupbilim.**

üslupbilim (Fr. *stylistique*; İng. *stylistics*; İt. *stilistica*).
1. *Dilbilimde*. Dilin bireysel kullanımına, F. de Saussure'ün terimiyle *söze* özgü ayırıcı belirtileri inceleyen dal: Bir başka deyişle *sözün dilbilimi*: Bu alandaki ilk çalışmayı yapan dilbilimci, Ch. Bally'dir.
2. *Yazınsal eleştiride*. Yazınsal yapıtlarda yaygın kullanımdan sapan ve okurların dikkatini çeken dilsel biçimlerin incelenmesi: Bu anlamda *metin üslupbilimi* söz konusudur. Alanın en dikkati çeken bilim adamları öncelikle L. Spitzer ve M. Riffaterre olmuştur.
3. *Göstergebilimsel üslupbilim* (Fr. *sémiostylistique*). Estetik değerlerin kültür alanında temsil ediliş biçimlerini inceleyen üslupbilim ile çağdaş kültüre yönelik genel göstergebilimi kaynaştırmayı amaçlayan betimleyici ve çözümleyici yaklaşım. Öncelikle L. Hjelmslev'in araştırmalarına dayanmakla birlikte R. Jakobson, É. Benveniste, M. Riffaterre, K. Hamburger'in çalışmalarından da yararlanan Georges Molinié tarafından 1980'li yılların sonlarından başlayarak geliştirilmiştir. G. Molinié'nin bu konudaki yapıtları arasında özellikle *Vocabulaire de la stylistique* (Üslupbilimin Sözcük Dağarcığı) [J. Mazaleyrat ile birlikte; 1989), *Sémiostylistique* (Göstergebilimsel Üslupbilim) [1998], *La stylistique* (Üslupbilim) [2004] sayılabilir.

(**Biçembilim** ve **deyişbilim** de denir.)
Bkz. **Bally, Riffaterre, Spitzer.**

üstdil (Fr. *métalangage*, *métalangue*; İng. *metalanguage*; İt. *metalinguaggio*).
İnceleme nesnesi olarak ele alınan bir *konudili* (birinci dil) çözümlemek ve anlamlandırmak amacıyla oluşturulmuş ikinci dil, araç dil.
Üstüne konuştuğumuz dil ile konuştuğumuz dili (örneğin Türkçenin dilsel yapısı üstüne Türkçe bir araştırma) birbirinden ayırt etmek amacıyla mantıkçıların ortaya attığı *konudil/üstdil* karşıtlığı, bir

yandan dilbilimcilerce benimsenmiş, öte yandan da L. Hjelmslev'in düzenlemesiyle göstergebilim kuramı içine alınmıştır.

Göstergebilimde üstdil denince, bilimsel tutarlılığı olan "yapma" bir dil anlaşılır. Anlamlama göstergebiliminde, üstdil, terimlerden oluşan bir dizelge değil, birbirini içeren, birbirini tanımlayan, birbirini denetleyen üç ayrı düzeyin ve bu düzeye ilişkin kavramlar ile terimlerin eklemlenmesinden oluşan bir aşamalar düzenidir: *betimsel düzey*; *yöntembilimsel düzey*; *bilimkuramsal düzey*.

Varsayımsal-tümdengelimli bir yaklaşımla geliştirilen bu üstdilde *kavramsallaştırma* yanı sıra *biçimselleştirmeye* de önem verilir.

Bkz. **göstergebilim, konudil, üstdil işlevi, yöntembilimsel düzey.**

üstdil işlevi (Fr. *fonction métalinguistique*; İng. *metalinguistic function*; İt. *funzione metalinguistica*).

Konuşucunun, kullandığı göstergeler, simgeler ve kurallar dizgesine (*kod*) ilişkin açıklamalar, betimlemeler yaptığı durumlarda gerçekleşen işlev. Sözgelimi aynı dil içinde kalınarak yapılmış tanımlamalarda üstdil işlevi egemendir: *Dilbilim doğal dilin bilimsel olarak incelenmesidir* tümcesi de bu türden bir işlevi belirtir.

Üstdil işlevinin egemen olduğu tümcelerde konuşucunun sunduğu bildiri doğrudan doğruya *kod*a yöneliktir; koddaki olguları, özellikleri açıklar.

R. Jakobson'a göre "[m]odern mantıkta iki dil düzeyi arasında, nesnelerden söz eden 'konudil' ile dilin kendisinden söz eden 'üstdil' arasında bir ayrım yapılmıştır. Ama üstdil yalnızca mantıkçılar ile dilbilimcilerin kullanımı için gereken bilimsel bir aygıt değildir; gündelik dilde de önemli bir rol oynar.(...) İşlemlerimizin üstdil özelliği taşıyıp taşımadığının farkına varmadan üstdil kullanırız. Konuşucu ve/ya da dinleyicinin, aynı kodu kullanıp kullanmadıklarını denetleme gereği duydukları her durumda, konuşma kod üstüne odaklanır ve bir *üstdil* (ya da *açımlama*) *işlevi* yerine getirir. Dinleyici, '*Sizi izleyemiyorum, ne demek istiyorsunuz?*' diye sorar, ya da daha seçkin bir konuşma biçimiyle şöyle der: '*Bu ne demek acaba?*' Konuşucu da dinleyicinin soracağı soruları önceleyerek, '*Söylemek istediğimi anlıyor musunuz?*' diye sorar" (R. Jakobson, "Dilbilim ve Yazınbilim", bkz. M. Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, 2, s. 87).

Üstdil işlevi doğal dilin işleyişindeki bir özelliği açıkça seçik ortaya koyar: Bu özellik, doğal dillerin yalnızca "şeyler"den değil aynı zamanda kendilerinden de söz edebilmeleri, kendilerini de betimleme nesnesi olarak ele alabilmeleridir.

Öte yandan üstdil işlevinin en yoğun olduğu düzey, gerçek anlamda bir üstdilin kullanıldığı bilimsel dillerde (sözgelimi mantıksal-matematiksel göstergebilim kuramında) görülür.

Bkz. **anlatımsallık işlevi, çağrı işlevi, coşku işlevi, gönderge işlevi, gösterim işlevi, ilişki işlevi, işlev, üstdil, yazın işlevi.**

üstmetinsellik (Fr. *métatextualité*; İng. *metatextuality*; İt. *metatestualità*).

Bir metin ile bu metni yorumlayan metin arasındaki eleştirel ilişki; daha önce gerçekleşmiş bir A metninin yorumu ya da eleştirisi olarak ortaya çıkan bir B metninin durumuna denk düşen aşama.

G. Genette üstmetinsellik kavramını, ötemetinselliğin (*transtekstüalite*nin) bir alt türü olarak değerlendirir.

(**Metatekstüalite** de denir.)

Bkz. **Genette, ötemetinsellik.**

üstokur (Fr. *archilecteur*; İng. *superreader*; İt. *archilettore*).

Öznellikten ve rastlantısallıktan uzak durarak bir metindeki bütün dilsel/söylemsel sapmaları belirleyebilecek ve bütün olası okumaların toplamını gerçekleştirebilecek güçteki okur. M. Riffaterre tarafından önerilmiştir.

Bkz. **okur, örnek okur, Riffaterre.**

V

Vinogradov (Viktor)

Rus dilbilimcisi, Rus biçimcilerinin önde gelenlerinden (1895-1969). Rus biçimciliği döneminde (1915-1930) özellikle *Gogol ve "Doğal Okul"* (1925), *Rus Doğalcılığının Evrimi* (1929), *Yazınsal Düzyazı Üstüne* (1930) kitaplarıyla dikkati çekti. Daha sonraki yıllarda yazınsal metinler (özellikle Puşkin'in metinleri) aracılığıyla Rus dilinin tarihi inceledi. 1946'da Rus Bilimler Akademisi'nin üyesi oldu, yeniden yazın dilini inceleyen kitaplar yayımladı: *Yazın Dili Üstüne* (1959); *Yazınbilim, Şiir Dilinin Kuramı*, *Üslupbilim* (1963), *Konu ve Üslup* (1963). "Biçembilimin [Üslupbilimin] Görevleri Üstüne" başlıklı yazısı için bkz. T. Todorov, *Yazın Kuramı: Rus Biçimcilerinin Metinleri,* s. 102-106.

Bkz. **Rus biçimcileri.**

Y

yadöyküsel anlatı (Fr. *récit hétérodiégétique*; İng. *heterodiegetic narrative*; İt. *racconto eterodiegetico*).

Anlatıcının anlattığı öyküde yer almadığı durumda oluşan anlatı türü; üçüncü kişili anlatı. G. Genette'in terimidir. Karşısında yer alan anlatı türü ise *özöyküsel anlatı*dır ve iki çeşidi vardır.

(**Elöyküsel anlatı** da denir.)

Bkz. **anlatı, anlatıbilim, anlatıcı, benöyküsel anlatı, Genette, özöyküsel anlatı.**

yalınlık (Fr. *simplicité*; İng. *simplicity*; İt. *semplicità*).

Bir kuramsal düşünceyi oluşturan öğelerin birleşik, karmaşık ya da ayrıştırılabilir olmama durumu. L. Hjelmslev ve A. J. Greimas doğrultusundaki göstergebilimin kuruluşu açısından, *yalınlık* ilkesi, bir kuramın bilimselliğini oluşturan üç ölçütten biridir. Öteki iki ölçüt de *tutarlılık* ve *tümükapsayıcılık*tır. Dolayısıyla, sözünü ettiğimiz göstergebilim, öncelikle tutarlılık ve tümükapsayıcılık ölçütlerine uyan yöntemler arasından en yalın olanını seçer. Bir başka deyişle, en çok sayıda olası gösterge olgusunu kavrayabilecek en az sayıda kuralı içeren modeli benimser.

Bkz. **tutarlılık, tümükapsayıcılık.**

yananlam (Fr. *connotation*; İng. *connotation*; İt. *connotazione*).

Bir dilsel birimin (sözcüğün, göstergenin) öznel öğelerden oluşan ya da bağlamlara göre değişen anlamı. Sözgelimi *karanlık* sözcüğü, *aydınlık* sözcüğünün karşıtı olarak değerlendirildiğinde, "ışık olmama durumu" diye tanımlanabilir: Bu, *karanlık* sözcüğünün *düzanlam*ıdır. Ama aynı sözcük, kimi konuşuculara ya da kimi bağlamlara göre "üzüntü, sıkıntı, perişanlık" anlamları da taşıyabilir: Bunlar da *karanlık* sözcüğünün kişiye ve bağlama göre beliren, değişken, öznel nitelikli *yananlamlar*ıdır. Öte yandan, bir konuşucunun sözleri belli bir anlam (*düzanlam*) taşırken, konuşma biçimi de o kişinin hangi yöreden olduğunu gösterebilir; bu da o sözlerin taşıdığı *yananlam* olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla *yananlam* kavramı, *düzanlam* kavramına karşıt olarak bir değer

taşır. Düzanlam/yananlam ilişkisini ya da yananlam olgularını göstergebilimsel açıdan ilk inceleyen araştırmacı L. Hjelmslev olmuştur (bkz. L. Hjelmslev, *Prolégomènes à une théorie du langage*, s, 144-157).

Bkz. **düzanlam.**

yanmetin (Fr. *paratexte*; İng. *paratext*; İt. *paratesto*).

Bkz. **yanmetinsellik.**

yanmetinsellik *(Fr. paratextualité; İng. paratextuality*; İt. *paratestualità*).

Bir metnin kendisine eşlik eden kimi ikincil göstergelerle (başlıklar, altbaşlıklar, önsözler, notlar, epigraflar, arka kapak yazıları, özetler, kaynakçalar, resimlemeler, vb.), bir başka deyişle *yanmetinler* (*paratekstler*) ile kurduğu ilişki. Yanmetinler, yayımlanmış yapıtların okur üstünde ilk, çarpıcı ve belirleyici etkide bulunduğu ayrıcalıklı özellikler arasında yer alır. Bu nedenle metinlerin değişik okur kitleleri (bu arada yabancı okurlar) tarafından alımlanmasıyla ilgilenen araştırmalar, özellikle de çeviribilim araştırmaları *yanmetin* kavramına önem verir. Öte yandan bazı anlatıbilimciler, bir tiyatro oyununun metnine eklenmiş sahnelemeyle ilgili açıklamaları, dekorlarla ilgili bilgileri, hatta kişilerin listesini de yanmetin olarak kabul ederler.

G. Genette, yanmetinsellik kavramını *ötemetinselliğin* (ya da *transtekstüalite*nin) bir alt türü olarak değerlendirir.

(**Paratekstüalite** de denir.)

Bkz. **Genette, ötemetinsellik.**

yapı (Fr. *structure*; İng. *structure*; İt. *struttura*).

Bir doğal dilin ya da daha geniş olarak bir gösterge dizgesinin değişik düzeylerde (ses, biçim, sözdizim, anlam, vb.) tanımlanmasını sağlayan, öğeler arası ilişkilerin oluşturduğu bütün. Yapıyı belirleyen, tek tek öğeler değil de öğeler arası *ilişkiler ağı*dır. Yapıyı oluşturacak bu ağ da çeşitli parçalara ayrıştırılabilecek bir bütünlüktür; ağın içinde yer alan parçalar hem kendi aralarında ilişki içindedir, hem de oluşturdukları bütünle bağlantı kurarlar.

Göstergebilim, özellikle de anlamlama göstergebilimi (A. J. Greimas), anlam üretim sürecinde (*üretici süreç*) birbiriyle bağlantılı üç yapı,

üç aşama öngörür: *göstergesel-anlatısal yapılar*; *söylemsel yapılar*; *metinsel yapılar*.

Bkz. **üretici süreç, yapısalcılık/yapısal çözümleme, yapısal dilbilim.**

yapıbilgisi bkz. **biçimbilim** (1).

yapıbozma (Fr. *déconstruction*; İng. *deconstruction*; İt. *decostruzione)*.
J. Derrida ile ona yakından bağlı yapıbozucu eleştirinin benimsediği yöntem.

Yapıbozma temelde şu işlemleri gerçekleştirir:

"– bir metne egemen olan karşıtlığı ve bu karşıtlığın ayrıcalıklı öğesini ortaya çıkarmak;
- karşıtlığın metafizik ve ideolojik varsayımlarını belirgin duruma getirmek;
- bu karşıtlığın, kendisi tarafından kurulduğu kabul edilen aynı metin içinde nasıl bozulup parçalandığını ve tam tersi bir durumun nasıl ortaya çıktığını göstermek;
- karşıtlığı altüst etmek ve böylece, daha önce ayrıcalıklı görünmeyen öğeyi ön plana çıkarmak;
- karşıtlığı sarsıp, yerinden oynatıp, metnin söz konusu olan sorunsal alanına yeni bir görünüm kazandırmak, yeni bir biçim vermek" (S. Alexandrescu, "Déconstruction", A. J. Greimas ve J. Courtés, *Sémiotique*, 2, s. 62; bkz. M. Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, 1, s. 160).

"Demek ki, yapıbozma ne yalnızca bir aşama sırasının altüst edilmesine ne de bir karşıtlığın bütünüyle yadsınmasına indirgenebilir. Tersine, karşıtlık korunur ama yalnızca iç yapısındaki aşama sırası altüst edilir ve eklemlenme yeri değiştirilir" (S. Alexandrescu, *ayy*; bkz. M. Rifat, *ayy*).

Yapıbozma işlemini, göstergebilim kuramı, çözümleme sürecinin bir aşaması, bir ânı olarak görür; çünkü bu kuram açısından bir metin, hem anlam üretim sürecinin son aşamasıdır, anlam üretiminin gerçekleşme düzeyine çıkmış biçimdir, hem de ortaya konmuş olan karşıtlık, her ne kadar temelde, merkezde yer alsa da hiçbir zaman kendi başına ele alınmaz, bir dönüşümler dizgesi içinde değerlendirilir, anlamlandırılır. Yapıbozmanın ortaya attığı yorumlamadaki kararsızlık, belirsizlik görüşüyse, göstergebilim

kuramında, metin içinde farklı *çoğul yerdeşlikler*in, kişilerin (daha doğrusu eyleyenlerin) dayandığı farklı bakış açılarının, ikna etme ve yorumlama edimlerinin ortaya çıkardığı farklı polemik yapıların, bakış açılarının ortaya koyduğu farklı "doğru"ların varlığıyla açıklar (bkz. S. Alexandrescu "Déconstruction", A. J. Greimas ve J. Courtés, *agy*, s. 63).

Bkz. **çoğul yerdeşlik, Derrida, gramatoloji, Man, yapıbozucu eleştiri.**

yapıbozucu eleştiri (Fr. *critique déconstructionniste*; İng. *deconstructive criticism*; İt. *critica decostruzionista*).

J. Derrida'nın *gramatoloji* (yazıbilim) yaklaşımı ile *yapıbozma* yönteminden esinlenerek özellikle ABD'deki üniversite çevrelerinde gelişen göstergebilimsel eleştiri anlayışı. Bu eleştirel yaklaşımın başlıca temsilcileri arasında P. de Man, G. Hartman, J. Hillis Miller, H. Bloom, J. Culler sayılabilir.

"Yapıbozucu eleştiri, metin incelemelerinde *retorik* (sözbilimsel teknikler, söz sanatları) ile *gramer* (dilbilgisi) karşıtlığına dayanır. Gerçekten de bu akıma göre, bir metnin dilbilgisel yapısının (ya da sözdizimsel yapısının) yarattığı anlam ile aynı metnin dokusunda yatan retorik yapılarının (söz sanatları ya da bir başka deyişle 'retorik figürleri') belirttikleri anlamlar birbirleriyle büyük bir çelişki içinde bulunabilir. (...) Bu da akıl ile retorik, gramer ile retorik arasında bir çatışma bulunduğunu gösterir. Bu nedenle bir metnin anlamını, anlamlarını kavramada tam bir açıklığa, tam bir kesinliğe (...) hiçbir zaman ulaşılamayacaktır. [Demek ki,] bir metni okuyabilmek için *retorik/gramer* çelişkisinin yarattığı anlaşmazlığı ortadan kaldırmak, o metnin dokusunu, yapısını 'bozmak', (...), 'ayrıştırmak', böylece anlamları dağıtmak gerekir. Bir metin gerçekliği ararken, kendini yaratırken yine kendi yapısını, anlamsal düzenini, tutarlığını bozar; okurun karşısına dilbilgisel kurallarla örülmüş ve belli anlamlar içeren bir düzenek, bir yapı olarak değil, söz sanatlarıyla örülü bir oyun biçiminde çıkar. Böylece, dilbilgisel yapının söylediğinden başka bir şey de belirtmiş olur. Bu yüzden, aynı metne yönelik okumalarda farklı ve hatta çelişkili yorumlamalara varılmasının nedeni, okuma yöntemlerinin ve yaklaşım biçimlerinin farklı olması değil, çelişkilerin doğrudan doğruya metnin içinde bulunması, metnin oluşum sürecindeki

retorik/gramer karşıtlığından doğmasıdır" (M. Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, 1, s. 159-160).

Bkz. **Derrida, gramatoloji, Man, yapıbozma.**

yapısalcılık/yapısal çözümleme (Fr. *structuralisme/analyse structurale*; İng. *structuralism/structural analysis*; İt. *strutturalismo/analisi strutturale*).

Yapısalcılık önce dilbilim kaynaklı bir kuramı olarak ortaya çıkmıştır: Dili kendisi içinde ve kendisi için ele alan (F. de Saussure) bu kuramsal yaklaşıma göre, dil yapılandırılmış bir bütündür; bu bütünü tanımlayacak olan da değişik düzeylerdeki öğeler (sesbirimler, anlambirimler, tümceler) arasındaki bağıntılardır. Öyleyse öncelikle bu bağıntıları ortaya çıkarmak, yani dilin yapısını incelemek gerekir.

Yapısalcılığın dilbilimde başarılı sonuçlar vermesi üzerine, bu yaklaşım yöntem olarak bu kez insan bilimlerinin öteki dallarında (antropoloji, etnoloji, psikoloji, vb.) uygulanmaya başlar. Kısa süre içinde de bir düşünce akımı haline gelir. İnsana özgü olgular, düzenliliği olan bir bütündeki işlevine göre tanımlanır. Ancak 1960'lı yıllarda ve daha yaygın olarak da Fransa'da, bu düşünce akımının giderek bir moda akıma dönüştüğü ve P. Ricœur'ün de belirttiği gibi "yaptığı uygulamadan genel bir öğreti çıkaran, bu öğretide de özneyi, söylemin üreticisi konumundan uzaklaştıran" bir felsefeye dönüşür.

Öte yandan yapısalcı yaklaşım, bir öğreti olarak değil bir yöntem olarak varlığını özellikle göstergebilimde ve edebiyat eleştirisinde etkin biçimde korur: Gösterge dizgelerini ya da anlamlı bütünleri hem anlatımın biçimi hem içeriğin biçimi açısından inceleyen *yapısal anlatı çözümlemesi*dir bu.

Demek ki, başlangıçta dilbilimde bir çözümleme, bir inceleme yöntemi biçiminde tasarlanmış, ardından göstergebilimde yapısal anlatı çözümlemesi biçimini almış olan yapısalcılık ile daha sonra insan bilimlerinin çeşitli alanlarına yayılarak moda bir felsefi akım haline dönüşen "tekelci, durağan, indirgemeci" yapısalcılığı birbirinden ayırt etmek gerekir. Şimdi yapısalcılığın ve yapısal çözümlemenin bu farklı doğrultularını daha ayrıntılarıyla ele alalım:

1. *Dilbilimde çözümleme yöntemi olarak yapısalcılık.* Çözümleme yöntemi biçiminde kendini gösteren yapısalcılığın birbirinden

bağımsız olarak gelişen iki kuramsal doğrultudan birini şu ya da bu biçimde izlediği görülür. Ana çizgileriyle belirtecek olursak, bu doğrultulardan biri, ABD'de L. Bloomfield öncülüğünde başlatılan ve *Amerikan yapısalcılığı* diye de adlandırılan *dağılımsal dilbilim* akımıdır. Öbürüyse, F. de Saussure'ün *Genel Dilbilim Dersleri*'nde ortaya koyduğu temel kavram ve ilkeler ile Rus biçimcilerinin görüşlerini geliştiren Prag Okulu ile Kopenhag Okulu doğrultusudur.

Amerikan yapısalcılığı, dil olgusuna, anlam boyutunu dışlayarak, biçimsel açıdan (ses ve sözdizim açısından) yaklaşırken, Avrupa yapısalcılığı diye adlandırabileceğimiz öbür doğrultu, F. de Saussure'ün ardından özellikle L. Hjelmslev ile başlayarak, çeşitli gösterge dizgelerine hem biçim hem de anlam açısından yaklaşır. 1950'li yıllarda yine ABD'de ortaya çıkan ve N. Chomsky öncülüğünde gelişen *üretici-dönüşümsel dilbilim* ya da *dilbilgisi* akımı da, aslında Avrupa yapısalcılığına değil, Amerikan yapısalcılığına bir tepkidir.

2. *Felsefe akımı olarak yapısalcı yaklaşım.* Yapısalcılığın, 1960'lı yıllarda, özellikle de Fransa'da, insan bilimleri alanında yaygınlık kazanmasından sonra, kimi yazar ve araştırmacılar tarafından, bir yöntem çizgisinden uzaklaştırılarak öznenin yerine *kod*u ön plana çıkaran, tarihsel evrimi dışta tutan, incelenen yapı ile dışgerçek (gönderge) arasındaki bağıntıyı dışlayan bir dünya görüşü, bir öğreti, hatta bir yaşam biçimine dönüştürülmeye çalışıldığı görülür. Ancak, "bu yapısalcılık (...) çok kısa sürede bir çeşit moda felsefeye dönü[şecek] ve bu yanıyla da, tekelcilikle, durağanlıkla, indirgemecilikle, vb. suçlan[acaktır]" (A. Greimas ve J. Courtés, *Sémiotique*, 1, s. 360; ayrıca bkz. M. Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, 2, s. 351-352).
3. *Bilimsel çözümleme yöntemi olarak insan bilimlerinde yapısal inceleme.* "Ama yapısalcılık, bilimsel davranış olarak değerini korumaktadır. Bu açıdan, içkin yapıları araştırmaya ya da kuramsal modeller oluşturmaya yönelmesiyle dikkati çeker: Her iki durumda da, benimsediği ilke, amaçlanan bilgi nesnesinin öğeler ya da sınıflar değil, bağıntı (ya da yapı) olduğudur. Yapısalcılığın buluş değeri sarsılmamıştır ve ona özelliğini kazandıran davranış, sözgelimi doğa bilimlerine canlılık veren davranışın tıpatıp benzeridir.–

Göstergebilim de, dilbilimin çok dar çerçevesini aştığı sıralarda, yapısalcı akımdan kalkarak kurulmuştur" (A. J. Greimas ve J. Courtés, *ayy*; ayrıca bkz. M. Rifat, *ayy*.).

Bu noktada özellikle yorumbilimci P. Ricœur'ün *yapısal inceleme* (ya da *yapısal çözümleme*) ile *yapısalcı felsefe* karşıtlığı arasındaki gözlemleri ilgi çekicidir: "*Yapısalcı felsefe* ile belirli metinlerin *yapısal incelemesi* arasında her zaman büyük bir ayrım yaptım. Bu sonuncu yaklaşıma büyük ölçüde değer veririm çünkü metne hakkını verme ve onu, yazarın eğilimlerinden, dolayısıyla öznelliğinden bağımsız olarak, iç eklemlenişlerinin en üst noktasına taşıma biçimidir. Yapısalcılığın bu yanı bana yabancı değildi çünkü ben her zaman 'metnin anlamsal özerkliği' başlığı altında görüşlerimi açıkladım. Yani metnin yazarından kurtulduğu ve kendisi için anlam ürettiği görüşünü destekledim. Bu anlamsal özerklik de metni, yalnızca kendi nesnelliğini, yani söylenmiş, yazılmış dolayısıyla nesnelleştirilmiş olmasını hesaba katan yaklaşımlara açıyordu. Nesnelleştirmeyi son derece olumlu anlamda, sözceleme işini yapan kişiye dönüp bakmadan önce, en iyi kavrayışa ulaşmak için, açıklamanın zorunlu kıldığı bir geçiş olarak ele alıyorum./ Bu yaklaşımı, yaptığı uygulamadan genel bir öğreti çıkaran, bu öğretide de özneyi, söylemin üreticisi konumundan uzaklaştıran yapısalcı felsefeden ayırıyorum. Demek ki hem yapısalcı uygulamaya yakınım hem de yapısalcılıkla çatışmalı bir bağıntı içindeyim." (P. Ricœur, *Eleştiri ve İnanç*, s. 11).

4. *Yapısal anlatı çözümlemesi ve göstergebilim*. 1963'te *Esprit* dergisindeki yazısında "yapısalcılık [yapısal inceleme] olmadan asla yorumbilim yapılamayacaktır" (aktaran F. Dosse, *Paul Ricœur: les sens d'une vie*, s. 318) diyen P. Ricœur'ün sözünü ettiği yapısal inceleme anlatı çözümlemesi ile göstergebilimde şu özellikleri içerir:

Yapısal dilbilim dilleri nasıl değişik düzeylerdeki kurucu öğelerine ayrıştırarak inceliyorsa, dillerin dışındaki gösterge dizgelerini (edebiyat, resim, sinema, müzik, toplumsal ilişkiler, vb.) ele alan *yapısal anlatı çözümlemesi* de çeşitli okuma birimlerini saptayarak çözümlemeye girişir. Her anlamlı bütünün nasıl çalıştığını, nasıl işlediğini araştıran bu yöntemin dayandığı öngerçek, insan düşüncesinin, her çağda ve her yerde, değişik biçimlerde gerçekleşmesine karşın, derin düzeyde hep aynı soyut, mantıksal, üretici bağıntılarla kurulduğu görüşlüdür.

Değişik biçimlerde gerçekleşen gösterge dizgeleri, değişmez diye adlandıracağımız mantıksal bağıntılara, bazı temel öğeler asındaki üretici dönüşümlere dayanır. Anlam, ancak *aykırılıklar*dan ve *karşıtlıklar*dan doğduğuna göre, anlamlı bütünler de bu aykırılık ve karşıtlıkların eklemlenmesinden doğar. Her anlamlı bütünün eklemlenme süreci de bazı mantıksal ilişkiler (ilişkiler ağı) üstünde yükselir. Yükselir diyoruz, çünkü yapısal anlatı çözümlemesi, her gösterge dizgesinin mantıksal ilişkiler ağından kalkılarak oluşturduğu savını ileri sürer. Böylece, soyuttan somuta, yalından karmaşığa, evrenselden tikele uzanan katmanların eklemlenişiyle gerçekleşen bir anlam üretiminin varlığına inanılır.

Yapısal anlatı çözülmesinin, gelişim aşamasından sonra, değişik doğrultular izlediği, değişik kuramların oluşturulmasına katkıda bulunduğu bir gerçektir. Biz, burada, bu doğrultulardan yalnızca birini, V. Propp, Cl. Lévi-Strauss, A. J. Greimas doğrultusunu ele alıp özelliklerini ana çizgileriyle ortaya koyalım:

Olağanüstü masalların yapısını araştıran V. Propp, birbirinden farklı masal kişilerinin, temelde, belli sayıda eylemi gerçekleştirdiğini belirtir ve bu eylemleri *işlev* olarak adlandırır. Kişilerin işlevleri, olağanüstü masallarda sürekli var olan, hatta kişiler değilse bile var olan öğelerdir. Olağanüstü masalların anlatısal akışını oluşturan da bu işlevlerin eklemleniş biçimidir. V. Propp, yaptığı çözümleme (*Masalın Biçimbilimi*) sonucunda, yedi anlatı kişisi çevresinde odaklaşan otuz bir işlev saptar. Böylece, olağanüstü masalların doğuşunu ve evrimini değil, anlatı düzlemindeki olaylar zincirinin düzenlenişini incelemiş olur.

Öte yandan, Cl. Lévi-Strauss, yapısal anlatı çözümlemesini, özelliklere mitlere uygular ve öğelerin çizgisel olarak birbirini izleyişini değil de, mitlerin temel yapısını oluşturan birimlerin (*mitbirimler*) mantıksal düzenini açıklar. Bir başka deyişle, anlatının derin düzlemindeki ilişkiler ağını, bu ilişkilerden doğan mantıksal anlamı değerlendirir. Anlam evreninin temel yapıları, ilk kez, Cl. Lévi-Strauss'un çalışmalarıyla ortaya konur.

Bu iki bilim adamının gerçekleştirdiği iki değişik çözümleme, A. J. Greimas'ın incelemelerinde, her çeşit anlamlı bütüne uygulanabilecek bir kuram içinde, çeşitli düzenlemeler sonucu kaynaştırılır. Sözgelimi, V. Propp'un saptadığı işlevler, A. J. Greimas'ın kuramında özne ve

nesne arasındaki mantıksal ilişkinin yarattığı anlatı sözcelerine, bu işlevleri yerine getiren yedi anlatı kişisi de *eyleyen* diye adlandırılan altı sözdizimsel birime (gönderen/gönderilen; özne/nesne; yardımeden/karşıçıkan) indirgenir. Ayrıca, Cl. Lévi-Strauss'un çözümleme modeli de, anlam evreninin temel yapılarını daha soyut, daha mantıksal bir düzlemde ele alan, hem sınıflandırıcı hem de işlemsel bir modele dönüştürülür.

Yapısal çözümleme ya da yapısal inceleme yöntemini yazınsal metinlere uygulamış öteki kuramcılar arasında R. Jakobson, R. Barthes, G. Genette, T. Todorov, M. Riffaterre, J.-Cl. Coquet, vb. sayılabilir.

Bkz. **göstergebilim, Greimas, Lévi-Strauss, Propp, Saussure, yapısal dilbilim.**

yapısal dilbilim (Fr. *linguistique structurale*; İng. *structural linguistics*; İt. *linguistica strutturale*).

Dilin biçimsel yapılarını (ses, sözdizim, anlam, vb'ne ilişkin biçimsel yapıları) inceleyen dilbilim akımı. Yapısal dilbilim, dili *biçim* ve *töz* ayrımını taşıyan bir yapı olarak görür ama ses tözü ile düşünceler tözünü birleştiren yapıların biçim düzenini çözümleyip betimler. Dolayısıyla yapısal dilbilim tözleri değil de tözlere biçim veren yapıyı inceler. L. Hjelmslev'in terimleriyle belirtecek olursak, hem *anlatımın biçimi* hem de *içeriğin biçimi*dir yapısal dilbilimin çözümleme konusu. Bu çözümlemesini de *eşsüremli inceleme*yle sürdürür.

Bkz. **anlatım, biçim, dilbilim, eşsüremli inceleme, içerik, yapı, yapısalcılık/yapısal çözümleme.**

yaptırım (Fr. *sanction*; İng. *sanction*; İt. *sanzione*).

Anlatı izlencesinin dördüncü ve sonuncu evresi. Öznenin, başarısına ya da başarısızlığına göre, kendisini görevlendiren (gönderen) tarafından ödüllendirildiği ya da cezalandırıldığı evre. Başlangıçta gönderen ile özne arasında yapılan *sözleşme* uyarınca, gönderen anlatı izlencesi sonunda yeniden belirir ama bu kez yeni bir işlevle (gönderilen ya da değerlendirilen olarak) öznenin edimini denetler.

Yaptırım evresindeki değerlendirmeyi, dönüştürücü eylemi gerçekleştiren öznenin kendisi de yine kendisine dönük olarak yapabilir, eğer görevi kendi kendine üstlenmişse.

Bkz. **anlatı izlencesi, edim, edinim, eyletim, eyleyen.**

yardımcı (Fr. *auxiliaire*; İng. *auxiliant*; İt. *ausiliante*).
V. Propp'a göre olağanüstü halk masallarındaki otuz bir işlevi yerine getiren yedi anlatı kişisinden biri. Yardımcının eylem alanları şu işlevleri kapsar: kahramanın uzamda yer değiştirmesi; kötülüğün ya da eksikliğin giderilmesi; izleme sırasında yardım; güç işleri yerine getirme; kahramanın biçim değiştirmesi.
Yardımcı, anlatı göstergebiliminde *bağışçı* rolüyle birlikte *yardımeden* kavramı altında ele alınır.
Bkz. **bağışçı, işlev, yardımeden.**

yardımeden (Fr. *adjuvant*; İng. *helper*; İt. *adiuvante*).
Bir anlatı izlencesinde, öznenin eylemini gerçekleştirmesine yardım eden sözdizimsel birim, eyleyen. Metinlerin söylemsel yapısında bir *anlatı kişisi* ya da herhangi bir *güç* (göstergebilimsel terimle *oyuncu*) olarak beliren yardımeden işlevi özne açısından *olumlu* bir eyleyendir. Yardımeden, öznenin (söylemsel yapıda kahramanın) anlatı izlencesini gerçekleştirmesine katkıda bulunurken, karşıçıkan da öznenin izlencesini gerçekleştirmesini engellemeye çalışır.
V. Propp'un olağanüstü masal incelemelerinde ortaya koyduğu yedi anlatı kişisi arasında yer alan *bağışçı* ile *yardımcı* rolleri anlatı göstergebiliminde *yardımeden* kavramı altında ele alınır.
Bkz. **anlatı izlencesi, bağışçı, eyleyen, işlev, karşıçıkan, yardımcı.**

yazıbilim (Fr. *grammatologie*; İng. *grammatology*; İt. *grammatologia*).
J. Derrida'nın geliştirdiği, yazı dizgesini incelemeyi amaçlayan felsefi yaklaşım.
Bkz. **gramatoloji.**

yazınbilim (Fr. *poétique*; İng. *poetics*; İt. *poetica*).
Edebiyat yapıtlarının genel kuramı. Kaynağı Aristoteles'e kadar uzanır ve bu kalkış noktasına bağlı kalınarak *poetika* diye de adlandırılır.
Rus biçimcilerinin, özellikle de R. Jakobson'un *yazınsallık* olgusunu tanımlama ve bu doğrultuda hem şiiri hem de anlatıları inceleyen özerk bir bilim dalı kurma tasarısı sonucu *yazınbilim* bağımsız bir araştırma alanı olarak kabul edilmiş, daha sonraki yıllarda da söylemlerin değişik gerçekleşme biçimlerini inceleyen G. Genette, yazınsal metinlerin işleyişini çeşitli teknikler ya da kategoriler

aracılığıyla göstermeye çalışan T. Todorov, yapısal çözümleme yöntemi ile göstergebilimin verilerini hem şiire hem de anlatıya uygulayan A. J. Greimas, J.-Cl. Coquet, M. Riffaterre, vb. tarafından geliştirilmiştir.

Bkz. **Jakobson, Rus biçimcileri, Todorov, yazın işlevi, yazınsal göstergebilim, yazınsallık.**

yazın işlevi ya da **yazınsal işlev** (Fr. *fonction poétique*; İng. *poetic function*; İt. *funzione poetica*).

Bildirinin kendisine dönük olduğu, yazınsal (şiirsel, sanatsal) özellik taşıyabilme kaygısı güttüğü, kendisini dilsel açıdan "değerli" kılmaya çalıştığı durumlarda gerçekleşen işlev.

Yazın işlevi yalnızca yazınsal nitelikli metinlerde değil, ama üslup kaygılarının görüldüğü bütün metinlerde, sözcelerde, tümcelerde karşımıza çıkabilir.

Bildirinin üslupsal bir özellik de içermek için kendi üstünde odaklandığı metinlerde, dil yalnızca basit bir iletişim aracı olmaktan çıkıp kendi başına bir amaç, bir erek durumuna gelir.

R. Jakobson, yazın işlevi (ya da şiirsel işlev) ile ilgili şu temel saptamaları yapar: "Bildirinin bildiri olarak amaçlanması, bildirinin yalnız kendisinin vurgulanması, dilin *yazın işlevi*ni belirleyen özelliktir. Bu işlev, dilin genel sorunları göz önünde tutulmazsa verimli bir biçimde incelenemez; öte yandan, dilin titizlikle çözümlenebilmesi *yazın işlevi*nin ciddi bir biçimde göz önüne alınmasını gerektirir. Yazın işlevi alanını şiire indirgemeye, ya da şiiri yazın işleviyle sınırlandırmaya çalışan her girişim aşırı ve yanıltıcı bir basitleştirme olacaktır ancak. Yazın işlevi dil sanatının tek işlevi değildir, yalnızca egemen, belirleyici işlevidir; buna karşılık, öteki dilsel etkinliklerde bu işlev yardımcı, ikincil bir rol üstlenir. Göstergelerin somut yanını belirgin kılan bu işlev, bu yönüyle göstergelerin ve nesnelerin arasındaki temel ikiliği de derinleştirir. Bu nedenle, dilbilim, yazın işlevini incelerken, kendini şiir alanıyla sınırlayamaz. (...) / Yazın işlevinin dilbilimsel incelemesi şiirin sınırlarını aşmalıdır; öte yandan, şiirin dilbilimsel incelemesi de kendini yazın işleviyle sınırlayamaz. Çeşitli şiir türlerinin özellikleri, egemen olan yazın işlevinin yanında, öteki dilsel işlevlerin de, değişken bir aşamalanma düzeninde işin

içine katılmasını gerektirir. Üçüncü kişide odaklanan destansı şiir, geniş ölçüde gönderge işlevinden yararlanır; birinci kişiye yönelik lirik şiir, coşku işleviyle yakından bağıntılıdır; ikinci kişinin şiiriyse çağrı işleviyle belirlenmiştir ve birinci kişinin ikinci kişiye ya da ikinci kişinin birinci kişiye bağımlı olmasına göre ya yalvarma ya da yüreklendirme özelliği taşır. (...) /Yazın işlevi deneyimsel olarak hangi dilbilimsel ölçüte göre saptanabilir? Özellikle her yazınsal yapıtta bulunması zorunlu öğe nedir? Bu soruları yanıtlamak için, dilsel davranışta kullanılan iki temel düzenleme biçimini anımsamamız gerekir: *seçme* ve *birleştirme.* Seçme, eşdeğerlik, benzerlik, benzemezlik, eşanlamlılık ve karşıtanlamlılık temeli üstünde gerçekleşir; birleş(tir)me yani dizi'nin kuruluşuysa bitişikliğe dayanır. *Yazın işlevi, eşdeğerlik ilkesini seçme ekseninden birleştirme eksenine aktarır.* / Özetlersek, şiir çözümlemesi bütünüyle yazınbilimin yetki alanına girer ve yazınbilim, dilbilimin, yazın işlevini dilin öbür işlevleriyle kurduğu ilişkiler içinde ele alan bölümü olarak tanımlanabilir. Sözcüğün geniş anlamıyla yazınbilim, yazın işlevini yalnızca, dilin öteki işlevlerine göre ağır bastığı şiirdeki durumuyla ele almaz, herhangi başka bir işlevin yazın işlevine göre öne çıktığı, şiir dışında da ele alır" (R. Jakobson, "Dilbilim ve Yazınbilim", bkz. M. Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, 2, s. 87-89).

(**Sanat işlevi** ya da **sanatsal işlev, şiir işlevi** ya da **şiirsel işlev** de denir.)

Bkz. **işlev, yazınbilim, yazınsallık.**

yazınsal göstergebilim ya da **edebiyat göstergebilimi** (Fr. *sémiotique littéraire*; İng. *literary semiotics*; İt. *semiotica letteraria*).

Göstergebilimin kavram, ilke ve yöntemlerinden yararlanarak yazınsal metinleri (özellikle şiir, öykü, roman) çözümleyen ve anlamlandıran incelemeler alanı. Yazınsal göstergebilim çalışmaları genel göstergebilimin en yoğun etkinlik alanı olmuştur. Ancak bu alanda da bir tek yöntemsel yaklaşımdan değil birçok yazınsal göstergebilim anlayışından söz edilebilir. Sözgelimi A. J. Greimas'ın, Maupassant'ın "Deux Amis" ("İki Dost") adlı öyküsünü incelediği *Maupassant. La sémiotique du texte: exercices pratiques* (Maupassant. Metnin Göstergebilimi: Uygulama Alıştırmaları) [1976] ile R. Barthes'ın, H. de Balzac'ın "Sarrasine" adlı uzun öyküsünü ya da

anlatısını çözümlediği *S/Z* adlı yapıtı farklı anlayışlardaki yazınsal göstergebilim çözümlemeleri olarak kabul edilebilir. Bu arada A. J. Greimas doğrultusundaki göstergebilim çizgisinde ortaya konmuş ilk yazınsal göstergebilim kitaplarından biri de J.-Cl. Coquet'nin Rimbaud, Claudel, Apollinaire ve Camus'nün metinlerini incelediği *Sémiotique littéraire* (Yazınsal Göstergebilim) [1972] adlı kitabıdır. Greimas göstergebilimi uzantısında yazınsal göstergebilim çalışmaları yapan öteki araştırmacılar arasında J. Geninasca, Cl. Zilberberg, D. Bertrand, J. Fontanille; Türkiye'den de özellikle T. Yücel ve M. Rifat gösterilebilir.

Öte yandan, edebiyat eleştirisiyle ilgilenen birçok araştırmacı da göstergebilimin kavramlarından ve ilkelerinden yararlanmaktadır: A. J. Greimas'ın geliştirdiği *eyleyenler modeli de* bunların başında gelir.

Bkz. **eyleyen, göstergebilim.**

yazınsallık (Fr. *littérarité*; İng. *literariness*; İt. *letterarietà*).

Bir metni ya da yapıtı yazınsal kılan, onun estetik açıdan değer kazanmasını ve dolayısıyla öbür metin türlerinden ayrılmasını sağlayan özellik.

Yazınsallık kavramını ilk kez ortaya atan R. Jakobson (Rusçada *literaturnost* terimiyle belirtmişti bu kavramı) 1919'da yaptığı tanımlamada şunları söylüyordu: "Yazın biliminin konusu yazın değil, *yazınsallık*tır, yani belli bir yapıtı yazınsal yapıt kılan özelliktir. Ne var ki, günümüze kadar gelmiş yazın tarihçileri (...) her şeyden yararlanıyorlardı: kişinin yaşamından, ruhbilimden, siyasetten, felsefeden. Böylece bir yazın bilimi yerine, tam oluşmamış zanaatsal araştırmaların yığışımı meydana getiriliyordu. Bu nesnelerin [konuların] her birinin ayrı bir bilim dalına, felsefe tarihine, kültür tarihine, ruhbilime, vb'ne bağlandığı, ve bu dalların da yazınsal anıtları, pekâlâ, ikinci dereceden yetersiz belgeler olarak kullanabilecekleri unutulmuştu sanki. Eğer yazınsal incelemeler, bilim olmak istiyorsa, *tekniği* [yordamı, yöntemi] üstünde duracakları yegâne 'kişi' olarak tanımalıdırlar. Ardından gelen temel sorun ise tekniğin uygulanması ve doğrulanmasıdır. (R. Jakobson, *Questions de Poétique*, s. 15; bkz. M. Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, 2, s. 292).

R. Jakobson bu tanımlamasından çok sonraları kendisiyle yapılan bir söyleşide de yazınsallıkla ilgili şu gözlemde bulunur: "Sanat yapıtının, yazınsallık diye adlandırdığım, [Fransızcada] *procédé* [teknik, işleyiş yöntemi, yordamı] denilen şeye sahip olması gerekir. [Fansızcadaki] sözcük pek uygun bir terim değil, İngilizcedeki *device* ile Rusça *priyom* (*priëm*) daha uygun düşüyor. Öyle sanıyorum ki, bu olmazsa, yapıtın *egemen öğesi* gözden kaçırılmış olur. Ama bu demek değildir ki, egemen öğenin yanı sıra yazını değişik bakış açılarından inceleyemeyiz. Yazında her zaman ideoloji ve hatta propaganda öğeleri, heyecan öğeleri, vb. vardır, ama egemen öğenin, yani yazınsal yapıtı yazınsal yapıt yapan öğenin doğrudan doğruya yazınsallık olduğunu unutursak bütün bunları da anlayamayız" (R. Jakobson, *Russie folie poésie*, s. 45; bkz. M. Rifat, *agy*, s. 71-72).

R. Jakobson ile öbür Rus biçimcileri, yazınsal özellikleri bir işlevler bütünü olarak gördükleri "biçim" boyutunda araştırırken, yazınsal metinlere özgü ayırıcı bir işlev ile birtakım ayırıcı anlatım teknikleri saptadılar. Yazınsallık kavramı "1960'lı ve 1970'li yıllarda, yeniden ele alınırken, yazınsal diye adlandırılan metinlerin öbür metinlerden ayrılmasını sağlayan *metiniçi nitelikler*, dolayısıyla yapıya ilişkin bazı ölçütlerin bulunup bulunmadığı üstünde duruldu" (M. Rifat, *Göstergebilimin ABC'si*, s. 84).

Göstergebilimsel çözümlemeler sonucu saptanan yazınsallık nitelikleri ve/ya da ölçütleri arasında da özellikle şunlar sayılabilir: *kapalılık/açıklık*; *gönderge yokluğu* (ya da yazınsal metnin, göndergesini kendi içinde taşıması: *özgönderge*); *yananlamların varlığı* (*çoğulanlamlılık*); yazınsal metnin hem biçimsel üretimini tamamlamış bir *ürün*, hem de anlamsal açıdan okurun *yeniden üretim*ini bekleyen bir süreç olması; yazınsal metinlerin "*figüratif*" nitelikli metinler olması, yani insanın düşüncelerini "*figürler*"le donatan, "süsleyen" ürünlerin en üst aşamasında yer alması; vb. (*Figüratif / non figüratif* karşıtlığı için bkz. M. Rifat, *ayy*, s. 101-103).

"Yine göstergebilimin sınırları içinde kalarak, yazınsal metinlerle ilgili şöyle bir gözlemde de bulunulabilir. Metinleri yazınsal yapan özellikler, insanlığın düşünsel ve kültürel evrimi içinde ve her toplumda aynı kalmış özellikler değildir, kuşkusuz. Metinlerin sınıflandırılma biçimi, dönemden döneme değişiklik gösterebilmekte, bir toplumsal kültürden bir başka toplumsal kültüre, farklı

sınıflandırmalar ortaya çıkabilmektedir. Metinlerin yazınsallığını yapan, temelde metiniçi ilişkiler olmakla birlikte, bu metiniçi ilişkilerin dışında, toplumların, yazınsallığı anlamlandırma biçimleri değişebilmektedir." (M. Rifat, *ayy*, s. 104).

Bu nedenle yazınsallığın, metinlerin iç özellikleriyle belirlenebilecek bir kavram olmasının yanı sıra, çağlara, kültürlere ve toplumsal değerlere göre de değişen bir kavram olduğu unutulmamalıdır.

Bkz. **yazın işlevi.**

yeni eleştiri (*New Criticism* ile *La Nouvelle critique*).

Türkçede *yeni eleştiri* terimiyle ayrı ülkelerde ve ayrı dönemlerde ortaya çıkmış, metne yönelik iki eleştiri akımını belirtiyoruz: İngiliz-Amerikan yeni eleştirisi *New Criticism* (1920'li, 1930'lu ve 1940'lı yıllar); Fransız yeni eleştirisi *La Nouvelle critique* (1950'li, 1960'lı, 1970'li yıllar).

1. **İngiliz-Amerikan Yeni Eleştirisi** (*New Criticism*). "Önce 1920'li ve 1930'lu yıllarda İngiltere'de şair, oyun yazarı, denemeci Thomas Steans Eliot ile eleştirmen Ivor Armstrong Richards'ın etkisiyle ortaya çıkan; asıl gelişmesiniyse ABD'de 1930'lu ve 1940'lı yıllarda özellikle John Crowe Ransom, Allen Tate, Cleant Brooks, Robert Penn Warren ve başkalarının çalışmalarıyla yaşayan metne yönelik eleştiri akımı./ (...) Akıma değişik dönemlerde katılanların ya da destek verenlerin temeldeki ortak noktaları, dönemin eleştiri alanındaki tarihsel-pozitivist yöntemlere, yaşamöyküsel yaklaşımlara, metni doğuş kaynağına bakarak açıklama anlayışlarına karşı çıkma biçimde ortaya konabilir. Gerçekten de İngiliz-Amerikan yeni eleştirmenleri, yapıtı dış nedenlerden kalkarak ya da yazarda var olduğu sanılan eğilimlerden hareket ederek açıklamaya karşı çıktıkları gibi, yapıtı okurda uyandırdığı heyecanlara, duygulara yaklaştırarak yorumlamaya da tepki gösterirler. Ayrıca büyük şiirlerin seçkin bir bildiri (mesaj) içerdikleri ve bu bildiriye göre değerlendirilmeleri gerektiği anlayışını da bir başka yanılsama olarak görürler. Onlara göre, 'bir şiir anlam belirtmemeli, ama her şeyden önce var olmalıdır'. Böylece bir şiiri açımlama yoluyla anlatma anlayışı da dışlanmış olur./ Bu tepkilerin ve/ya da karşı çıkışların da ortaya koyduğu gibi, İngiliz-Amerikan yeni eleştirisi, doğrudan doğruya metnin kendisini ele alır. Bağımsız ve organik bir

bütün olarak gördüğü metni yakından, ayrıntılı biçimde çözümler: 'Paralellerden, kontrastlardan, paradokslardan' oluşan bir bütün olarak değerlendirilen metin 'mikroskopik' bir okumadan geçirilir ve dolayısıyla metni oluşturan sözcükler de anlam düğümleri olarak değerlendirilir. Bu doğrultuda çalışan yeni eleştirmenlerin çoğu, çalışmalarını şiir dilinin ayırıcı özellikleri konusunda yapmışlardır" (M. Rifat, *Yaklaşımlarıyla Eleştiri Kuramcıları*, s. 97; daha ayrıntılı bilgi için bkz. s. 97-100)).

2. **Fransız Yeni Eleştirisi ya da Fransız Dilindeki Yeni Eleştiri** (*La Nouvelle critique*). "Fransa'da ve Fransızca konuşulan bazı ülkelerde 1950'li yıllardan başlayarak, ama özellikle 1960'lı ve 1970'lı yıllarda yazınsal eleştiri alanında ağırlığını duyuran, yazara değil de metne yönelik yöntemli yaklaşımlar bütününü belirtmek amacıyla kullanıyoruz bu kez *yeni eleştiri* kavramını. Fransızcadaki *La Nouvelle critique* terimi, Fransız öğretim üyesi, geleneksel üniversite eleştirisinin temsilcisi ve Racine uzmanı Raymond Picard'ın, daha çok R. Barthes'ı (*Sur Racine*, 1963) ve onun yöntemine yakın duranların yaklaşımlarını eleştirmek amacıyla yazdığı ve tartışma yaratan *Nouvelle critique ou Nouvelle imposture* (Yeni Eleştiri ya da Yeni Düzmece Anlayış) [1965] adlı çalışmasından sonra yaygınlık kazandı. R. Picard'ın yermek için kullandığı terim giderek bir eleştirmenler kuşağını belirtir oldu./ (...) Özellikle R. Picard'ın yarattığı kalem tartışmasına tepki gösteren birçok eleştirmen, hem R. Barthes'ın *Critique et vérité* (Eleştiri ve Gerçek) [1966] adlı yapıtıyla verdiği yanıtı desteklemek hem de eleştiriyi tıpkı yeni tiyatroda (S. Beckett, E. Ionesco, vb.) ve yeni romanda (M. Butor, A. Robbe-Grillet, vb.) olduğu gibi yeni dünya görüşlerine, yeni bakışlara açık tutmak için çaba gösterince yeni eleştirmenlerin etkisi dönemin aydınları arasında eleştirel bakışın ön plana çıkmasına yol açtı. Kuşkusuz yeni eleştirmenler ortak bir ideoloji çevresinde biraraya gelmiş ve bir okul, bir akım yaratmış değillerdi. Ama, insan bilimlerinde, felsefede ve psikanalizdeki gelişmeleri ve yenilikleri, kendi eleştirel bakış açılarına taşımak gereği duyan, eleştiriyi hem dünya görüşü açısından hem de yöntemli inceleme açısından yenilemek isteyen yazar ve araştırmacıların aynı dönemde benzer amaçlarla hareket etmelerinin bir sonucuydu yeni eleştiri./ Birçok [edebiyat] tarihçisi (sözgelimi H. Lemaître: *Dictionnaire Bordas*

de littérature française et francophone, s. 564-566) Fransız ya da Fransız dilinde yazan birçok eleştirmenin birbirine yaklaşan ama bazı açılardan da birbirinden uzaklaşan yaklaşımlarını iki ana doğrultuda birleştirir:

1. Yaklaşımlarında insan bilimlerinin geliştirdiği çözümleme modellerini ilke olarak benimseyip yazınsal metin incelemelerinde kullanan eleştirmenler. Bu modeller arasında şu üçünü belirtebiliriz: a. İnsana özgü olguların yapılarını (işleyiş düzenlerini), kurucu öğeleri arasındaki ilişkileri betimleyerek inceleyen *yapısalcı model* (F. de Saussure'ün dilbilimi; N.Trubetskoy'un sesbilimi; Cl. Lévi-Strauss'un budunbilimi; R. Jakobson'un dilbilimsel-yazınbilimsel yaklaşımı, vb.), b. *ruhçözümsel model* (J. Lacan'ın entelektüel başarısıyla yeniden ön plana çıkan psikanalizin modeli); c. *toplumbilimsel model* (marksizmin ideolojik yaklaşımının toplumbilimsel gelişmelerle ortaya koyduğu model):

- Yapısalcı yöntemi uygulayan ve geliştirenler arasında R. Barthes, G. Genette, T. Todorov, vb. sayılabilir.
- Ruhçözüm (psikanaliz) yöntemini yazınsal eleştiriye uygulayanların başında da ruhsal eleştirinin (Fr. *psychocritique*) kuramını yapan ve uygulayan Charles Mauron gelir.
- Marksizmden ve bu arada özellikle György Lukács'ın yaklaşımından kalkarak geliştirilen toplumbilimsel eleştiri yönteminin (*oluşsal yapısalcılık*) önde gelen temsilcisiyse L. Goldmann'dır.

2. Yeni eleştirinin öteki doğrultusunda yer alanlarsa, insan bilimleri ile felsefedeki çağdaş yaklaşımları ilke olarak alıp bir model biçiminde uygulamak yerine yazınsal yapıtların öz niteliklerini tanımlamaya katkıda bulunabilecek yöntem, ilke ve kavramlardan gerekli ölçüde yararlanmayı yeğlerler. Ama bu eleştirmenler özellikle Gaston Bachelard'ın bilinçaltına ve imgeler evrenine ilişkin çalışmalarına, bir başka deyişle düşleri ve insanlığın temel mitlerini dört ana öğeye göre sınıflandıran yapıtlarına başvururlar. (...) Bu ikinci doğrultuda yer alan eleştirmenlerin büyük etkisi altında kaldıkları asıl hareket ise Cenevre Okulu diye adlandırılan eleştiri okulunun temsilcileridir: 1930'larda Bergson'un sanatsal yaratım anlayışı ile Charles Du Bos ve Albert Thibaudet'nin yaratıcı eleştiri anlayışını benimseyen ve bunlara çağdaş şiir deneyimlerini (özellikle gerçeküstücülüğün deneyimi) katan Albert Béguin (*L'Âme romantique et le rêve*

[Romantik Ruh ve Düş, 1937]) ile Marcel Raymond'un (*De Baudelaire au surréalisme* [Baudelaire'den Gerçeküstücülüğe, 1933]) öncülüğünü yaptığı Cenevre Okulu'nun görüşlerini geliştiren yeni eleştirmenler arasında da şu adları belirtebiliriz (bu eleştirmenler, *tematik eleştiri*nin temsilcileri olarak da gösterilebilir):

- Metni kendini dile getirmekte olan bir bilincin ürünü olarak gören ve eleştirel anlayışını da bir bilincin ve bir metnin kimliğinin saptanmasını araştırma olarak ortaya koyan Georges Poulet: *Études sur le temps humain* (İnsan Zamanı Üstüne İncelemeler) [4 cilt, 1950-1968], *La conscience critique* (Eleştirel Bilinç) [1971];
- Yapıtın biçimini bir 'düş' ile bir 'anlam'ı ortaya koyacak bir yapı olarak kavramaya çalışan Jean Rousset: *La littérature à l'âge baroque en France* (Fransa'da Barok Çağındaki Edebiyat) [1954]; *Forme et signification* (Biçim ve Anlam) [1962];
- Özellikle G. Bachelard'ın imgeler evrenine ilişkin çalışmalarından esinlenerek hem romancıların hem de şairlerin yapıtlarındaki 'tema'ları inceleyen ve bu temaların gerisindeki yazarın yapıtını kurarken yaslandığı duyguları, takıntıları, yinelenen şemaları araştıran Jean-Pierre Richard: *Littérature et sensation* (Edebiyat ve Duyum) [1954]; *L'Univers imaginaire de Mallarmé* (Mallarmé'nin İmgesel Evreni) [1961]; *Onze études sur la poésie* (Şiir Üstüne On Bir İnceleme) [1964]; *Microlectures I, II* (1979-1984);
- Yazınsal yapıtın özüne ulaşma yollarını araştıran, bu amaçla da yardımcı bilim dallarına başvurmakla birlikte, yazınsal yapıtların varoluşlarının yapıt dışı etkilerle açıklanamayacağına inanan Jean Starobinski: *Racine et la poétique du regard* (Racine ve Bakışın Poetikası) [1954]; *Jean-Jacques Rousseau. La transparence et l'obstacle (*Jean-Jacques Rousseau. Saydamlık ve Engel) [1957]; *L'Œil vivant (1961*); *Montaigne en mouvement* (1982)" (M. Rifat, *agy*, s. 100-103).

Bkz. **Barthes, Genette, Goldmann, Todorov.**

yerdeşlik (Fr. *isotopie*; İng. *isotopy*; İt. *isotopia*).

Bir söylemin belli bir düzeyinde bulunan birimlerin aynı anlam ekseni çevresine yönelmeleri sonucu doğan uyum. Bu uyumun aracılığıyla, söylemlerin farklı biçimlerde yorumlanması ortadan kalkabilir. Ancak, kimi metinlerin kimi kesitlerinde kullanılan birimlerin farklı

anlam eksenlerini aynı anda korudukları ya da farklı anlamların aynı birim içinde üst üste bindiği görülür. Bu durumda *çokanlamlılık* söz konusudur: Göstergebilim söylemlere özgü bu çokanlamlılığı *çoğul yerdeşlik* olarak adlandırır.

Bkz. **çoğul yendeşlik, çokanlamlılık.**

yetilendirici sınama (Fr. *épreuve qualifiante*; İng. *qualifying test*; İt. *prova qualificante*).

Öznenin anlatı izlencesini gerçekleştirme sırasında yaşadığı sürecin ilk evresi (anlatı izlencesinin *edinim* evresine denk düşer). Özne bu aşamada kendisi için gereken yetenekleri edinmeye çalışır.

Bkz. **sınama.**

yorumbilim (Fr. *herméneutique*; İng. *hermeneutics*; İt. *ermeneutica*).

Düşleri, yasaları, mitleri, metinleri (kutsal, hukuksal, yazınsal, vb.) "daha iyi anlamak için daha fazla açıklamayı amaçlayan" anlamlama kuramı. Yorumbilim, genel olarak *metin* diye adlandıracağımız inceleme konusunu öncelikle bir yapı çözümlemesinden geçirdikten sonra, bu metnin *gönderge* ile olan ilişkisini sorgular. Bir başka deyişle, söylemlerin üretilme ve yorumlanma koşullarıyla ilgilenir, toplumsal-tarihsel bağlamı işin içine katar.

Görünen anlamın altında yatan gizli anlamları ortaya çıkarmaya çalışan yorumbilimci P. Ricœur, kendisine, "açıklamak" (doğa bilimlerinin görevi olarak görülür) ile "anlamak" (kültür ve düşünce bilimlerinin işi olarak görülür) arasındaki tartışmada hangi tarafta yer alıyorsunuz diye yöneltilen soruya şu karşılığı veriyordu: "Yorumbilim ile epistemoloji arasında iki yöntembilim farkı, iki kavrama tasarısı farkı bulunduğunu düşünmüyorum; bu iki bakış açısı sürekli olarak birbiriyle kesişir, daima birbirinin içine girer; çünkü, öncelikle yorumbilim ['hermenötik'] teriminin en azından üç şeyi içerdiği düşünülür: kesin kurallar taşıyan açık seçik yöntemler – filoloji ile büyük klasik metinlere ilişkin yorumun ve ayrıca hukuk biliminin durumudur bu; ardından, anlamanın doğası, koşulları ve işleyişiyle ilgili bir düşünce biçimi; son olarak da, kendini, kavrayabilmenin bir başka yolu olarak ortaya koyan, bilimsel girişimleri kendilerinden daha iyi anlayabileceği iddiasında bulunan ve bu girişimleri bir 'yöntembilimciliğin' sınırları içinde toplayan

daha iddialı bir eksen, bir tür 'felsefe' (...). Bu [sonuncusu] biraz da Gadamer'in benimsediği ve benim giderek uzaklaştığım anlayıştır. Oysa birinci anlamıyla, yani metin yorumu anlamıyla yorumbilim, benim gözümde *bir* epistemolojidir ve burada 'anlam' kavramı, kavranabilirliği doymuş hale getirir. / Ayrıca, bilim, kendi inceleme konuları, yöntemleri aracılığıyla değil de, kuramsal bir pratik olarak kavrandığında, kendi anlam sorununu ortaya koymaktan geri kalmayan bir yönelmişlik durumuna boyun eğer: Bu anlamı ele alan bir yorumbilimin meşruluğu burada da tamamıyla temellendirilmiş olur. O zaman da karşımızda pratiklerden biri olan bilimselliğin yorumbilimi var demektir./ Beni Dilthey'ın ortaya atıp Rickert'in geliştirdiği 'açıklamak' ile 'anlamak' arasındaki karşıtlığı reddetmeye yönelten de bu durum oldu. Ben buna karşıt olarak, yöntemlerin sürekli kesişmesi görüşünü ileri sürdüm: Özellikle dilbilim ile iktisat açıklama yöntemi ile anlama yöntemini birbirinden ayrılamaz biçimde birleştirirler; buna karşılık sözgelimi ekonometri açıklayıcı yönteme uyar. Demek ki doğa ile insan, biri doğa bilimine, öbürü yorumbilime bağlanması gereken iki alan oluşturmazlar." (P. Ricœur, *Eleştiri ve İnanç*, s. 105-106).

Yorumbilim ve göstergebilim. Bu iki anlamlama kuramı birbiriyle yakın ilişki içinde olmakla birlikte yöntemsel açıdan farklı bakış açıları da içerirler. *Yorumbilim*, yukarıda da değindiğimiz gibi, metinlerin öncelikle yapısal incelemeden geçirilmesi, çözümlenmesi anlayışını benimser ve uygular (örneğin P. Ricœur yapısal bir inceleme olmadan yorumbilim yapılamayacağına inanır). Böyle bir çözümlemeden sonra da doğrudan *gönderge* sorununu, yani dildışı bağlam sorununu işin içine katar, metinlerin üretilme ve yorumlanma koşullarını araştırır: Metni daha iyi anlayabilmek için metnin yaratılma ve yorumlanma koşullarını araştırmanın, bunun için de metin dışı dünyaya açılmanın gerekli olduğu görüşünü savunur.

Anlamlama kuramı olan *göstergebilim* ise sözgelimi metinlerin üretilme sürecinin (*sözceleme* eyleminin) yalnızca metinden kalkılarak düzenlenecek bir 'mantıksal-anlamsal *simülakr*'a göre yeniden inşa edilebileceği görüşünü benimser (bkz. A. J. Greimas ve J. Courtés, *Sémiotique*, 1, s. 171).

(**Hermenötik** de denir.)

Bkz. **Greimas, Ricœur, yapısalcılık/yapısal çözümleme.**

yorumlayıcı anlambilim (Fr. *sémantique interprétative*: İng. *interpretive semantics*; İt. *semantica interpretativa*).

Dilsel üretim sürecinde sözdizim ile anlam arasındaki ayrımı korumakla birlikte, anlamın belirlenmesinde yüzey yapılarına da bir yer ayıran görüş. N. Chomsky'nin de destek verdiği bu yaklaşımın başlıca temsilcileri arasında J. J. Katz, J. A. Fodor ve P. M. Postal sayılabilir. Yorumlayıcı anlambilim, üretici-dönüşümsel dilbilgisinin üçüncü aşamasını oluşturan *genişletilmiş standart kuram* olarak da adlandırılır.

Gerek *yorumlayıcı anlambilim* gerekse *üretici anlambilim*, anlamsal bileşene üretici-dönüşümsel dilbilgisinde daha fazla önem verilmesine yol açmıştır.

Bkz. **anlambilim, üretici anlambilim, üretici-dönüşümsel dilbilgisi.**

yönlendirme işlevi (Fr. *fonction de régie*; İng. *directing function*; İt. *funzione di regia*).

Anlatıcının, anlatmakta olduğu öyküyü bir an için keserek, ortaya çıkmış metinle ilgili yorumda bulunduğu ve böylece kendisine-anlatılan-kişiye (ya da gücül okura) yön vermek istediği anlarda gerçekleşen işlev.

Bkz. **anlatıcının işlevleri.**

Z

zoosemiyotik *bkz.* **hayvan göstergebilimi.**

FRANSIZCA-TÜRKÇE DİZİN

actant eyleyen
acte de langage sözeylem, söz edimi
acte illocutoire edimsöz edimi
acte locutoire düzsöz edimi
acte perlocutoire etkisöz edimi
acteur oyuncu
adjuvant yardımeden
agresseur saldırgan
analyse çözümleme
analyse sémique anlambirimcik çözümlemesi
analyse structurale yapısal çözümleme
anthroposémiotique insan göstergebilimi, antroposemiyotik
anti-donateur bağışçı-karşıtı
arbitraire nedensizlik
archilecteur üstokur
architextualité önmetinsellik
auxiliaire yardımcı
axe sémantique anlam ekseni

binarisme ikicilik

carnavalesque karnavalesk
carré sémiotique göstergebilimsel dörtgen
chronotope kronotop
cinétique kinezik
circonstant tümleyen
classification sınıflandırma
clôture kapalılık
code kod
cohérence tutarlılık
cohésion bağlantı
communication bildirişim, iletişim
commutation değiştirim
compétence edinim, edinç
composante sémantique anlamsal bileşen
conceptualisation kavramsallaştırma
contexte bağlam
contraste aykırılık
corpus bütünce
critique déconstructionniste yapıbozucu eleştiri
critique dialogiste diyalojik eleştiri

déconstruction yapıbozma
destinataire gönderilen
destinateur gönderen
dialogisme diyalojizm
donateur bağışçı

endosémiotique bedeniçi göstergebilimi, endosemiyotik
énoncé sözce
énoncé d'état durum sözcesi
énoncé de faire edim sözcesi
énonciataire kendisine-sözcelenen-kişi
énonciateur sözceleyen
énonciation sözceleme
épreuve sınama
épreuve décisive sonuçlandırıcı sınama
épreuve glorifiante onurlandırıcı sınama
épreuve qualifiante yetilendirici sınama
esthétique de la réception alımlama estetiği

ethnolinguistique budundilbilim
éthosémiotique davranış göstergebilimi
étude synchronique eşsüremli inceleme
étymon spirituel tinsel kök

faux héros düzmece kahraman
focalisation odaklanma
fonction işlev
fonction conative çağrı işlevi, seslenme işlevi
fonction d'appel çağrı işlevi, seslenme işlevi
fonction d'attestation doğrulama işlevi
fonction de communication iletişim işlevi
fonction de régie yönlendirme işlevi
fonction émotive coşku işlevi, coşkusal işlev
fonction explicative açıklama işlevi
fonction expressive anlatımsallık işlevi
fonction idéologique ideolojik işlev
fonction métalinguistique üstdil işlevi
fonction narrative öyküleme işlevi
fonction phatique bağlantı işlevi, ilişki işlevi
fonction poétique yazın işlevi, şiir işlevi, sanat işlevi
fonction référentielle gönderge işlevi
fonction représentative gösterim işlevi
fonctions du narrateur anlatıcının işlevleri
fonction testimoniale tanıklık işlevi
formalisme biçimcilik
formalistes russes Rus biçimcileri
forme biçim
forme de l'expression anlatımın biçimi
forme du contenu içeriğin biçimi

génotexte üreten metin, üretici metin
géolinguistique uzamdilbilim
glossématique glosematik
grammatologie gramatoloji, yazıbilim

herméneutique yorumbilim
héros kahraman

icône görüntüsel gösterge, ikon
immanence içkinlik
indice belirti
intertextualité, metinlerarasılık, metinlerarası ilişkiler, entertekstüalite,
isomorphisme eşbiçimlilik
isotopie yerdeşlik

kinésique kinezik

langage dilyetisi; dil
langage-objet konudil
langue dil
langue-objet konudil
lecteur okur

lecteur modèle örnek okur
lecture okuma
lecture plurielle çoğul okuma
linguistique dilbilim
linguistique appliquée uygulamalı dilbilim
linguistique cognitive bilişsel dilbilim
linguistique de la langue dilin dilbilimi
linguistique de la parole sözün dilbilimi
linguistique diachronique artsüremli dilbilim ya da artzamanlı dilbilim
linguistique fonctionnelle işlevsel dilbilim
linguistique structurale yapısal dilbilim
linguistique synchronique eşsüremli dilbilim ya da eşzamanlı dilbilim
linguistique textuelle metindilbilim, metin dilbilimi
littérarité yazınsallık

manipulation eyletim, manipülasyon
métalangage üstdil
métalangue üstdil
métatextualité üstmetinsellik, metatekstüalite
modèle actantiel eyleyenler modeli
monème anlambirim
monosémémie tekanlamlılık
monosémie tekanlamlılık

narrataire kendisine-anlatılan-kişi
narrateur anlatıcı
narratologie anlatıbilim
neurolinguistique sinirdilbilim, beyindilbilim
niveau discursif söylem düzeyi
niveau narratif anlatı düzeyi
nom ad

objet nesne
onomasiologie adbilim
opposant karşıçıkan
opposition karşıtlık
ouverture açıklık

paratexte yanmetin, paratekst
paratextualité, yanmetinselik, paratekstüalite
parole söz
parcours génératif üretici süreç
performance edim
personnage anlatı kişisi, kişi
phénotexte üretilmiş metin, olgu metin
phonétique sesbilgisi
phonocentrisme sesmerkezcilik
phonologie sesbilim
phonologie contrastive ayrımsal sesbilim
phonologie diachronique artsüremli sesbilim
phonologie générale genel sesbilim
phonologie générative üretici sesbilim
phonologie synchronique eşsüremli sesbilim
pluri-isotopie çoğul yerdeşlik

poétique yazınbilim
point de vue bakış açısı
pragmatique edimbilim
programme narratif anlatı izlencesi, anlatı programı
proxémique proksemik
psycholinguistique ruhdilbilim
psychosémiotique ruh göstergebilimi, ruhgöstergebilim, psikosemiyotik

quête arayış

rapport bağıntı, ilişki
récit anlatı
récit autodiégétique benöyküsel anlatı
récit hétérodiégétique yadöyküsel anlatı, elöyküsel anlatı
récit homodiégétique özöyküsel anlatı
référence gönderme
référent gönderge
relation ilişki, bağıntı

sanction yaptırım
segmentation kesitleme
séquence kesit
sémanalyse göstergeçözüm
sémantique anlambilim
sémantique discursive söylemsel anlambilim
sémantique générale genel anlambilim
sémantique générative üretici anlambilim
sémantique interprétative yorumlayıcı anlambilim
sémantique pragmatique edimsel anlambilim
sémantique référentielle göndergesel anlambilim
sémantique structurale yapısal anlambilim
sémasiologie kavrambilim
sème anlambirimcik
sémème anlambirimcik demeti
sémiologie göstergebilim
sémiologie de la communication bildirişim göstergebilimi
sémiologie de la signification anlamlama göstergebilim
sémiose semiosis
sémiosis semiosis
sémiostylistique göstergebilimsel üslupbilim
sémiotique göstergebilim, anlamlama göstergebilimi
sémiotique appliquée uygulamalı göstergebilim
sémiotique descriptive betimleyici göstergebilim
sémiotique générale genel göstergebilim
sémiotique littéraire yazınsal göstergebilim, edebiyat göstergebilimi
sémiotique objectale nesnenin göstergebilimi, nesnesel göstergebilim
sémiotique pure, salt (katışıksız) göstergebilim
sémiotique subjectale öznenin göstergebilimi, öznesel göstergebilim

sémiotique tensive gerilim ya da gerilimsellik göstergebilimi, bedenin gerilim ve varoluş göstergebilimi
sémiotique textuelle metin göstergebilimi
signal belirtke, sinyal
signe gösterge
signe appréciatif değerlendirici gösterge
signe désignatif belirtici gösterge
signe prescriptif buyurucu gösterge
signifiant gösteren
signification anlam; anlamlama
signifié gösterilen
sociolinguistique toplumdilbilim
sociosémiotique toplum göstergebilimi, toplumgöstergebilim, sosyosemiyotik
structuralisme yapısalcılık
structure yapı
structures discursives söylemsel yapılar
structures narratives anlatısal yapılar
structures sémio-narratives göstergesel-anlatısal yapılar
substance töz
substance de l'expression anlatımın tözü
substance du contenu içeriğin tözü
sujet özne
symbole simge, sembol
symptome belirti, semptom
syntaxe sözdizim; tümcebilim

théorie des actes de langage sözeylem kuramı
traductologie çeviribilim
transformation dönüşüm
transtextualité ötemetinsellik, transtekstüalite.

zoosémiotique hayvan göstergebilimi, zoosemiyotik

İNGİLİZCE-TÜRKÇE DİZİN

actant eyleyen
actantial model eyleyenler modeli
actor oyuncu
addresser gönderen
addressee gönderilen
aggressor saldırgan
analysis çözümleme
anthroposemiotics insan göstergebilimi, antroposemiyotik
anti-donor bağışçı-karşıtı
appellative function çağrı işlevi, seslenme işlevi
applied linguistics uygulamalı dilbilim
applied semiotics uygulamalı göstergebilim
appraisive sign değerlendirici gösterge
arbitrariness nedensizlik
architextuality önmetinsellik
autodiegetic narrative benöyküsel anlatı
auxiliant yardımcı

binarism ikicilik

carnivalesque karnavalesk
chronotope kronotop
classification sınıflandırma
closing kapalılık
code kod
communication bildirişim, iletişim
communication function iletişim işlevi
commutation değiştirim
competence edinim, edinç
conative function çağrı işlevi
conceptualization kavramsallaştırma
content içerik
context bağlam
contrast aykırılık
contrastive phonology ayrımsal sesbilim
corpus bütünce

decisive test sonuçlandırıcı sınama
deconstruction yapıbozma
deconstructive criticism yapıbozucu eleştiri
designative sign, belirtici gösterge
descriptive semiotics betimleyici göstergebilim
diachronic linguistics artsüremli dilbilim ya da artzamanlı dilbilim
diachronic phonology artsüremli sesbilim
dialogic criticism diyalojik eleştiri
dialogism diyalojizm
directing function yönlendirme işlevi
discourse söylem; sözce
donor bağışçı

emotive function coşku işlevi, coşkusal işlev
endosemiotics bedeniçi göstergebilimi, endosemiyotik
enunciate sözce
enunciation sözceleme
expression anlatım
expressive function anlatımsallık işlevi

false hero düzmece kahraman
focalization odaklanma
formalism biçimcilik
form of content içeriğin biçimi
form of expression anlatımın biçimi
function işlev
functional linguistics işlevsel dilbilim
functions of the narrator anlatıcının işlevleri

general phonology genel sesbilim
general semantics genel anlambilim
generative process üretici süreç
generative phonology üretici sesbilim
generative semantics üretici anlambilim
generative transformational grammar üretici-dönüşümsel dilbilgisi
glorifying test onurlandırıcı sınama
glossematics glosematik
grammatology gramatoloji, yazıbilim

helper yardımeden
hermeneutics yorumbilim
hero kahraman
heterodiegetic narrative yadöyküsel anlatı, elöyküsel anlatı
homodiegetic narrative özöyküsel anlatı

icon görüntüsel gösterge, ikon
ideological function ideolojik işlev
illocutionary act edimsöz edimi
immanence içkinlik
index belirti
interpretant yorumlayan
interpretive semantics yorumlayıcı anlambilim
intertextuality, metinlerarasılık, metinlerarası ilişkiler, entertekstüalite
isomorphism eşbiçimlilik
isotopy yerdeşlik

kinesics kinezik

language dil; dilyetisi
linguistics dilbilim
literariness yazınsallık
locutionary act düzsöz edimi

manipulation eyletim, manipülasyon
meaning anlam
metalanguage üstdil
metalinguistic function üstdil işlevi
metatextuality üstmetinsellik, metatekstüalite
model reader örnek okur
moneme anlambirim
monosememia tekanlamlılık
monosemy tekanlamlılık

name ad
narratee kendisine-anlatılan-kişi
narrative anlatı

narrative function öyküleme işlevi
narrative program anlatı izlencesi, anlatı programı
narratology anlatıbilim
narrator anlatıcı

object nesne
object language konudil
onomasiology adbilim
opening açıklık
opponent karşıçıkan
opposition karşıtlık

paratext yanmetin, paratekst
paratextuality yanmetinsellik, paratekstüalite
parole söz
performance edim
perlocutionary act etkisöz edimi
personage anlatı kişisi ya da kişi
phatic function bağlantı işlevi, ilişki işlevi
phonetics sesbilgisi
plural reading çoğul okuma
pluri-isotopy çoğul yerdeşlik
poetics yazınbilim
polysememia çokanlamlılık
polysemy çokanlamlılık
poetic function yazın işlevi, şiir işlevi, sanat işlevi
pragmatics edimbilim
prescriptive sign buyurucu gösterge
proxemics proksemik
pure semiotics salt (katışıksız) göstergebilim

qualifying test yetilendirici sınama
quest arayış

reader okur
reading okuma
reception aesthetics alımlama estetiği
reference gönderme
referent gönderge
referential function gönderge işlevi
relation bağıntı, ilişki
representamen gösterge
representational function gösterim işlevi
representative function gösterim işlevi
Russian formalists Rus biçimcileri

sanction yaptırım
segmentation kesitleme
semanalysis göstergeçözüm
semantic axis anlam ekseni
semantic component anlamsal bileşen
semantics anlambilim
semasiology kavrambilim
sememe anlambirimcik demeti
semic analysis anlambirimcik çözümlemesi
semiology göstergebilim
semiosis semiosis
semiotics göstergebilim
semiotic square göstergebilimsel dörtgen
sense anlam
sequence kesit
sign gösterge

signal belirtke, sinyal
signification anlam; anlamlama
signifier gösteren
signified gösterilen
sociosemiotics toplum göstergebilimi, toplumgöstergebilim, sosyosemiyotik
speech söz
speech act sözeylem, dil edimi
structural analysis yapısal çözümleme
structuralism yapısalcılık
structural semantics yapısal anlambilim
structure yapı
substance töz
substance of content içeriğin tözü
substance of expression anlatımın tözü
superreader üstokur
symbol simge, sembol
symptom belirti, semptom
synchronic phonology eşsüremli sesbilim
syntactics sözdizim, sözdizimsel inceleme, tümcebilim
syntax sözdizim; tümcebilim

test sınama
testimonial function tanıklık işlevi
theory of spech acts sözeylem kuramı
textlinguistics metindilbilim, metin dilbilimi
transformation dönüşüm
translation studies çeviribilim
transtextulity ötemetinsellik, transtekstüalite.

utterance sözce
utterance of doing [an action] edim sözcesi
utterance of state durum sözcesi

zoosemiotics hayvan göstergebilimi, zoosemiyotik

İTALYANCA-TÜRKÇE DİZİN

adiuvante yardımeden
aggressore saldırgan
analisi çözümleme
analisi semica anlambirimcik çözümlemesi
analisi strutturale yapısal çözümleme
anti-donatore bağışçı-karşıtı
antroposemiotica insan göstergebilimi, antroposemiyotik
apertura açıklık
arbitrarietà nedensizlik
archilettore üstokur
architestualità önmetinsellik
asse semantico anlam ekseni
attante eyleyen
atto illocutorio edimsöz edimi
atto linguistico sözeylem, dil edimi
atto locutorio düzsöz edimi
atto perlocutorio etkisöz edimi

ausiliante yardımcı

binarismo ikicilik

carnevalesco karnavalesk
chiusura kapalılık
cinesica kinezik
classificazione sınıflandırma
codice kod
commutazione değiştirim
competenza edinim, edinç
communicazione bildirişim, iletişim
componente semantica ya da **componente semantico** anlamsal bileşen
concettualizzazione kavramsallaştırma
contenuto içerik
contesto bağlam
contrasto aykırılık
corpus bütünce
critica decostruzionista yapıbozucu eleştiri
critica dialogica diyalojik eleştiri
cronotopo kronotop

destinante gönderen
destinatario gönderilen
dialogismo diyalojizm
donatore bağışçı

endosemiotica bedeniçi göstergebilimi, endosemiyotik
enunciato sözce
enunciato di stato durum sözcesi
enunciato di fare edim sözcesi
ermeneutica yorumbilim
eroe kahraman
esecuzione edim
espressione anlatım
estetica della ricezione alımlama estetiği

false eroe düzmece kahraman
focalizazzione odaklanma
fonetica sesbilgisi
fonologia sesbilim
fonologia contrastiva ayrımsal sesbilim
fonologia diacronica artsüremli sesbilim
fonologia generale genel sesbilim

fonologia generativa üretici sesbilim
fonologia sincronica eşsüremli sesbilim
forma del contenuto içeriğin biçimi
forma dell'espressione anlatımın biçimi
formalismo biçimcilik
formalisti russi Rus biçimcileri
funzione işlev
funzione appellativa çağrı işlevi, seslenme işlevi
funzione conativa çağrı işlevi
funzione de rappresentazione gösterim işlevi
funzione di communicazione iletişim işlevi
funzione di regia yönlendirme işlevi
funzione emotiva coşku işlevi, coşkusal işlev
funzione esplicativa açıklama işlevi
funzione espressiva anlatımsallık işlevi
funzione fatica bağlantı işlevi, ilişki işlevi
funzione ideologica ideolojik işlev
funzione metalinguistica üstdil işlevi
funzione narrativa öyküleme işlevi
funzione poetica yazın işlevi, şiir işlevi, sanat işlevi
funzione referenziale gönderge işlevi
funzione testimoniale tanıklık işlevi
funzioni di narratore anlatıcının işlevleri

glossematica glosematik
grammatologia gramatoloji, yazıbilim

icona görüntüsel gösterge, ikon
immanenza içkinlik
indice belirti
intertestualità, metinlerarasılık, metinlerarası ilişkiler, entertekstüalite
isomorfismo eşbiçimlilik
isotopia yerdeşlik

letterarietà yazınsallık
lettore okur
lettore modello örnek okur
lettura okuma
lettura plurale çoğul okuma
lingua dil
linguaggio dilyetisi; dil
linguistica dilbilim
linguaggio oggetto konudil
linguistica diacronica artsüremli dilbilim ya da artzamanlı dilbilim
linguistica funzionale işlevsel dilbilim
linguistica sincronica eşsüremli dilbilim ya da eşzamanlı dilbilim
linguistica testuale metindilbilim, metin dilbilimi

manipolazione eyletim, manipülasyon

metalinguaggio üstdil
metatestualità üstmetinsellik, metatekstüalite
modello attanziale eyleyenler modeli
monema anlambirim
monosememia tekanlamlılık
monosemia tekanlamlılık

narratario kendisine-anlatılan-kişi
narratologia anlatıbilim
narratore anlatıcı
nome ad

oggetto nesne
onomasiologia adbilim
opponente karşıçıkan
opposizione karşıtlık

paratesto yanmetin, paratekst
paratestualità yanmetinsellik, paratekstüalite
parola söz
percorso generativo üretici süreç
performance edim
personaggio anlatı kişisi, kişi
pluri-isotopia çoğul yerdeşlik
poetica yazınbilim
polisememia çokanlamlılık
polisemia çokanlamlılık
pragmatica, edimbilim
programma narrativo anlatı izlencesi ya da anlatı programı
prossemica proksemik
prova decisiva sonuçlandırıcı sınama
prova glorificante onurlandırıcı sınama
prova qualificante yetilendirici sınama

quadrato semiotico göstergebilimsel dörtgen

racconto anlatı
racconto autodiegetico benöyküsel anlatı
racconto eterodiegetico yadöyküsel anlatı, elöyküsel anlatı
racconto omodiegetico özöyküsel anlatı
referente gönderge
referenza gönderme
relazione bağıntı, ilişki
ricerca arayış

sanzione yaptırım
segmentazione kesitleme
segno gösterge
semanalisi göstergeçözüm
semantica anlambilim
semantica generale genel anlambilim
semantica generativa üretici anlambilim
semantica interpretativa yorumlayıcı anlambilim
semantica strutturale yapısal anlambilim
semasiologia kavrambilim
semema anlambirimcik demeti
semiosi semiosis
semiotica göstergebilim
semiotica applicata uygulamalı göstergebilim

semiotica descrittiva betimleyici göstergebilim
semiotica generale genel göstergebilim
semiotica letteraria yazınsal göstergebilim ya da edebiyat göstergebilimi
semiotica pura salt (katışıksız) göstergebilim
semiologia göstergebilim
senso anlam
sequenza kesit
significante gösteren
significato gösterilen
significazione anlam; anlamlama
simbolo simge, sembol
sintassi sözdizim; tümcebilim
sociosemiotica toplum göstergebilimi, toplumgöstergebilim, sosyosemiyotik
sostanza töz
sostanza del contenuto içeriğin tözü
sostanza dell'espressione anlatımın tözü
struttura yapı
strutture discursive söylemsel yapılar
strutture narrative anlatısal yapılar
strutture semio-narrative göstergesel-anlatısal yapılar
strutturalismo yapısalcılık
studio sincronico eşsüremli inceleme

teoria degli atti linguistici sözeylem kuramı
traduttologia çeviribilim
transtestualità, ötemetinsellik, transtekstüalite.
trasformazione dönüşüm

zoosemiotica hayvan göstergebilimi, zoosemiyotik

KAYNAKÇA

ABLALI, Driss ve Dominique DUCARD (yön.)
2009 *Vocabulaire des études sémiotiques et sémiologiques*. Paris: Honoré-Champion/Besançon: Presses Universitaires de Franche-Comté.

ADAM, Jean-Michel
1984 *Le Récit*. Paris. PUF (Que sais-je? dizisi).

ADAM, Jean-Michel ve Françoise Revaz
1996 *L'Analyse des récits*. Paris. Seuil.

AKSAN, Doğan
1971 *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi*. Ankara: A. Ü. DTCF.
1977-1980-1982 *Her Yönüyle Dil. Ana Çizgileriyle Dilbilim*: Ankara: TDK, 3 cilt.

ALEXANDRESCU, Sorin
1986 "Déconstruction", *Sémiotique. Dictionnaire raisonné de la théorie du langage* (A. J. Greimas ve J. Courtés), cilt 2. Paris: Hachette, s. 62.

ARMENGAUD, Françoise
1985 *La Pragmatique*. Paris. PUF (Que sais-je? dizisi).

ARRIVÉ, Michel
1972 *Les langages de Jarry. Essai de sémiotique littéraire*. Paris: Klincksieck.
1986 *Linguistique et psychanalyse*. Paris: Klincksieck.

ARRIVÉ, Michel ve Jean-Claude COQUET (yön.)
1987 *Sémiotique en jeu. À partir et autour de l'œuvre d'A. J. Greimas*, Paris-Amsterdam-Philadelphia: Hadès-Benjamin.

ASHER, R. E. ve J. M. Y. SIMPSON (yön.)
1994 *The Encyclopedia of Language and Linguistics*. Oxford-New York-Seul-Tokyo: Pergamon Press, 10 cilt.

AUERBACH, Erich
1944 *Roman Filolojisine Giriş* (çev.: S. Bayrav). İstanbul: Ed. Fak. Yay.
1968 *Mimésis* (Fr. çev.). Paris: Gallimard.

AUROUX, Sylvain ve Yvonne WEIL
1991 *Dictionnaire des auteurs et des thèmes de la philosophie*. Paris: Hachette.

AUSTIN, John Langshaw
1970 *Quand dire c'est faire* (Fr. çev.). Paris: Seuil (İngilizce aslı *How to do Things with Words*'ten Tr. çev.: *Söylemek ve Yapmak*, İstanbul, Metis, 2009; çev.: R. L. Aysever).

BAKER, Monica (yön.)
1998 *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. Londra-New York: Routledge.

BAKHTINE, Mikhaïl
1970[1] *L'Œuvre de François Rabelais et la culture populaire au Moyen Âge et sous La Renaissance* (Fr. çev.). Paris: Gallimard.
1970[2] *La poétique de Dostoïevski* (Fr. çev.). Paris: Seuil.
1978 *Esthétique et théorie du roman* (Fr. çev.). Paris: Gallimard.
1984 *Esthétique de la création verbale* (Fr. çev.). Paris: Gallimard.

BALLY, Charles
1909 *Traité de stylistique française*. Paris: Klincksieck; 2. baskı, Heidelberg-Paris: Carl-Winters-Klincksieck, 2 cilt, 1919-1921.
1913 *Le langage et la vie*. Cenevre: Atar; 3. baskı, 1952.
1932 *Linguistique générale et linguistique française*. Paris: E. Leroux; 4. baskı, Bern: A. Francke, 1965.

BARTHES, Roland
1953 *Le degré zéro de l'écriture*. Paris: Seuil (Tr. çev.: *Yazının Sıfır Derecesi*, İstanbul, Metis, 1989; çev.: T. Yücel).
1954 *Michelet par lui-même*. Paris: Seuil; 1975 baskısı, *Michelet*.
1957 *Mythologies*. Paris: Seuil (Tr. çev.: *Çağdaş Söylenler*, Hürriyet Vakfı, 1990; Metis, 1996; çev.: T. Yücel).

1963 *Sur Racine*. Paris: Seuil.
1964[1] "Éléments de sémiologie", gözden geçirilmiş ve genişletilmiş 2. baskı, *Le Degré zéro de l'écriture* ile birlikte. Paris: Denoël/Gonthier, Médiations dizisi, 1965; 3. baskı *L'Aventure sémiologique*'te, 1985 (2. baskının Tr. çev.: "Göstergebilim İlkeleri", *Göstergebilimsel Serüven*, İstanbul, YKY, 1993, 6. baskı, 2012, s. 23-100; çev.: M. Rifat – S. Rifat).
1964[2] *Essais critiques*. Paris: Seuil.
1964[3] *La Tour Eiffel* (A. Martin'in fotoğraflarıyla birlikte). Paris: Delpire; 2. baskı, Paris, CNP/Seuil, 1989; 3. baskı, *Œuvres complètes*, cilt 1, s. 1379-1400, Paris, Seuil, 1993 (Tr. çev.: *Eiffel Kulesi*, İyi Şeyler, 1996; gözden geçirilmiş 2. baskı, *Açılış Dersi* ile birlikte, İstanbul, YKY, 2008, çev.: M. Rifat – S. Rifat).
1966[1] *Critique et vérité*. Paris: Seuil.
1966[2] "Introduction à l'analyse structurale des récits", *Communications 8*. Paris: Seuil; 2. baskı, Points dizisi, 1977; 3. baskı *L'Aventure sémiologique*'te, 1985 (Tr. çev.: "Anlatıların Yapısal Çözümlemesine Giriş", *Göstergebilimsel Serüven*, İstanbul, YKY, 1993; 6. baskı, 2012, s. 101-144; çev.: M. Rifat-S. Rifat).)
1967 *Système de la mode*. Paris: Seuil.
1970[1] *S/Z*. Paris: Seuil.
1970[2] *L'Empire des signes*. Paris: Skira (Tr. çev.: *Göstergeler İmparatorluğu*, İstanbul, YKY, 1996; çev.: T. Yücel).
1971 *Sade, Fourier, Loyola*. Paris: Seuil.
1972 *Nouveaux essais critiques* (*Le degré zéro de l'écriture* ile birlikte). Paris: Seuil (Tr. çev.: *Yazının Sıfır derecesi-Yeni Eleştirel Denemeler*, İstanbul, YKY, 2009; çev.: T. Yücel).
1973[1] *Le Plaisir du texte*. Paris: Seuil.
1973[2] "Texte (théorie du)", *Encyclopaedia Universalis*, cilt XV.
1975 *Roland Barthes*. Paris: Seuil (Tr. çev.: *Roland Barthes*, İstanbul, YKY, 1998; 2. baskı, 2006; çev.: S. Rifat).
1977 *Fragments d'un discours amoureux*. Paris: Seuil (Tr. çev.: *Bir Aşk Söyleminden Parçalar*, İstanbul, Metis, 1992; çev.: T. Yücel).
1978 *Leçon*. Paris: Seuil (Tr. çev.: *Açılış Dersi*, İstanbul, YKY, 2008, *Eiffel Kulesi* ile birlikte, çev.: M. Rifat-S. Rifat).
1979 *Sollers écrivain*. Paris: Seuil.
1980 *La Chambre claire*. Paris: Seuil.

1981 *Le Grain de la voix*. Paris: Seuil (Points dizisi, 1999).
1982 *L'Obvie et l'Obtus: essais critiques III*. Paris: Seuil.
1984 *Le Bruissement de la langue*. Paris: Seuil.
1985 *L'Aventure sémiologique*. Paris: Seuil. (Bu kitaptan yapılmış bir seçmenin Tr. çev.: *Göstergebilimsel Serüven*. İstanbul, YKY,1993, 6. baskı, 2012; çev.: M. Rifat - S. Rifat).
1987 *Incidents*. Paris: Seuil (Tr. çev.: *Ara Olaylar*, İstanbul, Kaf, 1999; 2. baskı, İstanbul, Sel, 2008; çev. S. Rifat).
2002 *Œuvres complètes*. Paris: Seuil (5 cilt).
2003 *La Préparation du roman I et II*. Paris: Seuil. (Tr. çev.: *Romanın Hazırlanışı 1, 2*, İstanbul: Sel, 2006-2010; çev.: M. Rifat-S. Rifat.)
2006-2010 *Romanın Hazırlanışı 1 ve 2* bkz. *La préparation du roman I et II*, 2003.
2009 *Journal de deuil*. Paris: Seuil (Tr. çev.: *Yas Günlüğü*, İstanbul, YKY, 2009; çev.: M. Rifat – S. Rifat).
2012[1] *Göstergebilimsel Serüven* bkz. *L'Aventure sémiologique*, 1985.
2012[2] *Carnets du voyage en Chine*. Paris: Bourgois (Tr. çev.: *Çin Yolculuğu Defterleri*, İstanbul, YKY, 2012; çev.: S. Rifat).

BAŞKAN, Özcan
1967 *Lengüistik Metodu*. İstanbul: Çağlayan.
1988 *Bildirişim. İnsan-Dili ve Ötesi*. İstanbul: Altın Kitaplar.

BATUHAN, Hüseyin ve Teo GRÜNBERG
1977 *Modern Mantık*. Ankara. O.D.T. Ü. Fen ve Ed. Fak.

BATUR, Enis
1987 *Estetik Ütopya*. İstanbul: BFS.

BAYRAV, Süheylâ
1969 *Yapısal Dilbilimi*. İstanbul: İ.Ü. Ed. Fak.
1976 *Filolojinin Oluşumu. Çağdaş Dilbilim-Eleştiri Sorunları*. İstanbul: İ.Ü. Ed. Fak.

BAYRAV, Süheylâ ve Nükhet GÜNDEŞ (GÜZ), Gül IŞIK, Sema RİFAT
1976 "Göstergebilimsel Uygulamalar", *Dilbilim* 1, s. 72-115. İstanbul: İ.Ü. YDYO.

BENK, Adnan
2001 *Çağdaş Eleştiri: Söyleşiler, Yazılar* (yay. haz.: M. Rifat). İstanbul: Doğan.
2002 *Okuyorum Öyleyse Varım* (yay. haz. M. Rifat). İstanbul. Doğan.

BENNINGTON, Geoffrey ve Jacques DERRIDA
1991 *Jacques Derrida*. Paris: Seuil.

BENVENISTE, Émile
1964-1974 *Problèmes de linguistique générale*. Paris: Gallimard, 2 cilt. (Bu kitaptan yapılmış bir seçmenin Tr. çev.: *Genel Dilbilim Sorunları*, İstanbul, YKY, 1995; çev.: E. Öztokat).

BERMAN, Antoine
1989 "La traduction et ses discours", *Meta*, XXXIV, s. 672-679 (Tr. çev.: "Çeviri ve Çeviri Üstüne Söylemler", [çev.: M. Rifat], *Çeviri(bilim) Nedir?* (haz. M. Rifat), İstanbul, Sel, 2008 (genişletilmiş 2. baskı), s. 13-23; 3. baskı, 2012).

BERTRAND, Denis
1985 *L'Espace et le sens*. Germinal *d'Émile Zola*. Paris-Amsterdam: Hadès-Benjamins.
2000 *Précis de sémiotique littéraire*. Paris: Nathan.

BIRDWHISTELL, Ray L.
1952 *Introduction to Kinesics*. Louisville: University of Kentucky Press.
2000 "Un exercice de kinésique et de linguistique: la scène de cigarette", *La Nouvelle communication* (Y. Winkin yönetiminde Fr. çev). Paris: Seuil, Points dizisi, s. 160-190.

BLOOMFIELD, Leonard
1933 *Language*. New York: Holt (1951).
1969 "Linguistic aspects of science", *International Encyclopedia of Unified Science*. Chicago-Londra: The University of Chicago Press, 10. baskı.

BOAS, Franz
1911-1922 *Handbook of American Indian Languages*. Washington, D, C: Bureau of American Ethnology, Smithsonian Institution, 2 cilt.

BRÉAL, Michel
1897 *Essai de sémantique*. Paris: Hachette (7. baskı, 1924).

BREKLE, Herbert E.
1975 *Sémantique* (Fr. çev.) Paris: Armand Colin.

BREMOND, Claude
1973 *Logique du récit*. Paris: Seuil.

BRIGHT, W. (yön.)
1992 *International Encyclopedia of linguistics*. New York: Oxford University Press, 4 cilt.

BRİK, Osip
1995 "Ritim ve Sözdizim" (Tr. çev.), *Yazın Kuramı: Rus Biçimcilerinin Metinleri* (T. Todorov). İstanbul: YKY, s. 135-144 (3. baskı, 2010).

BRØNDAL, Viggo
1943 *Essais de linguistique générale*, Kopenhag, Ejnar Munksgaard.

BUYSSENS, Éric
1967 *La communication et l'articulation linguistique*. Paris: PUF.

BÜKER, Seçil
1985 *Sinemada Anlam Yaratma*. İstanbul: Milliyet.

CABANÈS Jean-Louis ve Guy LARROUX
2005 *Critique et théorie littéraires en France (1800-2000)*. Paris: Belin.

CALVET, Louis-Jean
1973 *Roland Barthes*. Paris: Payot.
1990 *Roland Barthes*. Paris: Flammarion.

CHABROL, Claude (yay. haz.)
1973 *Sémiotique narrative et textuelle*. Paris: Larousse.

CHARLES, Michel
1979 *Rhétorique de la lecture*. Paris: Seuil.

CHISS, Jean-Louis, Jacques FILLIOLET, Dominique MAINGUENEAU
1977 *Linguistique française. Initiation à la problématique structurale* (1. cilt). Paris: Hachette.

CHOMSKY, Noam
1969 *Structures syntaxiques* (Fr. çev,). Paris: Seuil.
1970 *Le langage et la pensée* (Fr. çev.). Paris: Payot.
1971 *Aspects de la théorie syntaxique* (Fr. çev.). Paris: Seuil.
1975 *Questions de sémantique* (Fr. çev.). Paris: Seuil.

COHEN, Jean
1966 *Structure du langage poétique*. Paris: Flammarion.

COLAPIETRO, V. M.,
1993 *Glossary of Semiotics*. New York: Paragon House.

COQUET, Jean-Claude
1973 *Sémiotique littéraire: contribution à l'analyse sémantique du discours*. Paris: Mame.
1982 *Sémiotique. L'École de Paris* (yön. J. -Cl. Coquet). Paris: Hachette.
1984-1985 *Le discours et son sujet* (2 cilt). Paris: Klincksieck.
1997 *La quête du sens. Le langage en question*. Paris: PUF.
2007 *Phusis et logos. Une phénoménologie du langage*. Paris: Presses Universitaires de Vincennes.

COURTÉS, Joseph
1973 *Lévi-Strauss et les contraintes de la pensée mythique*. Paris: Mame.
1976 *Introduction à la sémiotique narrative et discursive*. Paris: Hachette.
1979 Bkz. A. J. Greimas ve J. Courtés
1986 *Le conte populaire: poétique et mythologie*. Paris: PUF.
1989 *Sémantique de l'énoncé: applications pratiques*. Paris: Hachette.
1991 *Analyse sémiotique du discours: de l'énoncé à l'énonciation*. Paris: Hachette.
1995 *Du lisible au visible. Initiation à la sémiotique du texte et de l'image*. Brüksel: De Boeck Université.
2007 *La sémiotique du langage*. Paris: Armand Colin.

CUDDON, J. A.
1992 *The Penguin Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*. Penguin Books, 3. baskı.

CULLER, Jonathan
1975 *Structuralist Poetics, Structuralism, Linguistics and the Study of Literature*. Ithaca, New York: Cornell University Press.

DAVIS, Philip W.
1973 *Modern Theories of Language*. New Jersey: Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs.

DELAS, Daniel ve Jacques FILLIOLET
1973 *Linguistique et poétique*. Paris: Larousse.

DELCROIX, Maurice ve Fernand HALLYN (yön.)
1987 *Introduction aux études littéraires*. Paris-Gembloux: Duculot.

DELEDALLE (Gérard)
1978 *Charles S. Peirce. Écrits sur le signe*. Bkz. Peirce, Ch. S.
1979 *Théorie et pratique du signe. Introduction à la sémiotique de Charles S. Peirce*. Paris: Payot.
1987 *Charles S. Peirce, phénoménologue et sémioticien*. Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins.
1990 *Lire Peirce aujourd'hui*. Brüksel: De Boeck.
2000 *Charles S. Peirce's Philosophy of Signs: Essays in Comparative Semiotics*. Bloomington: Indiana University Press.

DELEUZE, G.,
1967 *Marcel Proust et les signes*. Paris: PUF.

DEMANUELLI, Jean ve Claude DEMANUELLI
1995 *La traduction: mode d'emploi*. Paris: Masson.

DERRIDA, Jacques
1967 *De la grammatologie*. Paris: Minuit (Tr. çev.: *Gramatoloji*, Ankara, BilgeSu, 2011; çev.: İ. Birkan).

DİLAÇAR, A.
1968 *Dil, Diller ve Dilcilik*. Ankara: TDK.

DINNEEN, F. P.
1967 *An Introduction to General Linguistics*. New York: Holt.

DOSSE, François
1992 *Histoire du structuralisme* (2 cilt). Paris La Découverte.
2001 (2008) *Paul Ricœur. Les sens d'une vie*. Paris: La Dévouverte.

DUBOIS, Jean ve başkaları
1973 *Dictionnaire de linguistique,* Paris, Larousse, 1973 (İt. çev.: *Dizionario di linguistica*, Bologna, Zanichelli, 1979).

DUBOIS, Jean (yön.)
1994 *Dictionnaire de linguistique et des sciences du langage*. Paris: Larousse.

DUCROT (Oswald)
1968 *Qu'est-ce que le structuralisme? Le structuralisme en linguistique*. Paris: Seuil; 2. baskı, Points dizisi, 1973.
1972 *Dire et ne pas dire*. Paris: Hermann.
1980 *Les échelles argumentatives*. Paris: Minuit.
1985 *Le dire et le dit*. Paris: Minuit.
1989 *Logique, structure, énonciation*. Paris. Minuit.

DUCROT, Oswald ve Tzvetan TODOROV
1972 *Dictionnaire encyclopédique des sciences du language*. Paris: Seuil.

DUCROT, Oswald ve Jean-Marie SCHAEFFER
1995 *Nouveau dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*. Paris: Seuil.

DUMAS, Jean-Louis
1990 *Histoire de la pensée. Philosophies et philosophes, 3. Temps modernes*. Paris: Tallandier.

EAGLETON, TERRY
1983 *Literary Theory. An Introduction.* Oxford: Basil Blackwell Ltd., 2. baskı, 1996 (Fr. çev.: *Critique et théorie littéraires. Une introduction.* Paris: PUF, 1994).

ECO, Umberto
1965 *L'Œuvre ouverte* (Fr. çev.). Paris: Seuil.
1972 *La structure absente* (Fr. çev.). Paris: Mercure de France.
1985 *Lector in fabula ou la coopération interprétative dans les textes narratifs* (Fr. çev.). Paris: Grasset.
1987 "Notes sur la sémiotique de la réception" (Fr. çev.), *Actes sémiotiques,* IX, 81. (Tr. çev.: "Alımlama Göstergebilimi Üstüne Notlar", *Alımlama Göstergebilimi*, İstanbul, Düzlem, 1991; çev.: S. Rifat.)
1988[1] *Sémiotique et philosophie du langage* (Fr. çev.). Paris: PUF.
1988[2] *Le signe* (Fr. çev.). Brüksel: Labor.
1991 *Alımlama Göstergebilimi* bkz. 1987.
1992 *Les limites de l'interprétation* (Fr. çev.). Paris: Grasset.
2007 *Dire presque la même chose. Expériences de traduction* (Fr. çev.). Paris: Grasset.

ECO, Umberto ve başkaları
1992 *Interprétation et surinterprétation* (Fr. çev.). Paris: PUF. (İng. aslından Tr. çev.: *Yorum ve Aşırı Yorum*, İstanbul, Can, 1996; çev.: K. Atakay).

ERKMAN, Fatma
1987 *Göstergebilime Giriş*. İstanbul: Alan; dönüştürülmüş ve genişletilmiş yeni baskı, İstanbul, Multilingual, 2005.

ÉVRARD, Franck ve Éric TENET
1994 *Roland Barthes*. Paris: Bernard-Lacoste.

EYHENBAUM, Boris
1995[1] "'Biçimsel Yöntem'in Kuramı" (Tr. çev.) *Yazın Kuramı: Rus Biçimcilerinin Metinleri* (T. Todorov). İstanbul: YKY, s. 31-70 (3. baskı, 2010).

1995[2] "Düzyazı Kuramı" (Tr. çev.), *Yazın Kuramı. Rus Biçimcilerinin Metinleri* (T. Todorov). İstanbul: YKY, s.186-198 (3. baskı, 2010).
1995[3] "Gogol'ün *Palto*'su Nasıl Yapıldı" (Tr. çev.), *Yazın Kuramı: Rus Biçimcilerinin Metinleri* (T. Todorov). İstanbul: YKY, s. 199-219 (3. baskı, 2010).

FARCY, Gérard-Denis
1991 *Lexique de la critique*. Paris: PUF.

FLOCH, Jean-Marie
1985 *Petites mythologies de l'œil et de l'esprit*. Paris-Amesterdam: Hadès-Benjamins.

FOKKEMA, D. W. ve E. KUNNE-IBSCH
1977 *Theories of Literature in the Twentieth Century*. Londra: C. Hurst & Company, 1977.

FONTAINE, David
1993 *La Poétique*. Paris: Nathan.

FONTANILLE, Jacques
1999[1] *Sémiotique et littérature. Essais de méthod*e. Paris: PUF.
1999[2] *Sémiotique du discours*. Limoges: PULIM:
2004 *Soma et Sema. Figures du corps*. Paris: Maisonneuve-Larose.

FONTANILLE, Jacques ve Claude ZILBERBERG
1998 *Tension et signification*. Liège: Mardaga.

FOSSION, André ve Jean-Paul LAURENT
1975 *Pour comprendre les lectures nouvelles*. Paris-Gembloux: Duculot.

FOUCAULT, Michel
1966 *Les mots et les choses*. Paris: Gallimard.

FRANÇOIS, Frédéric (yön.)
1980 *Linguistique*. Paris: PUF.

FRIEDRICH, Hugo
1999 *Structure de la poésie moderne* (Fr. çev.). Paris: Librairie générale française (Le livre de poche).

FRYE, Northrop
1969 *Anatomie de la critique* (Fr. çev.). Paris: Gallimard.

FUCHS, Catherine ve Pierre LE GOFFIC
1975 *Initiation aux problèmes des linguistiques contemporaines*. Paris: Hachette.

GADAMER, Hans Georg
1976 *Vérité et méthode*. Paris: Seuil.

GALISSON, Robert ve Daniel COSTE
1976 *Dictionnaire de didactique des langues*. Paris: Hachette.

GARY-PRIEUR, M.-N.
1999 *Les termes clés de la linguistique*. Paris: Seuil.

GENETTE, Gérard
1966-2002 *Figures* (5 cilt). Paris. Seuil.
1976 *Mimologiques*. Paris: Seuil.
1979 *Introduction à l'architexte*. Paris: Seuil.
1982 *Palimpsestes*. Paris: Seuil.
1983 *Nouveau Discours du récit*. Paris: Seuil.
1987 *Seuils*. Paris: Seuil.
1991 *Fiction et diction*. Paris: Seuil.
1994-1997 *L'œuvre de l'art* (2 cilt). Paris: Seuil.
2004 *Métalepse*. Paris: Seuil.

GENETTE, Gérard ve başkaları
1992 *Esthétique et poétique*. Paris: Seuil.

GENGEMBRE, Gérard
1995 *Les grands courants de la critique littéraire*. Paris: Seuil.

GENINASCA, Jacques
1971 *Analyse structurale des Chimères de Nerval*. Neuchâtel: La Baconnière.
1997 *La parole littéraire*. Paris: PUF.

GOLDMANN, Lucien
1955 *Le Dieu caché*. Paris: Gallimard.
1964 *Pour une sociologie du roman*. Paris: Gallimard.

GÖKTÜRK, Akşit
1979 *Okuma Uğraşı*. İstanbul: Çağdaş; yeni baskı İstanbul, YKY, 1997.
1986 *Çeviri: Dillerin Dili*. İstanbul: Çağdaş; yeni baskı, İstanbul, YKY, 1994.

GREIMAS, Algirdas Julien
1966 *Sémantique structurale*. Paris: Larousse.
1970 *Du sens*. Paris: Seuil.
1976[1] *Maupassant. La sémiotique du texte: exercices pratiques*. Paris: Seuil.
1976[2] *Sémiotique et sciences sociales*. Paris: Seuil.
1983 *Du sens II*: Paris: Seuil.
1985 *Des dieux et des hommes* (Fr. çev.). Paris: PUF.
1987 De l'imperfection. Périgueux: Fanlac.
2000 *La mode en 1830*. Paris: PUF.

GREIMAS, Algirdas Julien ve başkaları
1972 *Essais de sémiotique poétique*. Paris: Larousse.

GREIMAS, Algirdas Julien ve Joseph COURTÉS
1979-1986 *Sémiotique. Dictionnaire raisonné de la théorie du langage*, 1 ve 2. Paris: Hachette (1. cildin İt. çev.: *Semiotica. Dizionario ragionato della teoria del linguaggio*. Floransa: La Casa Usher, 1986).

GREIMAS, Algirdas Julien ve Jacques FONTANILLE
1991 *Sémiotique des passions. Des états de choses aux états d'âme*. Paris: Seuil.

GREIMAS, Algirdas Julien, Éric LANDOWSKI ve başkaları
1979 *Introduction à l'analyse du discours en sciences sociales*. Paris: Hachette.

GRONDIN, Jean
2006 *L'herméneutique*. Paris: PUF (Que sais-je? dizisi).

GROUPE d'ENTREVERNES
1977 *Signes et paraboles*. Paris: Seuil.
1979 *Analyse sémiotiques des textes*. Lyon: PUL.

GROUPE μ
1970 *Rhétorique générale*. Paris: Larousse; 2. baskı, Paris, Seuil (Points dizisi), 1982.
1977 *Rhétorique de la poésie*. Brüksel: Complexe.

GRÜNBERG, Teo
1970 *Anlam Kavramı Üzerine Bir Deneme*. Ankara: A.Ü. DTCF; yeni baskı, İstanbul, YKY, 2006.

GUILLAUME, Marc
1986 *L'état des sciences sociales en France*. Paris: La Découverte.

GUIRAUD, Pierre
1967 *La stylistique*. Paris: PUF.
1971 *La sémiologie*. Paris: PUF (Tr. çev.: *Göstergebilim*, Ankara, İmge, 2. baskı, 1994; çev: M. Yalçın).

GUIRAUD, Pierre ve Pierre KUENTZ
1975 *La stylistique*. Paris: Klincksieck.

HALL, Edward T.
1971 *La dimension cachée* (Fr. çev.). Paris: Seuil (Points dizisi, 1978).

HAMBURGER, Käte
1986 *Logique des genres littéraires* (Fr. çev.). Paris: Seuil.

HAMON, Philippe
1981 *Introduction à l'analyse du descriptif*. Paris: Hachette.
1984 *Texte et idéologie*. Paris: PUF.

HARTMANN, R. R. K. ve F. C. STORK
1973 *Dictionary of language and linguistics*. Londra: Applied Science Publishers LTD.

HAWKES, Terence
1997 *Structuralism and Semiotics*. Londra: Routledge.

HELBO, André (yön.)
1979 *Le champ sémiologique*. Brüksel: Complexe.

HÉNAULT, Anne
1979 *Les enjeux de la sémiotique*. Paris: PUF.
1983 *Les enjeux de la sémiotique 2: narratologie, sémiotique générale*. Paris: PUF.
1992 *Histoire de la sémiotique*. Paris: PUF (Que-sais-je? dizisi).

HJELMSLEV, Louis
1966 *Le langage* (Fr. çev.). Paris: Minuit.
1968 (1971) *Prolégomènes à la théorie du langage* (Fr. çeviri). Paris: Minuit.
1971 *Essais linguistiques* (üç yazı Fr. çev.). Paris: Minuit.
1985 *Nouveaux essais*. Paris. PUF.

HUISMANN, Denis
1993 *Dictionnaire des mille œuvres clés de la philosophie*. Paris: Nathan.

IŞIK, Gül
1978 *Montale'nin Şiir Evreninde Anlamsal Yapılar*. İstanbul: İ. Ü. Ed. Fak.

İMER, Kâmile, Ahmet KOCAMAN, A. Sumru ÖZSOY ve başkaları
2011 *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.

INGARDEN, Roman
1993 *L'œuvre d'art littéraire* (Fr. çev.). Lozan: L'Âge d'Homme.

IFRI, Pascal
1983 *Proust et son narrataire dans "À la recherche du temps perdu"*. Cenevre: Droz.

ISER, Wolfgang
1985 *L'Acte de lecture. Théorie de l'effet esthétique* (Fr. çev.). Brüksel: Pierre Mardaga.

JACOB, André
1969 *100 points de vue sur le langage*. Paris: Klincksieck.
1973 *Genèse de la pensée linguistique*. Paris; Armand Colin.
1976 *Introduction à la philosophie du langage*. Paris: Gallimard.

JAKOBSON, Roman
1963-1973 *Essais de linguistique générale* (Fr. çev.). Paris: Minuit (2 cilt).
1973 *Questions de poétique* (Fr. çev.). Paris: Seuil.
1975 *Coup d'œil sur le développement de la sémiotique*. Bloomington: Indiana University.
1984 *Une vie dans le langage. Autoportrait d'un savant* (Fr. çev.). Paris: Minuit.
1986 *Russie folie poésie* (Fr. çev.). Paris. Seuil.
1990 *Sekiz Yazı* (yazılarından seçmeler). İstanbul: Düzlem (çev.: M. Rifat-S. Rifat).
1995 "Bir Şiir Sanatı Bilimine Doğru" (Tr çev.), *Yazın Kuramı: Rus Biçimcilerinin Metinleri* (T. Todorov). İstanbul: YKY, s. 13-16 (3. baskı, 2010).
1995 "Sanatta Gerçekçilik Üstüne" (Tr. çev.), *Yazın Kuramı: Rus Biçimcilerinin Metinleri* (T. Todorov). İstanbul: YKY, s. 91-101 (3. baskı, 2010).

JAUSS Hans Robert
1978 *Pour une esthétique de la réception* (Fr. çev.). Paris: Gallimard.
1988 *Pour une herméneutique littéraire* (Fr. çev.) Paris: Gallimard.

JOUVE, Vincent
2001 *La Poétique du roman*. Paris: Armand Colin; 3. baskı, 2010.

JULLIARD, Jacques ve Michel WINOCK (yön.)
1996 *Dictionnaire des intellectuels français*. Paris: Seuil.

KALINOWSKI, Georges
1985 *Sémiotique et philosophie*. Paris-Amsterdam: Hadès-Benjamins.

KIBÉDI – VARGA, Aron
1970 *Rhétorique et littérature. Études de structures classiques*. Paris: Didier.
1989 *Discours, récit et image*. Brüksel: Mardaga.

KRISTEVA, Julia
1969 *Semeiotikè. Recherches pour une sémanalyse*. Paris: Seuil.
1970 *Le texte du roman*. La Haye: Mouton.
1974 *La révolution du langage poétique*. Paris: Seuil.
1981 *Le langage, cet inconnu*. Paris: Seuil.

LACAN, Jacques
1973 *Les quatre concepts fondamentaux de la psychanalyse* (Le Séminaire, Livre XI, 1964). Paris: Seuil.

LADMIRAL, Jean-René
1979 *Traduire: théorèmes pour la traduction*. Paris: Payot; gözden geçirilmiş ve yeni bir önsözle genişletilmiş baskı, Paris, Gallimard, 1994. (Yeni önsözün Tr. çev.: "Genel Çeviribilim Sorunları", [çev.: M. Rifat-S. Rifat], *Çeviri(bilim) Nedir?* (haz. M. Rifat), İstanbul, Dünya, 2004, s. 211-229; gözden geçirilmiş ve genişletilmiş 2. baskı, Sel, 2008, s. 137-148; 3. baskı, 2012).

LANDOWSKI, Éric
1989 *La société réfléchie. Essais de socio-sémiotique*. Paris: Seuil.
1997 *Présences de l'autre. Essais de socio-sémiotique II*. Paris: PUF.
2004 *Passions sans nom. Essais de socio-sémiotique III*. Paris: PUF.
2005 *Les interactions risquées*. Limoges: PULIM.

LARIVAILLE, Paul
1974 "L'analyse (morpho)logique du récit", *Poétique*, 19. Paris: Seuil.

LEFEBVE, Maurice-Jean
1971 *Structure du discours de la poésie et du récit*. Neuchâtel: La Baconnière.

LEMAÎTRE, Henri
1985 *Dictionnaire Bordas de littérature française et francophone*. Paris: Bordas.

LEPSCHY, Giulio C.
1976 *La linguistique structurale* (Fr. çev.). Paris: Payot.

LÉVI-STRAUSS, Claude
1949 *Les structures élémentaires de la parenté*. Paris: PUF.
1958 *Anthropologie structurale*. Paris: Plon.
1974 *Anthropologie structurale deux*. Paris: Plon.

LINDEKENS, René
1971 *Éléments pour une sémiotique de la photographie*. Paris-Brüksel: Didier-Aimav.
1976 *Essais de sémiotique visuelle*. Paris: Klincksieck.

LOCKE, John
1972 *Essai philosophique concernant l'entendement humain* (Fr. çev.). Paris: Vrin.

LOTMAN Yuri (Iouri)
1973 *La structure du texte artistique* (Fr. çev.). Paris: Gallimard.
1977 *Esthétique et sémiotique du cinéma* (Fr. çev.). Paris: Éditions sociales.

LYONS, John
1970 *Linguistique générale* (Fr. çev.). Paris: Larousse (*Introduction to Theoretical Linguistics* adlı İngilizce aslından yapılan Tr. çev.: *Kuramsal Dilbilime Giriş*, Ankara, TDK, 1983; çev.: A. Kocaman).

1978 *Éléments de sémantique* (Fr. çev.). Paris: Larousse.
1980 *Sémantique linguistique* (Fr. çev.). Paris: Larousse.

MAINGUENEAU, Dominique
1976 *Initiation aux méthodes de l'analyse du discours*. Paris: Hachette.
1993 *Éléments de linguistique pour le texte littéraire*. Paris: Dunod (gözden geçirilmiş 3. baskı).
1994 *L'énonciation en linguistique française*. Paris: Hachette.
1996 *Aborder la linguistique*. Paris: Seuil.
2009 *Les termes clés de l'analyse du discours*. Paris: Seuil.

MAKARYK, Irena R. (yön.)
1993(1995) *Encyclopedia of Contemporary Literary Theory*. Toronto-Buffalo-Londra: University of Toronto Press.

MALMBERG, Bertil
1968 *Les nouvelles tendances de la linguistique* (Fr. çev.). Paris, PUF (gözden geçirilmiş 2. baskı).

MAN, Paul de
1989 *Allégories de la lecture. Le langage figuré chez Rousseau, Nietzsche, Rilke et Proust* (Fr. çev.). Paris: Galilée.

MARCUS, Solomon
1978 *La Sémiotique formelle du folklore*. Paris: Klincksieck.

MARIN, Louis
1971 *Études sémiologiques. Écritures, peintures*. Paris: Klincksieck.
1971 *Sémiotique de la passion. Topiques et figures*. Paris: Aubier-Montaigne.
1978 *Le récit est un piège*. Paris: Minuit.

MAROUZEAU, Jules
1951 *Lexique de la terminologie linguistique*. Paris: Paul Geuthner (3. baskı).

MARTINET, André
1960 *Éléments de linguistique générale*. Paris: Armand Colin (Tr. çev.: *İşlevsel Genel Dilbilim*, Ankara, Birey ve Toplum, 1985; çev.: B. Vardar).

MARTINET, André (yön.)
1968 *Le Langage*. Paris: N R F (Encyclopédie de la Pléiade).

MARTINET, Jeanne
1973 *Clefs pour la sémiologie*. Paris: Seghers.

MÉLÉTINSKI, E. M.
1970 "L'étude structurale et typologique du conte", *Morphologie du conte* (V. Propp). Paris: Seuil (Tr. çev.: "Masalın Yapısal ve Tipolojik İncelemesi", *Masalın Biçimbilimi* (V. Propp), İstanbul, İş Kültür, 2008, 2. baskı, 2011, s. 175-218; çev.: M. Rifat-S. Rifat).

MELETINSKIJ, E. M. ve başkaları
1977 *La Struttura della fiaba* (İt. çev.). Palermo: Sellerio.

MESCHONNIC, Henri
1970-1977 *Pour la poétique*. Paris: Gallimard (4 cilt).

METZ, Christian
1968 *Essais sur la signification au cinéma*. Paris: Klincksieck.
1971 *Langage et cinéma*. Paris: Larousse.
1977 *Essais sémiotiques*. Paris: Klincksieck.

MOLINIÉ, Georges
1998 *Sémiostylistique. L'effet de l'art*. Paris: PUF.
2004 *La stylistique*. Paris: PUF.

MOLINIÉ, Georges ve Jean MAZALEYRAT
1989 *Vocabulaire de la stylistique*. Paris: PUF.

MORAN, Berna
1971 *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: İ. Ü. Ed. Fak.; İstanbul, Cem, 1991; İstanbul, İletişim, 1999.

MORRIS, Charles William
1938 "Foundations of the theory of Signs", *International Encyclopedia of Unified Science*, cilt 1, sayı 2. Chicago: The University of Chicago Press (sonradan *Writings on the General Theory of Signs*'da).
1946 *Signs, Language and Behaviour*. New York: Prentice Hall (yeni baskı 1955).
1971 *Writings on the General Theory of Signs*, La Haye: Mouton.

MOUNIN, Georges (yön.),
1963 *Les problèmes théoriques de la traduction*. Paris: Gallimard (yeni baskı, Lille, Presses Universitaires de Lille, 1994).
1967 *Histoire de la linguistique, des origines au XXe siècle*. Paris: PUF (2. baskı, 1970).
1970 *Introduction à la sémiologie*. Paris: Minuit.
1972[1] *La linguistique du XXe siècle*. Paris: PUF (2. baskı, 1975).
1972[2] *Clefs pour la sémantique*. Paris: Seghers.
1974 *Dictionnaire de la linguistique*. Paris: PUF (yeni baskı, Quadrige dizisi, 1993).

MUKAŘOVSKÝ, Jan
1970 "L'art comme fait sémiologique", *Poétique*, 3. Paris: Seuil.

NASH, R.
1968 *Multilingual Lexicon of Linguistics and Philology: English, Russian, German, French*. Coral Gables, Florida: University of Miami Press.

NEF, Frédéric (yön.)
1976 *Structures élémentaires de la signification*. Brüksel: Complexe.

NIDA, Eugene A.
1964 *Toward a Science of Translating*. Leiden: Brill.

ÖZEK, Veyis
1980 *Mimarlıkta Gösterge ve Simge. Eşik Aşamasının Belirlenmesi*. Trabzon: Karadeniz Teknik Ü. İnş. ve Mim. Fak.

PARIENTE, Jean-Claude ve Gabriel G. BÈS
1973 *La linguistique contemporaine*. Paris: PUF.

PARRET, Herman
1987 *Prolégomènes à la théorie de l'énonciation. De Husserl à la pragmatique*. Berne-Francfort-s. Main-New York-Paris: Peterlang.

PARRET, Herman, Hans-Georg RUPRECHT ve başkaları
1985 *Exigences et perspectives de la sémiotique. Recueil d'hommages pour Algirdas Julien Greimas/Aims and Prospects of Semiotics. Essays in Honor of Algirdas Julien Greimas*. Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins, 2 cilt.

PAVEL, Thomas
1976 *La syntaxe narrative des tragédies de Corneille*. Paris: Klincksieck.

PEIRCE, Charles Sanders
1978 *Écrits sur le signe* (Fr. çev.). Paris: Seuil.
1987 *Textes fondamentaux de sémiotique* (Fr. çev.). Paris: Méridiens-Klincksieck.

PERROT, Jean
1969 *La linguistique*. Paris: PUF (Que sais-je? dizisi), 8. baskı.

POTTIER, Bernard
1967 *Présentation de la linguistique, fondements d'une théorie*. Paris: Klincksieck.
1974 *Linguistique générale*. Paris: Klincksieck.
1987 *Théorie et analyse en linguistique*. Paris: Hachette.
1992 *Sémantique générale*. Paris: PUF.

POTTIER, Bernard (yön.)
1973 *Le langage*. Paris: Centre d'Étude et de Promotion de la Lecture.
1980 *Les sciences du langage en France au XXe siècle*. Paris: Selaf, 2 cilt; yeni baskı, Paris, Peeters, 1992.

POUILLON, Jean
1946 *Temps et Roman*. Paris: Gallimard.

POULET, Georges (yön.)
1971 *Les chemins actuels de la critique*. Paris: Plon.

PRIETO, Luis J.
1966 *Messages et signaux*. Paris: PUF.
1975 *Études de linguistique et sémiologie générales*. Paris: Droz.

PROPP, Vladimir
1970 *Morphologie du conte* (Fr. çev.). Paris: Seuil. (Tr çev.: *Masalın Biçimbilimi*, yeni çeviri, İstanbul, İŞ Kültür, 2008, 2. baskı, 2011; çev.: M. Rifat-S. Rifat).
1983 *Les racines historiques du conte merveilleux* (Fr. çev.). Paris: Gallimard.
1987 *Les fêtes agraires russes* (Fr. çev.). Paris: Maisonneuve et Larose.
1995, 2008 "Olağanüstü Masalların Dönüşümleri" (Tr. çev.), *Yazın Kuramı: Rus Biçimcilerinin Metinleri* (T. Todorov). İstanbul: YKY, s. 220-246 (3. baskı, 2010); V. Propp, *Masalın Biçimbilimi* (Tr. çev.). İstanbul, İŞ Kültür, 2008, s. 149-174 (2. baskı, 2011).
2008 *Masalın Biçimbilimi* bkz. *Morphologie du conte*, 1970.

RAIMOND, Michel
1987 *Le roman*. Paris: Armand Colin; 2. Baskı, 2000.

RASTIER, François
1973 *Essais de sémiotique discursive*. Paris: Mame.
1987 *Sémantique interprétative*. Paris: PUF.
1991 *Sémantique et recherches cognitives*. Paris: PUF.

RÉCANATI, François
1979 *La transparence et l'énonciation. Pour introduire à la pragmatique*. Paris: Seuil.
1981 *Les énoncés performatifs. Contribution à la pragmatique*. Paris: Minuit.

REY-DEBOVE, Josette
1979 *Sémiotique: lexique*. Paris: PUF.

RICŒUR, Paul

1983-1984-1985 *Temps et récit* (3 cilt). Paris: Seuil. (İlk iki cildin Tr. çev., üç cilt olarak: *Zaman ve Anlatı 1: Zaman-Olayörgüsü-Üçlü Mimesis*, İstanbul, YKY, 2007, çev.: M. Rifat-S. Rifat; *Zaman ve Anlatı 2: Tarih ve Anlatı*, İstanbul, YKY, 2009, çev.: M. Rifat; *Zaman ve Anlatı 3: Kurmaca Anlatıda Zamanın Biçimlenişi*, İstanbul, YKY, 2012, çev.: M. Rifat).

1995 *La critique et la conviction*. Paris: Calman-Lévy; 2. baskı, Paris, Hachette (Littératures), 2006 (Tr. çev.: *Eleştiri ve İnanç*, İstanbul,YKY, 2010, çev.: M. Rifat).

1997-2012 *Zaman ve Anlatı 1, 2, 3* bkz. *Temps et récit*, 1983-1985.

2010 *Eleştiri ve İnanç* bkz. *La critique et la conviction*, 1995.

RİFAT, Mehmet

1976 *Yazınsal Betik Üstüne Araştırmalar*. İstanbul.

1978 *Roman Kurgusu ve Yapısal çözümleme: Michel Butor'un Değişim'i*. İstanbul: İ. Ü. YDYO (gözden geçirilmiş 2. baskı, İstanbul, YKY, 2012).

1980 "Essai d'analyse d'un conte: 'les trois devins'", *Degrés* (Brüksel), 23, s. e1-e16.

1982 *Genel Göstergebilim Sorunları: Kuram ve Uygulama*. İstanbul: Alaz; gözden geçirilmiş 2. baskı, İstanbul: Sözce, 1986.

1983 *Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları (Temel Metinlerin Çevirisiyle Birlikte)*. İstanbul: Yazko.

1987 "Réflexions sémiotiques sur la pratique et l'enseignement de la traduction", *Le français dans le monde*, Paris, Hachette, Ağustos-Eylül ("Retour à la traduction" özel sayısı), s. 33-39.

1990 *Dilbilim ve Göstergebilimin Çağdaş Kuramları*. İstanbul: Düzlem.

1992 *Göstergebilimin ABC'si*. İstanbul: Simavi.

1993 *Homo Semioticus*. İstanbul. YKY; gözden geçirilmiş 4. baskı, İstanbul, Om, 2001.

1995 "Göstergebilimsel Açıdan Çeviri Etkinliği, Çeviri Kuramı ve Çeviri Kuramının Kuramı", *Çeviri ve Çeviri Kuramı Üstüne Söylemler* (yay. haz. M. Rifat). İstanbul: Düzlem, s. 5-72 (sonradan gözden geçirilmiş olarak *Çeviri Seçkisi 1: Çeviriyi Düşünenler*'de [haz. M. Rifat], 1. baskı, İstanbul, Dünya, 2003; genişletilmiş 2. baskı, İstanbul, Sel. 2008).

1996 *Göstergebilimcinin Kitabı* (*Göstergebilimin ABC'si*'nin genişletilmiş 2. baskısı). İstanbul: Düzlem.
1997[1] "À la recherche de l'identité narrativo-discursive du 'Petit Chaperon rouge' de Charles Perault—Une mise en œuvre des procédures d'analyse sémiotique", *Multiculturalism: Identity and Otherness/ Multiculturalisme: identité et altérité* (yay. haz.: N. Kuran-Burçoğlu), İstanbul: Boğaziçi University Press.
1997[2] *Gösterge Avcıları. Şiiri Okuyan Şairler 1.* İstanbul: YKY; gözden geçirilmiş 2. baskı, İstanbul, OM, 2000.
1998 Bkz. 2008[1].
1999 *Gösterge Eleştirisi.* İstanbul. Kaf; genişletilmiş 2. baskı, İstanbul, Tavanarası, 2002.
2004 *Eleştiri Seçkisi: Eleştirel Bakış Açıları* (haz. M. Rifat). İstanbul: Dünya.
2007[1] *Metnin Sesi.* İstanbul: İş Kültür (2. baskı, 2011).
2007[2] *Homo Semioticus ve Genel Göstergebilim Sorunları.* İstanbul: YKY (2. baskı, 2011).
2008[1] *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları: 1. Tarihçe ve Eleştirel Düşünceler; 2. Temel Metinler.* İstanbul: YKY; genişletilmiş 4. baskı (1. cildin 5. baskısı, 2013).
2008[2] *Yaklaşımlarıyla Eleştiri Kuramcıları.* İstanbul: Sel.
2008[3] *Bizim Eleştirmenlerimiz* (yön. M. Rifat). İstanbul: İŞ Kültür.
2008[4] *Roland Barthes: "Yazma Arzusu"* (haz. M. Rifat). İstanbul: Sel.
2009 *Marcel Proust ya da Bir Roman Yaratmak.* İstanbul: İş Kültür.
2012[1] *Entelektüel Anlatıyı mı Savunuyorum?* İstanbul: YKY.
2012[2] *Roman Kurgusu ve Yapısal Çözümleme: Michel Butor'un* Değişim*'i.* İstanbul: YKY (gözden geçirilmiş 2. baskı).
2012[3] *Texture romanesque et analyse structurale: La Modification de Michel Butor* (*Roman Kurgusu ve Yapısal Çözümleme*'nin ayrı basım olarak Fransızca özeti). İstanbul: YKY.

RİFAT, M. (yay. haz), B. AKSOY, I. BENGİ, S. KARANTAY, N. KURAN
1995 *Çeviri ve Çeviri Kuramı Üstüne Söylemler.* İstanbul: Düzlem.

RİFAT, M. (yay. haz.) A. AKAY, N. AKSOY, K. BEK, N. KURAN, S. RİFAT
1996 *Eleştiri ve Eleştiri Kuramı Üstüne Söylemler.* İstanbul: Düzlem.

RİFAT, M. (haz.)
2003 *Çeviri Seçkisi 1: Çeviriyi Düşünenler*. İstanbul: Dünya; genişletilmiş 2. baskı, İstanbul, Sel, 2008.
2004 *Çeviri Seçkisi, 2: Çeviribilim) Nedir?*. İstanbul: Dünya; genişletilmiş 2. baskı, İstanbul, Sel, 2008; 3. baskı, 2012

RİFAT, M., S. RİFAT, A. KOŞ, D. TEKGÜL
2010 *Göstergebilim, Dilbilim ve Çeviribilim Terimleri Sözlüğü (Fransızca-Türkçe/İngilizce-Türkçe/ İtalyanca-Türkçe)*. İstanbul: Sel.

RİFAT, Sema
1976 "Göstergebilimsel Uygulamalar: 'Hürrem Sultana Gazel' " bkz. Bayrav, Süheylâ ve başkaları.
1993 "Metni Kim Oluşturur? Yazar mı? Okur mu?", *Kuram* 3, s. 17-18. İstanbul: Kur.
1994 "Metnin İçindeki Okur", *Kuram 5*, s. 23-24. İstanbul: Kur.
1996[1] "Yapıt-Okur İlişkisi ve Umberto Eco", *Eleştiri ve Eleştiri Kuramı Üstüne Söylemler* (yay. haz. M. Rifat), s. 43-56. İstanbul: Düzlem.
1996[2] "Ungaretti'nin Şiir Sanatı Üstüne Notlar", *Şiir ve Şiir Kuramı Üstüne Söylemler*. İstanbul: Düzlem, s. 89-104.

RIFFATERRE, Michael
1971 *Essais de stylistique structurale*. Paris Flammarion.
1979 *La production du texte*. Paris: Seuil.
1983 *Sémiotique de la poésie* (Fr. çev.). Paris: Seuil.

ROGER, Jérôme
2005 (2007) *La critique littéraire*. Paris: Armand Colin.

RUSS, Jacqueline
1991 *Dictionnaire de philosophie*. Paris: Bordas.

RUWET, Nicolas
1972 *Langage, musique, poésie*. Paris: Seuil.

SAPIR, Edward
1921 *Language*. Harcourt: Brace and World.
1968 *Linguistique* (Fr. çev.). Paris: Minuit.

SAUSSURE, Ferdinand de Saussure
1972 *Cours de linguistique générale*. Paris: Payot. (Tr. çev.: *Genel Dilbilim Dersleri*, 2 cilt, Ankara: TDK; çev.: B. Vardar; İng. çev.: *Course in General Linguistics*, New York, Mc Graw-Hill, 1966; İt. çev.: *Corso di linguistica generale*, T. de Mauro'nun önsözü, çevirisi ve açıklamalarıyla, Bari, Laterza, 1967).

SCHAFF, Adam
1969 *Langage et connaissance*. Paris: Anthropos; Points dizisi, 1974.

SEARLE, John Rogers
1972 *Les actes de langage* (Fr. çev.). Paris: Hermann (İngilizce aslı *Speech Acts*'ten Tr. çev.: *Söz Edimleri*, Ankara, Ayraç, 2000; çev.: R. L. Aysever).
1982 *Sens et expression* (Fr. çev.). Paris: Minuit.

SEBEOK, Thomas A.
1974 "Semiotics: A Survey of the State of the Art", *Current Trends in Linguistics* (yay. haz. T. A. Sebeok), cilt 12, La Haye-Paris: Mouton, s. 211-264.

SEBEOK, Thomas A. (yön.)
1986 *Encyclopedic Dictionary of Semiotics*. Berlin-New York-Amsterdam: Mouton de Gruyter, 3 cilt.

SEBEOK, Thomas A. ve J. UMIKER-SEBEOK
1988 *The Semiotic Web 1987*. Berlin-New York-Amsterdam: Mouton de Gruyter.

SPITZER, Leo
1970 *Études de style* (Fr. çev.). Paris: Gallimard.

STALLONI, Yves
2006 *Dictionnaire du roman*. Paris: Armand Colin.

ŞKLOVSKİ, Viktor
1995[1] "Teknik Olarak Sanat" (Tr. çev.), *Yazın Kuramı: Rus Biçimcilerinin Metinleri* (T. Todorov). İstanbul: YKY, s. 71-90 (3. baskı, 2010).

1995[2] "Öykünün ve Romanın Kuruluşu" (Tr. çev.) *Yazın Kuramı: Rus Biçimcilerinin Metinleri* (T. Todorov). İstanbul: YKY, s. 160-185 (3. baskı, 2010).

TADIÉ, Jean-Yves
1987 *La critique littéraire*. Paris: Belfond.
1990 *Le roman au XXe siècle*. Paris: Belfond.

TESNIÈRE, Lucien
1959 *Éléments de syntaxe structurale*. Paris: Klincksieck (2. baskı, 1976).

TİNYANOV, Yuri
1995[1] "Kuruluş Kavramı" (Tr. çev.), *Yazın Kuramı: Rus Biçimcilerinin Metinleri* (T. Todorov). İstanbul: YKY, s. 107-111 (3. baskı, 2010).
1995[2] "Yazınsal Evrim Üstüne" (Tr. çev.), *Yazın Kuramı: Rus Biçimcilerinin Metinleri* (T. Todorov). İstanbul: YKY, s. 112-129 (3. baskı, 2010).

TİNYANOV, Yuri ve Roman JAKOBSON
1995 "Yazınsal ve Dilsel İncelemelerin Sorunları" (Tr. çev.), *Yazın Kuramı: Rus Biçimcilerinin Metinleri*. İstanbul: YKY, s. 130-132 (3. baskı, 2010).

TODOROV, Tzvetan
1965 *Théorie de la littérature. Textes des formalistes russes* (derleyen, Fransızcaya çeviren ve sunan: T. Todorov). Paris: Seuil (Tr. çev.: *Yazın Kuramı: Rus Biçimcilerinin Metinleri*, İstanbul, YKY, 1995; 3. baskı 2010; çev.: M. Rifat-S. Rifat).
1967 *Littérature et signification*.Paris: Larousse.
1968 *Qu'est-ce que le structuralisme ? 2. Poétique*. Paris, Seuil, ; 2. baskı Points dizisi, 1973.
1969 *Grammaire du Décaméron*. La Haye. Mouton.
1970 *Introduction à la littérature fantastique*. Paris: Seuil (Tr. çev.: *Fantastik: Edebi Türe Yapısal Bir Yaklaşım*, İstanbul, Metis, 2004; çev.: N. [Tanyolaç-] Öztokat).
1971 *Poétique de la prose*. Paris: Seuil.

1977 *Théories du symbole*. Paris: Seuil.
1978[1] *Symbolisme et interprétation*. Paris: Seuil.
1978[2] *Les genres du discours*. Paris: Seuil.
1981 *Mikhaïl Bakhtine: le principe dialogique* (*Écrits du Cercle de Bakhtine* ile birlikte). Paris: Seuil.
1984 *Critique de la critique*. Paris: Seuil (Tr. çev.: *Eleştirinin Eleştirisi*, İstanbul, İŞ Kültür, 2011; çev.: M. Rifat-S. Rifat ; İng. çev. *Literature and its Theorists*, Londra, Routledge &. Kegan Paul, 1987).
1995 *Yazın Kuramı: Rus Biçimlerinin Metinleri* bkz. *Théorie de la littérature*, 1965.
2011 *Eleştirinin Eleştirisi* bkz. *Critique de la critique*, 1984.

TOGEBY, Knud
1965 *Structure immanente de la langue française*. Paris: Larousse, 2. baskı.

TOMAŞEVSKİ, Boris
1995[1] "Dize Üstüne" (Tr. çev.), *Yazın Kuramı: Rus Biçimcilerinin Metinleri* (T. Todorov). İstanbul: YKY, s. 145-159 (3. baskı, 2010).
1995[2] "Tema Örgüsü" (Tr. çev.), *Yazın Kuramı: Rus Biçimcilerinin Metinleri* (T. Todorov). İstanbul: YKY, s. 247-287 (3. baskı, 2010).

TROUBETZKOY, Nikolaï
1949 *Principes de phonologie* (Fr. çev.). Paris: Klincksieck.

ULDALL, Hans Jorgen
1957 *Outline of Glossematics*, *Travaux du Cercle linguistique de Copenhague* dizisi, Cilt X/1, Kopenhag.

VACHEK, J. ve J. DUBSKY
1970 *Dictionnaire de linguistique de l'École de Prague*. Comité international permanent des linguistes (C.I.P.L.), Publication de la commission de terminologie, Utrecht/Anvers: Spectrum éditions.

VAN DIJK, T. A.
1973 "Grammaires textuelles et structures narratives", *Sémiotique narrative et textuelle* (yay. haz. Cl. Chabrol), Paris: Larousse, s. 177-207.

VARDAR, B., N. GÜZ, E. ÖZTOKAT, M. RİFAT, O. SENEMOĞLU
1978 *Başlıca Dilbilim Terimleri*. İstanbul: İ. Ü. Yabancı Diller Yüksek Okulu.

VARDAR, B. (yön.), N. GÜZ, E. ÖZTOKAT, M. RİFAT, O. SENEMOĞLU, E. SÖZER
1980 *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*: Ankara, TDK.

VÉRON, Éliseo
1987 *La sémiosis sociale: fragments d'une théorie de la discursivité*. Saint-Denis: Presses Universitaires de Vincennes.

VICTOROFF, David
1978 *La publicité et l'image*. Paris: Denoël-Gonthier.

VINAY, Jean-Paul ve Jean DARBELNET
1958 *Stylistique comparée du français et de l'anglais*. Paris: Didier; gözden geçirilmiş ve düzeltilmiş yeni baskı, 1973.

VİNOGRADOV, Viktor
1995 "Biçembilimin Görevleri Üstüne" (Tr. çev.), *Yazın Kuramı: Rus Biçimcilerinin Metinleri* (T. Todorov). İstanbul: YKY, s. 102-106 (3. baskı, 2010).

WELLEK, René ve Austin WARREN
1971 *La théorie littéraire* (Fr. çev.). Paris: Seuil (*Theory of Literature* adlı İng. aslından Tr. çev.: *Yazın Kuramı*, İstanbul, Altın Kitaplar; 2. baskı, İstanbul, Adam, 2002; çev.: Y. Salman-S. Karantay).

WINKIN, Yves (yön.)
2000 *La Nouvelle communication* (Fr. çev.). Paris: Seuil, Points dizisi.

YÜCEL, Tahsin
1979 *Anlatı Yerlemleri*. İstanbul: Ada; 2. ve 3. baskı, İstanbul: YKY, 1992, 1995.
1982[1] *Yapısalcılık*. İstanbul: Ada; güncelleştirilmiş 2. baskı, İstanbul: YKY, 1999.
1982[2] *Yazının Sınırları*. İstanbul: Adam; 2. baskı, İstanbul: YKY, 1999.

1997 *İnsanlık Güldürüsü'nde Yüzler ve Bildiriler*. İstanbul: YKY.
2012 *Kendine Doğru Yolculuk*. İstanbul: Can.

YÜKSEL, Ayşegül
1981 *Yapısalcılık ve Bir Uygulama: Melih Cevdet Anday Tiyatrosu Üstüne*. İstanbul: Yazko; 2. baskı, Ankara, Gündoğan.

ZILBERBERG, Claude
1972 *Une lecture des 'Fleurs du mal' de Baudelaire*. Paris: Mame.
1988 *Raison et poétique du sens*. Paris: PUF.
2006 *Éléments de grammaire tensive*. Limoges: PULIM:

ORTAK YAPITLAR
Dilbilim Terimleri Sözlüğü. Ankara: TDK,1949.
La linguistique. Paris: Larousse (Encyclopoche dizisi), 1977.
La linguistique. Paris: Charles-Henri Favrod, 1978.

DERGİLER:
Cahiers Évangile, Paris: Cerf.
Communications, Paris: Seuil.
Degrés, Brüksel.
Dilbilim (ilk altı sayı), İstanbul: İ. Ü. YDYO.
Documents (*Actes sémiotiques*), Paris: EHESS.
Langages, Paris: Didier-Larousse.
Langue française, Paris: Larousse.
Le Bulletin (Actes sémiotiques), Paris: EHESS.
Le français dans le monde, Paris: Hachette.
Nouveaux actes sémiotiques, Université de Limoges: PULIM.
Poétique, Paris: Seuil.
Semiotica, La Haye: Mouton.
Sémiotique et Bible, Lyon: Cadir.

KAVRAMLAR DİZİNİ

actio 208
açık anlatı 4, 141
açık söylem 4
açıklama 3, 16, 20, 40, 94, 131, 170, 189, 247, 252, 260, 274
açıklama işlevi 3, 20, 131
açıklık 3-4, 139, 140, 141, 142, 246, 261, 269, 273
adbilim 4, 8, 143, 181, 261, 269, 275
aksiyom 33, 47, 114
aksiyomatik 114
aletioloji 153
alımlama estetiği 5, 44, 75, 77, 104, 105, 124, 125, 126, 136, 137, 165, 273
alımlama göstergebilimi 75, 77, 104
altkarşıtlık 106
altmetin 121
Amerikan yapısalcılığı 68, 183, 203, 238
analepsis 90
anizokroni 90
anlam 3, 5-6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 33, 53, 59, 62, 67, 70, 71, 79, 81, 89, 93, 99, 100, 103, 104, 105, 106, 110, 114, 118, 127, 129, 131, 133, 136, 141, 146, 150, 151, 156, 157, 159, 163, 164, 165, 170, 172, 179, 180, 188, 192, 200, 202, 207, 208, 209, 220, 221, 223, 225, 226, 233, 234, 235, 236, 238, 239, 240, 241, 247, 248, 250, 251, 252, 253, 259, 262, 263, 268, 269, 270, 273, 275, 276
anlam ekseni 12, 250, 259, 269, 273
anlama 79, 93, 94, 149, 189, 195, 224, 225, 252
anlambilim 6-9, 29, 67, 78, 81, 101, 107, 109, 110, 121, 135, 163, 175, 180, 181, 182, 201, 210, 221, 223, 253, 262, 268, 269, 275
anlambirim 6, 10, 58, 59, 62, 209, 210, 217, 261, 268, 275
anlambirimcik 6, 8, 9, 10, 11, 60, 62, 121, 180, 181, 204, 259, 262, 269, 273, 275
anlambirimcik çözümlemesi 6, 8, 9, 10-11, 60, 62, 121, 180, 181, 259, 269, 273
anlambirimcik demeti 10, 11, 204, 262, 269, 275
anlamlama göstergebilimi 60, 102, 103, 181, 234
anlamlı bütün 12, 60, 105, 113, 114, 148, 206, 207, 222, 237, 239, 240
anlamsal bileşen 9, 223, 225, 253, 259
anlatı 3, 4, 7, 12-13, 14, 15, 16, 18, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 33, 36, 37, 39, 41, 44, 48, 49, 60, 66, 69, 71, 72, 73, 75, 78, 81, 84, 85, 86, 89, 90, 94, 96, 103, 104, 111, 115, 116, 131, 139, 140, 141, 143, 144, 145, 146, 147, 162, 167, 169, 171, 172, 173, 174, 176, 181, 185, 187, 188, 189, 190, 195, 197, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210,

217, 226, 233, 239, 240, 241, 242, 251, 261, 262, 263, 267, 268, 269, 275, 276
anlatı boyutu 4, 7, 13, 86, 103, 115, 131
anlatı çözümlemesi 104, 208, 239
anlatı dilbilgisi 115
anlatı göstergebilimi 13, 14, 15, 25, 33, 75, 103, 104, 116, 143, 189, 197, 242
anlatı hareketleri 21, 22, 90
anlatı hızı 21-24, 72, 81, 89, 90, 173, 197
anlatı izlencesi 3, 4, 12, 18, 24, 27, 78, 81, 85, 86, 94, 96, 115, 131, 139, 141, 143, 145, 146, 167, 172, 174, 204, 205, 206, 208, 209, 210, 226, 241, 242, 251, 269
anlatı kişisi 24-25, 33, 36, 73, 86, 131, 139, 143, 146, 147, 169, 171, 185, 197, 240, 241, 242, 261, 269, 275
anlatı kuramı 48, 84
anlatı mantığı 49, 189
anlatı programı 3, 12, 27, 262, 269, 275
anlatı ritmi 24
anlatı sesi 16, 90, 189, 190
anlatı sözdizimi 24, 94, 96, 115, 131, 185, 217
anlatı süresi 89
anlatı temposu 24
anlatıbilim 13-15, 39, 44, 90, 91, 104, 105, 170, 174, 185, 189, 233, 261, 269, 275
anlatıcı 12, 13, 15-16, 17, 18, 20, 21, 23, 36, 44, 69, 89, 90, 139, 144, 169, 170, 174, 233, 261, 268, 269, 275
anlatıcının işlevleri 3, 16, 17-21, 48, 89, 90, 120, 122, 131, 173, 217, 253, 260
anlatım 3, 6, 10, 23, 25-26, 40, 45, 60, 61, 62, 81, 91, 92, 97, 99, 102, 117, 118, 119, 121, 122, 127, 140, 142, 145, 149, 151, 200, 202, 203, 206, 221, 241, 246, 267, 273
anlatım düzlemi 3, 6, 10, 25, 60, 61, 62, 81, 119, 140, 203
anlatımın biçimi 25, 26, 45, 60, 91, 97, 102, 118, 119, 127, 201, 203, 221, 237, 241, 260, 274
anlatımın tözü 25, 26, 45, 60, 97, 102, 119, 203, 221, 270
anlatımsallık işlevi 26-27, 48, 54, 57, 96, 107, 123, 127, 128, 132, 229, 260, 267, 274
anlatının açıklığı 3, 4,
anlatının kapalılığı 141
anlatısal anlam bileşeni 226
anlatısal sözdizim bileşeni 226
anlatısal yapı 25, 67, 226, 263, 276
antropoloji 7, 104, 154, 155, 183, 199, 200, 237
antroposemiyotik 27, 61, 101, 104, 200, 259, 267, 273
arametinsellik 161
arayış 27, 64, 73, 115, 139, 167, 204, 262, 269, 275
artsüremli anlambilim 6
artsüremli dilbilim 27, 28, 81, 82, 267, 274

artsüremlilik 27, 28, 68, 83, 109, 197
aykırılık 31, 143, 240, 259, 267, 273

bağımlı anlambilim 10
bağımsız anlambirim 10
bağıntı 33, 36, 70, 114, 122, 127, 162, 175, 188, 202, 238, 239, 262, 269, 275
bağışçı 24, 33, 143, 185, 197, 242, 259, 267, 273
bağışçı-karşıtı 33, 143, 197, 259, 267, 273
bağlam 34, 48, 53, 78, 92, 128, 132, 202, 209, 252, 259, 267, 273
bağlantı 15, 18, 34, 46, 48, 71, 75, 76, 80, 93, 122, 123, 128, 132, 135, 190, 234, 259, 260, 269, 274
bağlantı işlevi 34, 123, 260, 269, 274
bakış açısı 16, 39, 49, 55, 63, 98, 105, 115, 118, 135, 169, 189, 190, 193, 205, 251, 262
başkalık 33
bedeniçi göstergebilimi 43, 53, 81, 101, 117, 124, 201
beklenti ufku 5, 43-44, 137, 173
belirleme 82, 103, 113, 127, 206
belirti 44, 96, 98, 180, 200, 206, 260, 263, 268, 270, 274
belirtici gösterge 98, 163, 263, 267
belit 33, 47, 114
belitsel dizge 114
benöyküsel anlatı 13, 16, 44, 90, 174, 233, 262
betimleme 7, 66, 67, 229
betimleyici göstergebilim 101, 164, 262, 267, 276
betimsel düzey 113, 114, 144, 228
biçem 227
biçembilim 45, 191, 227
biçim 25, 45, 92, 97, 99, 118, 119, 120, 142, 165, 185, 188, 197, 208, 220, 221, 227, 234, 235, 238, 241, 242, 246, 260
biçimbilim 46-47, 67, 133, 160, 162, 222, 235
biçimcilik 47, 195, 260, 268, 274
biçimselleştirme 47-48, 105, 144
bildiri 48, 67, 114, 122, 123, 128, 132, 147, 207, 228, 243, 247
bildirişim 34, 48, 57, 67, 102, 107, 122, 123, 126, 128, 131, 132, 133, 147, 160, 262
bildirişim göstergebilimi 102, 133, 160, 262
bildirişim işlevi 127
bilimkuramsal düzey 114, 144, 228
bilmek 79, 80, 86, 112, 139, 167, 205
birim 10, 33, 61, 70, 81, 96, 109, 113, 143, 147, 182, 207, 209, 221, 242, 251
birinci eklemlilik 10, 58
biyosemiyotik 49, 53, 101, 104
budun göstergebilimi ya da budungöstergebilim 51, 83, 104

budundilbilim 68, 259
buyurucu gösterge 98, 163
bürünbirim 203
bütünce 51, 83, 259, 267, 273

canlılar göstergebilim 43, 49, 53, 104, 117, 124, 201
coşku işlevi 19, 26, 54, 57, 96, 107, 123, 229, 244, 260, 267, 274
çağrı işlevi 27, 48, 57, 96, 107, 123, 127, 128, 132, 229, 244, 260, 267, 274
çağrışımsal bağıntı 57, 70, 175
çelişik 106
çelişiklik 33
çeviribilim 57-58, 135, 234, 263, 270, 276
çift eklemlilik 10, 58, 68, 132, 133
çizgisellik 58-59, 97, 198, 210
çoğul okuma 42, 59, 169, 170, 261, 269, 274
çoğul yerdeşlik 59, 60, 170, 236, 251, 261, 269, 275
çokanlamlılık 59-60, 217, 251, 269, 275
çokseslilik 35, 72
çözümleme 7, 10, 11, 12, 29, 42, 47, 51, 58, 60, 82, 89, 90, 92, 102, 103, 108, 111, 115, 121, 146, 147, 148, 155, 161, 193, 195, 222, 235, 237, 238, 240, 241, 249, 259, 267, 273

dağılımsal dilbilim 238
davranış göstergebilimi 61, 83, 104, 117, 124, 178, 183
değer nesne 167
değerbilim 133
değerlendirici gösterge 98, 163, 263
değilleme 71, 106
değiştirim 61-62, 259, 267, 273
denotatum 65, 66
derin anlam düzeyi 6
derin yapı 64, 82, 223, 224, 225
designatum 9, 65, 66, 163
deyişbilim 66, 227
dışöyküsel düzey 90
dianoioloji 153
diegesis 66
dil 3, 9, 12, 29, 30, 31, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 44, 48, 50, 53, 55, 57, 66, 67, 68, 70, 75, 78, 79, 81, 82, 83, 91, 92, 95, 96, 97, 99, 102, 103, 105, 109, 113, 117, 118, 119, 122, 123, 125, 126, 127, 128, 132, 135, 140, 143, 147, 148, 149, 150, 153, 156, 159, 160, 176, 182, 183, 194, 197, 198, 203, 207, 208, 209, 212, 213, 220, 223, 224, 226, 227, 228, 237, 238, 243, 260, 261, 267, 268, 270, 273, 274
dil cebiri 91, 117, 149
dil edimi kuramı 211
dilbilgisellik 224
dilbilgisi 9, 26, 27, 44, 46, 50, 67, 68, 100, 108, 148, 179, 210, 222, 223, 224, 236, 238
dilbilim 27, 28, 37, 39, 41, 44, 45, 50, 54, 57, 67-68, 81, 82, 87, 91, 100, 101, 103, 107,

109, 110, 117, 125, 132, 133, 145, 147, 148, 154, 160, 161, 177, 180, 181, 182, 183, 197, 198, 199, 200, 202, 203, 207, 209, 210, 221, 223, 225, 235, 237, 238, 239, 241, 243, 252, 261, 268, 274
dilyetisi 7, 67, 68, 147, 207, 260, 268, 274
dinleyici 34, 48, 123, 132
diyakroni 28
diyalojik eleştiri 36, 38, 69, 218, 219, 259, 267, 273
diyalojizm 35, 38, 69, 150, 151, 259, 267, 273
dizgesel bağıntı 69, 70, 71, 175
dizimsel bağıntı 70-71
dizimsel kurallar 224
dizisel bağıntı 31, 57, 69, 70-71, 175, 202
doğrulama işlevi 19, 131, 217, 260
dolaylı dönüşüm 122
dönüşüm 71, 90, 122, 146, 223, 224, 263, 270, 276
dönüşümsel kurallar 224
durak 22, 72
duraklatma 21, 72, 81, 90, 173, 197
durum öznesi 174
durum sözcesi 24, 72, 80, 174, 208, 209, 259, 270, 273
düzanlam 6, 72-73, 118, 233, 234
düzmece kahraman 24, 73, 130, 139, 185, 260, 268, 273
düzsöz 31, 73, 210, 259, 268, 273
düzsöz edimi 31, 73, 259, 268, 273
edebiyat 5, 24, 27, 28, 34, 35, 36, 38, 39, 42, 49, 51, 54, 55, 61, 76, 78, 79, 83, 87, 88, 104, 105, 108, 111, 124, 136, 142, 151, 152, 156, 159, 162, 164, 165, 199, 218, 220, 237, 239, 244, 245, 248, 262, 276
edebiyat göstergebilimi 27, 35, 36, 54, 78, 104, 105, 244
edim 24, 68, 71, 72, 78, 80, 81, 85, 86, 103, 125, 163, 174, 199, 205, 206, 208, 209, 224, 226, 241, 259, 261, 269, 270, 273, 275
edim öznesi 174
edim sözcesi 24, 72, 80, 174, 208, 209, 259, 270, 273
edimbilim 31, 45, 58, 68, 71, 72, 78-80, 101, 163, 181, 199, 209, 211, 262, 269, 275
edimsöz 31, 80, 210, 259, 268, 273
edimsöz edimi 31, 80, 259, 268, 273
edinç 81, 224, 259, 267, 273
edinim 24, 78, 80-81, 85, 86, 94, 205, 206, 241, 251, 259, 267, 273
egemen öğe 19, 246
eksilti 22, 81
eksiltme 21, 72, 81, 90, 173, 197
elocutio 207
elöyküsel anlatı 90, 233, 262, 268, 275
endosemiyotik 43, 81, 101, 200, 259, 267, 273
entertekstüalite 81, 161

esinleyici ilke 211
estetik işlev 127, 129, 164, 165, 183
eşbiçimlilik 81, 260, 268, 274
eşsüremli dilbilim 27, 28, 81, 82, 83, 274
eşsüremli inceleme 27, 81, 82-83, 185, 241, 260
eşsüremlilik 28, 50, 82, 83, 109, 149, 197, 202
etkisöz 31, 83, 210, 259, 269, 273
etkisöz edimi 31, 83, 259, 269, 273
etnosemiyotik 51, 83, 104
etosemiyotik 61, 83, 104, 117, 124
eyletim 24, 78, 81, 85, 86, 94, 96, 112, 206, 241, 261, 268, 274
eyleyen 24, 25, 78, 81, 85, 86, 94, 96, 111, 115, 131, 139, 143, 167, 205, 208, 209, 210, 218, 226, 241, 242, 245, 259, 267, 273
eyleyenler modeli 86, 115, 245, 261, 267, 275

fabula 14, 76, 77, 170, 171
figüratif boyut 103
film göstergebilimi 161
filoloji 29, 30, 34, 55, 56, 87-88, 135, 156, 213, 251
fonem 88
fonetik 88
fonoloji 88
formalizm 47

genel anlambilim 108, 109, 209, 210
gerilim(sellik) göstergebilimi 103, 263
glosematik 68, 91-92, 117, 120, 126, 127, 148, 149, 198, 260, 268, 274
gönderen 13, 24, 25, 85, 86, 94, 96, 111, 115, 128, 131, 170, 185, 205, 206, 241, 259, 267, 273
gönderge 27, 34, 48, 57, 65, 95, 96, 107, 123, 127, 128, 132, 167, 229, 238, 244, 246, 251, 252, 260, 262, 269, 274, 275
gönderge işlevi 27, 34, 48, 57, 96, 107, 123, 127, 128, 132, 229, 244, 260, 269, 274
gönderilen 13, 86, 94, 96, 111, 115, 128, 131, 170, 241, 259, 267, 273
gönderme 8, 65, 96, 98, 123, 262, 269, 275
görüntüsel gösterge 44, 96, 98, 121, 162, 180, 200, 206, 260, 268, 274
gösteren 14, 35, 61, 72, 81, 83, 89, 90, 97, 99, 102, 107, 109, 112, 118, 128, 133, 140, 141, 146, 167, 173, 180, 182, 187, 194, 197, 201, 237, 248, 263, 270, 276
gösterge 5, 6, 7, 8, 9, 12, 24, 25, 28, 34, 41, 44, 45, 47, 51, 59, 62, 63, 64, 65, 66, 68, 71, 83, 91, 92, 95, 96, 97-99, 100, 101, 102, 104, 107, 108, 111, 112, 113, 114, 118, 119, 120, 124, 126, 127, 131, 132, 135,

143, 147, 149, 153, 155, 156, 163, 164, 165, 167, 169, 178, 179, 180, 198, 200, 201, 202, 206, 208, 220, 226, 233, 234, 238, 239, 240, 259, 262, 263, 267, 269, 270, 273, 275, 276
gösterge eleştirisi 98, 99, 303
gösterge oluşum süreci 5, 65, 66
göstergebilim 4, 7, 8, 12, 25, 33, 40, 42, 43, 47, 51, 53, 54, 57, 58, 61, 67, 68, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 92, 95, 97, 99-105, 107, 110, 111, 112, 113, 114, 116, 117, 118, 119, 121, 123, 124, 127, 133, 148, 149, 151, 153, 154, 155, 156, 157, 159, 160, 162, 163, 164, 165, 170, 175, 176, 177, 180, 182, 185, 193, 198, 199, 200, 201, 202, 208, 209, 220, 221, 223, 225, 226, 228, 229, 233, 235, 239, 241, 244, 245, 252, 262, 269, 275, 276
göstergebilim grameri 67
göstergebilimsel dörtgen 33, 48, 105-106, 210, 226, 259, 269
göstergebilimsel üslupbilim 262
göstergeçözüm 103, 106, 150, 151, 262, 269, 275
göstergeler öğretisi 99, 153
göstergesel-anlatısal yapılar 8, 226, 235
gösterilen 6, 12, 14, 60, 61, 66, 73, 87, 97, 99, 102, 107, 109, 118, 167, 180, 182, 197, 201, 263, 270, 276
gösterim işlevi 27, 57, 96, 107, 123, 127, 229, 260, 269
gramatoloji 65, 66, 107-108, 236, 237, 242, 260, 268, 274
gücül okur 3, 17, 18, 20, 122, 253

hayvan göstergebilimi 43, 53, 61, 101, 104, 117, 124, 201, 255
hermenötik 251
hipertekst 117, 121
hipertekstüalite 117
hipotekst 121

içeriğin biçimi 4, 25, 45, 60, 91, 97, 102, 118, 119, 127, 180, 201, 204, 221, 237, 241, 260, 268
içeriğin tözü 4, 25, 45, 60, 97, 102, 118, 119, 180, 221, 263, 270, 276
içerik 3, 5, 6, 10, 22, 23, 25, 26, 29, 45, 60, 61, 62, 81, 91, 92, 97, 99, 102, 117, 118, 119, 127, 145, 149, 151, 204, 206, 221, 241, 267, 273
içerme 33
içkinlik 119-120, 260, 268, 274
içöyküsel düzey 90
ideolojik işlev 16, 20, 90, 120, 131, 260, 268, 274
ikicilik 120, 121, 136, 182, 183, 259, 267, 273
ikili karşıtlıklar 41, 121, 135
ikinci eklemlilik 10
ikon 96, 98, 121, 162, 260, 268, 274
ilerimetin 117, 121
ilerimetinsellik 91, 117, 121-122, 173

ileti 114, 128, 260, 274
iletişim 15, 16, 30, 48, 53, 67, 68, 75, 80, 86, 90, 115, 122, 131, 135, 136, 147, 165, 170, 200, 203, 210, 243, 267
iletişim işlevi 48, 90, 122, 131, 165, 267
ilişki 18, 27, 31, 33, 34, 35, 37, 48, 57, 69, 70, 85, 93, 96, 99, 107, 114, 121, 122, 123, 128, 132, 137, 167, 183, 201, 202, 208, 229, 234, 252, 260, 262, 269, 275
ilişki işlevi 18, 27, 34, 48, 57, 96, 107, 122-123, 128, 132, 229, 260
inandırıcı edim 80, 85
insan göstergebilimi 27, 43, 53, 61, 101, 104, 117, 124, 201
insanbilim 104, 110, 153, 183
inventio 207
istemek 80, 85, 86, 112, 167
işitim imgesi 97
işlev 3, 17, 18, 19, 20, 25, 26, 27, 33, 34, 43, 46, 48, 54, 57, 65, 73, 96, 107, 115, 120, 122, 123, 126-131, 136, 139, 143, 165, 185, 186, 197, 201, 215, 217, 228, 229, 240, 242, 243, 244, 246, 253, 260, 267, 268, 274
işlevler modeli 115
işlevsel dilbilim 58, 102, 127, 132-133, 136, 160, 164, 203, 261

kahraman 24, 37, 69, 73, 86, 129, 130, 139, 185, 260, 268, 273
kalkış dili 57
kapalı anlatı 4, 141
kapalılık 3, 4, 139-142, 246, 259, 267, 273
karnavalesk, 142-143
karşıçıkan 13, 33, 73, 81, 86, 111, 115, 131, 143, 197, 206, 241, 242, 261, 269, 275
karşı-izlence 24, 205
karşılıklı bağımlılık 127
karşıtlık 31, 33, 44, 84, 121, 143, 180, 182, 235, 261, 269, 275
kavrambilim 4, 8, 143, 181, 262, 269, 275
kavramsallaştırma 8, 48, 143-144, 222, 228
kendisine-anlatılan-kişi 3, 15, 16, 18, 90, 122, 144, 170, 261, 268, 275
kendisine-sözcelenen-kişi 170
kesit 83, 145, 146, 198, 208, 262, 269, 276
kesitleme 113, 145-146, 262, 269, 275
kinezik 147, 183, 200, 259, 260, 268, 273
kiplik 10, 86, 112
kişi 4, 5, 12, 13, 15, 18, 20, 24, 25, 37, 48, 78, 97, 129, 139, 141, 144, 146, 147, 151, 163, 169, 170, 174, 178, 185, 197, 207, 226, 245, 259, 261, 269, 275
kod 43, 48, 65, 67, 68, 132, 147, 228, 259, 267, 273
kompetans 171, 224
konu 4, 12, 14, 60, 77, 87, 97, 121, 122, 126, 132, 151, 187, 192, 200

konudil 113, 147-148, 227, 228, 260, 269, 274
konuşucu 34, 48, 78, 79, 123, 128, 132, 224
kronotop 35, 36, 38, 151-152, 259, 267, 273
kural gösterge 98

manipülasyon 85
mantık 9, 63, 99, 100, 110, 153, 178, 200
masal 7, 24, 46, 54, 101, 105, 111, 131, 139, 145, 185, 240, 242
masal çözümlemesi 54, 105
masalın biçimbilimi 189
metatekstüalite 229, 261, 268, 275
metin açıklama 28, 29, 87, 213
metindilbilim 68, 161, 270, 274
metinlerarası ilişki 89, 90, 150, 161, 171, 193, 260, 268, 274
metinlerarasılık 36, 38, 69, 81, 91, 150, 151, 161, 173, 260, 268, 274
metinsel yapı 226, 235
metinselleşme 226
mimesis 66, 96, 143, 162, 188
mit 7, 155
mitbilim 40
mitbirim 240
monolojik 36, 190
morfoloji 46, 47, 162
motif 176, 193

naif okur 16, 172
nedensizlik 68, 167, 197, 259, 267, 273
nesne 4, 13, 24, 50, 65, 69, 71, 72, 86, 94, 95, 96, 97, 98, 111, 115, 124, 130, 131, 162, 167, 174, 179, 190, 202, 206, 208, 241, 261, 269, 275
nesnenin göstergebilimi 54
nesnesel göstergebilim 262
nitel gösterge 98

odaklanma 39, 90, 169, 260, 268, 273
okuma 14, 18, 59, 89, 124, 125, 145, 146, 162, 169-170, 188, 236, 239, 261, 269, 274
okuma süresi 89
okur 5, 16, 18, 43, 77, 78, 125, 136, 137, 160, 170-172, 173, 192, 229, 234, 260, 269, 274
olayörgüsü 12, 14, 84, 142, 162, 188, 189, 212
olmak 13, 80, 85, 95, 99, 103, 131, 160, 188, 198, 245
oluş 92, 109, 249
oluşsal (genetik) yapısalcılık 92
onurlandırıcı sınama 115, 131, 172, 205, 206, 259
oyuncu 25, 143, 242, 259, 267
önmetinsellik 91, 173, 259, 267, 273
örnek okur 16, 77, 78, 171, 172, 173, 192, 229, 261, 268, 274
ötemetinsellik 91, 122, 161, 173, 221, 229, 234, 263, 270, 276
öyküleme 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 66, 89, 90, 120, 131, 173, 188, 189, 260, 269, 274
öyküleme işlevi 16, 17, 20, 90, 120, 131, 173, 260, 269, 274

özdeşlik 33
özet 22, 23, 173
özetleme 21, 72, 81, 90, 173
özne 13, 24, 71, 72, 78, 81, 85, 86, 94, 96, 111, 115, 126, 127, 131, 139, 143, 167, 174, 206, 208, 222, 226, 240, 241, 242, 263
öznenin göstergebilimi 54, 103, 177
öznesel göstergebilim 262
özöyküsel anlatı 13, 16, 44, 90, 174, 233, 262, 268, 275

paradigmatik 11, 25, 31, 33, 51, 57, 69, 70, 71, 119, 175, 180, 181, 226
paradigmatik bağıntı 57, 69, 70, 71, 175
paratekst 175, 261, 269, 275
paratekstüalite 175, 261, 269, 275
parodi 16, 90
pastiş 90
performans 171, 224
poetika 180, 242
proksemik 147, 183, 200, 262, 269, 275
prolepsis 90

retorik 65, 89, 100, 159, 171, 187, 208, 236, 237
ritim 90, 195
roman 14, 15, 17, 21, 22, 35, 36, 38, 39, 42, 64, 66, 84, 85, 94, 101, 123, 135, 141, 142, 145, 150, 151, 152, 172, 173, 189, 190, 244
Roman filolojisi 87, 88
ruh göstergebilimi ya da ruhgöstergebilim 104, 193, 262
ruhdilbilim 68, 135, 200, 262

sahne 23, 183, 197
sahneleme 21, 23, 90, 197
saldırgan 24, 129, 130, 185, 197, 259, 267, 273
salt retorik 179
sanat işlevi 129, 197, 244, 260, 269, 274
semantik 101, 201
sembol 98, 201, 206, 263, 270, 276
semeiotike 99, 155
semiosis 5, 25, 65, 66, 119, 178, 201-202, 262, 269, 275
semiyoloji 202
semiyotik 51, 101, 153, 155, 193, 202, 262
senkroni 202
sentagmatik bağıntı 70, 202
serüven zamanı 21, 22, 23
sesbilgisi 6, 67, 88, 121, 132, 160, 178, 182, 202, 204, 221, 261, 269, 273
sesbilim 6, 7, 26, 67, 81, 88, 120, 121, 132, 135, 136, 148, 160, 182, 183, 202, 203-204, 221, 261, 267, 268, 270, 273
sesbilimsel bileşen 222, 223, 225
sesbirim 10, 61, 62, 81, 88, 121, 180, 182, 203, 204, 221
sesbirimcik 11, 62, 204
sesbirimcik çözümlemesi 11
sesbirimcik demeti 204

sesmerkezcilik 107, 261
sınama 61, 62, 115, 130, 131, 172, 174, 204-206, 251, 259, 270, 275
sınıf 94, 100, 113, 142
sınıflandırma 6, 8, 17, 100, 121, 179, 206, 259, 267, 273
simge 44, 96, 98, 180, 200, 201, 206, 263, 270, 276
sinema göstergebilimi 103, 104, 105, 161
sjužet 14
sonuçlandırıcı sınama 115, 131, 205, 206, 259, 267
sosyosemiyotik 104, 153, 207, 220, 263, 270, 276
söylem 3, 4, 7, 9, 12, 13, 14, 18, 20, 54, 58, 59, 66, 72, 79, 103, 104, 112, 114, 139, 140, 141, 146, 161, 176, 187, 207, 261, 267
söylem boyutu 3, 13, 103, 140, 146
söylem düzeyi 79, 261
söylem göstergebilimi 54, 104, 161, 176, 207
söylem sözdizimi 210
söylemin açıklığı 3
söylemin kapalılığı 141
söylemsel anlam bileşeni 226
söylemsel sözdizim bileşeni 226
söylemsel yapı 8, 25, 143, 226, 235, 242, 263, 276
söz 8, 9, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 20, 21, 25, 26, 30, 31, 34, 43, 45, 51, 59, 60, 61, 64, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 76, 79, 81, 82, 84, 85, 87, 89, 95, 101, 102, 103, 107, 108, 109, 110, 112, 113, 114, 115, 118, 119, 120, 121, 123, 126, 127, 145, 147, 148, 149, 151, 153, 155, 156, 159, 163, 165, 169, 170, 171, 174, 175, 182, 188, 192, 194, 197, 199, 202, 205, 206, 207, 209, 210, 211, 219, 226, 227, 228, 229, 235, 236, 244, 251, 259, 261, 269, 270, 275
söz edimi 30, 45, 79, 199, 209, 211, 259
söz edimi kuramı 211
sözbilim 187, 207-208
sözce 24, 35, 37, 45, 60, 70, 72, 80, 86, 126, 190, 207, 208, 209, 259, 267, 270, 273
sözceleme 44, 45, 71, 72, 78, 79, 80, 103, 116, 190, 207, 208, 209, 239, 252, 259, 267
sözceleme kuramı 45, 71, 80
sözceleyen 170, 259
sözcükbilim 6, 67, 109, 209-210
sözcüksel anlambilim 6, 109, 209
sözdizim 9, 29, 67, 78, 101, 103, 131, 147, 160, 163, 165, 195, 202, 209-210, 217, 218, 222, 223, 224, 226, 234, 238, 241, 253, 263, 270, 276
sözdizimsel bileşen 225
sözeylem kuramı 30, 31, 73, 80, 83, 199, 210-211, 270
sözleşme 85, 96, 206, 241
şiir 101, 140, 145, 173, 182, 194, 215, 220, 243, 244, 247, 248, 249, 260, 269, 274
şiir işlevi 215, 244, 260, 269, 274

tanıklık işlevi 90, 131, 217, 270
tekanlamlılık 60, 217, 261, 268, 275
tekil gösterge 98
temel anlam bileşeni 226
temel sözdizim bileşeni 226
tinsel kök 211, 260
toplum göstergebilimi ya da toplumgöstergebilim 104, 153, 177, 207, 220, 263, 270, 276
toplumdilbilim 68, 263
topos 56
töz 25, 45, 92, 97, 118, 119, 120, 197, 220, 241, 263, 270, 276
transtekstüalite 122, 173, 221, 263, 270, 276
tutarlılık 65, 92, 93, 144, 221-222, 233, 259
tümcebilim 46, 67, 132, 202, 210, 222, 263, 270, 276
tümceötesi 7, 161, 207, 225
tümleme 33, 106
tümükapsayıcılık 144, 221, 222, 233

uygulamalı dilbilim 68, 261
uygulamalı göstergebilim 101, 164, 262, 275
uzamdilbilim 68, 260
üreten metin 150, 260
üretici anlambilim 8, 9, 223, 225, 253, 262, 268, 275
üretici süreç 6, 8, 13, 24, 67, 106, 115, 131, 207, 223, 225-226, 234, 235, 261, 268, 275
üretici-dönüşümsel dilbilgisi 53, 67, 68, 127, 223-225, 253
üretilmiş metin 150, 261
üslup 29, 122, 171, 172, 192, 195, 211, 212, 213, 220, 227, 243
üslupbilim 39, 40, 45, 66, 87, 191, 192, 193, 195, 212, 213, 227
üstdil 27, 48, 57, 69, 96, 101, 107, 113, 114, 123, 128, 132, 144, 148, 163, 217, 227-228, 229, 260, 261, 268, 274, 275
üstdil işlevi 27, 48, 57, 96, 107, 123, 128, 132, 228, 229, 260, 274
üstgöstergebilim 102, 118
üstmetinsellik 91, 160, 173, 229, 261, 268, 275
üstokur 172, 192, 193, 229, 259, 270, 273
üstöyküsel düzey 90
üstüstdil 148

varış dili 57
varlama 71, 106
varsayımsal-tümdengelimli (yaklaşım) 103, 114, 228

yadöyküsel anlatı 13, 15, 44, 90, 174, 233, 262
yalınlık 144, 222, 233
yananlam 6, 73, 233-234
yanmetin 175, 234, 261, 269, 275
yanmetinsellik 91, 173, 175, 234, 269, 275
yapabilmek 80, 86, 112, 139, 167, 205
yapı 29, 33, 44, 45, 46, 50, 56, 59, 65, 69, 71, 76, 85, 93, 94,

105, 120, 123, 127, 135, 137, 142, 145, 147, 149, 164, 187, 193, 224, 226, 234-235, 236, 238, 241, 250, 251, 259, 263, 270, 276
yapıbilgisi 235
yapıbozma 65, 66, 108, 160, 235-236, 237, 259, 267
yapıbozucu eleştiri 65, 66, 104, 105, 108, 159, 160, 235, 236
yapısal anlambilim 6, 7, 9, 109, 110, 181, 203, 262, 270, 275
yapısal anlatı çözümlemesi 237, 239, 240
yapısal antropoloji 109, 153, 204
yapısal çözümleme 41, 60, 155, 235, 237-241, 243, 252
yapısal inceleme 87, 94, 154, 165, 183, 238, 239, 241, 252
yapısal üslupbilim 192
yapısal yazınbilim 156, 218
yapısalcı felsefe 239
yapısalcılık 60, 94, 155, 160, 183, 235, 237-241, 249, 252, 263, 270, 276
yapmak 4, 6, 40, 80, 85, 112, 171, 205
yaptırım 24, 78, 81, 85, 86, 94, 172, 205, 206, 241, 262, 269, 275
yardımcı 24, 29, 33, 81, 102, 171, 185, 242, 243, 250, 259, 267, 273
yardımeden 13, 33, 81, 86, 111, 115, 131, 143, 206, 241, 242, 259, 268, 273
yazıbilim 107, 236, 242, 260, 268, 274
yazın işlevi 27, 48, 57, 96, 107, 123, 128, 129, 132, 197, 215, 229, 243-244, 247, 260, 269, 274
yazınbilim 47, 89, 91, 104, 128, 136, 156, 165, 180, 181, 182, 183, 195, 220, 242-243, 244, 262, 269, 275
yazınsal eleştiri 82, 104, 115, 161, 215, 248, 249
yazınsal göstergebilim 3, 78, 141, 159, 193, 243, 244-245
yazınsallık 136, 194, 242, 243, 244, 245-247, 261, 268, 274
yeni eleştiri 89, 91, 94, 98, 247-250
yerdeşlik 59, 60, 250-251, 260, 268, 274
yetilendirici sınama 115, 131, 205, 251, 259, 269, 275
yorumbilim 57, 77, 78, 104, 105, 123, 125, 159, 187, 190, 191, 239, 251-252, 260, 268, 273
yorumlayan 42, 63, 98, 163, 179, 202, 225, 229, 268
yorumlayıcı 9, 80, 85, 99, 202, 223, 225, 253, 268
yorumlayıcı edim 80, 85
yönelmişlik 165, 252
yönlendirme işlevi 18, 90, 131, 253, 267
yöntembilimsel düzey 114, 144, 228

zaman 5, 12, 13, 15, 19, 21, 22, 23, 28, 34, 36, 64, 73, 82, 94, 129, 135, 140, 145, 151, 152,

170, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 207, 210, 217, 226, 235, 236, 239, 246, 252
zoosemiyotik 61, 101, 104, 117, 200, 263, 270, 276
zorunda olmak 80, 85, 86, 112

ÖZEL ADLAR DİZİNİ

Ablali, D. 279
Adam, J.-M. 15, 155, 161, 279
Akay, A. 303
Aksan, D. 105, 279
Aksoy, B. 303
Aksoy, N. 303
Alarcos-Llorach, E. 149
Alexandrescu, S. 112, 235, 236, 279
Apresyan, Y. D. 7
Armengaud, F. 279
Arrivé, M. 4, 27, 141, 142, 176, 177, 279
Asher, R. E. 279
Auerbach, E. vi, 28-30, 54, 56, 87, 88, 104, 213, 280
Auroux, S. 280
Austin, J. L. vii, 30-31, 73, 78, 80, 83, 198, 199, 210, 211, 280, 305
Aysever, R. L. 280, 305

Bachelard, G. 249, 250
Bahtin, M. M. vii, 34-38, 69, 72, 104, 142, 150, 151, 152, 189, 218, 219, 280
Bahtin Çevresi 38, 219
Baker, M. 280
Bal, M. 15
Bally, Ch. 39-40, 72, 227, 280
Barthes, R. vi, 15, 31, 39, 40-43, 49, 59, 62, 67, 68, 69, 70, 71, 75, 76, 83, 89, 92, 102, 108, 110, 118, 149, 169, 175, 186, 189, 198, 201, 202, 219, 241, 244, 248, 249, 280-282
Bastide, F. 177
Başkan, Ö. 282
Batuhan, H. 282
Batur, E. 105, 282
Baudouin de Courtenay, J. 221
Bayrav, S. 28, 105, 280-282
Beaugrande, R. de 161
Bek, K. 303
Belic, A. 182
Bengi, I. 303
Bénichou, P. 219
Benk, A. 105, 283
Bennington, G. 283
Benveniste, É. vii, 44-45, 97, 154, 167, 175, 181, 189, 207, 227, 283
Berman, A. 283
Bertrand, D. 177, 245
Bès, G. G. 300
Birdwhistell, R. L. vii, 147
Bjerrum, A. 149
Bjerrum, M. 149
Blanchot, M. 219
Blin, G. 39
Bloom, H. 236
Bloomfield, L. 68, 203, 238, 283
Boas, F. 283
Bolzano, B. 100
Booth, W. 125
Bordron, J. – F. 112
Borgström, C. Hj. 181
Bréal, M. 6, 284
Brekle, H. E. 25, 119, 284
Bremond, Cl. vi, 14, 15, 49, 104, 186, 189, 284
Bright, W. 284
Brik, O. 49, 101, 195, 219, 284
Brøndal, V. vi, 50, 82, 148, 149, 284

Brooke-Rose, Ch. 77
Brooks, C. 247
Brun, L. 181
Butor, M. 22, 60, 145, 146, 213, 248
Buyssens, É. 102
Bühler, K. 26, 57, 96, 107, 127, 181
Büker, S. 105

Cabanès, J.-L. 284
Calvet, L.-J. 284
Calvino, I. 17
Cantineau, J. 31
Carnap, R. 163
Cenevre Dilbilim Okulu 39
Chabrol, Cl. 177, 284
Chagall, M. 38
Charles, M. 284
Chatman, S. 15
Chiss, J.-L. 285
Chomsky, N. vi, 53, 68, 203, 223, 224, 225, 238, 253, 285
Cohen, J. 285
Cohn, D. 15
Colapietro, V. M. 285
Collini, S. 77
Coquet, J.-Cl. 45, 54, 110, 112, 133, 141, 142, 175-176, 177, 241, 243, 245, 279
Coseriu, E. 161
Coste, D. 203, 290
Courtés, J. 6, 7, 8, 51, 54, 62, 80, 82, 112, 176, 223, 225, 226, 235, 236, 238, 239, 252, 279, 285-291
Cuddon, J. A. 286
Culioli, A. 45
Culler, J. 77, 236, 286
Curtius, E. R. 54-56

Darbelnet, J. 308
Darrault-Harris, I. vii, 117, 177, 178
Davis, Ph. W. 286
De Man bkz. Man, P. de 104, 159, 160, 236
Delas, D. 192, 286
Delcroix, M. 286
Deledalle, G. 62-63, 180, 286
Deleuze, G. 63-65, 286
Delorme, J. 177
Demanuelli, Cl. 286
Demanuelli, J. 286
Demiralp, O. 105
Derrida, J. vi, 41, 65-66, 107, 108, 159, 235, 236, 237, 242, 286
Dilaçar, A. 287
Dilthey, W. 211, 252
Dinneen, F. P. 287
Doležel, L. 15, 189
Dosse, F. 239, 287
Dostoyevski, F. 36, 37, 38, 69, 142, 215, 218
Döblin, A. 219
Dressler, W. 161
Du Bos, Ch. 249
Dubois, J. 110, 203, 287
Dubsky, J. 307
Ducard, D. 279
Ducrot, O. vi, 45, 71-72, 79, 80, 110, 287
Dumas, J.-L. 287
Dundes, A. 186

Eagleton, T. 288
Eco, U. vi, 75-78, 104, 125, 170, 171, 172, 173, 192, 288
Ege, N. 149
Eliot, Th. S. 55, 88, 247
Erkman, F. 105, 288
Évrard, F. 288
Eyhenbaum, B. vi, 83-85, 101, 195, 219, 288
Eyüboğlu, S. 56
Eziler-Kıran, A. 105, 178

Fabbri, P. 177
Farcy, G. 289
Filliolet, J. 285
Fischer-Jörgensen, E. 149
Floch, J.-M. 112, 177, 289
Fodor, J. A. 7, 253
Fokkema, D. W. 289
Fontaine, D. 289
Fontanille, J. 113, 177, 245, 289, 291
Fossion, A. 289
Foucault, M. 41, 289
François, F. 36, 38, 142, 177, 289
Freud, S. 37, 187, 211
Friedrich, H. 28, 30, 54, 56, 87, 88, 290
Frye, N. 189, 219, 290
Fuchs, C. 290

Gadamer, H. G. 43, 104, 125, 252, 290
Galisson, R. 203, 290
Gary-Prieur, M.-N. 290
Genette, G. vi, vii, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 36, 39, 44, 66, 72, 89-91, 104, 110, 122, 131, 161, 169, 173, 174, 189, 229, 233, 234, 241, 242, 249, 250, 290
Gengembre, G. 290
Geninasca, J. 113, 177, 245, 291
Geoltrain, P. 113
Giroud, J.-Cl. 113
Goldmann, L. 92-94, 249, 250, 291
Gougenheim, G. 181
Göktürk, A. 5, 105, 291
Greimas, A. J. v-vi, 6, 7, 8, 11, 15, 25, 27, 40, 47, 51, 54, 59, 60, 62, 67, 68, 75, 80, 82, 86, 92, 97, 102, 103, 105, 106, 107, 108-116, 118, 119, 131, 133, 149, 151, 153, 155, 170, 175, 176, 177, 178, 185, 189, 197, 198, 203, 204, 208, 209, 210, 217, 218, 221, 222, 223, 225, 226, 233, 234, 235, 236, 238, 239, 240, 241, 243, 244, 245, 252, 279, 285, 291, 292
Grondin, J. 292
Groot, A. W. de 181
Groupe d'Entrevernes 292
Grünberg, T. 282, 292
Groupe μ 292
Guillaume, G. 180, 189, 292
Guillaume, M. 292
Guiraud, P. 212, 213, 292
Güz (Gündeş), N. 282, 308

Hagège, Cl. 45
Hall, E. T. vii, 183, 292
Halle, M. 120, 203
Halliday, M. 161
Hallyn, F. 286

Hamburger, K. 15, 189, 227, 292
Hamon, Ph. 293
Hansen, A. 149
Harris, Z. S. 61, 112, 124, 193
Hartman, G. 236
Hartmann, R. R. K. 293
Hasan, R. 161
Havranek, B. 181
Hawkes, T. 293
Heidegger, M. 43, 211
Helbo, H. 293
Hénault, A. 177, 293
Henry, A. 189
Herrstein Smith, B. 189
Hillis Miller, J. 189, 236
Hippokrates 101, 200
Hjelmslev, L. vi, 4, 7, 25, 41, 45, 60, 62, 68, 71, 81, 91, 92, 97, 101, 102, 103, 109, 117-118, 119, 120, 126, 127, 148, 149, 156, 167, 180, 198, 201, 203, 220, 221, 222, 227, 228, 233, 234, 238, 241, 293
Hoene-Wronski, J. 99
Huisman, D. 293
Husserl, E. 29, 43, 100, 123, 165

Ifri, P. 144, 294
Ingarden, R. 123-124, 125, 294
Iser, W. vi, 5, 104, 124, 125, 126, 136, 294
Işık, G. 105, 282, 293
İmer, K. 293

Jacob, A. 294
Jakobson, R. vi, 7, 17, 18, 19, 26, 34, 48, 57, 67, 71, 75, 76, 96, 101, 103, 104, 107, 110, 120, 121, 123, 125, 128, 129, 132, 135-136, 147, 154, 155, 156, 181, 182, 183, 192, 194, 195, 203, 218, 219, 227, 228, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 249, 294, 306
Jauss, H. R. vi, 5, 43, 44, 104, 124, 125, 126, 136-137, 294
Jespersen, O. 148
Jones, D. 181
Jouve, V. 17, 295
Julliard, J. 295

Kagan, M. İ. 38
Kalinowski, G. 295
Kanayev, İ. İ. 38
Karantay, S. 303, 308
Karsevski, S. 181, 182
Katz, J. J. 7, 253
Kayser, W. 15
Keane, T. M. 113
Kermode, F. 189
Kibédi-Varga, A. 295
Klyuyev, N. 38
Kocaman, A. 293, 296
Konstanz Okulu 5, 124, 136
Kopenhag Okulu vi, 50, 91, 117, 135, 148-149, 203, 238
Koş, A. 304
Kristeva, J. 36, 41, 69, 103, 106, 110, 150-151, 295
Kuentz, P. 213
Kunne-Ibsch, E. 289
Kuran-Burçoğlu, N. 303

Lacan, J. 41, 103, 161, 249, 295
Ladmiral, J.-R. 295

Landowski, É. 112, 176-177, 220, 292, 295
Larivaille, P. 296
Larroux, G. 284
Laurent, J.-P. 289
Le Goffic, P. 290
Lefebve, M.-J. 296
Lepschy, G. C. 296
Lévi-Strauss, Cl. vi, 104, 109, 110, 153-155, 176, 183, 189, 204, 240, 241, 296
Lindekens, R. 296
Lindroth, Hj. 181
Locke, J. 99, 153, 155, 200, 296
Lotman, Y. M. 104, 125, 156-157, 189, 296
Lukács, G. 92, 249
Lyons, J. 296-297

Maingueneau, D. 161, 285, 297
Makaryk, I. R. 297
Malmberg, B. 297
Man, P. de vi, 104, 159-160, 236, 237, 297
Mann, Th. 19, 190
Mannheim, K. 43
Marcus, S. 297
Marin, L. 297
Marouzeau, J. 297
Martinet, A. vi, 10, 31, 58, 71, 102, 127, 132, 133, 160, 181, 203, 298
Martinet, J. vi, 102, 133, 298
Marx, K. 37, 40, 187
Mathesius, V. 181
Matoré, G. 6
Maupassant, G. de 111, 244
Mauro, T. De 305
Mayakovski, V. 49
Medvedev, P. N. 35, 37, 38
Meletinski, E. M. 186, 298
Merleau-Ponty, M. 7, 109, 175
Meschonnic, H. 298
Metz, Ch. 103, 110, 161-162, 298
Meyer-Lübke, W. 211
Molinié, G. 227, 298
Moran, B. 105, 298
Morris, Ch. W. vi, 9, 78, 98, 101, 120, 162-164, 200, 202, 299
Moskova Dilbilim Çevresi 135, 194
Mounin, G. vi, 102, 133, 160, 299
Mukařovský, J. 103, 104, 125, 129, 156, 164-165, 181, 182, 183
Müller, G. 189

Nash, R. 299
Nef, F. 299
Nida, E. A. 299

Opoyaz 135, 194, 215
Osgood, Ch. E. 200
Özek, V. 105, 299
Özsoy, S. 293
Öztokat, E. 283, 308

Panier, L. 113
Pariente, J.-Cl. 300
Paris Göstergebilim Okulu v, 7, 8, 15, 25, 27, 47, 50, 54, 92, 102, 108, 115, 116, 117, 124, 131, 141, 153, 155, 175-178, 193, 220, 225

Parret, H. 177, 300
Pavel, Th. 38, 49, 300
Peirce, Ch. S. vi, 44, 62, 63, 75, 96, 97, 98, 100, 101, 104, 159, 163, 178-180, 200, 202, 206, 286
Perrot, J. 300
Petitot, J. 177
Petöfi, J. S. 104, 161
Picard, R. 248
Postal, P. M. 253
Pottier, B. 7, 8, 9, 11, 107, 110, 177, 180-181, 203, 204, 300
Pouillon, J. vii, 39, 169, 189, 300
Poulet, G. 250, 301
Prag Okulu vi, 129, 132, 135, 136, 148, 164, 165, 181-183, 195, 203, 221, 238
Prieto, L. J. vi, 102, 133, 160, 301
Prince, G. 15
Propp, V. vi, 7, 15, 24, 25, 33, 41, 46, 47, 49, 73, 101, 104, 115, 129, 131, 139, 184-186, 189, 195, 197, 204, 219, 240, 241, 242, 301
Proust, M. 20, 29, 55, 56, 63, 64, 65, 88, 89, 144, 151, 159, 190, 213
Pumpyanski, L. V. 38

Quémada, B. 110

Raimond, M. 301
Ransom, J. C. 247
Rask, R. 148
Rastier, F. 110, 177, 301
Raymond, M. 248, 250
Récanati, F. 301
Renier, A. 177
Revaz, F. 279
Rey-Debove, J. 87, 301
Richard, J.-P. 250
Rickert, H. 252
Ricœur, P. vi, 14, 36, 46, 47, 49, 104, 116, 143, 162, 186, 187-191, 237, 239, 251, 252, 302
Riedlinger, A. 39
Rifat, M. 4, 6, 7, 8, 9, 10, 13, 15, 16, 17, 18, 22, 24, 26, 27, 29, 35, 36, 43, 45, 48, 50, 56, 57, 58, 60, 65, 76, 77, 79, 82, 93, 94, 95, 99, 100, 105, 106, 109, 111, 112, 114, 116, 118, 119, 120, 121, 126, 129, 132, 133, 135, 136, 137, 140, 141, 142, 144, 145, 146, 149, 150, 152, 153, 157, 160, 163, 164, 172, 178, 179, 180, 185, 189, 191, 193, 194, 197, 198, 211, 213, 217, 218, 219, 221, 224, 225, 226, 228, 235, 237, 238, 239, 244, 245, 246, 247, 248, 250, 281, 282, 283, 294, 295, 298, 301, 302-304, 306, 307, 308
Rifat, S. 33, 105, 148, 281, 282, 288, 294, 295, 298, 301, 302, 303, 304, 306, 307
Riffaterre, M. vi, vii, 104, 125, 129, 172, 191-193, 227, 229, 241, 243, 304
Robbe-Grillet, A. 248
Rorty, R. 77
Rousset, J. 19, 250

Ruprecht, H.-G. 300
Rus biçimcileri vi, 14, 34, 49, 75, 83, 101, 128, 135, 182, 184, 194-195, 218, 231, 238, 242, 246, 260, 269, 274
Russ, J. 246, 304
Ruwet, N. 304

Salman, Y. 308
Sapir, E. 6, 304
Sartre, J.-P. 40, 219
Saussure, F. de vi, 7, 14, 25, 27, 39, 40, 41, 45, 57, 59, 66, 67, 68, 70, 81, 82, 92, 97, 100, 101, 102, 103, 109, 118, 119, 120, 132, 147, 148, 149, 156, 167, 175, 178, 182, 197-198, 200, 201, 203, 207, 209, 220, 221, 227, 237, 238, 249, 305
Sauvageot, A. 181
Sayın, Ş. 105
Schaeffer, J.-M. 72, 287
Schaff, A. 305
Searle, J. R. vii, 78, 198-199, 210, 305
Sebeok, Th. A. vi, 43, 53, 98, 101, 117, 124, 199-201, 305
Sechehaye, A. 39
Segre, C. 14
Senemoğlu, O. 308
Simpson, J. M. Y. 279
Sollertinski, İ. İ. 38
Sommerfelt, A. 181
Sözer, E. 308
Sözer, Ö. 105
Spang-Hanssen, H. 149
Spitzer, L. vi, 28, 30, 54, 87, 88, 104, 211-213, 227, 305
Stalloni, Y. 17, 20, 22, 305
Stanzel, K. 189
Starobinski, J. 250
Sterne, G. 18
Stork, F. C. 293
Şklovski, V. V. vi, 14, 15, 101, 195, 215, 219, 305-306

Tadié, J.-Y. 306
Tanyolaç-Öztokat, N. 105, 178, 306
Tartu Okulu 103, 156, 157
Tate, A. 247
Tekgül, D. 304
Tel Quel dergisi ve topluluğu 41, 42
Tenet, É. 288
Tesnière, L. vi, 181, 217-218, 306
Thibaudet, A. 249
Thomsen, V. 148
Thürlemann, F. 177
Tinyanov, Y. 101, 103, 156, 195, 218, 219, 306
Todorov. T. 14, 15, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 49, 69, 85, 89, 104, 110, 186, 189, 195, 215, 218-220, 231, 241, 243, 249, 284, 287, 288, 289, 305, 306-307
Togeby, K. 26, 119, 120, 149, 307
Tomaşevski, B. V. 14, 101, 195, 219, 220, 307
Trier, J. 6
Trnka, B. 181
Trubetskoy, N. vi, 7, 31, 62, 181, 182, 202, 203, 221, 249, 307

Tubyanski, İ. 38
Tubyanski, M.

Uldall, H. J. 62, 91, 117, 148, 203, 307
Umiker-Sebeok, J. 305
Uspenski, B. A. 157, 189

Vachek, J. 181, 307
Vaginov, K. K. 38
Van Dijk, T. A. 161, 307
Van Wijk, N. 181
Vardar, B. 298, 305, 308
Vendryes, J. 181
Vengerov, S. A. 184
Véron, É. 308
Victoroff, D. 308
Vinay, J.-P. 308
Vinogradov, V. V. 101, 195, 231, 308
Vogt, H. 181
Voloşinov, V. N. 35, 37, 38
Vossler, K. 211

Warren R. P. 247
Warren, A. 308
Watt, I. 219
Weil, Y. 280
Weingart, M. 181
Weinrich, U. 189
Wellek, R. 308
Whorf, B. L. 6
Winkin, Y. 308
Winock, M. 295

Yalçın, M. 105, 178
Yudina, M. B. 38
Yücel, T. 105, 178, 245, 308-309
Yüksel, A. 105, 280, 281, 309

Zilberberg, Cl. 177, 178, 245, 309
Zubakin, B. N. 38

Açıklamalı Göstergebilim Sözlüğü insan dünyasının kültür evrenini anlamlandırmaya ve yorumlamaya çalışan Avrupa göstergebilimi (özellikle Paris Göstergebilim Okulu) ile bütün canlılar dünyasının iletişim ve anlatım olgularını kavramaya yönelen Amerikan göstergebiliminin yanı sıra yaklaşım açısından göstergebilimle bağlantılı dilbilim, dil felsefesi, edebiyat eleştirisi, üslupbilim, yorumbilim, alımlama estetiği, filoloji, vb.'nin temel kavramlarını, yöntemlerini, kuramcılarını, okullarını ayrıntılı biçimde değerlendiriyor. Maddelerin yazımında, kavramları ve kavramlar arasındaki bağlantıları, "açıklayıcı" alıntılarla işlemeye özen gösteriyor. Ayrıca, kavramları, yöntemleri ve okulları yaratan kuramcıların geçirdikleri düşünce evrimini, düşüncelerinin üretim sürecini, üretim süreçlerinin belli başlı aşamalarını da ayrıntılarıyla sergiliyor.

Açıklamalı Göstergebilim Sözlüğü'nün "insanın insan için ve dünyanın insan için taşıdığı anlamları" yöntemli biçimde kavramaya çalışanlara katkıda bulunacağını düşünüyoruz.

9 786053 608011

KDV dahil fiyatı
24 TL

0739628
AFN